

Den Guldman av Jinge
med Tackskännet för
kennetshaps i gemensamt
uppslag
Hillegina
Paul och Eva

Paul Gundersen

TUSEN VINGAR

Upptäckter i krig och fred

Idé och Kultur
Stockholm

© Paul Gundersen 1995

Omslag Matias Uusikylä

ISBN 91 85400 28 9

Idé och Kultur, Stockholm 1995

Boktryckeri Ajanpaino Oy, Helsingfors

Tillägnas Eva

INNEHÅLL

<i>Förord</i>	5
FÖRSTA DELEN: VÄGEN TILL FRIHET	
<i>Berätta om era misstag!</i>	9
<i>En norrman drog österut</i>	14
<i>Drama på Olkkala</i>	23
<i>Förlorad gloria</i>	33
<i>Stalin slår till</i>	43
<i>Omaka bundsförvanter</i>	49
<i>Hästar och män</i>	63
<i>Sammanbrottet</i>	73
<i>Har ni smoking?</i>	82
ANDRA DELEN: INTE ALLENA	
<i>Industrimän ger vision</i>	95
<i>Det var fan!</i>	104
<i>De fyra taggarna</i>	111
<i>Storaktion</i>	122
<i>Prinsen och analfabeten</i>	128
<i>Indianer och vita</i>	140
<i>Det hettar till</i>	153
<i>En flicka från Tavastland</i>	166
TREDJE DELEN: NYA LÄXOR	
<i>Tillbaka i industrin</i>	181
<i>Uppdrag från Kalkutta</i>	189
<i>Ni har äran att börja dansen!</i>	193
<i>Polskt blod</i>	201
<i>President Sadats utmaning</i>	209
<i>Några veckor kvar</i>	215
<i>Under södra korset</i>	223
<i>Mau-Mau</i>	230
<i>Holmenkollen</i>	237
<i>Skuld och oskuld</i>	244
<i>Dogmer eller liv</i>	250
<i>Tusen vingar</i>	258

FÖRORD

En tavla på väggen hemma hos oss föreställer en mäktig flock fåglar i flykt allt längre upp mot nya sfärer av ljus. Några fåglar sackar efter, några faller ner, men färden går ändå vidare. I flocken märker man knappast några starka enskilda. Det gäller en gemensam uppgift och ett gemensamt mål.

Konstnären, Lennart Segerstråle, kallade tavlan "Tusen vingar". Den tolkar något som med åren har blivit levande för mig. Varje människa är kallad att vara bärare av en del av sanningen. Alla har en livsuppgift som är unik. Andras insats kan inte ersätta den. Lika litet som vi är kvalificerade att sätta våra medmänniskor i rangordning av betydelse, är vi i stånd att rätt bedöma vad som slutligen är av bestående värde i vårt liv.

Om vi lyder den sanning vi fått oss anförtrodda och investerar vårt liv och vår skapande kraft i det största vi sett, blir vi en del av en större verklighet som vi inte själva har förmåga att fatta. En äventyrlig färd blir det i alla fall.

"Tusen vingar" är egentligen inte en biografi, snarare bitar av en upptäcktsresa i både det gångna, nutid och framtid, i nationell och internationell ram. Några fakta som hänför sig till Finlands historia och geografi är självklara för de flesta finländare, men är medtagna med tanke på läsare från andra nordiska länder. Utan min norska hustru Evas sporrande insats hade boken inte kommit till.

Helsingfors 1995

Paul Gundersen

FÖRSTA DELEN:
VÄGEN TILL FRIHET

BERÄTTA OM ERA MISSTAG!

Sent en afton strax efter julen 1991 ringde en bekant från Estland och bad om en handräckning. Kunde jag resa över och prata närmare om det han hade på hjärtat?

Det går snabbt framåt idag i Estland. Men när jag då kom till Tallinn var situationen ännu så akut att bara barn under tre år fick mjölk. Brödkortet gav endast en halv limpa per vecka. I hemmen frös man ständigt.

Min vän som var medlem i landets dåvarande regering såg lika allvarligt på situationen inom näringslivet. "Motivation och tillit i industrin står på nollpunkten", klagade han. "Ingen litar på någon. Många betraktar marknadsekonomin som en ny tummelpåsar där man hänsynslöst kan sko sig på andras bekostnad." Chefredaktören för en handelstidning i landet jämförde läget med vilda västern på 1800-talet.

Experter från väst hade redan seglat in i östländerna med kurser i marknadsekonomi, berättade esterna. Men det var inget simsalabim för framgång om man inte också tog itu med andra frågor än pengar. Smarta affärsmän från väst vädrade lättköpta pengar. Men det gick inte så enkelt att göra affärer när allt var flytande. Många brände sina fingrar och drog sig undan. Lika smarta affärsmän i öst var kvickt framme som ivriga konsulter och samarbetspartner för gemensamma företag. Åtskilliga västeuropéer blev lurade på sina pengar.

"Kan du och dina vänner komma och hjälpa oss?" vädjade min bekant. Han bad oss ordna ett företagarseminarium om hur man skapar moraliska grundvalar för en marknadsekonomi. "Någonstans måste vi ju börja!"

Somliga etikseminarier i Europa studerar hur "moralisk" man måste vara för att göra maximal vinst utan att samtidigt behöva hamna i myndigheternas klor. Verklig moral har ingenting att göra med "etisk teknik". Den har allt att göra med den inre dynamiken i affärlivet, med målsättning, motivation, att få det bästa hos kolleger och underlydande att växa fram, att skapa samspelta arbetslag och förtroende. När jag frågade ministern vad han och hans vänner främst ville höra och lära sade han spontant: "Berätta om era misstag!" Jag var först förvånad. Men han upprepade: "Just precis, berätta om era misstag". Det lät ju inte särskilt professionellt. Småningom förstod jag vad han

menade. Esterna kände sig mättade av teorier och goda råd från väst. De längtade att få träffa människor som gjort och gör misstag, men som har lärt av dem och bygger vidare.

Jag inbjöd sex industrimän från olika västländer att komma med. Innan vi reste till Estland frågade de hur de bäst skulle förbereda sig. Jag berättade vad vår estnische värd hade sagt och föreslog att ingen av oss skulle presentera en företagsekonomisk teori, inte heller något vad andra gjort. "Gör en inventering av vad som låg bakom när du lyckades riktigt bra och likaså när det gick helt snett!"

Seminarieret hölls i det tidigare kommunistpartiets direktionssal med dess mörka möbler, röda väggar och vadderade dörrar. När vi den andra morgonen fortsatte seminariet frågade jag deltagarna vilka ämnen de önskade att vi den dagen särskilt skulle behandla. En av företagarna utropade ivrigt: "Har ni inte flera misstag att berätta om!" Vår industrigrupp på sju från olika länder i Europa led ingen brist på den varan.

Vår öppna dialog gjorde att esterna kände sig vara på samma plan som vi. Vi kom inte som specialister som visste bättre. Vi var alla tillsammans ute för att utforska nya vägar. En ung estnisk entreprenör kom efteråt och sade: "Hela mitt arbetsliv har jag levat under kommunismen. Jag har aldrig varit i väst. För första gången i mitt liv här i mitt eget land kände jag att jag fritt kunde komma fram med det som verkligen rör sig i mig. Femtio år av kommunism gjorde det till en ingrodd vana att varken hemma eller ute tala om personliga ting." En annan deltagare påpekade hur den instinktiva misstron småningom blev en hämsko i näringslivet: "Vi måste bli fria från vår 'homo sovieticus' mentalitet."

En chef inom Kooperationen fick höra om seminariet och bad om en liknande sak för fyrtio lokala ledare från ett tjugotal städer. Också här ville de gå in på grundfrågor om förtroende och motivation, mer än på affärsteknik. Ledningen hade först vänt sig till en stor skandinavisk kooperativ organisation men fått ett svar som tydde på att man där alls inte fattat vad esterna var ute efter. Man begrep inte hur djupt de gångna decennierna påverkat hela den inre mentaliteten. Också på andra håll i öst, ända från Novosibirsk, bad affärsmän om liknande seminarier.

Följande sommar träffade jag på en industrikonferens den 87-årige men ännu vitale Frits Philips, tidigare högsta chef för Philipskoncer-

nen. Han talade om behovet att nyskapa relationerna till Östeuropa. I hans egen bakgrund fanns ett personligt band. Hans farfars syster var gift med Karl Marx. Denne skrev på *Das Kapital* i farfaderns bibliotek i hemmet i Zaltbommel i Holland. Philips var inne på samma linje som våra estniska värddar. "Vår uppgift i östvärlden är nu att dela våra erfarenheter av var vi gått fel," sade han. "Hur kan vi nu göra något tillsammans? Tag inte efter våra dumheter!"

Jag frågade 1991 en annan baltisk ledare vilken hjälp han mest av allt önskade utifrån. Han var starkt medveten om att ekonomin låg i ruiner. Men också han sade: "Levande kontakt med människor som har något väsentligt att dela av sitt eget liv och egen erfarenhet. Vi har förlorat förmågan att lita på varandra. Det mänskliga kapitalet har blivit förstört under de gångna femtio åren. Det måste byggas upp. Få av alla dem som kommer hit från väst gör något åt detta."

Tillsammans med sex andra affärsmän från Västeuropa deltog jag i april 1995 i ett seminarium i Novosibirsk. Nikolai Kaniskin som leder ett storföretag berättar här om sin kamp för att skapa en ny grund för industrin.

I S:t Petersburg berättade jag om samtalet för en 45-årig affärsman. Ryssen pekade på sig själv och svarade: "Det stämmer precis! Här ser du ett exempel på förstört mänskligt kapital." Själv hade han tidigare studerat den franska litteraturens inverkan på Ryssland under 1700-talet. Hans doktorsavhandling var nästan färdig när han fick besked att den författare han behandlat representerade ett "antimarxistiskt" sinnelag. Allt han gjort ogiltigförklarades och han tvingades lämna universitetet. Senare fick han jobb på en fabrik. Han fortsatte: "Det som jag idag mest av allt önskar för mig själv och mitt folk är att vi återfinner den inre jämvikten." En professor använde nästan samma ord: "Min inre spegel som visar mig vad som är rätt och orätt har slagits i spillror. Hur kan jag finna inre ro och frihet?"

Men har vi i väst funnit inre jämvikt? Högsta chefen i det bolag där jag länge arbetade begick självmord. Han var en beundrad industriman. När svårigheterna tornade upp sig blev det för mycket. Ansvariga män i näringslivet söker i dag mer än någonsin psykiatrisk vård.

Min hustru Eva och jag träffade Niilo Hämäläinen, tidigare ordförande för Finlands LO, den man som lyckades lotsa arbetstagarna genom de svåraste efterkrigsåren i Finland. Han var mest bekymrad över den hårdhet han i dag överallt såg tränga in i de västliga industrisamhällena. "Den bäddar för en stor räkning som en dag förfaller till betalning."

En 55-årig ingenjör berättade för mig att han just blivit avskedad från den industri där han jobbat över 25 år. "Jag trodde min tjänst var väsentlig och därför säker. Inga klagomål hade framförts mot mitt sätt att arbeta. Ledningen hade väl juridisk rätt att göra som de gjorde. Men måste det ske på det sätt som det skedde?" frågade han. "Ingen chef kom till mig med förhandsbesked för att tala om saken. På morgonen fann jag ett brev på mitt bord. Man bad mig att redan före lunch lämna mitt rum och bolaget." Det var inte svårt att gissa hur det hela inverkade på andan i avdelningen. Hans fall var inte unikt. Per Gyllenhammar sade i en intervju 1994 att "det har blivit på modet att leda företag med aktiernas lönsamhet för ögonen och att styra med en viss brutalitet". Och han frågade om vi alls har solidaritet med dem som är förlorare.

Intelligens och vishet är inte samma sak. Kan marknadsekonomi, som den nu praktiseras, visa vägen för världen? Man svär i marknadsekonomins och Adam Smiths namn. Men de flesta som citerar Smith

glömmer att han också var professor i morallära och etik, och talade om "det vita område av gudomlighet som är planterat i envar av oss". Hårdheten tar kål på generositeten och bäddar också för det allt starkare främlingshatet i Europa. Och det i sin tur ger bränsle åt den stigande nationalismen.

Asea Brown Boveris chef Percy Barnevik sade 1994 i Finlands TV att det viktigaste i industrin är att ha "en vision som vi kan vara stolta över". Han har rätt, tror jag. Men kan vi vara stolta över en vision med mindre den står öppen för envar? Mina egna allra viktigaste upptäckter har mera haft att göra med frågan om vision och mening med livet än med yrkeslivets cirklar. Men allt hänger samman som en stor helhet.

Jag har varit fundersam när jag senare i livet har ställt mig frågan vad som sist och slutligen är det väsentligaste jag själv kan bidra med. Inte ens efter femtio år i kontakt med industrins problem är det alldeles lätt att svara på den frågan. Idag fattar jag bättre hur relevanta de enkla ting är som jag lärde av min fars och mors händelserika liv. Likaså hur mycket jag fått genom de törnar, motgångar och misstag livet obevekligt bjuder på. Allt detta har blivit grundläggande element i svaret på frågan.

EN NORRMAN DROG ÖSTERUT

På sätt och vis började det med ett schackspel. Det var vid första världskrigets början. Chefen för firman Hamfeldt i Helsingfors fick en telefonpåringning från Olkkala herrgård i Vichtis socken sex mil nordväst om huvudstaden. Hamfeldt var leverantör av trävaror till England från storfurstendömet Finland och andra delar av Ryssland. Godsägaren Emil af Hällström klagade för sin vän trävarudirektören att han inte kunde få hjälp till sitt kontor och undrade om direktören hade någon kandidat att föreslå. "Här sitter unge Ragnar Gundersen och spelar schack med mig," svarade Hamfeldt. "Stort annat kan han väl inte göra i dagens läge när kriget hindrar skeppningarna. Jag skall fråga honom!"

Så kom far till Olkkala. Där började en romans mellan två unga människor - min norske far och min finska mor.

Fars far växte upp i Tönsberg i Norge, en sjöfartsstad med traditioner ända från vikingatiden. Norska handelsflottan var länge den tredje största i världen. Generationer av norska sjömän höll vid liv ett världsperspektiv. Farfar blev sjökaptan som den elfte i raden av förfäder i samma yrke. Många av dem förläste på de stora haven. En var "förstskipper" och kaparkaptan under den engelska blockaden för närmare tvåhundra år sedan. Det berättas i en bygdebok om Nötterö vid Tönsberg att han under de värsta nödåren mellan 1807 och 1814 trotsade blockaden och flera gånger seglade i öppen båt till Jylland i Danmark efter korn. I boken hävdas att han möjligen var förebild för Ibsens Terje Vigen.

Också farfar seglade på världshaven. Hans skepp hade vanligen Amsterdam som bas. Tiden mellan de långa resorna var ofta så kort att farfar inte hade tid att segla hem till Norge för att träffa hustru och sju barn. Det kunde gå ibland nästan två år utan att han kom hem. Därför beslöt han 1898 att ta hela familjen över till Holland. Min far var då fyra år.

Om skolloven passade in i tidtabellen tog farfar emellanåt ett av barnen med på någon kortare resa. Far fick som liten skolpojke vara med om en resa till Norra Ishavet och vidare till Vita Havet och Arkangelsk. Staden var slutpunkten på en gammal norsk-rysk handelsrutt. Den ryske hamnkaptanen bjöd dem hem och dottern sjöng och dansade balett för gästerna.

Farfars far, sjökaptan Gustaf Ole Gundersen, vars skepp förläste med man och allt på Västatlantén 1883.

En dag kom ett bud att farfar dött i en epidemi på västra Atlanten. Far var då fjorton år. Redan nästa dag avbröt han och hans äldre bror sin skolgång. Från och med den dagen var de två pojkarna ansvariga för att hålla åtta personer vid liv. Någon änkepension fanns inte på den tiden. Far fick jobb som springpojke och gick alla kvällar på handelsskola.

Fyra år hade gått när far oväntat fick en förfrågan om han ville ta ett jobb som inspektör för trävaruskeppningar från Petersburg, Helsingfors och några västfinska hamnar. I Holland var Finland ett okänt land. Det var en avkrok av världen med ett obarmhärtigt klimat, ett land som ryssarna underkuvat. Det fanns knappast många hugade kandidater för posten. Men uppdraget skulle betyda bättre lön. En nedärvd äventyrlusta fanns väl ockå med i spelet. Under moderns gråt och förmaningar bröt tonåringen upp och kom till Helsingfors med sin sjömanskista. Nästan hela den övriga syskonskaran spriddes småningom också ut över världen. Holland var ett livligt centrum för en världsvid handel.

Far kom till Finland kort före det första världskrigets utbrott. Det var inte så lätt att anpassa sig i det nya landet. Människorna var till det yttre stela, ibland buttra och inte särskilt intresserade av en ung utlännings. Av glättigheten och gatulivet i Amsterdam fanns inte mycket. Här mötte han en dovre och tyngre stämning. Far var själv blyg till naturen och det gjorde det svårare att få kontakt med finländarna. Men snart upptäckte han att under ytan inte låg avoghet utan snarare blyghet av annat slag. Det ständiga hotet från tsarens Ryssland kastade också en skugga över livet i Finland.

Far började ivrigt studera finska. Hans växande intresse för flickan i Vichtis förklarade väl också hans energi. Den norska kolonin i Helsingfors var inte så stor och snart blev far också anställd vid norska beskickningen som förste sekreterare. Han hade ingen som helst diplomatisk skolning men var flitig och tjänstvillig. När stormen några år senare bröt ut i Finland skulle han få se vad denna kontakt betydde. Med sin norska bakgrund och sitt intresse för historia förstod far mycket väl sina nya landsmäns frihetsvilja. Också hans blivande svärfar hade aktivt varit engagerad i frihetsrörelsen.

Far (t.v.) med syskon och mor i hemmet i Amsterdam.

Finland hade varit en del av det svenska riket i mer än sexhundra år, intill Sveriges nederlag mot Ryssland 1809. Landet blev efter det storfurstendöme under den ryske tsaren i hundratio år. Det blev en tid inte bara på ont. Ett långt utvecklat självstyre rådde under den välvillige tsar Alexander II, vetenskap och kultur blomstrade. Den nya lantdagen från och med 1850-talet innebar ett stort steg framåt. När min morfar Emil af Hällström sedermera blev invald till den, arbetade han full av iver på att föra reformerna vidare. Finska språkets ställning hade varit undertryckt under sekler. All högre undervisning skedde bara på svenska. En finsk nationell rörelse fick nu stark vind i seglen med män som J.W. Snellman i spetsen. Min morfar hade studerat till magister på svenska och hans hemspråk var svenska. Liksom så många andra av sina gelikar ändrade han radikalt hemspråket och gav alla sina barn klingande finskspråkiga namn.

Drömmen om ett självständigt Finland levde stark trots de privilegier vi finländare åtnjöt. Man kan dra paralleller till situationen i de baltiska länderna i början på 1990-talet. Inga löften om särprivilegier under en stormakts beskydd blir någonsin ett acceptabelt alternativ till full frihet. Varken då eller senare har det varit lätt för någon stormakt att fatta det. Tsaren hade klart låtit Finland förstå att full självständighet aldrig kunde komma i fråga.

Slutet på 1800-talet bådade en hotfull ändring av Rysslands inställning till Finland. Tsar Nikolai II hade kommit till makten. Hans tankar gick i panslavistiska banor. Snart satte han i gång en förryskningsprocess med allt aktivare finskt motstånd som logisk följd. Han utnämnde den benhårde Bobrikov till generalguvernör att genomföra programmet. Det började jäsa alltmer i studentvärlden. Morfar vandrade i timmar av och an längs Esplanaden i Helsingfors med likasinade gelikar och diskuterade vad man närmast borde göra. En ung student Eugen Schauman kunde inte mera acceptera situationen och sköt ner Bobrikov och sedan sig själv i guvernörspalatset. Nu skärptes läget över hela landet. Det aktiva motståndet fick allt konkretare former.

Ända till världskrigets början fortsatte förryskningen och förintandet av vår autonomi allt mer hänsynslöst. Tsarens guvernör landsförvisade vår ledande statsman och blivande president P-E. Svinhufvud och andra med honom till Sibirien. Min morfar hade också hamnat på Bobrikovs lista som "oerhört komprometterad" och familjen gick i

ständig fruktan för att hans tur snart skulle komma. Ryska språket blev huvudämne i skolorna. Min morbror berättade hur patriotiska lärare gjorde gemensam sak med eleverna för att sabotera undervisningen. Morbror läste sju år ryska dag ut och dag in utan att lära något. Det var ibland spännande när den ryske inspektören kom för att kontrollera undervisningen. I en klass uppmanade läraren samtliga elever att räkna upp handen när han skulle ställa sina enklast möjliga frågor. "Alla som vet ens något räcker upp vänster hand, alla övriga höger hand."

Tjänstemän, studenter och bönder bildade kärnan i självständighetsrörelsen. Ingen kunde se hur det skulle gå till men det gällde framför allt att skapa grunden till självständighet och vara beredd när tillfället var inne. Många exempel från finsk historia hade visat att när en chans kom måste man gripa den på en gång för att inte missa den helt. Händelserna i de tidigare östblockländerna 1989 pekar också här på många paralleller. De visade att inte ens de mest skarptänkta hjärnor kunde förutse det som sedan inträffade. De verkliga händelserna gäckade samtliga experters förutsägelser.

Många uppriktiga patrioter i Finland var emellertid omedvetna om de orättvisor som rådde i vårt samhälle och som egentligen ingenting hade med Ryssland att skaffa. Misären var flagrant bland de jordlösa på landsbygden. Torparna som arbetade på de stora gårdarna hade det tungt och ingenting ljusare att se fram emot. Också inom industrin rådde grava missförhållanden som underbläste klasskampen. Dessa klyftor liksom blindheten hos mera privilegierade skulle få ödesdigra följder. När nya vindar började blåsa i Ryssland väckte det därför både oro och förhoppningar i Finland.

Mitt under första världskriget hade omkring 1500 unga finländare av alla samhällsklasser och politiska grupperingar hemligen lämnat landet genom västra Lappland över Sverige för att bege sig till Tyskland för att där få militär skolning. Det var ett vågstycke och ett hopp i det okända. Man hade först fört hemliga underhandlingar med Sveriges generalstab om sådan träning men fått avslag. Dessa s.k. jägare var besjälade av tanken på att befrielsens stund ändå måste vara på väg. När tiden var inne måste Finland ha i beredskap en kärna av tränade män för en befrielsearmé. I striderna på tyska östfronten fick de sitt elddop.

När revolutionen bröt ut och Lenin tog makten var tillståndet kao-

tiskt i Ryssland. Lenins ställning var svag och osäker. Finlands regering tog det korta tillfället i akt och proklamerade landets självständighet den 6 december 1917. Lenin gav sitt godkännande men räkna- de naturligtvis med att arbetarklassen snart skulle överta makten och Finland ansluta sig till Sovjetunionen. Hundratusen ryska soldater som hade arkebuserat sina officerare var då ännu stationerade i landet.

Inom några veckor skärptes nu läget i Finland. En stor del av arbetarna slöt sig till de röda garderna. De bildades överallt, särskilt i södra Finland, och blev sedermera stommen i de röda trupperna. Det stod klart att en väpnad kamp väntade. Tragedin var att den sociala och politiska spänningen snabbt ledde till att självständighetskampen samtidigt blev ett blodigt brödrakrig.

De "röda" övertog makten i södra delen av landet. Den finska regeringen måste i hast fly till Vasa i västra Finland. Vårt statsöverhuvud kallade till överbefälhavare Carl Gustaf Mannerheim som varit framgångsrik general i tsarens armé. Nu var tiden också inne att kalla hem de finska jägarna från tyska östfronten. En befrielsearmé bestående i huvudsak av bönder bildades i all hast i Vasa. Den satte sig snabbt i rörelse söderut. Det röda gardet hade tagit makten i Helsingfors och Tammerfors och hade starka fästen på alla industriorter och kring de stora lantgodsen. Så kom det sig att mors hem i södra Finland snart var i blickpunkten för röda gardet.

Min mors bakgrund var tvådelad liksom min egen, mellan vitt skilda kulturer. Mormor kom från en fattig torparsläkt. Morfars släkt bestod mest av präster och vetenskapsmän. Olkkala herrgård hade redan under fyra generationer hört till släkten. Mors farfarsfar G.G. Hällström hade köpt den i början på 1800-talet av sin svärfar kemisten Johan Gadolin fast han inte själv var aktiv jordbrukare. Han var professor i fysik och rektor för universitet i Åbo, landets huvudstad på den tiden. När staden brann ner 1827 flyttades universitetet till Helsingfors och Hällström blev rektor där. Sedermera fick han sitt adelsbrev av tsar Nikolai I för sina vetenskapliga insatser.

Gården omfattade småningom sextusen hektar, hade egen såg, tegelfabrik, elektricitetsverk, kvarn och smalspårig järnväg. Huvudbyggnaden reste sig ståtlig på en kulle i en vacker lund. Invid låg den 200 år gamla rödmålade ursprungliga huvudbyggnaden där min mor föddes. Nedanför ledde en slingrande å till en vacker sjö. Platsen var på allt sätt en idyll.

Vinterdag på Olkkala 1895. En tavla av konstnären Väinö Blomstedt. Mor i barnsköterskans famn nedanför gamla huset där hon föddes. Hennes bror Eljas närmast i källbacken. T.v. huvudbyggnadens gavel. Gustaf III övernattade en gång på gården.

Det var aldrig tyst i Olkkala. En ström av gäster hörde till dagordningen. Fem unga döttrar var också en magnet. Herrgården var medelpunkten i socknens liv. Morfar satt i nästan alla kommittéer som skötte traktens angelägenheter. Dessutom var han medlem i Finlands lantdag. För de röda var morfar naturligtvis en inkarnation av kapitalismen.

Morfar hade länge anat oråd men in i det sista vägrade han att tro att situationen skulle skärpas till den grad att samhällets grundfunktioner var hotade. Det blev en chock för honom när många av hans arbetare ställde sig neutrala eller visade sympatier för de röda.

Mors äldste bror Eljas var agronom och skötte gården tillsammans med morfar. Redan under många år hade han klart förstått vad som skedde under ytan, att det gamla systemet inte längre kunde fortsätta i ett Europa som överallt levde i omvandling. Han hade talat med sin far om behovet av en reform, av ett nytt förhållande till torparna och arbetarna. Morfar lyssnade inte på det örat. För honom var lag och

ordning rättesnören. Det hörde därför till bilden att han i lantdagen envist röstade emot en förkortning av rådande 48 timmars arbetsvecka.

Morfar var en uppriktig patriot, och representerade centern av en tredelad finsk motståndsfrent, mellan en flygel som var beredd till långtgående eftergifter för ryska krav och en som stod för hårt aktivt motstånd. I sin sega kamp mot förryskningen ville morfar hela tiden hålla sig till stadfästa finska lagar. Han koncentrerade sig på sina affärer och på jordbruket. I stället för att sälja skog tog han stora lån för att bygga ut odlingarna och skaffade sig bara nya bekymmer.

Mormor var realist och orolig för den tid alla dessa affärer tog. Redan tidigt visste hon att morfar som lätt var tungsint och grubblande, inte i många år skulle orka med den stora gårdens affärer. Utan att ha tidigare erfarenhet lärde hon sig från grunderna bokföring tills hon

Mors farfars far Gustaf Gabriel Hällström (1775–1844), fysiker, universitetsrektor och präst, förvärvade Olkkala gård.

behärskade gårdens alla affärsangelägenheter. Det gjorde hon trots alla andra uppgifter och tolv graviditeter. Kanske var hennes okuvlighet ett arv utan vilket gränstraktens folk aldrig hade överlevt. Hon var född i en av de fattigaste socknarna i Nordostfinland invid ryska gränsen. Föräldrarna var så utarmade att barnet fördes till kommunalhuset för att bortauktioneras bara några veckor gammalt. En prästman råkade komma på besök. Hans hustru blev så gripen av barnet som låg där i den stora salen att de beslöt ta tösen. Flickan fick en god utbildning vilket var sällsynt för kvinnor på den tiden. Mormor förde in något fräscht i vår släkt.

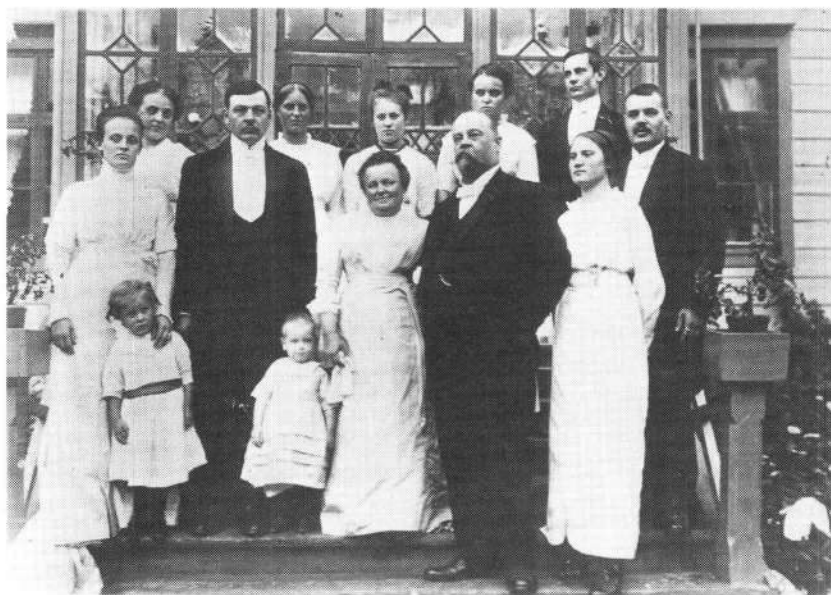
DRAMA PÅ OLKKALA

På många sätt var Olkkala ett mönsterbruk. Morbror Eljas hade satt i gång med export av jordbruksprodukter till S:t Petersburg. På skogs-vårdens område hade morfar varit en föregångare. Trots förryskningen hade livet på gården under de gångna tio åren gått sin gilla gång.

Inte ens det första världskriget hade i början större inverkan. Men en dag kom ett dekret att tsarens armé behövde allt tillgängligt stål för vapenindustrin. Man hade därför beslutit att beslagta skenorna från gårdens femton kilometer långa privatjärnväg. Morfar och Eljas var bestörta men hittade på en krigslist för att försöka avvärja hotet.

Dagen kom då en militärdelegation med en polsk överste och ett ryskt statsråd i spetsen skulle företa inspektion. Morfar och morbror for med tåget för att möta delegationen vid ändpunkten där stora järnvägen hade en station. I all hast hade de uppåddat byborna för aktionen. Man upprättade en mängd små stationer med fina namn längs den lilla banan. Alla som bodde i närheten kom till stationerna. Vid varje anhalt steg folk av och på. Aldrig hade man sett ett sådant liv kring Olkkala järnväg. Översten anmärkte att många människor begagnade sig av den. "Ja," sa morfar, "den fyller också ett trängande behov av persontransport vid sidan av den växande godstrafiken."

Framme vid herrgården tog mormor emot delegationen med över-svallande hjärtlighet. Till talk och medsammansvuren hade morfar inbjudit en familjevän baron Henrik Wrede, bror till den kända fängelse-reformatorn Mathilda Wrede. Nu vidtog mormors del av avvärjnings-manövern. En festmiddag väntade. På Olkkala serverade man inte brännvin men mormor tog ladugårdens sprit som användes för att bota kornas krämpor. Den överdådiga menyn är nedtecknad i Vichtis sockens historia. Översten och hans följe blev alltmera upprymda. Statsrådet tog en ny sup mellan varje anrättning. Där var först den finaste hors d'oeuvre följd av buljong med feta smördegspastejer. Så kom de i svart spets klädda hushållerskorna in med en porös speciell äggsufflé med kraftstjärtar, sedan följde kall lax prydd med äggghalvor fyllda med olika delikatesser. Så var steken i tur med allehanda legymer och till slut glassen av franskt recept med bär. Mormor hade givit besked åt köket att de medföljande soldaterna skulle få exakt samma mat. Det var alltid hennes princip när det gällde middagsgästernas kuskar.

Morfar och mormor med familjen på Olkkalatrappan september 1914. Mor andra fr.v. och Eljas t.h. i främre raden med sin estniska hustru Linda.

Middagen drog ut. Statsrådet blev allt högljuddare. Man såg knappast hans ögon när han bullrande skrattade åt sina egna vitsar. Systrarna vågade inte se på sin bror Eljas som med nöd kunde hålla sig för skratt. Vid festkaffet i stora salen spelade min mor för gästerna, och hennes yngre systrar sjöng i duett en smäktande kärlekssång. Cigarmolnen svävade tjocka i luften. När damerna senare drog sig tillbaka vidtog det officiella mötet. Översten steg upp till slut och tackade för det enastående mottagandet. Han framhöll hur han nu var fullständigt övertygad om järnvägens utomordentliga betydelse för socknen.

I början av århundradet verkade en briljant ateistisk falang i den akademiska världen i Finland med Rolf Lagerborg som ledande själ. Den lyckades i hög grad påverka det andliga klimatet bland de intellektuella. Också i Olkkala utövade den ett visst inflytande. Före första världskrigets utbrott blev emellertid min mor och ett par av syskonen gripna av en kristen väckelse. Med karakteristisk ungdomlig helhjärtighet och smalspårighet bröt hon med sin tidigare livsstil. Hon studerade i Helsingfors för att bli konsertpianist och var naturligtvis den

Olkkala smalspåriga tåg i full fart med timmerlast våren 1915.

som alltid stod för musiken på herrgårdsbalerna. Det väckte besvärande uppmärksamhet när hon nu vägrade att spela annat än till "Guds ära". Hon startade söndagsskola och social verksamhet bland torparbarnen. Fadern tyckte inte om att mor umgicks så mycket med arbetarna.

Kyrkoherden bad mor ibland att medverka vid kyrkofesterna. En gång när man förberedde en afton var kommitténs medlemmar oeniga och en bitter stämning präglade mötet. Mor steg resolut upp och sade: "Om vi går vidare i en sådan anda blir det ingen välsignelse av hela festen. Jag föreslår att vi alla böjer knä och ber Gud förlåta oss vårt kritiska sinnelag och ge oss enhet." Kyrkoherden kunde inte rimligen vägra att falla på knä men efter den episoden bad han aldrig mera mor att medverka.

Mor kände trycket från olika håll. Man var nog för "högre värden" och ett osjälviskt sinnelag, men det var pinsamt när någon ville ta Gud helt på allvar i vardagens alla skeden. Mor berättade att hon naturligtvis gick till överdrifter och gjorde ställningstaganden som en mognare människa aldrig skulle göra. Men hon hade i början inget stöd av andra på sina första steg efter sitt kristna avgörande. Hon kände att

hon måste hålla klara marginaler i sitt liv för att inte småningom mista det äkta hon funnit. Var morgon steg hon tidigt upp för att under ett par timmar studera sin bibel och bedja. Långt senare sa hon att det bara var genom stillhet och bön hon fick kraft att tåla kritik och fortsätta på den väg hon valt. Utan denna andliga disciplin hade hon inte klarat att behålla sin tro. Hon fick med sig ett kapital för livet. Den närmaste framtiden skulle visa dess halt.

Redan före självständighetsförklaringen hade Olkkala fått känna av den politiska oron. När den s.k novemberstrejken 1917 bröt ut, trängde den röda milisen in på gården för att söka efter vapen. Med bajonett och kniv skar de upp möbler, tapeter och snokade igenom hela huset. Morfar var uppskakad och beslöt sända familjens yngre medlemmar till skolkvarteret i Helsingfors. Visserligen hörde staden till de rödas sfär men var ändå säkrare. Endast Eljas skulle stanna och med morfar sköta gårdens angelägenheter.

Morfar ville tvinga min mor att resa bort så länge det ännu var möjligt. Mor satte sig på tvären. Hon ville vara lydig men samtidigt kände hon sig osäker om det var rätt att resa. Dag ut och dag in bad hon om klarhet. En morgon efter en lång stund i bön visste hon att hennes plats var på Olkkala. Hon trotsade morfars övertalningsförsök och blev kvar på gården.

De röda införde nu total kontroll av socknen. Ryska militären försåg dem med vapen. Det var i början av 1918. Ingen kunde lämna orten utan pass från röda staben. När de röda väl etablerat sina positioner i Helsingfors och de viktigaste andra orterna i södra Finland kände de sig allt säkrare att utöva sin makt. På Olkkala levde man snart i fullständig isolering. Min far kunde genom norska ambassaden få fram enkla budskap. Alla brev blev censurerade. Från många håll kom rapporter om våldsdåd. På Olkkala beredde man sig på det värsta.

En dag red fem skyddskårister in på Olkkala gård och frågade var den lokala skyddskårsstaben låg. Skyddskåren var en frivillig militär organisation som bildats för att stärka frihetsrörelsen. Österbottens bönder och studenterna bildade dess ryggrad. Det visade sig att skyddskåristerna förväxlat Vichtis med en socken med liknande namn. I det helröda Vichtis fanns ingen skyddskår. Mormor gav dem mat och de skyndade iväg. En av gårdens kvinnor sände emellertid

strax besked till röda staben i kyrkbyn om vad som hade skett. Mormor anade oråd. Hon ville nu genast sända morfar som var sjuk till en läkare på en annan ort. Men redan vid den egna ladugården stoppades hästen. "Häriifrån reser ingen," röt en dräng, "här behövs inga läkare!" Mormor tvang sin man att genast gå till sängs.

Oroligt spanade familjen ut genom fönstren. Mörkret föll på. Sent på kvällen hajade alla till. Oroväckande ljud hördes på avstånd. Mor föll på sina knän och läste den 91:a psaltarpsalmen. Den tolkade allt det hon kände och det hopp hon ville hålla fast vid: "I Herren har jag min tillflykt och min borg, min Gud på vilken jag förtröstar. Du skall inte behöva frukta nattens fador, han skall ge sina änglar befallning om dig att de skall bevara dig."

Ett par minuter gick. På en gång stormade ett fyrtiotal rödgardister fram till huvudbyggnaden. Hälften trängde sig in. Bland dem var också några lössläppta tukthusfångar. "Var är vapnen?" skrek de. "Var är gevären som de fem skyddskåristerna kom med?" Gardisterna trängde in i rummen, vände upp och ner på lådor och skåp. De rusade vidare till övre våningen. En vakt blev sänd till morfars sängkammare där mor och mormor satt vid hans sida.

I korridoren mötte hopen kontoristen Malmström. Ledaren för bandet, som hette Taavitsainen, slog honom med gevärskolven i ansiktet. Blodet forsade från näsa och ögon. Mormor rusade ut från sängkammaren och ropade, "Ni får inte slå!" Rödgardisterna som trots allt letande inte fann ett enda vapen blev ursinniga. De ville nu tvinga den sårade kontoristen att föra dem till källaren. Morfar steg mödosamt upp från sängen och ropade "Gör ingenting åt Malmström!" Knappt hade han sagt det innan två skott smällde. En duns hördes när kontoristen föll i golvet. Mor och mormor sprang ut från sängkammaren och lyckades släpa den döende mannen till gästrummet men blev första undan av gardisterna. Men mor kom strax tillbaka med ett glas vatten och trängde sig fram till Malmström. Denne visste att hans sista stund nu var inne. Han var i yttersta ångest. Rosslande ville han ännu förmedla en hälsning till sin familj. Mor böjde sig över honom och sade stilla: "Jesu Kristi Guds sons blod renar oss från all synd." Ännu försökte Malmström säga något. Rödgardisterna tvingade nu mor bort med våld. Ytterligare två skott smällde. Malmström blev lig-gande orörlig på golvet.

I sängkammaren förberedde sig nu mor och hennes föräldrar på det

värsta. De hörde männen ladda sina gevär. Ett ögonblick gick. En grupp män trängde in i kammaren och ställde sig vid morfars säng. "Kvinnorna ut!" röt de. Varken mor eller mormor rörde sig ur fläcken. "Går ni inte godvilligt så tar vi er med våld," sade ledaren. Mor såg rakt på gardisten och svarade: "Ni skiljer inte åt far och dotter!" I samma ögonblick kom mor ihåg hur Luther en gång sagt: "I yttersta nöd ljuder den svagaste suck om hjälp som ett dån i himlen." Hennes fruktan var som bortblåst.

Fyra gendarmer höjde sina gevär med påskruvade bajonetter och siktade på morfar. Blixtsnabbt steg mor upp och ställde sig tätt framför bröstet på sin far. En storväxt rödgardist kastade sitt gevär på axeln och försökte gripa tag i mor för att de andra skulle kunna skjuta hennes far. Just när rödgardisten steg framåt föll hans händer ner, och han tog ett steg tillbaka. Han var liksom förlamad. Inte heller de tre andra förmådde göra något. Det var tyst ett ögonblick. En av de fyra, chefen för de rödas stab, skrek: "Vi ger er fem minuter tid till att bekänna var vapnen är gömda." Männen gick ut.

Ännu levde morfar. Mor knäppte sina händer och tackade Gud. Snart hörde de buller igen utanför dörren och en grupp trängde in i sängkammaren. Innan någon av gendarmerna hunnit säga ett ord sade mor med lugn röst: "Nu får ni inte mera göra något illa." "Var är vapnen?", väste en av männen. Morfar rev upp sin skjorta och blottade sitt bröst. "Skjut mig", sade han, "här finns inga vapen!". Rödgardisterna såg på morfar med förvånade ögon. Plötsligt sade rödgardisternas chef: "Nå, en så gammal man dör nog snart av sig själv."

Gardisterna gick ut. Hopen gick nu till kökets skafferi och tog allt de fann i matväg. Mor hörde en rödgardist säga till sina kamrater: "Det säger jag bara att aldrig någonsin har jag sett sånt kvinnfolk i mitt liv! Det är omöjligt att bli klok på det här huset." Och en annan gendarm visade på mor och tillfogade: "Hon där är den farligaste av alla." Halv ett på natten försvann den larmande hopen.

Mor var nästan lamslagen av de gångna timmarnas spänning. Samtidigt fruktade hon för vad som kunde hända i granngården Kourla. Hennes äldste bror Eljas hade där sitt hem med sin estniska hustru Linda som väntade sin förstfödde. Det var bara två veckor kvar till födseln. Det var omöjligt att få fram en varning från Olkkala. Fem på morgonen lyckades en av trotjänarna på Kourla få telefonkontakt med mormor. "Allt är inte bra här," sade trotjänaren. Hon talade undvikan-

de. Mormor frågade: "Hur är det med Eljas?". "Inte så bra", svarade rösten. "Är han död?" frågade mormor direkt. "Jo, nog är det så." Rödgardisterna hade strax efter nattens händelser på Olkkala dragit vidare till granngården. Där tvingade de min morbror att öppna alla dörrar och källare. Återigen fann de inga vapen. Som sista hämnd sköt Taavitsainen ner honom.

Taavitsainen hade redan sjutton mord på sin lista. Nästa dag fick mor höra att de fem unga skyddskåristerna blivit upphunna och genast arkebuserade. Kvar på Olkkala bodde nu mor och hennes föräldrar. En gnagande oro fyllde deras sinne. Vad som helst kunde hända. Det hade knappast blivit kväll förrän dörren rycktes upp och en grupp rödgardister trängde in med dragna knivar. "Vi har nu makten i hela landet", skrek de. Men det blev ingen husundersökning. Den gamle fogden hade lyckats övertyga den röde stabschefen att det inte fanns vapen på gården.

På Olkkala gick nu några dagar i outhärdlig spänning. Så en kväll hördes på nytt steg av tunga stövlar utanför huset. Morfar anade nu det värsta och tog avsked av mor. "Kära lilla vän", sade han, "tack för dina böner med vilka du har velat hjälpa oss". Men så tillade han: "som har hjälpt oss". Någonting hade skett i hans hjärta. Till deras stora lättnad var det fogden som knackade på dörren. Han kom för att berätta om allt som hänt. Alla socknens arbetare som inte gått på de rödas sida hade ställts inför fältdomstol och torterats. Så kom han ut med det allra tyngsta: hans egen son som var morbror Eljas bäste vän, hade just blivit nedskjuten. De två kamraterna ligger i dag i samma grav invid Vichtis kyrka.

Hur skulle de orka med dessa nattliga räder? Hur skulle det hela sluta? Det var nästan omöjligt att få nyheter utifrån. Så efter ett par dagar ringde telefonen. Det var far som lyckats få kontakt genom norska ambassaden. Han hade utverkat tillstånd att få resa till Olkkala och skulle strax fara iväg från Helsingfors. Mitt under dessa skeden och i all ovisshet hade fars och mors romans levat vidare utan brev eller telefonkontakt. Och nu vid morfars sjukbädd eklaterade de sin förlovning.

Far fick en inblick i allt som skett på Olkkala. Han beslöt att göra ett försök att rädda morfar som fortfarande var i livsfara i sin husarrest. Väl tillbaka i Helsingfors tog far kontakt med röda gardets huvudstab. Han lyckades övertala en känd socialist Ryömä, att resa

med honom till Vichtis. Ryömä åtnjöt de röda truppernas förtroende. Samtidigt var han en idealistisk kommunist och i princip mot våld.

Ett par dagar senare var de båda i Vichtis och gick direkt till den röda stabens högkvarter. Kort innan de kom till lokalstaben hade högste chefen farit bort för några timmar. Med stöd av Helsingforsstabens medgivande lyckades de efter långt parlamentering övertala ställföreträdaren att ge pass åt morfar att lämna Vichtis för läkarvård i Helsingfors. Utan att förlora en minut fördes morfar nu med häst bort från Olkkala. Ordinarie stabschefen blev ursinnig när han återvände och fick veta att den man som för honom främst av alla personifierade fienden hade lyckats fly.

Far hade försökt utverka pass också för mor att resa bort, men det kom inte på fråga. Hon accepterade situationen. Kanske hade hon ännu en uppgift på Olkkala. När en tid hade gått nåddes mor och mormor av ett alarmerande rykte. De röda hade som en sista hämndaktion beslutat att skjuta också mor och mormor. Efterhand som befrielsearmén närmade sig södra Finland hade de rödas militära ställning blivit allt svagare. Mor och mormor var farliga vittnen ifall det blev totalt nederlag för de röda.

Nyheter var ytterst knapphändiga. De rödas tidning fortsatte att publicera sina segerrapporter. Men på olika sätt sipprade nyheter in att avgörande tider nu stundade. En dag lyckades en vän smuggla in ett brev till mor med en rapport om hela frihetskampen. De röda var allt hårdare trängda i hela landet, men samtidigt tog sig deras trångmål desperata uttryck. Ingen tvivlade på att slutet på kriget var i sikte. Också en hjälpkår från Tyskland hade landstigit i Hangö i sydväst.

Frihet hägrade trots allt. Det var för mor och mormor en nästan otrolig tanke. De röda i Vichtis fortsatte emellertid med sina planer. De konfiskerade nu officiellt hela Olkkala och förklarade att gården var "folkets egendom". Familjen skulle endast få behålla trädgården kring huset. Kyrkan blev ockuperad av röda soldater. Kyrkoherdens son blev mördad. Allt som skedde tydde på att de röda förberedde sig på ett bittert slut. Det gällde för dem att vinna tid. Alla män som ännu fanns kvar i trakten blev nu tvångsrekryterade till de röda garderna.

Det var nu i slutet av april 1918. Mor fortsatte natt och dag att be Gud om beskydd. En dag nåddes Olkkala av ett hemligt bud om att den röda staben med en trupp beridna soldater stod i beråd att överge stabskvarteret och dra österut. Deras plan var att dra genom Olkkala

och där ta sin sista hämnd och skjuta kvinnorna. Truppen kunde vara framme redan inom en halvtimme, löd beskedet. Spänningen var olidlig. En halvtimme hade nästan gått när ett nytt bud nådde huset. I själva avreseögonblicket hade marschordern ändrats och truppen skulle ta vägen genom grannkommunen. De vita trupperna hade avancerat snabbare än vad röda staben beräknat. De röda måste ändra sin plan för att inte bli genskjutna och inringade på sin reträttväg.

Far och den övriga familjen i Helsingfors var förtvivlade. Inga nyheter hade nått dem. Ett rykte berättade att Olkkala stuckits i brand och att det var slut med mor. Det framkom senare att de röda hade fått en kanon för att beskjuta gården. Den bråda flykten ändrade allt. När huvudstyrkan lämnade Vichtis fortsatte krypskyttar på natten från skogen att skjuta på gårdens fönster.

I Helsingfors hade far inte legat på latsidan. Djärvt använde han sitt norska pass och sina diplomatkontakter. Han reste ensam en gång i ett tåg med röda och hade med sig kistor med medicin från Helsingfors för de vita förbanden. En noggrannare undersökning hade avslöjat att "medicinen" bestod mest av vapen. De vita trupperna hade nu intagit huvudstaden. De röda gav sig eller flydde. Snart därefter kunde mor fara till Helsingfors för att träffa fästman, far och syskon. Stämningen i staden var obeskrivlig. Överallt vajade den blåvita korsfanan som varit förbjuden ända sedan mors barndom under Bobrikovs förtryck.

Morfar var en bruten man. Han kunde inte leva vidare på Olkkala. Hans son som skulle ha fortsatt hans verk var död. Den yngre sonen var en opraktisk vetenskapsman, oförmögen att ta hand om en stor gård. Morfar beslöt sälja Olkkala. Det var sämsta tänkbara tidpunkt. Gården försvann efter fyra generationer i släktens ägo. En våldsamt inflation skötte resten. Min yngre morbror var efteråt bitter för att morfar sålt gården. Mor såg saken på annat sätt. Hon vägrade att leva i en värld av "om vi bara hade...". Hon brukade säga att vi måste acceptera det som vi inte mera kan ändra på och göra maximum av det som vi just nu fått av Gud.

Kriget var slut. Mannerheim som själv gått igenom så mycket i sitt liv, ville att en generös inställning skulle diktera förhållandet till den förlorande sidan. Men hämndlusten var stor. Brödrakrig väcker starkare lidelser än krig mellan olika folk. Rättegångar och straffarkebuteringar följde. Också flera av terroristerna i Vichtis blev skjutna. Kri-

Far och mor som nygifva.

get och dess följder skärpte klasskampen i Finland för decennier framåt.

Mor led av den våg av hämnd som svepte över landet. Själv hade hon förlåtit sin brors mördare. Hon och Eljas hade alltid varit nära vänner. Mors sorg blev lättare att bära när hon visste att tron hade blivit en kraft också i Eljas liv. Hon skrev i sin dagbok: "Vi längtar efter att de olika element som vårt folk består av skall bli gripna av Honom om vilken det står skrivet: 'Ty han är vår fred, han har med sitt liv på jorden gjort de två lägren till ett och rivit skiljemuren, fiendskapen.' Det ser ut som om vi skulle leva i solnedgångens tider. Kanske vi ej får se det vi längtar efter. Men måtte vi dock få en försmak av sant inre broderskap." Mor visste att ingen ytlig formel kunde läka såren.

Morfar hade i början av århundradet tagit en generös livförsäkring för sina döttrar för den händelse att de på äldre dagar skulle hamna i svårigheter. Femtio år senare förföll mors försäkring till betalning. "Jag förstår mig inte på affärer," sade hon åt mig, "kom med mig till banken." Vi lyfte summan som skulle ha tryggt en "bekymmerslös ålderdom". Den räckte nätt och jämnt till att köpa en elegant hatt.

I skuggan av de tragedier som Finland hade genomlevat, men ändå vid gryningen till en ny tid, firade far och mor en sommardag 1919 sitt bröllop. Litet mer än ett år senare var jag på väg.

FÖRLORAD GLORIA

Vi bodde på Högbergsgatan i det gamla Helsingfors i ett pittoreskt ungdoms hus mittemot den anrika Andreaskyrkan. Som skolpojke gick jag vanligen med far till söndagsgudstjänsten och satte mig på läktaren för att utan risk att råka fast läsa indianböcker när predikan väl var igång. Mor kom alltid försent trots att vår port bara var femton meter från kyrkporten, eller kanske just därför. Från läktaren såg jag mors lilla gestalt sakta bak pelarna smyga till sin standardplats i kyrkan. Far som var församlingens ordförande, var inte nöjd och kritiserade mor, men tjugo års försök ledde inte till nämnvärd förändring.

På samma gata låg det fästningslika telefonhuset byggt av mäktiga granitblock. Far hade råkat vara där när den sista striden mellan vita och röda utkämpades från hörn till hörn. Han visade på fönstren där de röda skyttarna hade garderat sig och sköt på befrielsestrupperna som rusade fram.

Jag föddes i ett Finland som var fritt - för första gången i sin historia. Förväntan och framtidstro dominerade, men på medaljens frånsida fanns smärta och hämndbegär. Bitterheten levde kvar i vida kretsar.

Morfar och mormor hade flyttat till Helsingfors. Morfar orkade inte leva många år, men mormor var okuvlig. Vi barnbarn längtade alltid efter att få träffa henne. Hon var liten, trind som en boll och alltid glad. Ännu under sina sista år startade hon med några andra åldrande vänner en kaffeklubb för att lära sig franska och ett par år senare läste de Molière högt för varandra.

Far arbetade på en teknisk firma. Så starkt hade han varit mitt uppe i de gångna årens händelser att han nu helt identifierade sig med Finland och sökte finländskt medborgarskap. På kvällarna satt han där med sin finska grammatik. Segt och systematiskt plöjde han igenom de femton böjningsformerna och andra märkligheter i det finska språket. Och han förde studierna till genombrott. De svensktalande i släkten förstod inte alltid hans norska, men han klarade också snabbt att bemästra svenskan. Så rustad lyckades han smälta in i en släkt med många envisa och dominerande personligheter.

Innerst förblev far norrman hela livet. Vi gick alltid för att se Ballangrud, Egnestangen och andra stora norska skridskoåkare tävla i Helsingfors. Lidelsefullt tog far parti för norrmännen. Han glömde

helt sig själv och skrek och viftade med sin norska flagga. Min bror och jag funderade ibland om vi för fars skull borde ha varit litet mera pronorska. Vid nästan 80 års ålder, ett par månader före sin död, besökte far släktens gamla hemstad Tönsberg. När vi närmade oss staden satt far nästan som förtrollad: "Världens vackraste väg," sade han.

Mor hade vid sitt giftermål stått inför ett viktigt avgörande. Hon hade en fin slutexamen som pianist och hade redan spelat Saint-Saëns pianokonsert med stadsorkestern. Vägen var öppen för studier under framstående lärare i Tyskland och karriär som konsertpianist. En gång på Olkkala hade hon lovat att i allt först söka Guds vilja. Nu igen vände hon sig till honom i visshet om att han inte bara hade en plan och en väg utstakad, utan att denna väg också i långa loppet var den enda tillfredsställande.

Guds ledning betydde för henne inte bara klarhet mellan rätt och orätt. Det var lika mycket visshet om rätt val bland många i sig själv legitima möjligheter. När det väl klarnat vad Gud vill gäller det att satsa allt på det, menade hon. Släktingar och vänner uppmanade mor att inte missa den chans hon nu hade. Efter dagar av bön växte en inre förvissning att hon skulle sätta familj och mission på första plats och lämna planerna på karriär. Mor betonade senare att för någon annan i samma situation kunde ett motsatt val ha varit det rätta. När mor väl hade bestämt sig såg hon sig inte mera tillbaka. Aldrig minns jag att hon en endaste gång ångrat sitt beslut. I stället för konsertsalarna var det i hemmen och på missionsmöten hon ständigt var beredd att ställa upp med sin musik.

På dagen två år efter min födelse kom min bror Leif till världen. "Das muss man Ordnung nennen", sade en gästande tysk professor. Far och mor skapade ett hem där dörrarna alltid var öppna. Mor hade vuxit upp i en statskyrklig tradition. För far var den högtidliga stilen, liturgin, den allvarliga psalmsången främmande. Han kände sig mera hemma i Missionsförbundets kretsar, som dessutom hade ett intimt samarbete med motsvarande förbund i Sverige och Norge. Frikyrkan blev därför snart den yttre ramen för fars och mors kristna förpliktelse.

Far satsade all fritid på församlingen och på att utveckla ett härbärge för hemlösa. Han var inte särskilt from i sitt tal men han kunde hålla ordning och reda i allt och han vågade utan inställsamhet skära

Mitt första levnadsår.

igenom svåra situationer. Mor startade i härbärgen en verksamhet för hemlösa kvinnor. Fastän det i mångt och mycket var en social verksamhet var det för mor allra först ett brinnande intresse för den enskilda människan. Trots all yttre förnedring hade alla dessa kvinnor inför Gud ett absolut värde. Ännu på 1920-talet var hjälpen som myndigheterna kunde ge åt hemlösa sporadisk och begränsad. Frivilliga initiativ var av avgörande betydelse.

I den lilla missionsförsamlingen i Helsingfors med Andreaskyrkan som bas förenades låg och hög i samhället genom sitt kristna engagemang. Samtidigt var den en märklig kontaktpunkt mellan öst och väst. Den illustrerade ett perspektiv som var ovanligt i den tidens Finland. Olika kristna strömningar möttes i församlingen. Baron Paul Nicolay från herresätet Monrepos i Viborg kände sig alltid hemma i Andreaskyrkan när han kom till Helsingfors. Det var han som i början på seklet byggde upp det kristna studentarbetet i hela det ryska riket och knöt det samman med motsvarande verksamhet i den anglosaxiska världen. Ofta berättade mina föräldrar om honom. Nicolay kom genom sitt liv också att djupt påverka Finlands kyrkliga ledarskap.

Församlingen startade också ett intimt samarbete med China Inland Mission, den legendariske Hudson Taylors livsverk. Man sände ut flera heltidsmissionärer till det centrala Kina. I slutet på 20-talet blev alla tre av församlingens utsända kvinnor arkebuserade. Nya for i stället. Mors och fars missionsengagemang öppnade ett fönster ut till den vida världen. De bröt med en rådande mentalitet att det väl räckte om Finland nu efter alla umbäranden bara såg om sitt eget hus. Pastorer, konferensdeltagare, missionärer bodde ständigt hos oss. Far och mor talade aldrig om att få litet privatid för sig själva. De var helhjärtade i det de gått in för. Ofta hade vi hemma hos oss stora grupper från församlingen för att i en intimare atmosfär fördjupa tron och bygga samhörigheten. Min bror och jag var nyfikna och såg ibland genom nyc-kelhålet till salen hur alla på sina knän bad för missionen.

En dag fick vi ovanligt besök. Ledaren för hela China Inland Mission Dr D.E. Hoste och hans medarbetare Dr W.A.P. Martin kom på middag. Hoste hade efterträtt Hudson Taylor efter dennes död. Jag var fem år gammal. Hoste tog min lille bror och mig på var sitt knä och sade åt mor: "En av dessa två vill jag ha ut i världen för Guds arbete!" Jag hade helt självklart samtyckt men tillagt: "Det enda är bara hur jag lär mig äta med pinnar?" Det var första och sista gången vi träffade Hoste men hans ord var profetiska för mitt vidkommande. Oväntat träffade jag trettio år senare i Schweiz den då äldre Dr. Martin som livligt kom ihåg sitt besök hos oss.

Mor var vänlig och försynt kunde man tro. Men bakom den vänsäla ytan låg starka åsikter och en ganska oböjlig karaktär. Hennes egen kamp som ung för att bevara sin tro hade satt sina spår. Bio, kortspel och teater kom inte på fråga. Far försökte diplomatiskt jämna vägen för en liberalare hemmapolitik men han drog för det mesta det kortare strået. Mor hade som tonåring före första världskriget sett en av de första filmer som kom till landet. Det var en sådan film där alla trippar omkring som kråkor. Den slutade med att en herreman med sin fru vandrade upp på en kulle och träffade en flirtig dam. Han knuffade sin fru i ryggen, frun rullade ner för kullen medan mannen vandrade iväg med den lättfotade damen. "Aldrig mera går jag på levande bilder", sade mor med hetta. Och så fast var hon i sitt beslut att hon först efter andra världskriget efter mycken övertalning gick med på att se "Mrs Miniver". Mor var så tagen att hon efteråt i detalj berättade innehållet

för sin syster på landet. Berättelsen tog längre tid än hela filmen. Mor log åt sitt 30-åriga krig mot bio.

Hur smalspårig mor än var på sitt eget sätt var hon paradoxalt nog så fri och glad att festerna hos oss hade mera färg än hos andra släktingar. Det trots att vi aldrig bjöd på alkohol. Musik, lekar, sång, spännande samtal fyllde kvällen. Min bror och jag kände aldrig det minsta tryck, varken öppet eller dolt, att vi borde "avgöra oss för Gud". Det var därför en befrielse för mig att komma hem efter ett skärgårdsläger som kyrkan ordnat. Jag var tretton år. Lägret var fint på många sätt. Men den sista kvällen skulle alla vi ungdomar bli "frälsta". Pastorn bad för oss och gick sedan runt i salen och stannade vid min stol. Kanske orsaken var att far var ordförande för den viktigaste församlingen. Hur som helst så bad pastorn nu högt för min arma själ, att jag skulle överge den breda vägen. Jag satt som på nålar och morrade inombords, och beslöt att aldrig mera fara på församlingens skolungdomsläger. Men det var inte uppror mot Gud, tvärtom. När jag låg sjuk i lungsäcksinflammation och var nära att dö litade jag på att fars och mors böner skulle rädda mig.

När vi var små läste mor högt för oss valda stycken ur bibeln med

Mor vid sin flygel i vårt hem i Helsingfors.

klok urskiljning så att bibelläsning var någonting vi alltid såg fram emot. Likaså var det helt naturligt att bedja, aldrig enligt en formel. Det var egentligen ett samtal med Gud om allt det vardagliga som rörde sig i våra sinnen.

Mors enastående förmåga att lyssna till andra och sätta sig in i deras liv utan att döma var väl förklaringen till att så många unga ständigt sökte upp henne för att få råd i allt de bar på, kärleksaffärer, val av bana, besvikelser. "Man kände att hon förstod", sade en kvinna fyrtio år senare. Mor bad med sina vänner och gav sina synpunkter. Aldrig bröt hon de förtroenden hon fick. Trots sin kompromisslöshet var hon inte lätt att chockera. Genom sitt sociala engagemang bland torparna på Olkkala och senare i härbäret för kvinnor visste hon vad livet kunde vara och tvekade inte att dela med sig av egna djupa erfarenheter. Våra äldre släktingar var i allmänhet ytterst återhållsamma och blyga. De dolde för det mesta sitt verkliga jag bakom en torr suverän humor. Men genom sin inåtvändhet var många av dem inte vuxna att bära livet.

Hela barndomen och ungdomen fick jag själv kämpa med denna blyghet. Ibland var jag förtvivlad. På skridskobanan invid skolan hade jag en gång som tolvåring vågat be en flicka åka med mig. Vi höll tag i var sin ända av en rem. Det kändes mäktigt. Runt och runt gick det i vinterkvällen till Lehars musik ända tills min moster högtidligt kom gående bredvid banan. Jag tyckte mig se hennes allvarliga ogillande blick och hade velat sjunka genom jorden.

Jag tyckte inte om skolan fast den inte beredde svårigheter. Leif hade det på många sätt besvärligare. Han var ytterst känslig. Om han som liten gjort någon dumhet räckte en allvarlig blick att få honom i ånger och gråt. När jag däremot gjorde ofog gällde det att straffa mig ordentligt för att det skulle ha någon som helst effekt. I tur och ordning blev vår katt och jag satta i ett mörkt skåp för att sona våra felsteg. Katten älskade att klättra i salens spetsgardiner. Efter en kort stund i skåpets mörker jamade katten så hjärtslitande att mors ömma hjärta smalt. Hon gick till skåpdörren och frågade "Är Miisu snäll nu?" Katten fick nu till tröst en korv. På mig blev mor riktigt arg bara när hon ertappade mig med att ljuga. Kanske jag lärde mig något. Katten blev emellertid bara vildare. Med blödande hjärta sände mor den till en gammal trotjänarinna som ännu levde på Olkkala. Miisu fick nu helt ta hand om sig själv. Efter en miserabel början blev den

småningom hövding för ett gäng på tolv kattor som jagade råttor under mörka nätter.

Leif älskade litteratur och poesi. Han led av många fysiska och psykiska besvär. Först långt senare förstod jag hur min bror småningom upplevde sig som mindre lyckad. Hans självförtroende fick efterhand den ena knäcken efter den andra. Kriget var märkligt nog ett slags terapi för honom. Han avancerade aldrig i graderna från soldat. Men han var en äkta kamrat som alltid blev accepterad av mannarna. Hans insats i granatkastareldledningen under kriget var paradoxalt nog en ljuspunkt i hans korta liv.

Finland kände sig som en del av Norden. Men med bara få år av självständighet bakom sig var de nationalistiska känslorna starka och fick bland studenterna extrema drag. De ledde till häftiga språkstrider mellan den finsktalande majoriteten och den svenskspråkiga minoriteten. Om svenska språket hade dominerat den tidigare historien skulle det nu utplånas. Också i skolvärlden uppstod bataljer mellan skolor med olika undervisningsspråk. Utan förvarning fick jag själv ett hårt knytnävsslag på munnen av en äldre pojke när jag oskuldsfullt svarade på en fråga om var jag gick i skola.

Samtidigt växte den antiryska stämningen. Man visste aldrig vad ryssarna hade i kikaren. Den frivilliga militära skyddskårsorganisationen fick allt mer vind i seglen. Den rådande oron ledde ibland till ytterligheter. Vissa kretsar anklagade en tidigare president för alltför stor liberalism mot ryssarna och enleverade honom i avsikt att få honom över östgränsen.

Misstänksamheten och avogheten mot Sovjet ökade efterhand som vi fick veta mera om det skräckvälde som tog över i vårt närmaste grannland. De flesta i Finland, barn som vuxna, visste redan på 30-talet om förföljelserna, fånglägren och massavrättningarna. Det var därför klart att praktiskt taget ingen ville lära sig ryska i skolan och i de flesta skolor fanns inte ens möjlighet till undervisning. Det var självfallet enfaldigt, men logiken styr inte i sådana fall.

Vi träffade emellanåt amerikanare och engelsmän som bergfast trodde sig veta att demokrati och jämlikhet rådde i Ryssland och att ingen där gick arbetslös. Under den stora depressionen kring 1930 reste en mängd finsk-amerikaner över till Sovjet med en illusion som snart blev krossad. De flesta föll offer för Stalins terror. Knappast

någon i Finland, socialist eller borgare tänkte på ett sådant alternativ när krisen drabbade oss.

Också vår familj fick känna av depressionen. En dag kom far hem och berättade att han blivit uppsagd. Ett par år fick han gå arbetslös. Jag var då åtta år. Far satt tyst vid matbordet. Hans olyckliga blick sade desto mera. Vid knappa 35 års ålder kände han det som en djup förödmjukelse att inte mera duga till något. Han hade svårt att t.o.m. för mor tala om hur han kände det. Han kunde inte komma ut ur sitt skal. Därför var det också svårt för mig och min bror att någonsin komma riktigt nära far.

Mor längtade ibland att far skulle öppna sin inre värld för henne. Ändå var de mer än bara äkta makar. Där var det starka band de kände som kompanjoner i ett vidare uppdrag. Utan ett sådant engagemang hade äktenskapet säkert varit mycket svårare. Mormor som var realistisk om männen och deras värld sade en gång till mor om hennes val av äkta make: "Du har fått den verkliga pärlan." Och min far var en hedersman. Själv hade mormor ju kommit från enklast möjliga förhållanden till landets överklass. Men hon hade inga som helst illusioner om vad som kunde dölja sig bakom en respektabel yta.

Arbetslösheten i Tyskland var ännu värre än hos oss. När Hitler skördade allt större framgångar och fick hjulen i gång igen började många i Europa därför se på honom med nya ögon. Till och med Churchill sade vid ett tillfälle att Hitler kanske var den man som kunde ge germanerna tillbaka deras forna storhet. Stalin var ett allt starkare latent hot mot vår fria framtid. När Hitler började rusta upp Tyskland, såg många hos oss det därför som en indirekt livförsäkring också för Finland. Nazisternas inställning till judarna ingav visserligen betänkligheter. Kanske berättelserna var överdrivna, menade många, kanske det till slut inte var så allvarligt.

En kusinfamilj med modern Wanda Bolte i spetsen stannade inte vid diskussioner utan började aktivt hjälpa hundratals judar att lämna Tyskland och få en fristad först i Finland. Min far med sitt norska frihetsarv var starkt oroad över det som skedde i tysk politik. Så många detaljer av direkt och indirekt diskriminering sipprade ut från Tyskland. Far menade att sådana medel i sinom tid ville slå tillbaka och att Tyskland givit sig in på en livsfarlig väg. Han hamnade ibland i konflikt med andra som påstod att far inte var realistisk om bolschevikho-

tet mot hela Europa. I vår skola blev det en linjedragning med heta debatter på ett lite annat plan. Jag med hälften av pojkarna påstod att de engelska stridsplanen var överlägsna medan den andra hälften höll styvt på det tyska flyget.

Finland hade en månghundraårig tradition av samarbete med Tyskland. De flesta professorer och vetenskapsmän hade fått sin vidareutbildning vid tyska universitet. Undervisning, kyrka och armé var byggda på tyska förebilder. Det var därför något nytt när teologen Aleksi Lehtonen som var gift med mors yngsta syster målmedvetet öppnade kyrkans dörrar till hela den anglosaxiska världen. Våra familjer firade många somrar tillsammans, ofta också jul och påsklov.

Redan tidigt vande vi oss att ständigt möta engelska och amerikanska gäster hos Lehtonens. Det bidrog starkt till min egen familjs västliga orientering. Aleksi Lehtonen var professor i teologi och blev senare ärkebiskop. Genom vänskapen med bl.a. John Mott uppstod starka band till Kristliga studentvärldsförbundet i England och Amerika.

På sommarvillan i Tavastehus. Vid tömmarna mors syster Margareta Lehtonen med sin man Aleksi och baktill fr.h. sönerna Samuel, sedermera biskop i Helsingfors och Henriikki som stupade 1944, och jag.

Lehtonen tog också kraftiga intryck av Oxfordgruppen och var en av de många nordiska biskopar som tog denna kristna rörelse till Norden. Redan 1912 hade han lärt känna Dr. Frank Buchman, luthersk präst och Oxfordgruppens initiativtagare, och träffade Buchman på nytt när denne 1921 besökte Finland. Också detta engagemang byggde en bro västerut från vårt land. Alla dessa band kom i sinom tid att få betydelse när det gällde att återuppbygga kontakten med de allierade i vårt katastrofala läge vid andra världskrigets slut.

Samtidigt som Aleksii Lehtonen var jovialisk och omtyckt av oss pojkar var han också högkyrklig och patriarkalisk. När klockan slog nio på kvällen i biskopsgården skallade hans högtidliga röst "Till kapellet". Och oberoende av vad alla andra diskuterade måste vi, ibland till min fars förargelse, avbryta allt för att i gåsmarsch tåga till huskapellet. Altartavlan var en fresk där jag hade stått modell till en kerub med gloria. Med åren frätte fukten bort det mesta av fresken - och därmed också glorian.

På våren 1939 klarade jag studenten och tog sommarjobb på en metallindustri för att få praktik och förtjäna litet. Senare samma sommar firade släkten en stor silverbröllopsfest vid den vackra Lojosjön hos familjen Bolte. En spelman ledde en festlig procession genom girlandprydda portar. Medan de ungas skratt och sång ljöd över fjärden blev värden kallad till telefon. Han kom tillbaka med bud att andra världskriget hade börjat.

Onda aningar fyllde allas sinnen. De blev snart besannade. Sovjetunionen uppträdde allt hotfullare mot Estland, Lettland och Litauen. Den sista dagen i november angrep Sovjet utan krigsförklaring Finland längs hela östgränsen. Trots att kommunistpartiet var förbjudet hos oss, trots att såren efter 1918 ännu var djupa, skedde det märkliga att Finlands folk för första gången under självständigheten stod enat. Vita och röda, kommunister och tysksympatisörer tvekade inte att tillsammans dra ut för att hindra Stalin i hans avsikter.

STALIN SLÅR TILL

Klockan var nio på morgonen den 30 november 1939. Jag hade just gått hemifrån till en föreläsning. Plötsligt hörde jag motorsurr över Helsingfors. Några ögonblick senare dånade en serie krevader i centrum av staden. Jag rusade in i en portgång för att ta skydd. Först ett par sekunder senare började alarmsirenerna tjuta.

Det hade varit en nervpåfrestande höst. Hela folket hade intill det sista hoppats på att Paasikivi och de andra underhandlarna i Moskva kunde finna en fredlig lösning. Här var resultatet. "Det är krig nu," sade jag åt mig själv. "Men tänk vad världen ska säga när vi slår ryssarna! Jag måste vara med." Jag var en blåögd pojkspoling vid nyss fyllda 18 år. Men kanske var det en inre skyddsmekanism. Jag skyndade hem efter den första bombattacken. Skyddskårschefen ringde och meddelade att vår frivilliga enhet skulle samlas redan samma eftermiddag.

Några månader tidigare hade jag anmält mig till skyddskåren och fått grundläggande soldatträning under kvällar och veckoslut. Jag hade tillsammans med min kusin Olof af Hällström hamnat i en infanteripluton som hörde till Oldboysbataljonen. Det lät en aning komiskt så unga som vi var. När situationen mellan Finland och Sovjetunionen under höstens lopp tillspetsade sig blev vi ofta kommenderade till att vakta strategiskt viktiga broar. Nu var kriget verklighet. Ett par timmar efter luftangreppet tog jag uniformen på och sade farväl till mor, far och Leif. Mor stoppade Dagens Lösen i min ränsel och jag stängde dörren efter mig. Aldrig hade jag anat att jag först fem år senare skulle lägga av uniformen.

Redan samma kväll sändes vår pluton till en förstad. Nästa morgon sattes vi in för att beskjuta lågtflygande ryska plan. Till vår stora tillfredsställelse störtade ett till marken. Vi rusade fram. Piloten, en ung småväxt flygkapten hade fått en gevärskula genom pannan. Det var första gången jag såg en död fiende. Visserligen fick vi besked att det knappast kunde ha varit just våra kulor som fick planet ner men det hindrade inte att den patriotiska känslan var stark.

Lite senare blev jag kommenderad som stafett till försvarsministeriet som var inhyst i fem långa grottor i utkanten av Helsingfors. Hela dagen svarade jag i telefon "81030", meddelade om luftalarm, sprang

med besked, bar på natten snaps till försvarsministern och förde ut hans potta. Några gånger kom president Kyösti Kallio på besök hos ministern och de generaler som arbetade med honom. Jag fäste mig vid Kallios allvarliga, vemodiga blick.

Efter några veckor blev jag otålig på livet i ministeriet och ville ut i det verkliga kriget. Först ett par år senare skulle jag normalt ha blivit inkallad. Jag beslöt därför söka mig in som frivillig till den reguljära armén. Men det var inte så enkelt. Jag hade skjutit i höjden men var spinkig och underviktig. Jag visste emellertid att man på militärsjukhusets granskning bara tog av sig skjorta och skor. Innan jag for iväg åt jag så mycket gröt det överhuvudtaget var möjligt att få i sig, drack ännu en liter vatten och gömde nycklar och metallbitar överallt i byxorna. Vågen gick just över den kritiska gränsen.

Så kom jag som rekryt till lätta fältartilleriets skolningscentral i Österbotten. Olof hamnade i Helsingfors luftvärnsartilleri. Finska armén var illa rustad. Fast vi nu officiellt var rekryter räckte uniformerna bara till några få. Vi såg närmast ut som en hop stråtrövare. En kokard och ett brett gult läderbälte var det enda formella kravet för att uppträda som soldat i finska armén. Somliga hade kokarden i sin hatt, andra i en skärmössa och det gula bältet runt en vanlig svart vinterrock.

Vi blev inhysta i en folkskola. I en sal för tjugo bodde sextio rekryter på plankor i tre "våningar". Luften var ibland obeskrivlig. På översta våningen invid taket svettades man och på golvet sjönk temperaturen på natten ibland under noll. Här lärde vi oss nu grunderna av finsk militärdisciplin. Vi fick först infanteriträning men skolades småningom till kanonjärer, visserligen utan att se en enda kanon. Allt som fanns av kanoner hade sänts till östfronten. T.o.m. gamla kanoner med styv lavett från 1870 års krig hade tagits från museerna. Vi fick nöja oss med tjocka trästockar som monterades på ett par hjul och försågs med riktinstrument.

I radion kunde vi följa med nyheterna från fronten. Det såg småningom allt dystrare ut. Kampen på Karelska näset var snart inne i slutskedet. Ändå hoppades vi alla att något oväntat trots allt skulle ske. Kanske skulle västmakterna ändå komma till hjälp? En dag fick vi ett meddelande att vår artilleriskolning skulle avslutas abrupt. I stället skulle vi sändas som infanterister till Viborgska viken där ryssarna började tränga på över isen för att överflygla den finska fronten.

Teori och verklighet. Alla tillgängliga kanoner hade sänts till fronten. Därför gav armén artilleriträning med "kanoner" av stock. Jag framme till höger. Nedan ett år senare: En av våra pjäser ger fyr.

Men mitt i skolningsprogrammet ett par dagar senare blev vi alla kallade till korridoren. Radion var på och vi hörde en allvarlig röst läsa upp Mannerheims dagorder. Vapenstillestånd hade ingåtts. Största delen av Karelska näset med Viborg, Finlands näst största stad, stora delar av Nordostfinland och hela Hangöudd i sydväst måste överlåtas åt Sovjet. Ingen av oss sade ett ord. Med bitterhet konstaterade Mannerheim att Sverige vägrat västmakterna att låta en fransk-engelsk expeditionskår använda svenskt territorium för genomfart till Finland.

En dov stämning av undertryckt förtvivlan bemäktigade sig alla. Tårarna kom i somligas ögon. I stället för att känna oss lättade undrade vi om det var första skedet på vägen mot den slutliga förintelsen av vår självständighet. Sovjetarméns förluster var sjuhundratusen i stupade och sårade, men resurserna var till synes ousinliga. Fortsatt krig hade betytt självmord för oss.

Kriget hade förenat hela folket. Femtio år senare träffade jag en redaktör från Moskva. Han hade ett par år tidigare deltagit i en kurs för civiltjänst. Där hade man tagit upp Sovjets krigstida propaganda-offensiv mot Finland som ett klassiskt exempel på "totalt misslyckad och malplacerad propaganda". Man kan nästan säga att vinterkriget var Finlands verkliga frihetskrig.

Många år efter krigsslutet fick jag höra att vår president redan tio dagar efter vapenstilleståndet förutsagt att krig skulle komma att bryta ut på nytt. I sina memoarer berättar Mannerheim hur den enda vägen vidare för vårt land började utkristallisera sig. Att vara ensam och utan några som helst allierade hade betytt att direkt inbjuda till ockupation, rysk eller tysk, med ödesdigra följder i båda fallen. Den gamla tanken om ett nordiskt försvarsförbund hade länge levat i Mannerheims sinne. Men i Norge var det få som före april 1940 såg någon omedelbar fara. Sverige var så mån om sin neutralitet att redan tanken på ett förbund ingav djup rädsla. I det rådande läget hade det sämsta av alla alternativ varit att göra ingenting. Så lades småningom i all stillhet grunden till ett samarbete med tyskarna.

Den ryska närvaron i Finland efter vapenstilleståndet gjorde sig alltmer kännbar. Sovjet var inte sen att utnyttja varje chans till att öka sin makt och trakassera våra myndigheter. Medan Finlands ledning sökte olika utvägar för att få stöd från andra länder gällde det samtidigt att bereda sig på det värsta.

Det unga Finland hade efter frihetskampen 1917-1918 få levande broar till länderna i väst. Mannerheim hade redan länge varit bekymrad för att Finlands regering försummat att bygga ut sina kontakter. Nu hade landet behövt dem. Hitler hade hitintills givit Stalin sitt fulla stöd i angreppet på Finland. Pakten mellan Sovjet och Tyskland var fortfarande i kraft. Västmakterna var nu fullt upptagna på sitt håll. Ryssarnas slutliga avsikter rådde det föga tvivel om. De avvaktade bara sin chans.

Strax efter vinterkrigets slut kom jag till underofficersskolan. När våren bröt fram sändes hela vår kurs till befästningsarbetena vid den nya sydostgränsen. Från morgon till kväll grävde vi nya försvarsställningar. Maten var otillräcklig och sämre än under kriget. Under fritiden försökte vi köpa mjölk från gårdarna. Månad efter månad höll vår enhet på med samma enformiga arbete utan att få mycken vetskap om vad som hände i stora världen. Bakom kulisserna skärptes i själva verket hela tiden förhållandet mellan ryssar och tyskar. Ryskt stridsflyg sköt ner det reguljära finska passagerarplanet mellan Tallinn och Helsingfors för att hindra kurirpost att falla i tyskarnas händer.

Tyskarna som nyss helhjärtat stött Sovjet i dess försök att likvidera vårt land, började nu alltmer intressera sig för Finland. Det hade föga att göra med omsorg om det finska folket. Redan i augusti 1939 hade Stalin beslutat att slutgiltigt annektera Finland. Vinterkriget hade inte lett till önskat resultat och Stalin hade lidit en förödmjukelse införa hela världsoptionen. Han måste finna på något annat. Vi fick höra om en diskussion mellan Molotov och Litauens statsminister. Molotov hade sagt: "Ni måste se sanningen rakt i ögonen och förstå att de små nationerna måste försvinna. Ert Litauen tillsammans med övriga baltiska stater, Finland medräknat, är tvungna att ansluta sig till Sovjetunionens ärorika familj."

När Hitler och Molotov sedan träffades i Berlin i november 1940 bad Molotov att få fria händer av Hitler för en slutlig uppgörelse med Finland. De baltiska länderna var då redan ockuperade. Hitler motsatte sig skarpt förslaget. Han ville inte riskera leveranserna av nickel, koppar och trävaror från Finland. Vid vår ishavskust i Petsamo låg Europas bästa nickelfyndigheter. Militärstrategiskt gällde frågan nu vem som skulle fylla det tomrum som Finlands territorium utgjorde.

Mannerheim beklagade starkt att England 1940 lät tyskarna erövra

Narvik. Förutom att ha säkrat sin stålförsörjning från Sverige för resten av kriget, hade Tyskland nu ryggen fri i sina planer i östlig riktning. Finland befann sig mellan två motpoler, avskuret från andra potentiella bundsförvanter. Om vi hade motsatt oss tyskarnas strävan att etablera en närvaro i Finland var det sannolikt att tyskarna med våld hade ryckt in i Finland för att förekomma ryssarna. Nu sammanföll på sätt och vis Finlands och Tysklands intressen. Vi kände att Finland inte hade något val.

Våren 1941 blev jag kommenderad till reservofficersskolan. Vi märkte snart hur pessimismen i landet började vika. Många av ledarna i officersskolan började alltmer visa tysksympatier. Om Tyskland bröt med Sovjet skulle det vara en ny faktor i vårt förtvivlade läge. Från inget annat håll kunde vi rimligen vänta stöd. Så försvagade som vi var skulle vi knappast ensamma ha en chans att många veckor stå emot ett nytt ryskt angrepp.

Snart rullade händelserna vidare.

OMAKA BUNDSFÖRVANTER

En dag i juni år 1941 kom budet att tyskarna angripit Sovjetunionen. Samma dag bombarderade ryskt flyg Finland. Ett par dagar senare kom presidentens meddelande att Finland var med i kriget. Officiellt förklarade man att vårt steg inte innebar fiendskap mot de västliga allierade. Fast det fanns starkt tyskvänliga kretsar i Finland var Tyskland för de flesta bara en allierad på grund av en gemensam fiende. Få såg nazismen som något att sträva efter. Men de flesta var bittert besvikna på allt vi förlorat genom vinterkriget och ville gripa en möjlighet att få tillbaka det territorium vi mist.

Det var olustigt att tänka på den tyska ockupationen av broderlandet Norge, men vårt eget läge var så prekärt att andra synpunkter måste vika. Vi hoppades att norrmännen kunde förstå oss. Det var kanske inte lätt för dem. Tyskarna hade nu starka trupper i norra Norge och sände därifrån ett par divisioner till nordligaste Finland.

Vi hade nu i alla fall en chans att rätta till orättvisan. Entusiasmen var därför stor i officersskolan. Man trodde allmänt att kriget snart skulle vara över då Finland redan ensamt hade lyckats hålla Sovjetarmén stängden tre och en halv månad.

Det nya krigsutbrottet förkortade vår officerskurs. Strax efter slutexamen sattes vi i boskapsvagnar för att snabbt sändas till olika frontavsnitt. Jag hamnade först i Uleåborg. Där blev vi ställda i alfabetisk ordning på en gårdsplan. Alla från G till H fick order att resa vidare till den 6:e divisionen norr om polcirkeln. Jag hade alltid drömt om att få komma till Lappland. "Tänk nu blir det verklighet," skrev jag hem, "och till på köpet bekostar staten hela turen!"

När vår godsvagn stannade där järnvägen tog slut mötte mig allra först en sävligt lunkande ren. Men idyllen blev inte långvarig.

Den 6:e divisionen bestod mest av skogsfolk, yrkesjägare och bönder från nordligaste Finland. De flesta reservofficerare var forstmän till yrket. Både officerare och manskap var uppvuxna till individualister, till att klara sig ensamma. När vår division slogs samman med den tyska 169:e divisionen till en armékår var äktenskapet på förhand dömt att bli fullt av gnissel. Det skulle jag snart få erfara. Underligt kändes det nog att få den tyske generalöversten Falkenhorst till armé-

kårskommendör. Vi var alltså nu under tyskt överkommando i norr. Senare sattes tyskar och finnar in på helt skilda frontavsnitt och den praktiska kontakten sköttes av förbindelseofficerare. Det enda som den finske soldaten saknade var de läckra svinköttburkarna.

Från järnvägshållplatsen bar det vidare på lastbilsflak ett par hundra kilometer österut till divisionsstaben i Salla. Nästa etapp var 14:e artilleriregementet och slutmålet dess 2:a batteri. Det hästdragna batteriet var långt borta i ödemarken. För att jag snabbast möjligt skulle komma fram, fick jag order att med hjälp av kompass ta mig vidare till fots rakt genom skogarna.

När jag äntligen nådde fram efter flera mils vandring, korsande av floder, över kärr och berg, hade batteriet just fått uppbrotsorder. En förtrupp av starka män röjde med yxa och såg en smal väg fram i skogen längs vilken hästarna kunde dra kanonerna, fyra tretums norska pjäser. Ibland lastade vi hela batteriet på flottor som drogs av små motorbåtar längs vattendragen.

Huvudmålet för armékåren var att nå Vita havet vid den lilla staden Kandalax och därmed avskära den vitala Murmanskbanan. En stor del av de engelsk-amerikanska konvojerna kom till Murmansk med krigsmateriel som fördes vidare med järnväg. Därför hade ryssarna satt in så många divisioner för att till varje pris hindra vår framstöt mot banan. Ryssarna hade befäst både huvudvägen och järnvägen från finska gränsen österut så starkt att det i fjällterrängen var otänkbart att avancera längs dem. Därför satsade man på en kniptångsmanöver. Vår lappländska division hade fått i uppdrag att söderifrån kringgå den ryska huvudstyrkan och nå vägen och järnvägen bakom linjerna. En österrikisk-tysk enhet skulle pressa på från norr. Efter en taktisk reträtt hårdnade småningom ryssarnas motstånd. Hela vår division förberedde sig nu för en stor framstöt.

Vårt batteri hade tagit ställning på en skogshöjd. Artillerielden på båda sidor blev för var dag allt intensivare. Ryssarna lyckades naturligtvis snart lokalisera vårt batteri och vi blev allt värre utsatta för deras beskjutning. Sovjetartilleriet sköt i ett granater försedda med känslig tändning som exploderade redan vid första beröring med träd-kronorna. Mellan våra salvor måste vi ständigt ta betäckning. Men vi kunde inte för ett ögonblick stoppa eldgivningen för att inte lämna i sticket vårt infanteri som nu var i full gång med sitt anfall.

Snabbt lärde vi oss hur nära en granat skulle detonera. En gång kas-

tade jag mig ner bakom en tall. En tung granat träffade trädstammen i mitten några meter ovanför mig. Trädet gick itu och föll ner bredvid mig, men av någon märklig anledning exploderade inte granaten förrän den slog ner längre bak i den mjuka jorden. Under en liten paus i eldgivningen gick jag med en kamrat in i vårt tält. Jag hade plötsligt en stark känsla att vi snabbt måste bort. "Låt oss ge oss iväg!", ropade jag. Strax efteråt träffade en granat det tomma tältet. Bara trasor blev kvar.

Några kilometer längre fram stormade vår eldledning fram med infanteriet och erövrade ett ryskt batteri. Vår första eldledare, en forstmästare från Lappland blev illa sårad. På natten kom ett bud att jag med detsamma skulle iväg till eldledningen. Det fanns ingen karta och för att inte gå vilse i det ihållande regnet följde jag telefonledningen längs markytan. Ett par timmar senare var jag framme. Just då var det litet lugnare. Eldledningsgruppen låg under ett träd invid de erövrade kanonerna bredvid döda hästar och ryssar. Det var första gången jag träffade männen från vår egen eldledning. Det var med dessa jämnåriga pojkar jag skulle dela vått och torrt i främsta linjen följande tre år.

Fänrik Rasi var nu förste eldledare. Jag hade just befodrats till fänrik och blev andre eldledare. Rasis släkt kom från Uhtua i Fjärrkarelen. Ständigt återkom han till sitt brinnande hopp att få vara med om att befria sin hembygd.

Vi visste inte att 40 000 ryssar hade kunnat bli instängda om vår offensiv hade lyckats. Det var nu den 20 augusti och redan kallt på nätterna. Vi låg där på marken i det ihållande regnet. En tryckande tystnad låg över nejden. Vi kände oss eländiga och frusna, maten höll på att ta slut. Då på en gång började ryssarnas motoffensiv. Från alla håll bröt elden lös från ryssarnas maskin- och snabbeldsgevär och tusentals vanliga gevär. Ryssarna använde mest explosiva kulor. Det smällde därför på alla sidor och vi visste inte alltid varifrån elden kom. Ryssarna trängde allt närmare på och var på mindre än hundra meters avstånd. Elden stegrades så våldsamt att vi inte mera kunde urskilja ett enda enskilt skott. Den låg som en matta över oss där vi tryckte oss mot marken. Regnet strilade ner.

Femton minuter höll det på utan avbrott. Elden minskade för ett ögonblick. I samma stund hörde vi en serie knäppar av miniatyrgranatkastare. Ryssarna sköt på hundra meters avstånd granater, små som vanliga handgranater. De detonerade runt omkring oss. Min mun fyll-

des av krutrök och lera. För ett ögonblick höjde Rasi och jag oss litet upp från marken för att se hur det gått för vår lilla grupp. Vi var skuldra vid skuldra och Rasi vrålade till männen: "Sprid er pojkar, det här är för bra mål för granatkastarna." "Satan!" skrek han plötsligt till. Träffad av en kula genom munnen föll han ned baklänges död vid min sida. Blodet forsade ur hans mun. I krigsböcker jag hade läst som pojke talade den döende hjälten rörande ord om sin familj och sitt land. Här var verkligheten - bara en svordom.

I samma ögonblick var jag medveten om att jag nu var ansvarig eldledare. Jag var totalt oerfaren och hade ännu inte ens lärt känna namnet på alla mina män. Två av dem fick jobbet att släpa bort Rasi. Mera hann vi inte tänka på honom. Vad skulle jag nu göra? Svaret på frågan fick jag genast för i samma ögonblick bröt eldorkanen lös på nytt. Ryssarna gjorde ett nytt försök att tränga på. Vi hade inte haft någon chans att gräva ner oss. Ingen kunde röra sig ur fläcken där vi låg i infanterilinjen mitt på ryssarnas dyblöta tidigare avträdesplats. Instinktivt pressade jag kinden mot marken för att ligga så lågt som möjligt. Kunde vi alls mera hålla stand? Än var det någon till vänster, än till höger i den finska linjen som blev träffad. En lukt av krut och blod trängde in i näsborrarna. En dödsångest grep mig. Jag bad i min förtvivlan som jag aldrig bett förr: "Gud, jag ser inte att vi mera klarar oss levande ur det här, men om du vill så ha förbarmande med oss. Låt mig en gång ännu få komma hem. Då skall jag vara färdig att dö."

Tre gånger anföll ryssarna den natten. Vår lilla grupp blev allt mindre. Elden fortsatte flera timmar men ryssarna trängde inte mera på. I skydd av regnet och dunklet började huvuddelen dra sig tillbaka mot vägen. I morgongryningen fick vi order att genast återuppta närkontakt med fienden. Under ständig skottlossning trängde vi vidare i ett bergsmassiv med tät undervegetation av dvärgbjörkar. Ryssarna låg högre upp på bergshöjden och till slut var vi bara femtio meter nedanför dem. Bakom berget låg vägen och järnvägen. För att skära av dem och inringa fienden gällde det att snabbt få offensiven i gång igen.

Det avgörande anfallet skulle börja. Vår uppgift var att ge understöd åt kapten Kiiveris bataljon. Den bestod mest av yrkesjägare och skogskarlar från Lappland. Bataljonschefen ropade ett gällt "framåt". "Det här går aldrig", skrek en av mina män. "Vänta litet", vädjade en annan. Jag svor till och började krypa framåt, lika rädd som de andra. Bondpojken Niilo Hagelin var den första som följde efter. Vi kröp, tog

ett par språng, men ryssarnas eld var så våldsam att ingen i bataljonen mera kunde komma vidare. Nära mig ropade en döende infanterist med hjärtskärande röst "Hjälp mig, hjälp mig!" Det var omöjligt att nå fram till honom. Vi var nu så nära ryssarna att de starkaste finnarna kastade handgranater på dem. Vi försökte ta betäckning bakom några stora stenar för att få radiokontakt med batteriet. Det var klint skydd. Vår radiounderofficer fick halva huvudet avslitet av en granat. Snart hade bataljonschefen inget val mera. Finnarna var nu tvungna att för ett par dagar retirera inför trycket.

I skydd av sin trumeld lyckades huvuddelen av de ryska divisionerna slinka ut ur den påse som nästan strypt till deras återtåg. Knip-tångsmanövern hade inte gått bra. Tyskarnas vagnar klarade inte terrängen. De var gjorda för stäpper. Därför kom tyskarna inte fram i tid och det blev ryssarnas räddning. Men nästan all krigsmateriel blev kvar. Slagfältet var en bedrövlig syn i den bleka morgonen.

Nästa år fick jag min första korta permission. "Var det något särskilt som skedde senaste sommar kring den 20 augusti?" frågade mor. "Vad menar du?", sade jag. "Jo, en kvinna från församlingen i Ekenäs som jag bara känner helt litet, ringde och berättade att hon just den natten fått en stark maning att be för dig. Hon frågade hur du hade det då. Och jag svarade att jag ingenting annat vet än vad tidningen sagt, att en våldsam strid är i gång där i Salla norr om polcirkeln i riktning mot Vita havet och att du var där." Jag berättade vad som hänt just dessa dagar och den bön jag bett.

Vi fortsatte framryckningen i snabb takt. Överallt låg det lik och döda hästar, sönderskjutna stridsvagnar och kanoner. Uppe från en fjällhöjd såg vi två ryska lok dra upp hela järnvägsspåret med hjälp av en stor slinga gjord av en skena som loken drog efter sig. Järnvägsskenorna blev liggande på vallen som två parallella oändligt långa boaormar. Vi avancerade nu österut längs vägen ett par mil utan att möta massivt motstånd. Så kom vi till Alakurtti by. Där hade ryssarna uppfört en stark bunkerlinje på båda sidor om vägen. Vårt batteri fick order att i direkt samarbete med tyskarna understödja deras huvudangrepp längs vägen. Då jag kunde något tyska fick jag uppdraget att leda artillerielden. Med en av mina män for jag iväg till den tyska infanterilinjens.

Ett tyskt SS-regemente skickades i elden. Det gällde för att vara ett

Järnvägen österut till Vita havet. När ryssarna retirerade drog två lok en slinga på släp som lämnade kvar ett krokigt skenpar på banvallen.

elitförband. Men dessa berlinpojkar från slättlanden mätte sig inte med de österrikiska alpjägarna som också stred i Lappland. Tyskarna var hjälplösa i urskogen. Det kändes märkligt att vara ensam finne bland alla dessa tyskar. En järndisciplin som kvävde det egna initiativet var påtaglig. Allt gick som efter ett reglemente. Befälet ropade sina order så länge och så högt att ryssarna omöjligt kunde undgå att veta om det angrepp som nu var förestående.

Ryssarna var väl förberedda. Med pansarvagnar i spetsen och med skydd av direktskjutande kanoner satte sig tyskarna i rörelse. Det var ett dödfött försök. Det var omöjligt att komma vidare. Den ryska elden var förintande. Jag och min kamrat grävde åt oss var sin likkistformade grop för att inte ligga över markytan. Bredvid oss stod en pansarvagn, en pansarvärnskanon, ett par maskingevär, allt hopträngt på en minimal kulle invid vägen, precis var vi lärt oss att en eldledning inte får ligga.

I sitt beträngda läge begärde tyskarna nu stöd av Stukastörtflyg för att bryta dödläget. Efter en halvtimme hörde vi motorsurr och snart såg vi till vår lättnad i fjärran en formation på fem plan närma sig. Planen kretsade ett par gånger över oss och så dök de. Men de hade misstagit sig. Piloterna trodde att kullen där vi låg var ryskt område. Kullen skakade när bomberna exploderade i vår stödjepunkt. En Stuka sköt med två maskingevär under sin dykning. Den ena strålen träffade marken strax till vänster om mig och den andra till höger. En bomb slog i marken vid sidan av den tyska pansarvagnen som kastades i en båge genom luften. Bataljonschefen som befann sig alldeles intill, dog på fläcken. Döda och sårade släpades bort. Panik utbröt nu bland tyskarna.

Ryssarna måste ha triumferat. Just när den första flottiljen svängde tillbaka såg vi långt borta en ännu större formation av Stuka närma sig, färdig att upprepa manövern. Tyskarna gav ilbud åt några stridsvagnar längre bak att köra fram till vår kulle med stora tyska flaggor på släp för att varna flyget.

Efter en halv dags kamp blev ryssarna till slut omringade och försökte fly från sin försvarslinje. Somliga steg fram med händerna upp-

Ryska fångar i ett uppsamlingsläger efter slaget.

sträckta. Upphetsningen bland tyskarna var stor. När vi fortsatte en bit såg jag den nye tyske förbandschefen stå där på vägen och betrakta den brinnande byn. En soldat kom fram till honom med några ryska fångar. "Günther!", sade chefen bryskt och visade med handen mot skogen bakom vägdiket. Günther tvingade fångarna att gå framför sig i gåsmarsch och sköt ner dem bakifrån i tur och ordning. Sådant har väl skett i de flesta arméer när nerverna var under press. Men detta var en kallblodig order av det högsta befälet. Vi hade ofta intrycket att tyskarna tänkte på ryssarna med stor fruktan och det kunde därför ta sig makabra uttryck.

För den finske soldaten var ryssen för det mesta bara "fienden". Så hade det alltid varit under 800 år. Sällan kom det fram en känsla av medvetet hat hos våra män. Kanske karelarna vid östgränsen kände annorlunda. För oss var ryssarna ett folk av en annan stam, människor av en annan kultur som vi inte hade mycket gemensamt med. Vi hade ett jobb att utföra och det räckte.

Det var en befrielse när jag strax efteråt återigen blev kommenderad att med eldledningsgruppen delta i ett anfall med kapten Wetterstrands finska gränsjägarbataljon. Under tystnad bildade vi en lång kedja i urskogen. Alla var färdiga utan att man hörde ett enda kommandoord. Jag stod nära bataljonschefen. På sekunden klockan tolv sade han sävligt till dem som var närmast: "Vi går väl då," och började själv vandra framåt. Inga andra kommandoord behövdes. Nästan spöklikt tyst rörde sig kedjan fram genom den täta skogen tills vi plötsligt hade närkontakt med ryssen. Nu var tystnaden naturligtvis slut.

När vi tog fångar var den finske soldaten ofta ivrig att ge dem cigaretter och mat. En del fångar led säkert i vissa fångläger av matbrist och många dog. Somliga fick arbeta på jordbruk i olika delar av landet och kunde ha det så bra att våra egna soldater emellanåt blev avundsjuka. En av mina släktingar fick också ryssar till lantarbetare. Folket tyckte ofta synd om ryssarna fast dessa inte led någon brist. Ett annat kapitel är det som hände när fångarna sändes tillbaka efter krigsslutet. Tusenden såg aldrig mera sitt hem. Stalin såg till att ingen borgerlig surdeg skulle förgifta Sovjetunionen.

Det var nu september. Sjöarna låg tillfrusna. Tyskarnas utrustning var eländig för den vinter som satte in. De försökte göra kaminer av plåtburkar och stjäla vinterutrustning av finnarna. Samtidigt tyckte vi

Fånge från Östsibirien.

synd om dem och ville hjälpa dem. För tyskarna var den stora mörka skogen olycksbådande. Varje träd dolde en möjlig fiende. "När kriget väl är slut hugger jag ner alla träd i min trädgård", sade en tysk. Finnen var som hemma i skogen och kände instinktivt att varje träd var en vän och ett skydd mot fienden. Tyskarna levde ännu i tron att kriget skulle ta slut inom några veckor. En österrikisk underofficer, alpjägare och jurist i det civila, överraskade när han sade: "Jag tror att kriget kan ta många år och jag är inte alls säker på att det slutar väl."

En av tyskarna i Lappland var prins Richard av Hessen. 1918 hade Finlands riksdag utnämnt hans far till Finlands konung. Tysklands nederlag senare samma år omintetgjorde beslutet. Knappa tio år efter händelserna i Lappland träffade jag prinsen i helt andra sammanhang i Schweiz och Tyskland.

Vi hade en dags paus. Fältprästen ordnade en nattvardsgudstjänst i skogen. Samtliga män ville vara med. Alla steg fram och knäböjde framför ett enkelt kors av björk för att ta emot brödet och kalken. Det var som ett tack till Gud och en bön om hjälp för fortsättningen. Språket mellan männen emellan fortsatte att vara precis lika grovt som det varit, men innerst var ingen oberörd.

Vi fortsatte ännu att avancera österut. Med den här farten borde vi snart skymta Vita havet i fjärran. Det var med en högtidlig känsla vi gick över den gamla finska gränsen. Också här i norr hade vi nu återerövrat det land som tillhört Finland. I slutet av september började frontlinjen stabiliseras. Krafterna räckte inte till att fortsätta offensiven. Under följande två år kom positionerna därför att bli rätt fastlåsta. Kriget utvecklades efter hand till ett ställningskrig med fjärrpatrullering, lokala stötar och försvarsstrider. Fronten gick nu djupt inne i ryska Östkarelen.

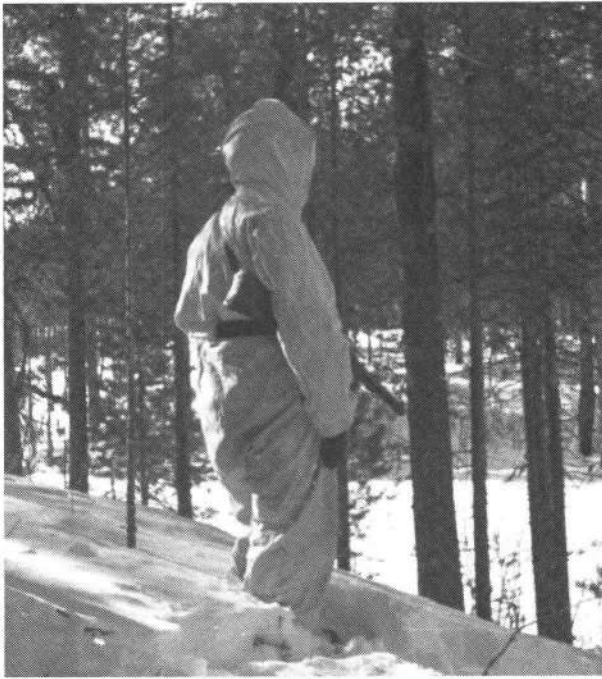
Vårt batteri åter på marsch.

Det långa ställningskriget var ansträngande på ett annat sätt. Psykiskt krävde det en hel del. Ingenting tydde på att kriget snart skulle ta slut. Somliga var frustrerade. Men ingen visade tecken på självmedlådande. Någon fanatism märkte man inte hos den vanlige finske soldaten. Där låg ryssarna i skyttegravan mittemot oss och frös som vi. Fast de var fiender visste vi att de var vanliga soldater som hade sina egna drömmar att få komma hem. När vi tittade på papper som vi hittat i fickan på någon stupad ryss, fanns där ofta ett slitet foto av hans käresta.

Ett finskt och ett ryskt kompani låg en gång på var sin sida om en frusen bäck. Snön var tunn och det var svårt att få vatten. En av ryssarna kunde tala finska och en konversation över det smala ingemansland ledde till en ovanlig överenskommelse. Båda sidor kunde ostört ta vatten från en öppning i bäcken. Villkoret var bara att man inte då hade snödräkt, som vi och ryssarna alltid bar på vintern.

Verksamheten vid fronten var ibland lam och sporadisk. Ändå gällde det hela tiden att vara påpasslig. Vakturerna var hårda. På dagarna var de ryska skarpskyttarna i verksamhet. På nätterna gällde det att ha dubbelbesättning i skyttegravan. Våra män i eldledningsgruppen kunde sällan sova mer än tre timmar i sträck. Det ständiga vakandet månad efter månad satte sina spår. Ögonen var röda och ansträngda. "Om mamma visste var pojken är skulle hon nog komma och ta honom hem," var ett talesätt när det blev hårdare än vanligt. Jag var själv regelbundet ute på observationsplatserna ett par timmar efter midnatt, och fem på morgonen ringde alltid bataljonsstaben för att få rapport om nattens aktiviteter. Då och då hände något som krävde varje man till skyttegravan för hela natten. En natt blev det larm. Någoting var i görningen. Våra linjer var ytterst nära fiendens. Vi bemannade skyttegravan. Hela natten måste vi stå där i 45 graders köld utan att kunna röra oss. Men vi var unga och sega. Spänningen och adrenalinet gjorde också sitt.

Mot slutet av 1941 förklarade hela det brittiska imperiet krig mot Finland. Finländska sjömän blev internerade på Isle of Man i Irländska sjön, i Indien, i Australien. Hos oss var vi sorgsna. Men England hade väl inte annat val inför Sovjets tryck, tänkte vi. Många år senare fick vi veta att Churchill i ett privatbrev till Mannerheim sagt att han inte önskade förklara krig men måste göra det av hänsyn till Stalin. "Pojkar, vi är nu i krig mot gentlemen", sade en soldat när han hört

Vår eldledning på en veckas patrull i ödemarken för att avskära vägen för partisaner.

nyheten i radion, "så se till att ni är rakade."

Varken under hösten 1941 eller senare skar våra trupper en enda gång av den ryska tågförbindelsen mellan Murmansk och det inre av Ryssland. Det visade sig senare vara en välsignelse. 1942 förberedde arméledningen en stor stöt mot banan. Amerika hotade med omedelbar krigsförklaring. När Sverige en gång vädjade om hjälp för Finland sade USA:s utrikesminister Cordell Hull: "På många håll i USA känner man sympati för detta lilla oförvitliga land. Men Ryssland är vår bundsförvant och vi kan inte tillåta att de stora linjerna störs genom att hjälpa Finland." Om Finland hade satt i gång offensiven mot Murmanskbanan hade vi fått känna av följderna. Planen blev aldrig satt i verket.

Till Hitlers förargelse vägrade Mannerheim under hela kriget att delta i en offensiv mot själva Leningrad. Tyskar och finnar hade olika motiv för sitt krig. Tyskarna deltog i ett fälttåg mot Sovjetunionen medan finländarna gått i krig för att få tillbaka sitt land.

Vi passerade den gamla östkarelska byn Paatene. Bara småbarn och gamla kvinnor hade kvarlämnats av ryssarna.

Efteråt har många frågat om det var nödvändigt att skjuta fram fronten så långt österut. Den gamla finska gränsen var strategiskt omöjlig att tänka sig som en försvarslinje. Därför var det mycket som talade för att utnyttja de stora östliga vattendragen som gräns för offensiven. Men sanningen var också att det särskilt i den yngre akademiska världen fanns starka krafter som drömde om att införliva det gamla finsktalande Fjärrkarelen med Finland. Den vanlige finländaren kände i stort sett att vi kämpade en självständighetskamp. Det var en fortsättning på vinterkriget.

Med våra tyska vapenbröder uppstod aldrig ett äkta samarbete. Vi sörjde ofta när nyheter nådde oss om allt vad tyskarna gjort mot Danmark och Norge. När till slut vapenstilleståndet med Sovjetunionen kom till stånd i september 1944 blev det signalen till det finsk-tyska kriget. Den mentala omsvängningen blev inte särskilt svår för finnarna.

Under sommarmånaderna 1941 hade jag nu blivit "inkörd". Lyckligtvis anade jag inte då hur länge kriget ännu skulle fortsätta. Men hela livsinställningen hade under denna korta tid blivit annorlunda. Jag hade lärt mig att leva en dag i sänder, att vara glad över små glädjeämnen mitt i alla besvärligheter, att värdesätta ett kamratskap som bestått sitt eldprov.

HÄSTAR OCH MÄN

Vårt lätta fältartilleribatteri på fyra kanoner var hästdraget. Vanligen drog fyra hästar en kanon. Därtill kom hästarna för trängen och några ridhästar. Nästan alla mannarna var från landet och hade hela livet levat med hästar. De förstod sig på dem och skötte dem som sina goda vänner.

Varje gård i Finland måste överlåta till armén en stor del av sina bästa hästar. Vanligen betalades detta lån aldrig tillbaka. Kriget var obarmhärtigt för hästen. Fodersituationen blev på vintern efterhand eländig. När det inte mera fanns hö producerade cellulosafabrikerna tjocka ark av råcellulosa som revs i bitar och blandades med vatten till en grå sörja. Vi brukade dryga ut menyn genom att ge hästarna vatten-dränkta dagstidningar. Men inte ens det räckte till. När hästarna stod tjudrade vid sina träd dröjde det inte länge förrän alla trädstammar var vita av avgnagd bark. Kölden var skoningslös. Hästarna måste för det mesta stå ute fastän termometern kunde sjunka under fyrtio. Men naturen hjälpte till. Hästens korta glänsande hår växte ut till en tjock, lurvig päls.

Vår division ryckte en gång fram genom vildmarken i Lappland i ett försök att skära av reträtten för ryssarna. Vi måste släpa fältkanonerna ett tjugotal kilometer genom skogar och över kärr och fjäll där inga vägar och stigar fanns. Ordern var att få kanonerna upp på ett fjäll för en avgörande stöt mot den ryska järnvägen. Ett lag av starka män gick i täten och röjde med yxor och sågar en väg genom skogen.

När vi kom till fjällsluttningen verkade det hopplöst att komma vidare. Fyra starka hästar per kanon kom ingen vart. Sex fick den ett litet stycke på väg på den många hundra meter långa branta sluttningen. Nu kopplade männen åtta hästar till en lätt fältkanon. Inte ens det ville gå. Vi fick inte försena oss. Medan en grupp män sköt på bakifrån ställde sig åtta andra bredvid hästarna och började piska de arma djuren av all kraft med småbjörkar. Det var en hjärtskärande syn. Hästarnas ögon var uppspärrade av skräck och fradgan stod kring munnen. Pojkarna tycktes lida nästan lika mycket av vad de var tvungna att göra. Men här fanns inget val.

Kanonerna kom upp. När väl hästarna blivit lösgjorda kastade de sig ner på sidan som på ett kommando flåsande av utmattnings. En häst

Våra hästar förs över vattendragen på pontoner.

dog i hjärtslag. Samma manöver upprepade vi tre gånger tills alla kanonerna var på fjället. Männen gjorde i ordning eldställningarna medan eldledningsgruppen skyndade fram till infanterilinjén. När den täta dimman väl lättat visade det sig att batteriet olyckligtvis låg på en mycket utsatt plats. Så snart vår eldgivning kom igång kunde ryssarna snabbt lokalisera våra ställningar och började hamra på med sitt artilleri. Den klippiga terrängen gav inget skydd. Hästarna gnäggade av förtvivlan. Männen försökte med våld stjälpas dem omkull. Alltför många av våra hästar låg snart döda på fjället. Det var kanske ödets ironi att finnarna strax efter fick en hel tropp ryska hästar som krigsbyte.

Min moster Sointu hade ett mindre jordbruk i Vichtis socken invid Olkkala gård. Också hon sände flera hästar till fronten. Livet hade varit hårt fram med henne. Efter tragiska motgångar och besvikelser hörde gårdens hästar och schäferhundar till hennes bästa vänner. Från landsvägen nära huset kunde förbifarande se en stor skylt hon satt upp

Under granateld hade våra hästar ingen chans att ta betäckning.

med ett citat av Victor Hugo: "Ju mera jag lärt känna människan, desto mer uppskattar jag hunden."

När krigsslutet omsider kom hade hon ingenting hört av sina hästar. Men så några månader senare kom ett bud att en godsvagn med hästar anlant till Vichtis. Ett av hennes ston borde vara med. Och så var det. Över tre år hade hästen varit borta. På gården bodde då bara hon, hennes minderårige son, en gammal dräng vars enda andliga spis var en drömtydningsbok och ytterligare en from hushållerska som till litterär näring hade bibelspråken i tidningarnas dödsannonser. Sådana fanns ju den tiden i rikt mått.

Där stod nu denna grupp när hästen leddes in på gårdsplanen. Hästen gick rakt fram till min moster och satte sin nos mot hennes kind och hand. Moster Sointu var bergsäker på att hästen grät liksom alla i den lilla gruppen. Efter en stund fortsatte hästen självmant till

gårdsbyggnaden, gick långsamt runt den och vidare till de olika uthusbyggnaderna och nosade på dem alla. Den vände sig sedan mot stallet och steg rakt in genom den öppna dörren och blev stående i sin gamla spilta. Min moster var inte säker på om det fanns plats för hennes hästar och hundar i himlen. "Till en sådan himmel vill jag inte fara", sade hon. Men min mor lugnade henne: "Du kan vara säker på att Gud har ordnat också den saken på ett utmärkt sätt!"

När fronterna inte var i rörelse och ställningskriget tog över, byggde vi som alla andra en "korsu" till bostad. Det var helt enkelt ett blockhus nedgrävt i jorden med tak av tre, fyra lager tjocka stockar och överst ett lager tunga stenar och jord för att åtminstone klara en direktträff av en medelstor artillerigranat. Kaminens skorsten hade ett metallnät för att hindra ryska patruller att på natten kasta handgranater in i korsun. Genom en sned glugg fick man litet dagsljus. Ju närmare första linjen korsun låg dess lägre måste taket ligga för att det hela kunde hållas så osynligt som möjligt. En kort sicksackgrav ledde fram till skyttegravan.

En vårdag efter snösmältningen på marsch söderut längs nord-sydvägen.

Den smällkalla vintern 1943 låg vi vid Salmijokifloden som leder vidare mot Onegasjön i söder. Infanterilinjens och vår eldledningsplats låg på ett kärr invid den smala igenfrusna floden som skilde oss och ryssarna åt. Vi kunde inte gräva korsun djupt och inne i "huset" kunde man därför inte stå upprätt. Golvet var för det mesta täckt av vatten och vi måste gå på utplacerade stenar och lådor för att nå fram till vår kojplats. Ett dussin män bodde i ett rum på tre gånger fem meter. Det var vårt hem nästan fyra månader.

Terrängen var oskyddad och ryssarnas skarpskyttar var påpassliga. Fast det var en så kallad lugnare period ställde de med sina kikargevär till med mycken förtret. Min officerskamrat träffades i axeln och kriget tog slut för hans del. Vi fick nu stränga order från regementet att vaktposterna ovillkorligen måste ha hjälmen på i skyttegraven. Men för spanarna på eldledningsplatsen var det svårt att lyssna till alla främmande ljud när vinden susade i hjälmarna. Våra män tog därför av dem om det för övrigt verkade lugnt. En dag kom översten med följe på inspektion till första linjen. Vi lämnade korsun för att på huk gå den sista trettio meters sicksackbiten fram till observationsplatsen i skyttegraven. Jag gick sist ut från korsun och viskade åt underofficern: "Ring genast till spanaren om hjälmen." När vi kom fram till vaktposten, sade översten: "Det är utmärkt att soldaten har hjälmen på." "Ja, herr överste," svarade soldaten, "jag fick just order om att ta den på mig illa kvickt." Översten tittade långt på mig.

Vår eldledningsgrupp befäster ställningarna.

Julen randades. Man hade försökt ordna permission främst för dem som hade familj. Så kom det sig att en grupp ungarlar firade jul tillsammans i vår korsu i Salmijoki. Trots den yttre ramen fylldes vi den julen på något märkligt sätt av förväntan, nästan högtidlighet. Utan någon som helst uppmaning satte pojarna i gång med en storstädning. De skaffade en kort gran som de hängde i taket då golvet låg under vatten. De bredde tidningar på bordet och tog fram stearinljus som de där hemma sänt.

På dagen under den korta stunden det var ljust ute, kom fältprästen med en julsångbok till envar. Andäktigt lyssnade alla till julevangeliet och hans ord till oss. På kvällen tog alla fram paket de fått hemifrån. Ingen tycktes behålla något bara för sig själv. De finaste delikatesser delades broderligt. Också armén bjöd för en gångs skull på extra läckerheter och en deciliter brännvin. På dagen ropade en finsktalande politruk till oss i sin megafon och uppmanade oss att ge oss till den "segerrika sovjetarmén" och inte mera låta oss exploateras av Mannerheims utsugningspolitik. "Kom hit, här finns bröd!" ropade han. En av våra män gjorde då en megafon av kartong och gick till skyttegravskanten och ropade ut hela menyn som finska armén bestod på till

Med tre av mina män i eldledningen vid ingången till vårt "hem". Jag har just fått nya skidstövlar.

julmat. Och som avslutning på dialogen sköt båda sidorna på varandra ett par harmlösa maskinpistolserier.

Inne i korsun gick alla runt till varandra och önskade god jul. Medan vi satt där och åt kom en av pojkarna fram till mig och sade litet förläget: "Kunde kanske löjtnanten läsa litet?" Jag läste då för dem en julberättelse från den tidning pastorn gett oss. Strax efter frågade en annan om vi inte nu kunde sjunga. "Vilken sång skulle ni helst ta", frågade jag. "Nå, vi kan ju börja med den första och sedan fortsätta." Hela ungarlsgänget sjöng sen andäktigt från första psalmens första vers och fortsatte utan avbrott till sista versen i bokens sista sång. Timmarna gick. Det var inget månsken ute och vi måste ha förstärkt vakt i skyttegravan. När en vakt kom in tog han av sig snödräkten, satte sig vid bordet och föll in i sången medan en annan tog på sig dräkten, grep geväret och gick ut.

Varken tidigare eller senare har jag upplevt en sådan stämning. Vid midnatt gick jag som vanligt på inspektion till skyttegravan. Långt till vänster hördes två skott med en sekunds mellanrum, efterföljda av tre

Eldledningsgruppen firar julafton i korsun vid Salmijoki.

snabba skott. Samma serie upprepades gång på gång men var gång kom den allt närmare. När den nådde vårt avsnitt sköt en av våra soldater samma serie. Så fortsatte det åt höger tills ljudet slutligen dog bort i fjärran. Det var vår inbördes julhälsning i divisionen. Det var tyst på ryska sidan. Våra amerikanska kanoner av Bethlehem Steels fabrikat fick tiga. En av männen undrade hur många i skyttegraven mittemot oss tänkte på julen en gång i Betlehem.

Vi alla i vårt batteri var ganska jämnåriga. De flesta hade åkt in som nittonåringar. Det var mest bondsöner och skogsarbetare från norra Österbotten och Lappland, sävliga lugna män. Få var ännu gifta. Det var därför en rätt homogen grupp. Andan var förvånansvärt god trots att kriget som tycktes dra ut i evighet ledde till besvär med disciplinen på många håll i armén. Alla knorrade rutinmässigt över maten som ofta var så usel att engelska och tyska soldater nästan skulle ha gått i strejk om de tvingats leva på den.

I varje förband fanns det original och avvikande typer. Men sällan blev de mobbade av sina kamrater, snarare beskyddade. En av pojkarna i vår träng var ganska efterbliven. Hur han godkännts till krigstjänst var något av ett mysterium. En häst kunde han i alla fall sköta. När han äntligen efter ett år av krig fick sin första permission som betydde två dagars resa, två dagar hemma och en lika lång returresa, åkte staccaren förbi sin hemstation. Sedan missade han den igen med det resultatet att han hann vara hemma bara ett par timmar. Olycklig återvände han till batteriet. En dag kom en av hans kamrater och frågade om inte vännens permission nästa gång kunde ges vid samma tid som hans egen. De var från samma socken och så kunde han hjälpa sin vän att komma hem.

Så kom omsider nästa permissionsrond. Hästkarlen kom glad till oss och berättade: "Tänk vilken otrolig tur! Haapakoski har fått permission precis vid samma tid så vi kan ju faktiskt resa samtidigt!" Pojkarna visste mycket väl att om hästkarlens sak skulle tas upp med läkarna skulle mannen snabbt sändas till hemgården. Men de visste också vad kvinnorna där hemma skulle tänka om honom. De ville rädda hans ära i hembygden. Om han sedan efter fullbordat krig återvände halvtokig hem så kunde man alltid skylla på kriget. Det var ju åtskilliga andra som miste förståndet. Det hände under den sista krigsmånaden med en av mina officerskamrater.

Ingen av mannarna var till det yttre särskilt from och ingen kom fram med vad han innerst tänkte. Under ytan är finnen mycket blyg. Men sällan om ens någonsin förlöjligade någon den kristna tron. Arvet från de flesta hem fanns där hela tiden. En av hästkarlarna råkade dock vara mycket religiös. Varje kväll läste han ur sin bibel. De andra spelade mest kort. Men om någon drog till med en svordom medan kamraten läste, så röt en annan i halvmörkret "Svär inte så länge han läser bibeln!"

Riikonen hette en av de litet äldre i batteriet, en snäll och beskedlig man från Ladogatrakten. Han kom en dag till batterichefen Askal Vikman och mig i officerstältet. Långsamt kom han fram med sina bekymmer. "Jag har just fått inbjudan till bröllop," sade han. "Ja, ni vill visst ha permission, men det beror ju alldeles på omständigheterna," svarade vi. Riikonen räckte oss ett vackert tryckt kort. "Det är till mitt eget bröllop", fortsatte han. "Ja i så fall skall ni naturligtvis få extra ledigt", sade vi. "Ja, men jag har aldrig friat och vi har inte talat om giftermål och jag vet inte ens om jag vill gifta mig med henne. Hon själv är nog ivrig på det och jag undrar nu vad jag skall göra." Så kom vi överens om att han kunde resa till Sordavala vid Ladogas kust där flickan bodde. "Trots inbjudningskortet skall Riikonen ändå känna sig helt fri att avbeställa allt om det verkar osäkert", tillade vi. Lättad gick han sin väg.

En vecka senare kom Riikonen tillbaka till fronten och steg småmysande in i tältet för att anmäla sig. "Nå hur gick det?" frågade jag. "Jo, det blev nog bröllop. För se, när jag kom till Sordavala så var där redan på dörren en vacker mässingsskylt med namnet Riikonen ingraverat. Och så gav flickan mig ett fint dragspel i present. Så jag tänkte att nu är det väl bäst att jag gifter mig."

I vår eldledning hade vi en bondpojke Nevala från Nivala i Österbotten. Han tyckte om att spela clown och enfaldig, men var skarpare än många. När vi i krigets tidigare skede fick vår proviant från tyskarnas depå hörde dit emellanåt också några deciliter surt rödvin. Det smakade illa och räckte inte till att göra någon glad. Pojkarna beslöt därför en gång att alla ger sin ranson till Nevala. Han blev naturligtvis full och gick som tack omkring i tältet på händerna och sjöng av hjärtans lust. Alla var nöjda med affären.

När vi behövde spikar och annat material för korsubygge och befästningar fick vi beskedet att det inte fanns att få. Ingen trodde

naturligtvis på det. Många byggen var i gång i divisionsstaben under ställningskriget. En ständig dragkamp pågick mellan frontens och stabernas behov. Nevala bad om lov att få göra en "rekognoseringstur". Från eldbatteriet fick han en häst och släde med sig och kom omsider till ett bygge invid divisionsstaben. Mycket riktigt. Där fanns spikar och annat fint material. På sitt oskyldiga sätt gav sig Nevala i sampråk med dem han träffade. Sent på kvällen återvände han till första linjen med spik och allt behövt byggnadsmateriel. Hela gänget hurade för hans väl genomförda "rekognosering".

SAMMANBROTET

Jag hade en obetvinglig önskan att trots kriget på något sätt få studier-
na i gång. Ett par år tidigare hade jag blivit godkänd till Tekniska
högskolan. Det enda jag kunde göra på egen hand var att studera vissa
teoretiska ämnen som matematik. Jag läste därför ofta på nätterna vid
ett stearinljus och lyckades sent omsider få permission på ett par
dagar för en tentamen. Det var i februari 1944. Jag hade en befriande
känsla av att allt ändå inte stod stilla.

Strax innan tåget efter en två dagars resa vid midnatt skulle ånga in
på stationen i Helsingfors började alla stadens alarmsirener tjuta.
Tåget stannade och passagerarna rusade ut ur vagnarna och pressade
sig mot banvallen. Bomberna detonerade över hela staden. En av de
stora stationsbyggnaderna fick en fullträff och stod snart i lågor. Flera
hundra bombplan var i aktion över Helsingfors. Det var det största
angreppet huvudstaden någonsin upplevt. Efter ett par timmar var
anfallet över och tåget kunde köra in till den rykande stationen. Kloc-
kan var två på natten. Brandkåreerna körde runt med tjutande sirener.
Jag vandrade hem på en matta av krossat glas. Grannhuset på sex
våningar hade fått en fullträff. Hela fasaden hade ramlat ner. Gatan
var full av badkar, möbler, pianon.

I vårt hus var en mängd fönster krossade. Jag sprang så snabbt jag
kunde upp till vår lägenhet på tredje våningen. Ingen var hemma. Jag
rusade ner till källaren. Där satt far och min bräckliga mor i en vrå vid
ett litet stearinljus med bibeln uppslagen bredvid. Mor älskade Davids
psalmer och läste dem alltid när tiderna var hårda. Det blev ett märk-
ligt återseende. Det fanns inte mycket att säga. Vi visste vad som
rörde sig i varandras tankar.

Ryktet visste redan berätta att också Tekniska högskolan blivit
bombad. Kanske jag ändå kunde träffa professorn innan jag skulle till
fronten. Jag klängde mig fast vid ett litet hopp, men sannolikheten var
liten då en ny stor evakuering av staden omedelbart sattes i gång. När
jag nästa morgon kom fram till högskolan stod bara fakultetsbyggnad-
ens väggar kvar. Det rykte i ruinerna efter det som en gång varit
laboratoriet. Permissionen var slut och samma kväll satt jag på tåget
på väg österut.

Två dagar senare återsåg jag mina kamrater i eldledningen. Mina tankar var hos mina föräldrar i huvudstaden. Nyheterna berättade snart om två nya storräder med ända upp till niohundra plan. Under dessa tre räder fällde ryssarna tjugotusen bomber över Helsingfors. Det högeffektiva luftvärnet lyckades rädda staden från att jämnas med marken. Kanske något nytt nu höll på att ske? Vad planerade ryssarna?

Till det yttre skilde sig inte veckorna och månaderna mycket från varandra under det långa ställningskriget. Korta nattliga räder, försök att ta fångar, ett ständigt vakande i skyttegravarna och ett evigt väntande på permission hörde till rutinen. Snart hade tre år gått sen det nya kriget brutit ut. Ingen av oss såg skymten av ett slut. Men med en bättre helhetsbild hade vi vetat att nedräkningen redan var i full gång.

På vårvintern 1944 började vi som var vid fronten märka att någonting var i görningen. Den tyska fronten sviktade i Östeuropa och vi anade ibland det värsta. Ryssarnas artilleri- och patrullverksamhet på vårt eget avsnitt blev efterhand allt livligare. När det blivit full vår låg vårt batteri vid den ökända Stalinkkanalen som förbinder Onegasjön med Vita havet. Den hade helt byggts av fångar. Allt eftersom de dukade under av umbäranden ersattes de av nya skaror. Det berättades att fyrahundratusen fångar dött under byggnadsarbetet. Ännu stod där kvar många fångläger med sina karaktäristiska pallisadmurar av trädstammar vässade i toppen, med taggtråd överst. I hörnen reste sig vaktorn. Intrycket var tröstlöst grått. Jag kunde för min blick se alla dessa tusenden gräva kanalen och släpa sig fram, män som jag själv men utan hopp.

Vår främsta skyttegrav låg bara ett par meter från randen av kanalbranten. Ryssarna hade sprängt alla slussar och bara litet vatten flöt djupt nere på kanalbotten. Vår eldledningsplats bestod av en liten utbuktning från skyttegravens, täckt av några kamouflerade stockar. Vi spanade genom en smal springa under stockarna. En sicksackgrav ledde till vår korsu tjugio meter längre bak.

Det var en tyst, tryckande het dag. Solen gassade från en blå himmel. Jag låg i korsun när alarmtråden fick en plåtburk att häftigt rycka till. Jag grep pistolen och rusade till eldledningsplatsen. Nevala hade vakten. Han var upphetsad på sitt lugna sätt och bad mig se så långt åt höger som det var möjligt. Många soldater hade säkert en sådan dag fallit för frestelsen att ta litet lättare på sin uppgift och njuta av solen.

Här bodde fångar som på 1930-talet byggde Stalinkanalen mellan Vita havet och Onegasjön.

Men Nevala fuskade aldrig i sådana saker. Jag skyndade till gluggen. Uppför den branta kanalslutningen på vår egen sida klev ryssarna i klaraste solsken ljudlöst upp mot skyttegravan. Det var omöjligt för infanteriet att se dem då vår skyttegrav låg strax ovanför branten. Nevala kunde emellertid just se dem från sidan.

En överrumplingsmanöver var i full gång. Ryssarna hade uppenbarligen gömt sig på natten i ruinerna av en söndersprängd betongsluss. Det gällde att handla raskt. Artillerield var helt utesluten på grund av det korta avståndet. Vi alarmerade genast bataljonschefen som inte kunde tro sina öron när allt var fullständigt tyst och lugnt. Jag bad om lov att få skjuta med hans granatkastare då vi låg på det enda stället där man kunde överblicka en liten del av slutningen. Blixtsnabbt angav vi position som nu låg livsfarligt nära våra egna linjer. Efter bara ett par korta korrigeringar fick vi fullträff efter fullträff med de tunga granatkastarna. Elden överrumplade ryssarna. Förrvirring och panik bröt ut bland dem.

Efter en lång stund sände ryssarna en sanitetsgrupp för att bära bort döda och sårade. Vi hade fortfarande skjutpositionen klar och jag gav besked om en ny salva. Bårar och bårbärare försvann i röken. Många år senare plågades jag av synen som hade etsat sig in i mitt sinne. Men kanske hade jag ändå gjort det samma om jag en annan gång hamnat i samma situation? Den ryska sidan undrade väl hur i all sin

dag vi hade upptäckt deras operation. De fäste sig kanske vid vår observationsplats, utbuktningen längre upp vid kanalen alldeles intill själva branten. Det dröjde inte länge förrän de släpade fram en direktskjutande kanon som nästan demolerade vår plats. Nevala och jag klarade oss nätt och jämnt där vi tryckte på botten av gropen. Övertäckta av sand kröp vi omsider upp.

Vår eldledning låg i polistationen i staden Poventsa, invid Stalinkanalen. Nedan: "vägen" till polishuset.

Episoden var ett av många tecken på att ryssarna nu ville pröva hur starka de finska linjerna ännu var på avsnittet. De visste att finnarna snart var tvungna att ge upp den östkarelska fronten.

Vi fick nu order att fara till det utbombade Poventska, en liten hamnstad vid Onegasjöns nordosthorn. Den var hela den karelska frontens östligaste utpost. Till eldledningsplats valde vi den sönderskjutna polisstationen. Framför oss låg viken med sänkta båtar i hamnen. Längre fram vi inte vara där förrän order kom att hela vår lappländska division skulle i ilmarsch bege sig till Karelska näset.

På näset hade ryssarnas storoffensiv satt igång. De satte in 31 divisioner, 660 tanks och 1500 flygplan för att slutgiltigt krossa det finska motståndet. På flera ställen hade de redan brutit igenom. Aldrig hade väl vårt folk under de fem gångna åren varit i större fara att förlora hela landet. På natten fick jag order att nästa morgon vid femtiden så obemärkt som möjligt bryta upp från eldledningsplatsen i Poventska. Igenrasade skyttegravar på en öppen slätt ger inte mycket skydd för insyn och inom kort var vår lilla eldledningsgrupp målet för direktskjutande artilleri. Vi kröp och sprang en efter en för att komma undan och nådde till slut utmattade eldbatteriet. Alla där var marschberedda. Vi slöt oss till kolonnen mot Karhumäki och Petroskoi, Östkarelska huvudstad. Alla tåg fylldes efterhand och de enheter som inte kunde få plats fortsatte till fots. Det blev för mig mitt livs längsta dagsmarsch, inte långt från sjuttio kilometer.

Efter några dagars vidare marsch blev det vår tur att packas i godsagnar. Hela vår lappländska division hade nu kommit till Karelska näset som förstärkning för att bromsa ryssarnas storoffensiv. Det var meningen att vi skulle pusta ut ett par dagar, men nu kommenderades vi att i rådande desperata läge genast inta våra ställningar. Mannerheim skriver i sina memoarer att ryssarnas artillerield vid genombrottsstriderna var kraftigare än i Stalingrad. Upp till femhundra ryska artilleripjäser kunde vara i aktion på varje kilometer av angreppsfront. Mot oss stod sexfaldiga ryska styrkor. Hundratals lågtflygande stridsplan besköt vägarna utan uppehåll.

Vi kom så fram till Imatra station. Längre bort hördes ett dovt oavbrutet muller. En olycksbådande stämning rådde överallt. Tysklands nederlag tvivlade ingen på, men hur skulle det gå med oss? Det brittiska imperiet var i krig mot oss tillsammans med ryssarna. Amerika

Juni 1944. Marschen mot Karelska näset har börjat.

hade brutit de diplomatiska förbindelserna till Finland. Den förkrossande ryska övermakten var nu för stor. I vissa enheter på näset hade panik utbrutit och somliga hade flytt västerut. I skogen träffade vi på vilsegångna kor som med människorna hade flytt för de anstormande ryssarna. Rakt in i denna situation blev vi nu kommenderade.

Vår eldledningstrupp skyndade till första linjen i Ihantala by. Just där var det mitt eget öde blev avgjort. En skarp stöt i mitten av underarmen bröt båda benen. Nedre hälften av armen lade sig i vinkel och hölls fast bara av huden. Smärtan var nästan olidlig. Ställföreträdande officeren fick direktiv att gå vidare med mannarna enligt given order och fortsätta den korta biten till den finska infanterilinjen. Jag såg på mina kamrater, alla unga pojkar som jag. Jag borde kanske ha känt mig lättad, men i stället bemäktigades jag av en stark känsla av illojalitet. Flera år hade vi tillsammans gått genom vått och torrt. Jag måste snart få komma tillbaka.

Medan jag nu blev förd till första förbandsplatsen fortsatte min kollega, en ung fänrik, den uppgift vi hade fått. Framme där första linjen borde ha legat fanns inte längre någon infanterilinja. Männen gick rakt in i en fälla och var plötsligt omringade av ryssar. Inom några ögonblick var fänriken död. När jag många månader senare träffade vår batterichef Askal Vikman, sade han att min olycka säkert för mig

var sista chansen att levande komma ur kriget. Också min unge oförvägne ordonnans Olli Ruikka från Lappland stupade i Ihantala. Det berörde mig starkt. En officerskamrat i eldbatteriet orkade inte mera med trycket. Våra män fann honom sittande apatisk på en sten. Ett par år senare dog han på sinnessjukhus.

Från förbandsplatsen bar det vidare genom olika mellanetapper till krigssjukhuset i Björneborg. Det var en nästan överklig värld för oss som nu låg i den stora sjukhussalen. Med stora runda ögon följde vi från våra britsar de unga vit- och blåklädda sköterskorna.

Oavslåtligen gick mina tankar till kamraterna. Hur skulle de klara sig? Ryssarnas jätteoffensiv fortsatte med oförminskad styrka. De satte in sina stora Voroshilov- och Josef Stalin-tanks på vilka våra pansarvärnskanoner inte mera bet. Om vi inte kunde stoppa dem var ingenting mera i vägen för ett slutligt genombrott och ryssarna skulle snart hissa den röda fanan i Helsingfors. Bara tyskarna hade de nya vapen som ännu kunde hjälpa Finland. Maten höll på att sina och också här var det bara tyskarna som kunde bistå. Men tyskarna ställde som villkor för hjälpen att Finland inte separat ingick vapenstillestånd med Sovjet. De hade sina misstankar.

Finlands ledning visste att om vi inte snabbt kom ur kriget hade vi undertecknat vår egen dödsdom. Men om vi under ett tidigare skede försökt nå ett avtal med Sovjetunionen, skulle Finland möjligen ha förvandlats till ett slagfält mellan tyskar och ryssar. Om vi inte nu kunde stoppa ryssarna var resultatet också katastrofalt. Så länge fronten var i rullning fanns det ingen chans att underhandla om vapenstillestånd. Ryssarnas krav var ovillkorlig kapitulation och slutmålet total införlivning med Sovjetunionen.

Mannerheim och president Ryti stod inför ett problem som verkade olösligt. Finland kunde inte binda sina händer och acceptera tyskarnas villkor. Då beslöt president Ryti att i eget namn som Finlands president gå i god för tyskarnas krav. Han lovade att varken han eller någon av honom utnämnd regering skulle ingå separatavtal med Moskva. Det var det svåraste beslut han någonsin varit tvungen att fatta. Fartyg med brödsäd fick nu tillstånd att segla till Finland och vi fick nya antitankvapen.

Finska armén lyckades nu stoppa ryssarnas offensiv. Avvärningssegern blev landets räddning. Om manfallet hos oss var obarmhärtigt så var det mångfalt större på den ryska sidan. Ryssarna kunde inte

mera ta upp offensiven utan förstärkningar. Och dessa var redan på väg. Men som så ofta tidigare grep de stora världshändelserna in i vår historia. Det gällde nu vem av de allierade som först nådde Berlin. Efterkrigsordningen i Europa stod redan nu på spel. De nya trupper som skulle sändas mot Finland blev dirigerade till Mellaneuropa. Finland kunde Stalin ta itu med litet senare. Han ruckade på sitt tidigare krav på totalt införlivande av landet med Sovjetunionen.

Finland fick nu en andhämtningspaus. Bakom kulisserna förhandlade regeringen intensivt. Den 3 september 1944 avgick Ryti som president och den nya regeringen hade därmed formellt fria händer att sluta vapenstillestånd med ryssarna och lösgöra landet från bandet med Tyskland. Hitler var rasande.

Sovjets stilleståndsvillkor var obarmhärtiga. Men en fortsatt kamp hade betytt total ockupation och slutet på självständigheten. Ett av villkoren var att inom två månader driva tyskarna ur landet samtidigt som den finska hären snabbt skulle demobiliseras. Om det inte lyckades inom den stipulerade tiden skulle Sovjetarmén komma med i spelet. Och vi visste att om ryssarna en gång var i landet skulle de aldrig dra sig tillbaka. Så började det finsk-tyska kriget samma dag stilleståndet med Sovjet trädde i kraft.

Snart fick jag veta att mitt eget batteri var på väg till Lappland där vi för mer än tre år sedan hade börjat våra gemensamma äventyr. Kriget mot tyskarna var i början rätt lamt. Tyskarna drog sig tillbaka och finnarna avancerade. Ingen ville ytterligare lida förluster. Men snart ändrades allt. Nya tyska SS-trupper kom från Norge och nu blev kriget blodigt allvar. Det gick illa också för några av mina vapenbröder i batteriet. Överallt tillämpade tyskarna den brända jordens taktik. Snart hade de förvandlat Lapplands huvudstad till en ruinhög. Kriget mot Tyskland blev en bitter uppgörelse under vintern 1944-45 tills vår armé slutligen drivit tyskarna över gränsen till Norge, och Tyskland sedan kapitulerade våren 1945.

Också vi på krigssjukhuset fick en känning av det tyska kriget. Tyskarna hade alldeles intill vår byggnad i Björneborg ett flygfält och många sjukhusbyggnader. Sent en kväll kom en befallning att alla patienter genast skulle förflyttas till mittkorridoren. Strax efteråt skakades sjukhuset av en rad explosioner runt knutarna. Tyskarna hade antänt alla sina sjukhusbyggnader och sprängde sönder flygfältet. Eldslågorna upplyste nejden. Det var deras sista hämnd innan de for

iväg. På sjukhuset fanns några finsktalande ingermanländska sjuksköterskor. De visste vad klockan nu var slagen och flydde en natt i all hast över Bottniska viken till Sverige för att undgå deportation till Sovjet.

Finland befann sig i en märklig belägenhet. Vi förde fullt krig mot tyskarna. Vi hade visserligen slutit vapenstillstånd med ryssarna men förde ännu formellt krig både mot Sovjet och hela det brittiska imperiet. Det var läget när jag omplåstrad och med gipsbandage fick resa hem till jul.

Mer än fyrtio år senare läste jag i Nya Zeeland i en uppslagsbok att Finland i sin stormiga historia upplevt fyrtio krig och förlorat nästan alla. Jag vet inte hur riktig uppgiften är. Men efter alla dessa år stod vi ändå där med friheten i behåll fast den var illa naggad i kanterna. Närmare hundratusen hade stupat, bland dem många släktingar och nära vänner. 450 000 civila måste lämna sina hem och fly västerut. Märkligt nog fanns där inte en anda av uppgivenhet. Inte heller en känsla av att kriget varit förgäves. Med en viss stolthet konstaterade vi att det bara fanns tre huvudstäder i det krigförande Europa som aldrig blivit ockuperade: London, Moskva och Helsingfors. På sextioalet när radikala vindar svepte över hela Europa betraktade den tidens unga akademiker ofta veteranerna som en pariaklass. Men redan på åttiotalet blåste nya vindar. Ett TV-program 1990 berättade att enligt en internationell undersökning femtio procent av de unga i Europa var villiga att ge sitt liv för sitt land om det skulle gälla. Finland var ett undantag. Där var siffran nittio procent.

HAR NI SMOKING?

Det var motigt att sätta igång med studierna efter fem och ett halvt års paus. Vi på Tekniska högskolans kemiska avdelning var åtminstone inte lata. Äntligen, tänkte vi. Men i bakgrunden låg också en outtalad dov oro för landets öde. Hade vi en chans att överleva som ett stympat men fritt land? Om Sovjet och kommunisterna tog makten skulle det återigen betyda ett avbrott i studierna på obestämd tid. Sannolikheten var stor. Därför gällde det att skynda på.

Utrustningen på laboratoriet var otillräcklig och konkurrensen om apparaterna hård. Sju på morgonen i mörkret och den bitande vinterkölden stod vi i kö utanför laboratoriedörren och väntade på att vaktmästaren skulle öppna den. Det gällde att vara snabb i vändningarna för att lägga beslag på en destilleringsapparat för dagen. På kvällen vid åttatiden måste vaktmästaren ofta köra ut oss. Med armen i gips var det praktiska arbetet besvärligt för mig. Efter ett par månaders studier måste jag tillbaka till sjukhuset på några månader. Den första operationen på krigssjukhuset hade misslyckats. En ny benöverföring betydde att jag ett par år måste gå med gipsad arm. Men jag kom på idén att bygga upp på gipsen en ambulerande hylla för flaskor och provrör. Trots besvärligheterna var det en obeskrivlig känsla att än en gång vara på väg framåt.

Det gick trögt i början med tentamensläsningen. Där jag satt vid skrivbordet med kursböckerna framför mig gick tankarna i alla riktningar. Efter en kvarts läsning gick jag till skafferiet för att få något att gnaga på. En liten stund senare måste jag ta en tur runt kvarteret.

Trots den magra yttre ramen, ovishheten, livsmedelsransoneringen, hade vi inte tappat lusten att festa. Framför allt skulle det vara stil på teknologbalerna. En tung naftalindoft låg över hela studentkårssalen när vi väl högtidligen tågat in. Frack och lång klänning skulle det nämligen vara. Det var ett hårt jobb att få låna en sliten och illasittande frack som därtill i årtal legat i naftalinpåse. De gamla danserna pas de quatre, pas d'Espagne och polonäserna blomstrade. Vi hade skramlat ihop pengar för att få en lärare att visa oss stegen. Vi kemister hade tillgång till laboratoriet och hade bryggt "specialdrycker" för festerna.

Som genom en tyst överenskommelse talade ingen av oss veteraner under de första åren om kriget. Ingen skulle ha stoppat oss. Men där låg en intuitiv känsla som hindrade oss att gå in på allt vi upplevat. Egentligen först tio år senare började det förgångna komma på tal. Idag när veteranerna sitter på bastulaven går de i detalj igenom varje strid.

Teknologlivet hade sina sidor och det var väl knappast annat att vänta än att min mor var orolig för sin sons själ. Hon uppmanade mig ivrigt att besöka kristliga studentföreningens möten. Pliktskyldigast gick jag några gånger men fann inte våglängden. Samtidigt var jag våldsamt förälskad i en konstnärsflicka och den lilla fritid som blev över räckte inte till kristliga hobbyn. Jag avvisade eller ifrågasatte aldrig medvetet trons dimension, men dess plats blev mindre och mindre. Jag var ändå så medveten om den att jag alltid hade åtminstone delvis dåligt samvete om jag överskred "gränserna". Till stor del var det väl hemmets inflytande. Ibland var jag nästan avundsjuk på kam-

I Tekniska högskolans kemiska laboratorium.

raterna som inte verkade att belastas av sådana irrationella inre bromsar.

Ständigt blev vi påmind om hur prekärt läget var i Finland. En kontrollkommission på ett par tusen sovjetryska officerare installerade sig i centrum av Helsingfors och hade obegränsad frihet att övervaka allt och skaffa sig alla uppgifter den önskade. Inslaget av dessa officerare i gatubilden var markant.

Medlemmarna i krigsårens regering blev dömda genom en påtvungen retroaktiv lag till hårda tukthusstraff, presidenten till tio år. Bara för att de lett ett land som inte vann ett krig de aldrig velat. Om inte Finland själv hade skapat en specialdomstol för ändamålet, återstod som enda alternativ att få dem dömda enligt sovjetrysk lag i Moskva.

En morgon i Tekniska högskolan kom några studenter och delade ut lappar med upprop till alla att på eftermiddagen möta upp vid den stora katedralen. Det var just det klockslag då ett avgörande skede i "krigsförbrytarprocessen" skulle ta vid. I tusental strömmade studenterna till torget. Vi fortsatte upp för den majestätiska stentrappan som leder upp till platån kring katedralen. Därifrån kunde man se Ständerhuset där domstolen sammanträdde. Vi stämde upp en fosterländsk sång när president Ryti och de övriga "förbrytarna" tågade in. I samma ögonblick sprängde den kommunistiska ridande polisen in från en sidogata. De drog sina piskor och jagade oss upp för trapporna och runt kyrkan. När det yppades en liten möjlighet skallade sången igen. Till slut blev vi alla skingrade och en hel del studenter hamnade i häktet. Det var precis som när morfar med sina kamrater en gång på samma plats blev jagade av kosackerna.

År 1948 skärptes läget till det yttersta. En kommunistisk statskupp hotade när som helst. Kommunistpartiets politbyrå uppgjorde planer på att fängsla presidenten och andra ledande män. Inrikesministern som under kriget hade spionerat för Sovjets räkning, var gift med kommunistpartiets ordförande Hertta Kuusinen. Under kriget var hennes far en av Stalins närmaste män i Sovjetregeringen. Den rörliga polisen och statspolisen "rensades" och de "opålitliga" ersattes med partimedlemmar. I det avgörande ögonblicket fick vår överbefälhavare nys om kupplanerna och armén och flottan sattes i alarmberedskap. Det råder ännu oklarhet om hela händelseförloppet men det var knappast tvivel om att vi nästan hamnat in på Tjeckoslovakiens väg.

Ekonomiskt var krigsskadeståndet förkrossande. Under det första året gick mer än sextio procent av Finlands totalexport som "gåva" till Sovjet. Vi var tvungna att bygga upp en ny modern industri bara för att leverera gratisutrustning till ryssarna. Finland fick ingen Marshallhjälp. År efter år fortsatte livsmedelsransoneringen. Först år 1952 blev leveranserna fullbordade. Ödets ironi var att Finland genom denna prestation nu stod där med en ny modern metallindustri som blev språngbrädan in i en enastående industriell expansion. Under alla dessa år kom ingen av oss studenter ens på tanken att emigrera till lättare förhållanden.

Med det ständiga hotet från Sovjet var varje förbindelse till västvärlden guld värd. Så många beslut om vårt land hade fattats utanför Finland. Det var nu viktigt att ha en stark internationell närvaro för att kunna påverka beslut som rörde oss. Ett globalt tänkande och engagemang var ännu främmande för de flesta i Finland. Ett land som varit undertryckt blir lätt självupptaget. Mannerheim gjorde sitt yttersta att bryta Finlands isolering. När han år 1945 utnämnde Aleksii Lehtonen till ärkebiskop innebar det också en ny ovärderlig bro till väst. De flesta teologer av samma generation hade sina kontakter i den mellan-europeiska tysktalande världen. Lehtonen hade däremot redan som student byggt personliga vänskapsband i hela den anglosaxiska världen.

Trots den formella fiendskapen mellan Finland och England kom biskopen av Fulham till installationen 1945 i Åbo. Min bror och jag fick som släktingar vara med om festligheterna. Vi reste till Åbo med tåg genom "Europas längsta tunnel" som man populärt kallade den. Som en del av stilleståndsavtalet hade nämligen ryssarna ockuperat ett stort område som militärbas strax västerom Helsingfors. Snart efter avfärden från Helsingfors nådde vi gränsen. Alla dörrar mellan vagnarna låstes, utsidan av vagnsfönstren täcktes med stadiga brädluckor, ryska kontrollanter bordade vagnarna och ett ryskt lok ersatte det finska. En timme tog det innan vi kommit genom "tunneln" till det fria Finland. Fönstren öppnades och ett finskt lok drog tåget vidare mot Åbo.

Vid festmiddagen i biskopsgården i det gamla pittoreska Åbo steg president Mannerheim upp och talade med allvarlig röst om landets läge. Vid ett tillfälle vände han sig till statsminister J.K. Paasikivi och

Bror Leif t.h. och jag som studenter.

sade med kraft: "Statsministern gör allt han kan för att rädda landet ur dess beträngda läge." Mannerheim hade aldrig varit givmild med beröm åt sina närmaste män. Nu började Paasikivis kinder plötsligt att skaka. Han försökte behärska sig, men stora tårar trillade ner på matbordet. Han var djupt rörd att öppet få detta erkännande av Mannerheim för sin insats i en desperat situation.

Mannerheim ville också ge hopp. "Svåra tider har alltid varit nådens tider", sade han i sitt bordstal.

Kanske var det sjömansblodet från fars sida och de gångna årens erfarenheter som skapade en obetvinglig lust att resa ut. Min dröm var att fara till England för att få obligatorisk teknisk praktik. Men hur skulle det gå? Det rådde formellt krigstillstånd. Jag fann fyrtioen adresser på kemiska industrier i tekniska tidningar och skrev lika många brev adresserade till verkställande direktörn. Engelsmännen har alltid varit omsorgsfulla med att svara på brev. Det dröjde inte länge innan svaren trillade in. Artigt påpekade man att det politiska läget, krigstillståndet och den allmänna oklarheten gjorde det omöjligt för ögonblicket.

När jag väl hade öppnat det trettonionde nej-svaret sade min far: "Du är tokig, det var ju det jag sade från början." Så kom det fyrtionde brevet. Om jag kunde bevisa att jag inte var kommunist så skulle man

försöka på sex månader få tillstånd att göra ett undantag. Chefen för firman var något förvånad då han snart efteråt fick ett brev av Finlands ärkebiskop där denne vältaligt prisade mig och berättade att jag säkert inte var kommunist. Formaliteterna var långa. Det gällde t.o.m. att köa för att få svenskt genomresevisum.

Min engelska var usel, tyska hade varit huvudspråk i skolan. Kunskaperna om England och engelsmännen var minst sagt begränsade. Konservativa, korrekta, annorlunda, tänkte jag. För säkerhets skull frågade jag en äldre skolkamrat till råds. "Engelsmän är helt naturliga och trevliga, det blir inget besvär", sade hon. "Två saker skall du bara komma ihåg: Var beredd på mycket regn, och sen måste du nog ha en smoking." Hur skulle det nu gå? Det fanns inga kläder, allt var på kort. Men så kom jag att tänka på att Finland ju var fullt av krigsänkor. Någon måste väl ha sin döde mans smoking i garderoben. Genom en annons fick jag faktiskt tag på en. Mor sydde om den.

Så utrustad reste jag iväg. Finlands bank beviljade efter en skriftlig ansökan ett pund i reskassa. Efter en ny skrivelse ökade banken generöst summan till två pund. Pengarna räckte inte till de sista tågsträckorna men en vänlig herre i kupén på tåget till Manchester lånade mig, en okänd student, tio pund som startkapital. Fabriken låg i Widnes invid Merseyside nära Liverpool. Staden var enligt tekniske direktören Storbritanniens fulaste och smutsigaste stad, den kemiska industrins födelseort. Jag fick bo billigt hos en walesisk gruvarbetarfamilj. Livet var enkelt och anspråkslöst, människorna överraskande livliga och hjärtliga. Där var ingenting av stelhet och korrekthet. Vad i all världen skulle jag här med en smoking?

En het julisöndag beslöt jag fara till Southport för att svalka mig i Irländska sjön. En engelsk familj på plagen upptäckte att jag läste en tidning på ett obegripligt språk och satte igång med en konversation. De var högst intresserade av Finland som de ingenting visste om. Efter en timme frågade pappan som var importör av kalifornisk frukt om jag nästa söndag ville komma hem till dem på middag. En stilig mörkögd dotter gjorde det inte svårt att genast tacka ja. Pappan gav instruktioner om adressen och tillfogade: "För övrigt så har ni väl en smoking?" "Självfallet", svarade jag.

På hösten åkte jag till London för att få visum för hemresa via Holland. En vän i Sverige hade givit en del adresser. En söndagsmorgon tog jag en av dem på måfå och vandrade från mitt resandehem i Ald-

gate East i East End till adressen i West End, till en viss Mr Sciortino. Jag nådde omsider en liten bokaffär på en enkel bakgård. Kunde det här nu vara hans hem? En äldre vänlig dam öppnade och svarade att Sciortino tyvärr var utomlands. Ja, då får det väl vara, sade jag. "Känner ni Sciortino?" frågade damen? Nej det gör jag inte, jag är bara vän till en av hans vänner och tittade in här, så tack och adjö. Men damen gav inte upp: "Jag ska be Jim komma hit ner, han kan berätta mera." Berätta om vad, tänkte jag. Hon ringde i en klocka och ner kom en yngre man, en lärare som länge arbetat i Pakistan.

Det visade sig att jag hamnat i Oxfordgruppens boklåda. Jag visste föga om gruppen. Aleksii Lehtonen hade berättat något om den före kriget och jag mindes ett hetsigt bordssamtal hemma hos oss om de s.k. fyra absoluten som gruppen stod för, absolut ärlighet, osjälviskhet, renhet, kärlek. Med en sextonårings smalspårighet hade jag polemiserat för absolut ärlighet; antingen är en sak sann eller så är den lögn sade jag. Mor sade då att livet inte är så enkelt och schematiskt.

Jim berättade att grupparbetet senare blev känt som Moral Re-Armament, ofta förkortat till MRA. Jim förde mig genom huset till andra sidan invid Berkeley Square, ett vackert stort hus som tillhört Lord Clive of India. Jim spelade för mig en skiva med ett par svängiga låtar från en av MRA:s musikrevyer. Det var inte musik jag var van att koppla ihop med religiös verksamhet. Jag lyssnade artigt på vad Jim berättade men hade mina reservationer. Samtidigt var jag nyfiken. Men knappast var detta något för mig.

Jim bjöd mig hem till sig innan jag reste bort. När vi sade farväl gav han mig en bok av Peter Howard kallad "Idéer på marsch". Läsna idéhistoria på ett svårt språk vill jag knappast göra, tänkte jag, men jag måste väl för artighetens skull och kan väl ta det som språkträning. Snart hade jag läst boken två gånger. Här var något som instinktivt väckte gensvar hos mig. Howard berättade om sig själv där han stod mitt i vardagens hektiska liv i den engelska tidningsvärlden. Det var en man som varit en av de skarpaste ledarskribenterna i Daily Express, nu med ett livsprogram och en tro som inte var begränsad till söndag förmiddag. Hans tro var en kraft som grep in i allt han gjorde, i alla hans val. Det här ville jag gärna veta mera om. Jag kunde väl aldrig ana att jag inom några år skulle samarbeta med Howard.

I Holland hade jag för första gången en chans att träffa fars bröder

och systrar. Min farbror mötte mig i Rotterdams hamn. Redan på avstånd visste jag att där var han. Näsan och den ljusa norska hudfärgen var omisskännliga.

Jag träffade min gamla farmor. När kriget rasade och tyskarna anföll Arnhem där hon bodde i en förstad, hade hon förlorat allt så när som på ett foto av min bror och en enda bok. Som sina barn var hon fräsch och utan krumbukter. Jag började förstå far mycket bättre. Liksom han hade syskonen gått igenom en hel del. Ingen hade tummen mitt i handen och ingen väntade att någon annan skulle göra jobbet för dem. De var alla friska osentimentala människor.

Fars yngste bror hade som pojke rest till Kanada där han först lade räls för Stillahavsjärnvägen. Då han kunde holländska hamnade han till slut på Java som försäljningschef för Ford. Ön var på den tiden ännu holländsk koloni. Efter tjugo år där höll klimatet på att ta livet av honom. Han återvände före kriget till Holland och grundade en silverrävsfarm nära Arnhem. När tyskarna ryckte in i Holland förstörde de hela farmen. Han började då samarbeta med amerikanerna och gömde framgångsrikt fallskärmsjägare ända tills han åkte fast. Han skulle arkebuseras men klarade sig som genom ett under. Han visade mig ett tackbrev från Eisenhower. Farbror var utarmad efter kriget men hittade sedan av en händelse finaste sand under sin tomt och blev med åren kanske inte miljonär på kuppen men en mycket välbeställd herre.

Äldsta systemen var lärarinna och gifte sig med en bonde som just blivit änkling med tolv barn mellan ett och fjorton. Hon lämnade sin bana och blev en avgudad ny mor för hela skaran. En annan syster hamnade genom giftermål i Borneo och en tredje i Curacao i Västindien. Fars äldsta bror var den ende som hade stannat i Holland hela tiden. Han var länge norsk konsul och hade bl.a tagit sig an att hjälpa judar att fly. Ingen av fars syskon var "religiös" men de hade en stark känsla för rättvisa och frihet och var alla obotliga individualister.

Det var nu november och tid att äntligen återvända till Finland. Båten skulle avgå från Amsterdam. Men på den fastställda dagen fanns ingen båt i hamnen. Det visade sig att den avgått dagen före. Mina pengar var slut. Jag började vandra längs Amsterdams kajer i hopp om att finna någon annan möjlighet. Jag hade tur. Efter en timmes sökande upptäckte jag ett fartyg med finsk flagga i aktern. Det var s/s Zorro, en liten åttio år gammal ångbåt. Jag gick ombord och

träffade kapten Niska, brorson till smugglarkungen Algot Niska, och skeppsredare Bergström. Jag förklarade mitt dilemma. "Välkommen ombord, ni är rederiets gäst", sade kaptenen med en stor gest. "Men vi skall först till Belgien, till Antwerpen, för att ta last så resan blir rätt lång, minst ett par veckor."

Livet var färgstarkt i storhamnen i Antwerpen strax efter kriget. På nätterna bar tullmän, poliser och sjömän i broderlig europeisk gemenskap smuggelkaffe ombord på diverse båtar. Också Zorros besättning var i full fart. En kväll bjöd kapten Niska mig på fest på Aranda, en annan finsk båt. Där satt tulltjänstemän, sjöfolk, poliser i god sämja och sjöng och pratade. Spritskåpet var vederbörligen förseglat med sigill. Med högtidlig röst uppmanade Arandas kapten alla att se bort för ett ögonblick. Hela gänget brast ut i gapskratt. En sjöman kom in och skruvade av marmorlocket och drog upp flaskorna en efter en.

Sent omsider kom Zorro iväg, tungt lastad med järnbalkar. I sävlig fart plöjde den mot Kiel. Minfälten var ännu till stor del oröjda och båten måste följa en smal, fastställd rutt. Det blåste upp till full novemberstorm och när den minfria ruten plötsligt svängde skarpt till höger krängde Zorro våldsamt. Allt som fanns på middagsbordet rutschade på en gång ner på golvet, madrassen i min säng likaså. Surrningarna kring stålbalkarna började lossna. Vid varje ny krängning slog balkarna med våldsamt kraft mot fartygssidan. Kapten Niska sände sina män ner i skrovet för att på nytt surra lasten, men det var en omöjlig uppgift. Han var nu rädd att skrovet inte mera skulle hålla ihop. Alla kommenderades upp på däck ifall det skulle gå illa. Manskåpet kontrollerade livbåtarna. På kommandobryggan stod kaptenen och skeppsredaren trygga med var sin konjaksflaska i handen. Skeppet höll. Strax före Kielkanalen vände den minsäkra ruten åter skarpt och sidokrängningarna tog äntligen slut.

Litet före Helsingfors blev det liv i luckan. För att säkerställa åtminstone en del av smuggelkaffet började männen paketera in kaffe i ett otal "julpaket" till "Kära Tant Anna" osv. Besättningen kom överens att ifall det blev razzia skulle en enda man ta på sig hela ansvaret, någon som aldrig tidigare åkt fast. Vars och ens andel av en möjlig bötessumma räknade man redan noga ut på förhand. Spänningen var stark. Vid vilken hamn skulle vi lägga till? Skatuddshamnen betyder besvär men i Västra hamnen är tullmännen vänner, berättade

styrmannen. Radiobudet kom: "Styr Zorro till Västra hamnen." Ett jubel bröt ut bland besättningen. Strax innan båten lade till vid kajen placerades en ny dyrbar persisk matta i kaptenens hytt. Nästa dag fördes den till "kemisk tvätt".

En månad senare råkade jag läsa i tidningen att s/s Zorro just anlänt till Skatudden. Tullen hade beslagtagit ett stort parti smuggelkaffe. En av sjömännen hade erkänt sig "ensam skyldig". Zorro blev snart så gammal och dålig att försäkringen steg i skyn. En kort tid därefter fortsatte den sin trogna tjänst, men nu i Medelhavet som s/s "Marius" under grekisk flagg.

ANDRA DELEN:

INTE ALLENA

INDUSTRIMÄN GER VISION

Studierna gick vidare i full fart. Jag fortsatte att umgås med konstnärsflickan. Vi var snart inofficiellt förlovade. Men allt emellanåt kände jag det svårt att finna verklig kontakt. Jag började ana att det skulle bli knaggligt att bygga vidare om ett förhållande inte hade mera grund än ett intagande ansikte och några ytliga gemensamma intressen. Jag försökte intala mig själv att så här är det väl med de flesta och med tiden blir det väl nog bra; man kan ju inte ställa för höga krav i alla avseenden. Men en gnagande oro störde mig ofta. Till slut brast det och vi beslöt efter en uppgörelse att gå skilda vägar.

Jag kände mig lättad men olycklig på en gång. Hade jag ändå handlat fel? Vid samma tidpunkt trasslade en mängd andra saker till sig och snart var jag i en djup grop. Jag gick omkring på gatorna försjunken i bekymmer och självmedlidande.

Jag kände ingen som det hade varit naturligt att tala ut med och be om råd. En kväll hade jag ett starkt inre tvång att falla på knä och be att Gud skulle ta hand om allt, reda ut knutarna och börja leda mitt liv. Men när jag gjorde det märkte jag att min håg var delad och min bön ihålig. Jag var pinradd för de yttersta konsekvenserna av ett sådant beslut. I min förtvivlan bad jag: "Gud, hjälp mig att mena det som jag säger!" Någoting skedde. Jag steg upp med ett inre lugn. Jag kände att jag faktiskt ville finna Guds väg utan att alls ana vad det skulle betyda och utan att fordra att få veta det.

Jag började läsa bibeln. Det blev en upptäcktsresa i en fascinerande värld. Aldrig hade jag anat den läsoplevelse som väntade mig. Vid den tiden tog en teknologvän Pentti Tamminen initiativ till att grunda en kristen förening i Tekniska Högskolan. Han frågade mig om jag ville vara med om att starta den. Det var som ett svar på min längtan att få kontakt med andra, på ett annat plan. Professor Pentti Kaitera blev "nestor" och ett starkt stöd. Inom ett par år var föreningen en av de största i högskolan och hade över hundra medlemmar. Vi försökte förstå vad det betyder att leva som kristen mitt uppe i industrin. Vi ordnade gemensamma konferenser i Norge och Sverige med motsvarande grupperingar. Vi etablerade kontakt med en industrimission i Indien som gav yrkesskolning åt unga indier. En från vår grupp reste dit ut på heltid strax efter sin slutexamen. Vi hade planer på att grunda

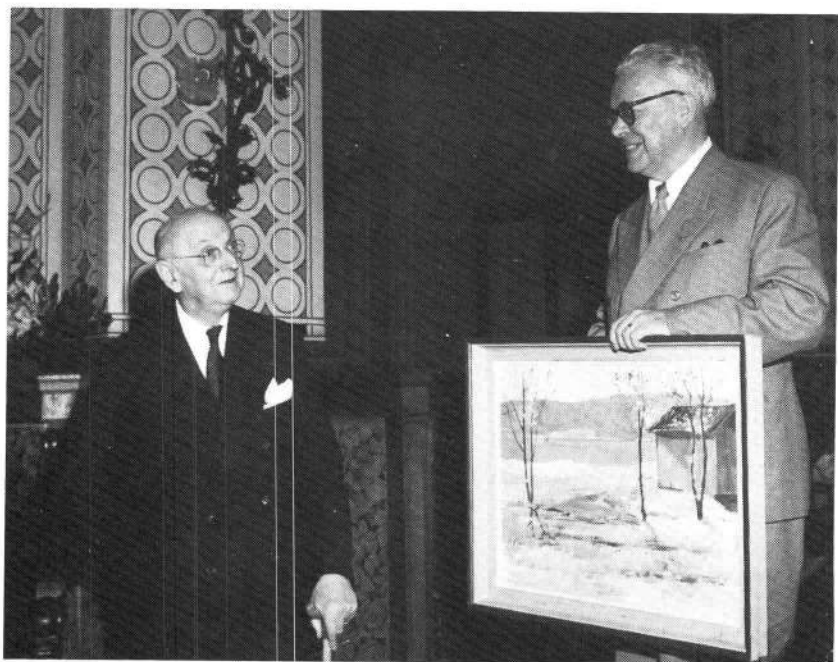
en yrkesskola i Sikkim.

Så började vi närma oss slutet på studierna. En i vår grupp kallade samman en studentpräst och ett femtontal aktiva föreningsmedlemmar för att tala om vad vi kunde göra när vi snart skulle lämna studentvärlden. "Det nästa logiska steget är att gå in i sin egen församling", föreslog prästen. "Nå vad kan vi lekmän då göra där?" "Jo många viktiga uppgifter väntar, som till exempel att bära kollekten." Det var liksom luften hade gått ur ballongen. En stor besvikelse fyllde mig. Det vi upplevat tillsammans som studenter av aktiv och meningsfull insats i Norden var nu slut. Är det att leva som kristen ingenjör ingenting annat än att vara en menlös gudstjänstbesökare och att sköta sitt jobb så ordentligt det går?

Det var då vi kom i kontakt med två industrimän som revolutionerade hela vår syn på begreppet kristen lekman. Den ene var Oscar Sumelius, styrelseordförande för Kyro-pappersindustrin i mellersta Finland och den andre Heikki Herlin, chef för Kone-koncernen. Till det yttre var det ett ganska omaka arbetspar. Vad kunde få dem att samarbeta så ivrigt?

Heikki Herlin representerade ett välkänt familjeföretag. Han var snabbtänkt, ettrig och målmedveten och industribyggare av stora dimensioner. Sumelius var en jovialisk herre och rotaryguvernör, som tidigare minnsann inte sagt nej till livets nöjen. Han kom från finlandssvensk miljö, var populär i seglarkretsar och glada vänners lag. Gertrud Sucksdorff, en så kallad överklassfru och hustru till en industrichef i Tammerfors hade med en grupp arbetare som genom Oxfordgruppen blivit hennes vänner, fått idén att Sumelius var en som skulle må bra av att bli annorlunda. Sumelius var själv alls inte intresserad av det som gruppen stod för, men när en arbetardelegation bjöd in honom kände han sig smickrad och reste iväg. Weekenden blev en vändpunkt. Det väsentliga var det som skedde inombords. Men folk märkte först det yttre. Han beslöt sig för att sluta med all alkohol. Han skrev ett brev till landets rotaryklubbar, berättade om sitt beslut och bad rotarybröderna respektera det.

Många år senare reste jag med Sumelius till Kemi i norra Finland. När vi steg in till rotarylunchen skyndade sig en man fram till Sumelius, sträckte ut handen och sade: "Det har hållit!" Denne man hade hört Sumelius brev läsas upp på ett rotarymöte. Mannen hade tidigare

Oscar Sumelius överräcker i Caux i Schweiz 1953 en tavla av Lennart Segerstråle till Frank Buchman på dennes 75-års dag.

efter stora ansträngningar blivit fri från sitt alkoholberoende. Men när t.o.m. prästen vid en festmiddag fyllde sig med konjak, tänkte han att vem är då han att ensam hålla ut. Det blev återfall. Så hörde han om Sumelius beslut. "Om Sumelius i centrum av affärlivet vågar ta ett sådant steg, så gör jag det minnsann också!"

Oscar Sumelius beslöt bli fullständigt öppen med sin hustru Anni, tidigare lottachef under kriget. Äktenskapet blev helat. Sumelius växte småningom till en brobyggare inom industrin och över klassgränserna. Trots att han var en man av stor kaliber hade han den egenskapen att man i hans sällskap kände sig helt fri att öppna sina "inre dörrar" i fullt förtroende. Där fanns i hans väsen en vinnande enkelhet och uppriktighet. Han hade ingen överdriven tanke om sin egen betydelse och var därför häpen när en av landets främsta industriledare en gång senare sade till honom: "Oscar, du har ingen aning om vad du betytt för Finlands industri."

Butterheten och skärpan hos Herlin var bara ett yttre skal. Han var

ytterst känslig och den första att röras till tårar inför en medmänniskas nöd. Före kriget hade också Herlin upplevt en vändpunkt genom sitt möte med Oxfordgruppen. Efter kriget blev han en föregångare i att bygga en ny grundval för Finlands förhållande till vår tidigare arvfien- de. Han lärde sig flytande ryska. Han använde inte politiska metoder utan skapade personliga band från människa till människa. I sitt eget bolag gjorde han människan till den främsta resursen. För femtio år sedan var det få som tänkte i sådana banor. Den grund av mänskliga relationer han skapade i sin egen industri är kanske en förklaring till att Kone vuxit till en världskoncern med över 26000 anställda.

Sumelius och Herlin hade hört talas om den vitala kristna gruppen i Tekniska högskolan och tog kontakt med oss. De två var väl inte bättre kristna än andra, men det som frapperade oss var två män för vilka livet inte var delat i olika avdelningar, den professionella, den kristliga och fritiden. Det revolutionerande var deras tro att Gud hade en plan för dem, för Finland, för världen, och att det var värt att satsa på att finna denna plan och genomföra den. Inte var det teori heller. Tillsammans med många andra var de engagerade i ett stort program för att skapa enhet inom den finska industrin. Den konkreta bakgrunden var den övermäktiga skadeståndsbetalningen till Sovjet. Kommunisterna försökte hela tiden genom strejker och andra aktioner försvåra leveranserna till Sovjet. Därigenom skulle ryssarna få politisk anledning att gripa in i utvecklingen i Finland.

Genom dramatiska skådespel med industrimotiv med folk från industrin som aktörer och genom möten och seminarier av många slag ville Herlin och Sumelius med sina arbetskamrater skapa ett nytt klimat. De ville visa på de stora gemensamma prioriteringarna över alla klassgränser. Få av de teologer jag mött hade visat på ett sådant perspektiv. De menade att en god kristen var en som skötte sitt arbete omsorgsfullt och inte gjorde snedsprång på fritiden. Men Gud som en inspiration för att genom enskilda styra också industri och politik, det låg utanför de flestas tankegångar. Det var olyckligt att många kyrkomän inte fattade den beredvillighet och längtan som i själva verket fanns hos så många lekmän.

Vid studiernas slutskede fick jag ett fint erbjudande att fortsätta ett forskningsprojekt för cellulosaindustrin och i samma veva ta doktorsgraden. Jag tvekade. En het julidag låg bromgasångorna tunga i laboratoriesalen. Bredvid mig arbetade en kemist med äkta forskarglöd.

Han avbröt sitt arbete bara för en stund för att koka ärtsoppa i en glasretort. Se där är en verklig forskare, tänkte jag. Doktorshatten är väl inte så svår att skaffa, men hur många doktorer är det som verkligen har fört vetenskapen framåt? Jag tvivlade på att jag skulle höra till den skaran. Mötet med Herlin och Sumelius visade på en annan verklighet och ett annat behov. Hatten får vara, beslöt jag.

Sumelius inbjöd mig att fara till Caux i Schweiz till en världskonferens för MRA. Jag var nu anställd som försäljningschef för plastgruppen på ett kemiskt-tekniskt bolag som representerade det engelska ICI. Jag bjöd en ingenjörskollega att resa med. Fem år hade gått sedan krigsslutet men ännu låg en stor del av Europa i ruiner. Bitterheten satt djupt hos många. Caux var det första stället där större grupper av tidigare fiender kunde träffas på lika basis. Redan 1946 öppnade det sina dörrar. Tusentals tyskar, fransmän, italienare, strömmade dessa år till de konferenser som hölls där. Över hundra japanska industrimän kom för att förnya kontakten med väst. Upp till tusen deltagare skulle härbärgeras och logeras vecka efter vecka.

Varken stat, kyrka, affärliv eller någon stor organisation stod bakom det hela. Hur var det möjligt, frågade jag mig. Som jag senare i livet lärde mig är det aldrig en majoritet av duktiga människor som sätter en ny impuls i rörelse. Initiativet står och faller med några få som grips av en syn och är villiga att satsa. Också här var det enkelt.

Fyra unga schweizare hade genom sitt möte med Oxfordgruppen funnit en ny mening med livet. Deras övertygelse var att Schweiz inte besparats krigets vedermödor därför att schweizarna var ett bättre folk. Det var en gåva. Schweiz kunde nu mer än något annat land tjäna som mötesplats för att bygga en ny grund för nationernas gemenskap. Här i Caux upplevde jag ett konkret uttryck för det världsperspektiv som Mannerheim så enträget hade pläderat för. Ett tjugotal riksdagsledamöter från Finlands riksdag och betydande grupper från industri och fack hade redan under fyra somrar gjort samma erfarenhet i Caux.

Oxfordgruppen blev småningom mera känd som Moralisk upprustning eller MRA. Frank Buchman hade strax före andra världskriget lanserat en brinnande appell till nationerna för en moralisk och andlig upprustning som enda realistiska motvikt till den allt hotfullare militära upprustningen. MRA var i grunden en direkt fortsättning på

Oxfordgruppen, men arbetade ännu mera medvetet med sikte på nationernas liv och deras inbördes relationer.

De fyra schweizarna fann ett oanvänt rivningsshotat hotell vid Genevesjön. De fasade först över storleken för de hade tänkt sig något mindre, men de slog till. Ett hundratal schweiziska familjer slöt sig till dem. Flera gav allt sitt kapital. Somliga sålde sina sommarstugor. Många andra länder började komma med. Frivilliga krafter stod för allt arbete i Caux. Heikki Herlin skänkte en Konehiss. Det bolag dit jag kom tjugo år senare täckte behovet av glödlampor. Lennart Segerstråle, Nordens stora freskomålare, målade en fresk som täckte en hel vägg i den stora matsalen. Han kallade den "Livets källa". I tavlan kommer människor av alla raser till källan för att släcka sin egen törst och föra livets vatten ut till nationerna.

Jag var med i disk- och serveringslaget. Efter hand förstod jag att ett arbetslag var det bästa stället att lära förstå och uppskatta andra nationer. Ofta arbetade vi i disken över åtta timmar i sträck. Men det var ett frejdigt gäng som jobbade tillsammans och efter midnatt hade vi en lång pratstund med glass som plåster på såren. Där lärde jag känna min landsman Pauli Snellman som gav hela sin tid till MRA:s verksamhet. Det var början till ett obrutet samarbete under mer än fyrtio år.

För en ung ingenjör öppnade Caux ett fönster till världen som intet annat gjort. Nästan varje måltid var en port till en ny nation eller ett märkligt öde. En dag hamnade jag på frukost med den polske generalen Tadeusz Bor Komorowski, den legendariske försvararen av Warszawa. Han berättade om Polens desperata kamp. Han hade noga studerat Finlands väg genom kriget, den militära och politiska sidan och Mannerheims roll som krigsherre, men aldrig ännu fattat hur Finland klarade sig genom allt. "Vad var Finlands hemlighet?" frågade han. De flesta i Caux kände väl till Mannerheim. Nära Montreux hade schweizarna skapat en liten park med ett monument till hans minne. Före sin död vistades han långa tider i ett sjukhem i Valmont strax nedanför Caux. Två finländska studentskor råkade träffa honom där på en väg. Marskalken var intresserad av vad som hände i Caux och uttryckte sitt helhjärtade stöd i vad de gjorde däruppe.

När väl de första starka intrycken lagt sig - det enastående alplandskapet, den brokiga internationella miljön, att se Frank Buchman i aktion - blev livet mindre angenämt. Jag förstod att det stora som här

skedde inte kom till stånd genom allmän kristlig goodwill. Det väsentliga var att växla in på ett nytt spår. Det kan bara ske när man vågar se sig själv med Guds ögon och är villig att ta konsekvenserna av det hela. Annars är talet om en kristen insats ganska ihåligt och baserat på att någon annan borde göra nånting först.

Poängen här var att våga börja med sig själv. Det lät logiskt och enkelt. Men ändå var det sällsynt i världen. Där var en ung arab vars familj i generationer bott där Israel nu ligger. Hans familj hade gått genom hårda tider. Han sade att han aldrig kunde älska en jude förrän denne blivit annorlunda. Efter ett par veckor i Caux förstod han att han aldrig kunde påverka en jude till att förändras förrän han själv lärt sig att älska honom.

Skotten Loudon Hamilton, en veteran från första världskriget fångade mig med sin knastrande humor. Det var i Oxford i hans student-lya Oxfordgruppen egentligen fick sin start när en vän bjudit Buchman till en sits på studenternas biff- och ölklubb. Hamilton berättade om sina experiment med de s.k. fyra absoluten, en kort sammanfattning av bergspredikan. Det gällde att ha normer som var absoluta för annars var de värdelösa och inga normer alls. Han skämtade om en dam som trodde att hennes tvätt var vit tills hon träffade granngumman som använde tvättmedlet Superb. Jag begrep nu att dessa "absoluter" ingenting hade att göra med moralism, det var livets egna lagar, och frågan var om jag ville avvisa dem eller bygga på dem.

Ordet "absolut" både retade mig och fascinerade mig. Det går ju helt enkelt inte i det praktiska livet, tänkte jag. Men samtidigt kände jag att det skulle förenkla livet att ha rättesnören som var förankrade i ens samvete och som inte var beroende av hur andra människor tolkade saker och ting. Hamilton visade också att dessa fyra vägvisare måste ses som en helhet. Ärlighet utan ett rätt sinnelag leder till att man blir hård och dömande, kärlek utan ärlighet till mjukhet och eftergivenhet inför det som är orätt.

Hemligheten att komma vidare låg i frågan om jag var dristig nog att ta tid till stillhet inför Gud och ställa mitt liv konkret inför dessa bergspredikans mått. Var jag färdig att låta verklighet och fantasi projiceras på en vit duk för släkt och vänner? Bara tanken var redan minst sagt pinsam. Min teologimättade släkt hade säkerställt att jag kände ett ord som heter synd. Men först i Caux blev begreppet synd något som rörde mig på djupet. Jag förstod att synd var helt enkelt allt

som skiljer mig från Gud men också från mina medmänniskor. Någon frågade mig en gång om jag bar på hat till någon. "Nej, överhuvudtaget inte," sa jag. Nu förstod jag att motsatsen till kärlek var lika mycket självupptagenhet och likgiltighet som hat. Likgiltighet är en dold skiljemur, bara mera respektabel. På en gång kunde jag för mig själv räkna upp människor som inte intresserade mig det bittersta.

Efter en viss tvekan beslöt jag göra ett ärligt experiment. Jag behövde ju inte berätta om det för någon. Den första tanken kom som en överraskning, den rörde mitt förhållande till min egen två år yngre bror. Leif hade det svårt. Han hade liksom jag kommit levande ur kriget men hans studier hade inte gått bra, hans hälsa hade tagit skada och hans nerver var fortfarande inte starka. Han kände sig ofta misslyckad och underlägsen. Ändå hade han en enastående omsorg om andra människor, särskilt bortglömda och svaga. Till slut avbröt han studierna.

En klar tanke kom nu till mig att skriva till Leif och be om förlåtelse för hur jag under alla år levat nästan som om hans problem inte rört mig. Jag måste ärligt berätta om hurudant mitt eget liv varit bakom fasaderna, om det jag inte ville att någon skulle veta, allra minst någon i familjen. Jag kände stark skuld känsla för hur jag t.o.m. hade skämts att ibland bli sedd i hans sällskap när han hade det särskilt svårt. Jag tvekade länge innan jag satte mig att skriva brevet. Sex gånger gick jag av och an på byvägen vid postkontoret innan jag kastade det i luckan.

Brevet blev början till en ny dag för Leif. Han förstod att hans svårigheter inte var unika, att vi i grunden hade liknande tankar, frestelser och besvärligheter. Han upplevde en befrielse och ett nytt intresse för livet. Ibland hade min bror i sin förtvivlan tänkt att krigsåren egentligen var den bästa tid han haft. En ny förväntan inför framtiden började fylla Leifs sinne. Han fann en fin holländsk flicka som under hela kriget suttit i ett japanskt koncentrationsläger på Java. Men min brors framtid blev inte lång och ljus. Tre år senare dog han oväntat.

Jag skrev också ett annat brev. Jag ville visserligen att hederlighet skulle prägla affärslivet. Men i en stilla stund frågade jag mig hur hederlig jag egentligen själv hade varit. Nästan automatiskt tänkte jag på hur jag varit oärlig i en examen. Jag skrev ett brev till rektorn för Tekniska högskolan och berättade om det och sade att jag var villig att ta konsekvenserna. Tjugo år senare frågade en affärsman vad mitt

första praktiska steg var på denna nya väg. Jag berättade om brevet. "Nå ja, men det är ju en bagatell," sa han. "Alldeles riktigt," svarade jag. Det var i sig själv en struntdetalj. Men det var det beslut som lade grunden till att jag under kommande år vågade stå på mig när jag stod under påtryckningar att göra ohederliga beslut.

"Jag misstänker att Caux kanske blir den rikaste erfarenheten hittills i livet", skrev jag hem från Schweiz. Jag tänkte inte på de märkliga människooden som passerade revy, på det enastående brobygge som där skedde mellan nationer och klasser, på allt jag lärde om industrin. Snarast var det den inre dimension som jag upptäckte, denna stillhetens dynamik, en chans att börja varje dag allena inför Gud. Den öppnade porten till ett annat sätt att se på tingen, ens egen väg genom livet och viljan att följa denna väg.

För mig personligen var det hela inte så dramatiskt men något hade ändå skett. Jag förstod att livet är menat att vara en helhet. Gud har en plan för hela livet. Det finns inte skilda avdelningar för andligt liv och professionellt liv. Det var en märklig befrielse. Tillbaka i Finland reste jag ut till sommarstugan. När jag vandrade den sista kilometern från bussen var naturen vackrare än någonsin tidigare. Jag var helt slagen av häpnad.

Ett par månader senare fick Pentti och jag en inbjudan av Heikki Herlin att resa till en industriträff i England med efterföljande besök i olika industrier. Jag såg levande illustrationer av vad andan i Caux hade betytt i praktiken men också vilka behov det fanns av en sådan anda. Vi kom till Fords stora monteringshallar i Dagenham i Londons East End. Farten var hög. "Hur klarar ni det hela om en specialist på en fas i det löpande bandet plötsligt faller bort?" frågade jag tekniska chefen. "Kalla dem inte specialister. För mig är alla arbetare endast nummer." Inget under att många hårda konflikter hade drabbat fabriken. Också här var det några få arbetare och ingenjörer som började ändra hela klimatet när de upptäckte människan bakom maskineriet och vågade ta upp kampen. Jag började småningom förstå hur få det egentligen krävs för att ändra riktning.

DET VAR FAN!

En dag efter arbetet ringde Heikki Herlin och bad mig på kvällen komma hem till en filmfotograf, Viljo Lampela. Saken gällde ett projekt som siktade på att i tidens trängda läge skapa arbetsro i finsk industri. Kommunisternas strategi var inte att ta miste på. Ytterst kunde följderna bli politiskt ödesdigra för landet. Finlands framtid berodde nu helt på landets egen förmåga att klara krigsskadeståndsavtalen. Vi kunde inte räkna med någon yttre hjälp. All Marshallhjälp var utesluten på grund av Sovjetunionens påtryckningar.

Viljo Lampela hade varit stridsflygare i kriget och arbetade sedan som filmfotograf i Finlands största filmindustri. Hans hustru Kaija hade varit en uppburen filmstjärna. Både Viljo och Kaija hade efter sitt möte med Oxfordgruppen upplevat en gammaldags omvändelse. Viljo var en labil konstnärnatur. Stor entusiasm och oförvägenhet växlade med förtvivlan, men tron tycktes ändå alltid vinna. Viljo var brinnande engagerad i att göra något för Finland under trycket av det förkrossande skadeståndsavtalet.

Viljo hade ett manuskript till en helaftonsfilm med motiv från industrin men inga resurser att genomföra projektet. Var idén realistisk och överhuvudtaget tillräckligt bra? Det gällde att ta ställning till denna möjlighet. För mig blev kvällen början till ett äventyrligt år. Aldrig anade jag att den också var början till slutet på en s.k. normal industrikarriär.

Vi studerade manuskriptet och insåg snart att ifall det blev en film av det så hade vi ett vapen som kunde slå ner murar av fördomar. Det gällde att besätta rollerna, skaffa utrustning, stora summor pengar, all rekvisita som hör till, och framför allt att få ihop en arbetsgrupp beredd att satsa tid, energi och fantasi, allt utan ersättning. Lampela kallade ihop en grupp vänner för att bedja och fråga Gud om råd. "Är det hans vilja så måste resurserna väl också finnas", resonerade han. Det var någonting som tände.

Vi fattade ett enhälligt beslut att sätta i gång. Herlin och Sumelius ställde upp i rollerna som företagsledare, några fackföringsveteraner för roller som motsvarade deras jobb i verkligheten. Tillsammans med Pentti åtog jag mig att mobilisera ett gäng från Tekniska Högskolan för att ta itu med de otaliga praktiska uppgifterna. Vi var inte allt-

Scen ur filmen "Svaret". Konfrontation mellan facket och ledningen. Vid bordsändan i mitten Viljo Lampela. 2:a och 3:e t.h. om Lampela sitter Oscar Sumelius och Konebolagets chef Heikki Herlin.

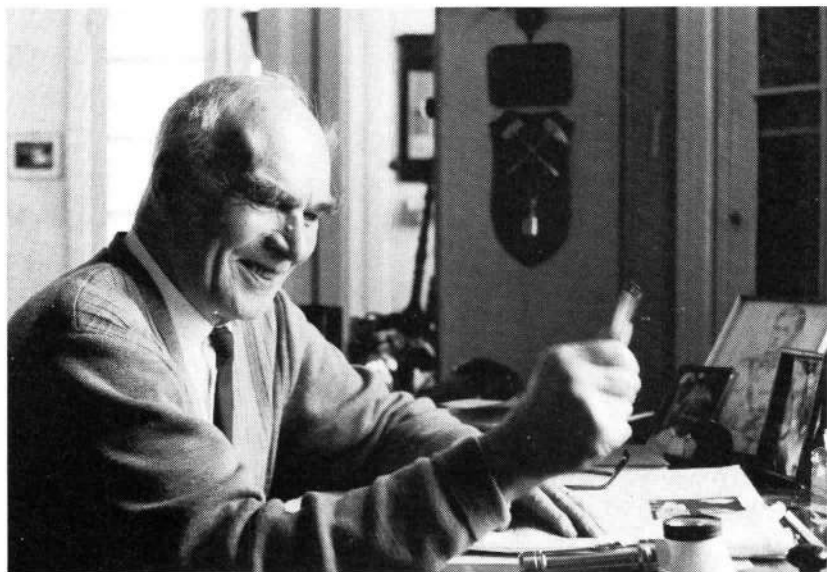
för blyga. En kväll satt vi i Penttis studentlya. Dörren råkade stå öppen och Niilo, en studiekamrat, flanerade förbi. "Kom in!" ropade vi till honom och berättade om vad som var i görningen, om den vision vi hade. En timme senare sade Niilo: "Jag skjuter upp mina studier på ett år!" Många andra följde hans exempel.

Hela filmen var uppbyggd på element från verkligheten i några olika industrier, men nu vävda till en enda story. Det var en stark berättelse om klasskamp och maktkamp både mellan och inom ledning och fack. Vilken väg skulle vinna, cynism och klasskamp drivna till sin spets? Eller försoning och det som är rätt för helheten på grundvalen av otänjbara etiska normer? Filmen slutar med ett dramatiskt agitationsmöte på fabriken. En fanatisk motståndare till den fackföreningsledare som kämpar för enhet kastar en järnbit mot sin rival. Denne träffas i huvudet och segnar ner. Dramat bröt bitterhetens hårda skal, men filmen bjöd inte på någon happy end eller patentlösning.

Månad ut och månad in träffades vi klockan sju varje morgon före arbetet för att få klarhet om nästa steg och för att bedja tillsammans. Tolv på dagen hade vi en kort arbetslunch med Herlin på hans kontor. Varje kväll jobbade vi till midnatt tillsammans med den lilla grupp som gav hela sin tid till projektet. Filmningen skedde i fem stora industrier i södra och östra Finland. Hela nyårsnatten, den enda tid hallarna var tomma, jobbade vi i Strömbergs fabriker, idag Asea Brown Boverly.

En kväll när vi som bäst smidde planer hemma hos Viljo steg en äldre kraftigt byggd jordbrukare in och blandade sig i samtalet: "Nu skall vi kämpa!" Hans röst var i djupaste bas. Mäktiga buskiga ögonbryn dolde till hälften den klara blicken. "Jag vill ha en teknolog till chaufför och så far vi iväg för att samla pengar!" fortsatte han. Under de närmaste månaderna steg lantbruksrådet Gustaf Rosenqvist in till direktörerna för fyrahundratrettio finska företag för att tigga ihop pengar. Det var inte en ödmjuk vädjan han kom med. Han erbjöd alla ett privilegium att vara med och göra något för sitt land.

Gustaf var jordbrukare av själ och hjärta. Efter sju års äktenskap hade han äntligen fått en förstfödd, en son som en dag skulle ta över

Lantbruksrådet Gustaf Rosenqvist i sitt hem i Lappträsk.

gården. När pojken var fyra dagar gammal tappade sjuksköterskan honom i stengolvet. Pojken dog. Hustrun blev bruten för resten av sitt liv. Somliga begraver sin sorg och besvikelse i spriten. Gustaf begrov sig i arbete för att glömma. Som Nobelpristagaren A.I. Virtanens medarbetare introducerade han dennes jordbruksmetoder i hela världen. Mellan resorna slet han på gården. Efter kriget kom han till ett Oxfordmöte. En rikssvensk vän hjälpte honom att se att han kunde bli fri från de bördor han bar på, att det fanns en annan väg. Gustaf for från mötet som en ny människa. Hans uppror mot Gud var slut.

Gustaf Rosenqvist hade tidigare varit en svuren fiende till alla fackföreningar. Nu började han samarbeta med landsorganisationens ledare. Han bad facket att komma till hans gård för att grunda en lokalförening. Han bad sina arbetare om förlåtelse för att han behandlat dem mera som maskiner än som människor. Han beslöt dela hälften av vinsten med arbetarna. Han gav alla sina arbetare fri jord att bygga ett eget hem och gick personligen i borgen för deras bostadslån. Finska LO sände Sovjetdelegationer till hans gård för att visa vad en ny anda fått till stånd. En gång studerade ryssarna bokföringen och frågade varför mjölkproduktionen hade stigit märkbart utan att antalet kor hade ökats. "Fråga dejorna som sköter jobbet", svarade Rosenqvist. Kvinnorna berättade då att när husbonden började behandla dem som medmänniskor började de i sin tur behandla korna bättre. "Korna behöver kärlek för att mjölka bra", tillade Rosenqvist.

Rosenqvist reste runt i världen och berättade om resultaten av sina nya erfarenheter. Särskilt i Ruhr i Tyskland där klasskampen rasade, gjorde han starkt intryck. Han kom aldrig med teorier utan med personliga upplevelser av vad Gud kan göra i en mans liv som slår in på andra vägar. De följande tjugofem åren ända till sin död var Gustaf en nära vän och arbetskamrat till mig. På sin ålderdom skänkte han sin gård till Frälsningsarmén.

Filmarbetet löpte vidare. Jean Sibelius lovade som sitt bidrag ställa sin musik till förfogande, vilket han aldrig tidigare gjort för en helaf-tonsfilm. Tredje och sjunde symfonin blev filmens dramatiska bakgrundsmusik. Stadsorkestern och dess dirigent Tauno Hannikainen gav sina tjänster gratis. Veikko Helasvuo, sedermera rektor för Sibeliusakademien, ledde vår kör på över hundra personer som sjöng Sibelius mäktiga "Rise up O Nations", en sång som ännu aldrig uppförts i

Finland. Risto Orko, finsk filmindustris grand old man, ställde all kamerautrustning och laboratoriet till fritt förfogande.

Resultatet blev en helaftonsfilm som fick namnet "Svaret". Det gällde nu att slå fast premiären. Vi beslöt att först ha en festföreställning för inbjudna på Kino Savoy i hjärtat av Helsingfors. Sedan skulle filmen ut i hela landet. Veckan innan när hela processen stod inför slutspurten inträffade en serie missöden. Den tekniska gruppen arbetade dygnet runt och vilade bara någon timme på laboratoriegolvet. Hade vi trots allt gjort ett stort misstag i att slå fast premiären och posta alla inbjudningar? Men nu var det för sent att backa ut och uppskjuta det hela. Min sängliggande mor levde som vanligt intensivt med i allt vad vi gjorde. Hon förstod vad kampen gällde i Finland och trodde på filmens betydelse. Hon tog kontakt med sina tidigare söndagsskolelever i Vichtis och mobiliserade dem till att varje dag bedja för äventyret.

Den 19 mars 1952 strömmade åttahundra inbjudna gäster in i salongen och fyllde den till sista plats. Där var ett fyrtiotal från riksdag och regering. Tjugo industri- och fackföreningsledare från olika länder i Europa hade kommit till premiären. Vid ingången stod Leea Vannas, hjältinnan i filmen, och överräckte rosor till president Paasikivis fru. Det var hög stämning i luften. Filmen startade.

Festpubliken följde dramat på vita duken lyckligt omedveten om dramat utanför salen. Dagen före premiären hade ännu ett missöde inträffat. Av sex filmspolar fanns bara de två första i projektorummet när filmen startade. De fyra andra var ännu under sista behandling i laboratoriet. I korridoren utanför gick Viljo desperat av och an. Han såg ut som ett åskmoln. Svetten lackade från hans panna och han svor och bad i tur och ordning. Jag gick bredvid och försökte lugna honom. En Volkswagenbuss gick i skytteltrafik för att få en spole i sänder från laboratoriet till maskinrummet på Savoy. Om det skulle klicka var skandalen ett faktum. "Var är nästa spole," skrek maskinisten när han bara hade fem minuter kvar av en spole. Då kom den andfådda stafetten. Allt gick fint till slut. En skakad Lampela tog emot gratulationerna.

Två dagar senare var det offentlig dubbelpremiär i Helsingfors. Suomi-Filmi tog hand om distributionen över hela landet. I en svår situation i industrin i Tammerfors, kallad Finlands Manchester, kom alla fackföreningsledare och förtroendemän från en stor fabrik för att

se filmen. Det var i Tammerfors centrum frihetskrigets största slag en gång hade utkämpats. Alltsedan dessa tider hade staden varit ett fäste för klasskampen. Före ett avgörande möte på fabriken inbjöd nu ordföranden alla närvarande att "föra debatten i den anda som vi just nu sett i filmen". Det blev samförstånd. Vi fick höra liknande exempel från många håll.

Så kom sommaren 1952. Finland stod värd för de Olympiska spelen. Det var en stor händelse och en demonstration för hela världen att vi var ett fritt land trots alla rykten om det motsatta. Vi beslöt att under olympiaden ordna en filmföreställning för utländska gäster. En av dem som kom var Frits Philips, vicedirektör i Philipskoncernen och senare dess högsta chef. Han blev djupt gripen. "Den här filmen är alltför viktig för att stanna inom Finlands gränser", sade han. "Om jag kan göra något för att få den ut så är jag beredd." Knappast anade han vad han hade gett sig in på.

Om filmen hade något väsentligt att ge så gällde det lika mycket själva arbetet på filmen och gemenskapen mellan alla dem som var med. Villigheten att satsa, önskan att göra något för sitt land, var kanske ett lika övertygande bevis för andra människor som det som själva filmen förmedlade.

I mitten av filmarbetet började jag alltmer förstå att teknik och affärsliv måste bäras av en rätt anda. Så få syntes ta detta på allvar. Är inte det här en lika viktig uppgift i industrin som att producera och sälja, frågade jag mig. Jag hade redan sett vad en nyorientering i en människas inre hade betytt för många företag, i konflikter, i relationer mellan folk.

En dag fick jag i en stilla morgonstund en betvingande tanke att jag var menad att lämna mitt regelbundna jobb och ge hela min tid till MRA:s arbete; att vara med om att bygga en ny anda inom industrin i världen. Tanken växte i styrka. Den 19 september 1952 skulle Finlands skadestånd till Sovjet vara slutfört. Jag kände att min sociala och civila "värnplikt" då skulle vara fullgjord. Jag var då "fri" att stiga ut i världen. Men vad skulle familjen säga och vad skulle de tänka på bolaget? Jag frågade Heikki Herlin till råds. Han uppmuntrade mig starkt att gå vidare om jag kände det så. Jag låg länge vaken på natten och tänkte på saken. Sakta mognade en inre visshet. Jag föll på mina knän och beslöt ta steget ut.

Den svenske diktaren Anders Frostenson beskrev i en strof det som rörde sig i mig:

*Jesus är ute och söker,
Vem skall han finna idag?
Vem skall idag honom svara:
Herre du ser: Här är jag.*

Hemma berättade jag om mitt beslut för min far och mor. "Vad blir din lön?" frågade far. "Ingenting", svarade jag. Han var tyst en stund och fortsatte stramt: "Jag kräver frihet, jag ger frihet. Gör som du vill!" Men han var djupt besviken. Han hade glatt sig över att hans son höll på att göra karriär inom industrin. Nu klipptes den av. Mor förstod. Hon visste att om Gud gett visshet så får man inte tveka.

Jag var spänd på vad firman skulle säga. Innan jag gick in till direktionen steg jag in i det tomma besöksrummet och bad att Gud skulle leda det hela. "Det var fan!" svor en av direktörerna när jag berättade om mitt beslut och sade upp mig. Det var ett så ovanligt steg att hela bolaget surrade av prat och rykten. Men jag var uppmuntrad när högste chefen sade: "Om du kommer tillbaka så väntar här ett jobb, och om det inte finns, så skapar vi ett jobb."

Far hade haft stora extra utgifter på grund av sjukdom. Jag beslöt ge alla mina besparingar åt honom sedan jag väl först köpt en enkel tågbiljett till Caux där en industrikonferens pågick. Dessutom köpte jag hundra rakblad så att jag åtminstone kunde hålla mig något så när snygg om pengarna tog slut.

Jag hoppades efter någon vecka i Caux få klarhet om rätta nästa steg. En gammal finlandsvän, Edward Goulding, förde mig till Frank Buchman som låg sjuk i sitt rum. Med stor värme tryckte han min hand och sade ett enda ord: "Välkommen!" Mera behövdes inte. På något sätt visste jag att jag kommit till rätt plats.

DE FYRA TAGGARNA

En dag kom Frits Philips och Oscar Sumelius till Caux. Pauli Snellman och jag blev bjudna med dem till Frank Buchmans rum för att diskutera filmen "Svaret". Vi samtalande först och Buchman föreslog sedan en stund av stillhet tillsammans. "Vad för tankar fick ni?" frågade Buchman. "Take it to the world", sade Sumelius. Och Buchman tillade med ett spjuveraktigt småleende: "Jag tror att Frits Philips kan i Eindhoven göra synen till verklighet!"

Redan flera månader tidigare hade ryktet om "Svaret" nått vida omkring. En amerikansk fackföreningsledare och en arbetsgivare i stålindustrin i Pittsburgh hade hört vad filmen betytt i konfliktsituationer i Finlands industri. En svår strejk lamslog som bäst hela stålindustrin i Amerika. Tänk om här var något som kunde ge en ny impuls, undrade de. De fick låna en kopia med finskt tal och med hjälp av tolk ordnade de en föreställning för ett halvt dussin ledare för de största stålbolagen och facket. Denna minishow i Pittsburgh klockan ett på natten hade en del i att jämna vägen för en uppgörelse. Många var nu ivriga att få filmen dubbad till engelska.

Så började arbetet. Viljo Lampela och jag och ett halvt dussin andra som skulle bli de engelska rösterna möttes nu i Eindhoven. Bland dem var skotten Loudon Hamilton och Alan Thornhill, anglikansk präst och författare till många av MRA:s bästa skådespel som visats för miljoner i världen. Den milde Thornhill var som skapad att med sin litterära talang och fantasi finna slående engelska uttryck som motsvarade läpprörelserna i de långa komplicerade finska ordmonstren.

Edward Goulding var också med. Hans helhjärtenhet och smittande livsstil hade en gång före kriget fängslat Heikki Herlin. Vänskapen ledde Edward till livslång kontakt med Finland. Också under vinterkriget var Edward i vårt land. När tyskarna sedan ockuperade Norge råkade han vara i Oslo och lyckades efter en dramatisk flykt över fjällen omsider nå England. I Eindhoven ersatte Edward nu Herlins filmröst i rollen som butter svärande industridirektör. Edward kände väl det finska lynnet och kunde tolka både finsk tystnad och häftighet. Alltemellanåt ställde Viljos envishet och konstnärstemperament till kriser i Eindhoven, men Edwards försonande generositet och klokhet löste dem vanligen snabbt.

Edwards torra självironiska humor och öppenhet om egna brister och behov gjorde det lätt för andra att öppna sig för honom. Han var en tillräckligt sann vän för att inte släta medhårs där han såg synd och moralisk kompromiss. Därför hjälpte han många att ta steget ut att drastiskt göra upp med det förgångna och så bli fri att satsa på Guds plan för sitt liv. Edward visste vilken broms stoltheten kan vara när en människa började se den nakna sanningen om sig själv i konkreta situationer. Frestelsen var stark att då dra sig tillbaka. Därmed riskerade man att missa den frihet man innerst längtat efter. Edward lämnade inte en vän i sticket i en sådan situation. För många blev han en andlig far.

Den första tiden bodde vi hemma hos familjen Philips medan Philipsbolagets ELA-studio blev vår verkstad. Också Frits Philips hustru Sylvia hade en talröst i filmen. Så snart de anställdas normala arbetsdag var slut stegade vi in till ELA och arbetade vanligen till fram på småtimmarna. Chefen för avdelningen ställde sig genast från början på tvären fast han enligt given order avdelade en grupp tekniker till

Filmen "Svaret" dubbas till engelska i Philips ELA-studio i Eindhoven. Fru Sylvia Philips vid mikrofonen. Jag assisterar i bakgrunden.

vår hjälp. Han var rasande över att Frits Philips släppt in detta gäng i hans domäner.

Redan under en av de första sessionerna kom det till ett dramatiskt stopp. Fast Philipsfabrikerna tillverkade projektorer av många slag hade man inte utrustning som ägnade sig till dubbning av filmer. Frits Philips föreslog nya försök. Hans prestige stod också på spel. Vi satt där hjälplösa och svettades och bad tyst till Gud. Frits Philips måste kanske böja sig för den s.k. sakkunskapen. "Hela arbetet bör göras på en studio som är enkom byggd för detta ändamål", utbrast en av teknikerna hetsigt. "Vi är inte utrustade att göra sådana ting!" En förlamande känsla grep oss. Vi hade inte pengar att göra arbetet på annat håll och ett misslyckande nu skulle väl vara slutet på det hela.

Vi hade i vår grupp en ung tysk, George Pick, som en gång sysslat med film. Helt oväntat steg George upp och gick till en av maskinerna. Han lade fram en enkel men genialisk idé som han trodde kunde tillämpas. Philips tekniker kunde inte säga emot. Tekniken var klar. Nu kom vi igång på allvar.

George var en anspråkslös tysk av judisk börd, en man som vanligen hamnade i skymundan. Hans far hade varit överborgmästare i Stettin men blev utkastad när nazisterna kom till makten och sändes senare till Auschwitz. George hamnade i Irland. Få kände hans bakgrund och han försökte göra sig så "engelsk" han kunde. Efterhand som vårt arbete framskred blev han allt frimodigare och började vinna tillbaka sitt självförtroende. En vändpunkt för honom var den dag när han förstod att han inte mera skulle dölja sin judisk-tyska bakgrund utan identifiera sig med sitt eget hemland Tyskland. Han tog tillbaka sitt ursprungliga förnamn Jürgen. Utan Jürgen hade projektet misslyckats både då och senare under de svårigheter som tillstötte.

När det tekniska arbetet inte fordrade allas närvaro deltog jag livligt i våra aktioner tillsammans med hamnarbetare i Rotterdam och stålarbetare i norra Holland. Min fars andra hemland vann mitt hjärta och jag blev ivrig att lära mig holländska.

Filmen blev färdig. Strax efter den privata premiären i Eindhoven kom chefen som svurit ve och förbannelse över till oss och bad om förlåtelse för sin avoga inställning och för allt han gjort för att driva oss bort. Han berättade att han fullständigt ändrat uppfattning. Han förstod vad vi siktade till och att hans egen avdelning i själva verket

fått vara med om att bidra till något väsentligt. Det sätt på vilket vi arbetade tillsammans var kanske mera avgörande än det vi gjorde. Ingen av oss fick ett öre i ersättning för arbete och nattvak. För mig och Viljo Lampela hade tiden i Holland varit en unik skola i internationellt samarbete. Ingen var chef i vårt arbetslag. Genom öppenhet och ärlighet om allt som skedde inom oss och explosioner däremellan, uppstod småningom en anda som gjorde det möjligt att göra avkall på egna smalspåriga funderingar. Det var uppenbart att studiochefen som själv kämpade med stora svårigheter på arbetsplatsen hade sett något ovanligt hos sina påtvingna gäster.

Frits Philips engagemang med "Svaret" beseglade hans klockarkärlighet till Finland. Han följde alltid med vad som hände där uppe. En gång fick han, liksom andra ledare för holländska storindustrier, ett konfidentiellt brev från Hollands utrikesministerium. Ministeriet varnade för långsiktiga större engagemang i Finland. Landets politiska framtid i skuggan av Sovjet var för oviss. Philips blev upprörd och ringde omedelbart till utrikesministern och bad om ett samtal. Han framhöll att brevets rekommendation skulle leda precis till det som man varnade för. "Om ni vill säkerställa ett fritt demokratiskt Finland så bör ni handla just tvärtom", sade Philips. Ministern gav order att alla brev skulle återtas.

En dag på våren 1953 kom Heikki Herlin oväntat till Holland och ringde från Amsterdam och ville träffa mig. Han menade att tiden nu var inne för mig att omsätta de gångna årens erfarenheter i finsk industri. Han erbjöd mig fullständigt överraskande direktörsposten i en av Kones fabriker. Jag frågade Edward Goulding till råds och undrade om han skulle bli besviken om jag for tillbaka. Det var ju inte många som valde en sådan "karriär" som den jag hade slagit in på. "Känn dig absolut fri att följa din övertygelse", sade Edward. Kanske var här en chans, tänkte jag, att göra något nytt i Finland, att vara med att föra landets industri framåt efter de hårda krigsskadeståndsåren. Och det är ju inte var dag en av landets främsta industriledare ger en sådan chans åt en ung ingenjör. Tänk om det var Guds vilja?

Under några dagar och nätter bad jag intensivt till Gud om klarhet, att varken rädsla eller äregirighet skulle leda mig. En morgon visste jag att jag var kallad att fortsätta helhjärtat på den väg jag slagit in på. Heikki Herlin var besviken men försökte inte övertala mig.

Ett år på resande fot betydde inte bara ständiga nya kontakter med nya människor. Jag kunde inte hjälpa att jag allt oftare tänkte på vad jag hade att ge åt andra när det verkligen kom till kritan. Kanske klarade de sig lika bra utan det? Vem var till slut nära Gud? Vad är det som skiljer oss från honom? Jag hade en god vän vars synder låg i öppen dag. Familjelivet var en serie slitningar. Det var så lätt för alla att kritisera honom. Men bakom ytan fanns i honom en värme, generositet och uppriktighet av stora mått.

Jag hade visserligen för fem år sedan givit mitt liv åt Gud och det hade jag aldrig ångrat. Men jag började småningom förstå två nya sidor av det kristna livet. Det beslut jag en gång hade fattat att överlåta mitt liv var nog äkta. Men det hade begränsningar. Jag hade aldrig ännu medvetet givit min vilja till Gud, att välja bara det som han vill med mitt liv, för resten av livet. Samtidigt förstod jag att jag alltid kommer att förbli en syndig människa med alla de anlag till sådant som leder fel; att jag därför ständigt på nytt måste be Jesus rena mitt hjärta.

Jag började se de "fyra absoluten" från en ny sida. Många stötte sig på dem, de var "lag och inte evangelium" påstod en präst. Andra konstaterade att det ju är omöjligt att nå dem. Och det var ju självklart. De var ju endast vägvisare. Men frestelsen att urskulda sig själv och jämföra sig med andra var stor när jag tog bort ordet "absolut". Det absoluta skar igenom och då stod jag där utan ursäkt inför Guds helighet. De yttre moraliska skavankerna var inte det väsentligaste.

Den norske biskopen Eivind Berggrav framhöll en gång att de fyra absoluten "fungerade som sporrar då det gällde att leva ett helgjutet kristet liv". Jag förstod att absolut renhet liksom de övriga normerna främst hade att göra med ett slutgiltigt "ja" till Gud, och den frihet han bjöd, mycket mer än ett "nej" till det som bromsar oss. "Absoluterna" avslöjade den hårdhet, cynism och t.o.m. hämndbegär jag visste kunde komma fram hos mig i oväntade sammanhang. Där fanns en lidelse att vilja ha rätt, en nästan automatisk instinkt att bortförklara, feghet klädd som kristlig kärlek när det hade gällt att våga ta ställning och riskera kritik. Jag kände igen mig när jag läste Augustinus ord "Herre befria mig från denna passion att alltid vilja försvara mig." Jag kom ihåg en liten episod som fyraåring när vi kusiner lekte i en ring på golvet. Jag råkade släppa en mäktig doft. Kusinerna buade i kör och frågade vem det var. Instinktivt tittade jag på min lillebror på bara

två år och alla vände sig mot honom. Hans olyckliga hjälplösa blick etsade sig in i mitt sinne.

En höstdag stod jag där i Caux och kände mig utblottad. Det kändes som om ingenting av vad jag hittills hade gjort hade något värde. Jag hade ingenting som gjorde mig bättre än någon annan människa. Jag visste att jag aldrig själv kunde omskapa mitt eget inre sinnelag. Viljo hjälpte mig att finna vägen. Vi knäböjde tillsammans. Huset var så fullt av gäster att vi fann rum bara i ett tvättrum. Viljo kom från de österbottniska väckelsebygderna. Enligt deras tradition lade han sina händer på mitt huvud och bad för mig. Jag bad Gud att helt ta min vilja och hjälpa mig att glömma mig själv och bli villig att gå hela vägen med honom. När vi steg upp kände jag inte något särskilt. Endast en inre visshet att Jesus inte hade lämnat mig, att jag kunde gå vidare med frimodighet, att han ville vara min arbetskamrat. Viljo och jag berättade för några andra vad vi hade upplevat. Vi var knappast förvånade när en industriman beslöt ta samma steg. Det var allt så naturligt.

Under en serie industrisessioner i Caux stod "Svaret" flera gånger i veckan på kvällsprogrammet. Beställningar kom nu från Amerika, Nigeria, Indien. På hösten blev jag bjuden till Frankrike för att där introducera filmen i industriella kretsar.

En novembermorgon kom värdinnan i det hem i Versailles där jag bodde med ett telegram till mig. Ett lakoniskt meddelande från far berättade att min bror Leif oväntat dött föregående natt av en inre blödning. Jag var djupt gripen. Spontant samlade fem franska familjer pengar till flygbiljett. Hela flygresan grät jag. Det var sorg och saknad efter en god bror men också en känsla av skuld för alla de år jag hade försummat att vara den kamrat han desperat hade behövt. Men samtidigt tackade jag Gud att jag för två år sedan hade upptäckt nyckeln till en ny vänskap och för det nya liv min bror hade funnit.

Efter begravningen var jag spänd på vad far tänkte om min framtid. Mor var sjuk och far hade aldrig hittills varit glad över mitt val. En dag frågade jag honom rent ut. Han var tyst en lång stund. Han var nästan lamslagen av sorg efter Leifs död. De hade varit mycket goda vänner. Men far hade också sett den djupa förändring som min bror upplevat. Så sade han lugnt: "Jag vill att du fortsätter med det arbete du känner dig kallad till." Efter denna stund stödde han mig helt, för-

svarade mitt val inför oförstående bekanta och var t.o.m. stolt över den väg jag tagit.

Snart var jag tillbaka i stålindustrin i Frankrike. Oron var stark i hela stålbranschen i mellersta Frankrike. Ledare för industri och fack hade tagit initiativ till en intensiv aktion för att skapa arbetsfred. Som murbräcka hade vi ett industriskådespel av Peter Howard kallat "Chefen". Jag vistades nu en lång tid i Firminy i mitten av landet. Borgmästaren Claudius Petit, tidigare återuppbyggnadsminister, en man med stark social lidelse, var vår värd. Han hade sökt sig till Firminy för att orten var en av de mest efterblivna och ett centrum för klasskampen.

Vår aktionsgrupp bodde i ett s.k. "enklare" hotell. För franska förhållanden var vintern kall. Rummen var ouppvärmda, alla toaletter igenfrusna och tvättvattnet på rummen isbelagt. Vi gick ut till fabriksportarna och delade ut flygblad med inbjudan till teatern. Morgon efter morgon stod jag där i mörkret vid femtiden för att träffa morgonskiftets män och nattskiftet som lämnade fabrikena. På dagen gick vi omkring och bad alla affärer att sätta våra granna affischer i fönstren.

Det är nästan löjligt, tänkte jag en dag. Jag har en högskoleexamen, jag övergav chansen att ta doktorsgraden, lämnade ett lovande arbete på ett stort bolag, avvisade ett erbjudande på en direktörspost. Vad skulle mina tidigare kolleger och mina släktingar tänka om de såg mig här huttrande i morgonnatten i ett arbete som en femtonåring kunde göra lika bra som jag? Men liksom i kriget bestod vår aktionsgrupp av kamrater i vått och torrt. Frågan var inte hur viktigt jobb vi presterade som enskilda men vad vi tillsammans siktade på.

De stora perspektiven i Europa rörde frågan om förhållandet mellan Tyskland och Frankrike. Kunde de gamla ärkefienderna bygga en fungerande grund för ekonomin? Starka marxistiska krafter i Ruhrområdet och i Frankrike kämpade för att sabotera varje försök till enhet. Månad efter månad gick vi på i ullstrumporna. Ibland kom det till verkliga genombrott, ibland blev vi utskällda och utbuade. I Thionville var Robert Schuman inbjudare och värd. Han var en god vän till Frank Buchman och var ivrig att få hjälp från Caux att stärka den inre grunden för kol- och stålunionen som han varit med om att skapa.

Månaderna i den franska stålindustrin resulterade i att stora delega-

tioner kom till våra industrikonferenser för att fördjupa sina erfarenheter av att bygga enhet. Jag var med i Caux för att välkomna alla de bekanta vi fått i Frankrike. Tillsammans med Pauli Snellman hade jag dessutom fullt upp med alla de finländska industrigrupper som reste ner.

Samtidigt med en stor grupp från Firminy kom en fyrmannagrupp från Jyväskylä i mellersta Finland. En av resenärerna var byggnadsarbetare och hette Antti. Han hade haft stora problem med alkoholen. De andra tog honom med då de hört att Caux ibland gjorts under med folk. Litet urskuldande sade de att "Antti borde väl egentligen inte vara med oss, men vi hade nu tänkt att kanske finns här ett hopp för honom fast den oskolade mannen naturligtvis inte kan fatta den verkliga poängen här". Det blev precis tvärtom. Det var Antti som först såg den verkliga poängen och vågade ta konsekvenserna av den.

Ingen av de fyra kunde ett ord av andra språk. Jag översatte för dem under alla möten, vid måltiderna, i arbetsgrupperna från sju på morgonen till midnatt, dag ut och dag in. Jag bodde med Antti i ett litet rum i vindsvåningen i en närliggande byggnad. Vi blev allt bättre vänner. Antti hade ett varmt hjärta och trots obefintliga språkkunskaper byggde han vänskapsband i alla riktningar.

Antti började experimentera med att i stillhet på morgnarna lyssna till Gud och sitt samvete och skriva ner sina tankar. Vi började be tillsammans på kvällarna. En dag kom han till mig med ett brev i handen. "Jag vill börja ett nytt liv", sade Antti och fortsatte: "En gång när min hustru och jag igen hade ett gräl därhemma gav det ena ordet det andra tills jag till slut skrek åt henne: 'Om du inte tiger så blir jag stum mot dig'. Och när hon inte teg slutade jag fråna och med den stunden upp med att säga något. Och jag har stått fast vid det i tretton år. Kanske har jag sagt en elakhet eller två i veckan genom katten." Antti räckte brevet åt mig. "Vill du läsa det här?"

Det var ett gripande brev. Antti berättade hur han i Caux mött de "fyra taggarna". Han menade de fyra absoluta normerna, ärlighet, renhet, osjälviskhet och kärlek. "I deras ljus har jag sett hurudant mitt liv har varit. Jag har beslutat låta Gud ta hand om mitt liv. Och nu vill jag be dig av hela mitt hjärta om förlåtelse för alla dessa svåra tretton år." I slutet av brevet skrev Antti: "Och nu fordrar jag att du också skall acceptera de fyra taggarna i ditt liv." "Vad menar du?" frågade Antti. "Det är ett storartat brev," sade jag. "Men kanske det är litet för starkt

Antti, ytterst t.v., med kung Nana Akente II från Afrikas guld kust jämte de övriga från Jyväskylä.

att du kräver av din hustru att genast acceptera 'de fyra taggarna'. Du har ju själv väntat över tretton år! Kanske kunde du skriva att du 'hoppas' i stället för att du fordrar." "Jo, det är nog en riktig anmärkning", sa Antti. Han postade brevet. Snart var det många i Caux som märkte att någonting skett med finnen. Till och med hans ständiga huvudvärk försvann.

Före de fyras återresa till Finland fick de en chans att tala vid ett stort söndagsmöte. Sexhundra människor fyllde stora salen. Där var medlemmar av franska parlamentet, stora industrigrupper och borgmästaren från Firminy. Antti talade sist av de fyra. Han hade aldrig i hela sitt liv talat inför publik. Han skruvade sig på podiet, full av mindervärdighetskänslor. Så berättade han enkelt vad han upplevat, om det brev han sänt iväg och om det nya liv som han funnit. Tystnad följde. Alla var djupt gripna. På en gång steg hela salen upp och applåderade. Borgmästaren Claudius Petit som just skulle avresa steg

spontant fram och tackade för dagarna i Caux. Och så såg han på Antti och tillfogade: "Den största erfarenheten här är vad jag just hört av finnarna!"

Efter mötet trängde ett franskt äktapar sig fram och bad mig översätta till Antti. Mannen hade en hög ställning i fransk industri. "Vårt äktenskap var redan i bitar," sade han, "men när vi nu hörde den här finnen berätta, beslöt vi att bli bottenärliga mot varandra och också vi börja ett nytt liv." Antti rodnade häftigt: "Tänk att en enkel man som jag kan betyda något för andra", sade han.

I hemmet i Jyväskylä var det inte mera tyst så länge Antti levde.

Filmen "Svaret" fortsatte att skapa kedjereaktioner. De tyska hamnarbetarna i Hamburg och Bremen fattade eld. De tänkte på den ideologiska kamp som fortfarande rasade i Ruhr och i hamnarna. Ända sedan 1947 hade en internationell arbetsstyrka arbetat i Ruhr för att skapa ett nytt klimat av demokrati och förtroende i gruvområdena. Gustaf Rosenqvist och många andra från Finland var ofta med i arbetet.

Inte heller i Tyskland använder man någonsin filmtexter. "Vi måste få filmen på tyska till våra fabriker och hamnar", sade hamnarbetarna. Jürgen och jag påtog oss huvudansvaret för projektet och att skaffa pengar för det. Ett par andra kom med för en kortare tid. I Hamburg fick vi bo i en gammal våning som ännu var i bedrövligt skick efter kriget. Jürgen med sin petiga tyska omsorgsfullhet var ovärderlig. Han snokade fram en avdankad Wehrmachtöverste som grundat en liten dubbningsfirma. Översten blev så intresserad av tanken att han erbjöd oss sin firmas tjänster till halva priset. Hamnarbetarna blev våra vänner för åren som kom.

"Svaret" var den första finska långfilm som dubbats både till engelska och tyska. Laboratoriearbetet gjorde vi i Amsterdam dit vi for varje månad i vår urgamla engelska Ford. Den saknade andra växeln och hade ratten på höger sida, och var en välkänd syn i vår stadsdel i Hamburg. Polisen ropade glatt när de såg oss komma: "Da kommen die Moralischen!" Frits Philips var så nöjd efter arbetet i Eindhoven att han var gång vi kom till Holland bad oss komma hem till honom och berätta hur det gick framåt med den tyska versionen.

Under åren som följde deltog jag i ett otal industriseminarier tillsammans med Frits Philips. Han höll sällan allmänna tal. Det han

sade var baserat på personliga erfarenheter. Philipsbolaget var känt för sin högtstående personalpolitik. Hans motto var: "Siffror är viktiga, men människor är viktigare." När han senare lämnade bolaget började efterhand nya "amerikaniserade" vindar blåsa. Frits Philips var djupt besviken över den hårdhet och brist på lagarbete som så småningom trängde in i bolaget. Han anade att där låg en av grundorsakerna till de konvulsioner som senare drabbade företaget.

STORAKTION

Det kalla kriget var i full gång. Kommunismen var på frammarsch, syntes det. Många i Finland såg pessimistiskt på den fria världens chanser. En regeringsmedlem sade åt mig att vårt land hade fem, maximum tio år kvar som självständigt land. Tredje världens fattigaste länder var starkt attraherade av Moskvas och Östeuropas exempel. Ateismen var visserligen officiellt etablerad i Östeuropa medan de flesta länder i mellersta och södra Afrika hade stark kristen eller muslimsk grund. Men ett afrikanskt samhälle behövde ju inte av den orsaken bygga på ett kapitalistiskt mönster. De kapitalistiska länderna hade ju tillräckligt länge visat vad deras verkliga intentioner innebar för tredje världen.

Frank Buchman var lidelsefullt upptagen av hur de fria demokratierna kunde finna ett djupare mål och livsinnehåll, hur den kristna tron kunde bli verklighet i dess fulla dimension. Så föddes den stora musikalen "Vanishing Island" med text av Peter Howard. I dramatisk form tog den upp ödesfrågan om ett svar till materialism i väst och öst, om förlåtelse och försoning. En tvåhundra man stark grupp reste världen runt med musikalen, till Afrika, Asien, och sedan till Caux. Vi från Finland som var i Schweiz hösten 1955 kände att här var något enastående och vi beslöt inbjuda "Vanishing Island" till vårt land. Den kunde hjälpa oss i den förvirring som rådde i mångas tänkande.

Den enda praktiska möjligheten att få den till oss var i andra hälften av november och nu var vi inne i oktober. Var det möjligt att göra det så snabbt? Vår arbetsgrupp konsulterade andra vänner i Finland och gjorde slag i saken. Paavo Virkkunen, kyrkans grand old man och tidigare undervisningsminister, ställde sig helt bakom och tog kontakt med sin vän president Paasikivi. Jag besökte en god vän i ledningen för fackföreningarnas centralförbund för att få hans råd. Han var helt för saken och påpekade att om vi strax satte alla klutar till kunde vi ta emot musikalen, "kanske redan i april". "När kommer den för övrigt?" frågade han. "Nästa månad", svarade jag.

I blyxtart gällde det att få teater, inkvartering, pengar, hela texten till finska, alla trycksaker. Efterhand svällde truppen och hela trehundra kom till landet. Över tvåhundra blev inkvarterade i hem. Dessutom fick vi hyra den gamla passagerarbåten Arcturus till logi och

bokade både den finska och svenska nationalteatern och dessutom studentteatern. Det var som en lavin. I den resande styrkan ingick ett tjugotal från Afrika med ytterligare ett annat skådespel kallat "Frihet", liksom också en grupp studenter med sitt skådespel "Vi är morgondagen". Där var maorier från Nya Zeeland, indier, japaner osv. Hundratal finländare gav pengar, somliga sålde aktier och tavlor.

Med arméns hornorkester i spetsen började det med en ståtlig parad från hamnen genom stadens centrum till överborgmästarens mottagning på stadshuset och till universitetet där helsingforsbiskopen Eelis Gulin tog emot den illustra skaran. President och fru Paasikivi kom till premiären och tog emot hela delegationen på slottet. Maorierna uppförde för presidenten sin vilda krigsdans. När Paasikivi tackade gästerna betonade han att mänsklighetens uppfattning av rätt och orätt har rubbats. Han inskräpte att det var ytterst viktigt att klargöra denna sak, inte endast säga vad som är rätt och vad som är orätt utan att stärka de moraliska principerna i människornas sinnen. Biskop Gulin berättade att han efter Paasikivis död fått dennes bibel som hade varit daglig läsning för presidenten. Gulin fann i bibeln ett hundratal kom-

Mottagning för "Vanishing Island" i presidentpalatset i Helsingfors i november 1955. President Paasikivi hälsar på maoriledaren Kahi Harawira från Nya Zeeland.

mentarer, särskilt i Jesaja, som visade hur djupt Paasikivi trodde på Guds ledning också för nationernas liv.

Från morgonen ända till föreställningarna på kvällen var det fullt program i skolor, industrier, universitet, fackföreningar. Vad gick det egentligen ut på? Representanter för ett trettiotal länder delgav personliga levande erfarenheter av hur de hade börjat med sig själva för att skapa försoning och ett sunt samhälle. Det var varken teori eller teologi. Kraften låg i det självupplevda.

Till resenärerna hörde George West, en anglikansk biskop som arbetat större delen av sitt liv i Burma. Han ringde till sin gamle vän U Nu, Burmas statsminister, som då råkade vara i Moskva och inbjöd honom att på vägen till Stockholm se Vanishing Island. U Nu skulle nämligen träffa statsminister Urho Kekkonen i Helsingfors. Med U Nu reste också hans adjutant U Thant, sedermera FN:s generalsekreterare.

U Nu måste snabbt vidare till Sverige och det visade sig omöjligt att få en kvällsföreställning inskjuten i hans program. Enda möjligheten var en extraföreställning på söndag morgon klockan nio före U Nus avresa. På hans önskan ändrade Kekkonen det officiella programmet. Saken blev emellertid klar först på lördag eftermiddag. Hur skulle vi nu få folk till teatern? Med rundradions hjälp gick budet ut. U Nu inbjöd Kekkonen att följa med till teatern. Denne kunde inte annat än efterkomma sin orientaliske gästs begäran. Salen var proppfull.

Kekkonen följde intensivt med föreställningen och texten. Han ville tydligen kontrollera om budskapet var förenligt med Finlands utrikespolitik. "Pjäsen var bra", sade han lakoniskt. Han samtalade efteråt bl.a. med Fred Copeman, tidigare kommunistledare i England som deltagit i spanska inbördeskriget. Copeman hade lämnat partiet när Sovjet angrep Finland 1939. "Ni har alldeles rätt," sade Kekkonen, "att antikommunism inte är något svar. "Kunde ni göra något för norra Finland där många finnar har mist sin tro på den finska demokratin." Folket i norr kände sig ofta bortglömt och förskjutet. Kommunisterna försökte exploatera situationen politiskt. Ett par dagar senare mottog Kekkonen ännu en delegation i statsrådsborgen för vidare samtal.

Hur skall man mäta effekten av sådana aktioner? Ett i grunden andligt-moraliskt arbete kan man inte mäta i statistik. Motsvarar resultatet alls insatsen? MRA var inte till för att värva medlemmar. "Inte människor in i en rörelse, utan rörelse i människor", brukade vi säga. Det

var ett världsvitt nätverk av människor som i all sin skröplighet ändå ville vara kanaler för att Guds vilja skulle ha en bättre chans i världen.

Sist och slutligen är kanske det personliga arbetet det allra viktigaste. Det har med åren mer och mer klarnat för mig. Det personliga arbetet kan man inte organisera. Det föds av en inre önskan att hjälpa en medmänniska. Frank Buchman brukade säga att man inte kan applicera ögonmedicin från andra våningens fönster. Ytterst gick vårt arbete egentligen ut på att en enskild människa ger det största hon upplevat vidare till en medmänniska så att denne själv börjar söka Guds väg och plan för sitt eget liv. Men vid vissa tidpunkter i historien är det speciellt viktigt med impulser som får ett helt folk att lystra till.

Vid tiden för storaktioner prövas den inre halten i en arbetsgrupp. Ju större aktion, desto djupare måste det inre livet vara. Den arbetsstyrka som bar Vanishing Island fick inte alltid den näring den behövde. Får man inte det, kan man inte heller ge vidare det som människor allra mest behöver. För Peter Howard själv, Buchmans mest betrodda medarbetare, var detta centralt. De bibelstudier om Paulus liv som han ledde en sommar i Caux hörde till de rikaste gemensamma stunder jag upplevat. Howard hade en obändig lidelse att själva själen i arbetsgemenskapen skulle vara stark.

Gnistorna av "Vanishing Island" föll överallt. Varje dag var pressen full av rapporter. En dagstidning i huvudstaden utgav ett fyrasidors supplement. Många enskilda beslöt slå in på nya vägar. Åtskilliga fann också vägen tillbaka till sin kyrka. Frank Buchman anmärkte en gång att MRA inte var en kyrka men för tusenden hade den blivit en dörr till kyrkan. Det skedde också en gång med mig. Caux gav mig en ny kärlek till min egen kyrka och öppnade mig för att se den som en röd tråd från generation till generation, alla dess fel till trots. Den står som en garant att Guds element finns med i historiens gång. Där det fanns fel var lösningen inte att dra mig undan i lättfunnen kritik utan söka min egen roll i att stärka kyrkan.

Jag blev god vän med Vilho Harinen i facketts styrelse. Han hade som sextonåring deltagit på de rödas sida i inbördeskriget. Efter de rödas nederlag i Finland blev han tillfångatagen och ställdes inför en exekutionspluton. Tjugo röda skulle arkebuseras. Kanske blev den vite officern rörd av det barnsliga ansiktet. Han ryckte pojken åt sidan

innan de övriga blev avrättade. Det var början till Harinens nästan fyrtioåriga engagemang för arbetarklassen.

Genom det som Harinen mötte i Vanishing Island blev han gripen av en syn av ett rättvist samhälle. Han beslöt börja med sig själv. Ett av hans första steg var att resa till Stockholm för att träffa Arne Geijer, svenska LO:s chef. Han bad mig följa med. Harinen bad Geijer om förlåtelse för att han som ekonomichef utnyttjat möjligheten att efter kriget genom Sveriges LO skaffa valuta för privata ändamål när ingen valuta stod att få i Finland. Han berättade för Geijer att han beslutat bli absolut ärlig i fackföreningens alla angelägenheter och att själv börja leva som han önskade att andra skulle leva. Han beslöt göra allt för att bilägga den förödande klasskampen i industrin.

Efter offensiven i Finland transporterade ett helt extratåg Vanishing Island med hela den färgstarka truppen nordöver till Kiruna i svenska Lappland. Också där var industrivärlden fascinerad av det nya perspektiv som Vanishing Island kom med.

Efterdyningarna i Finland fortsatte på många håll. Frågan om offentlig och enskild moral kom ofta upp. Ett otal föreningar och partier ordnade seminarier om ämnen som besöket gjort aktuella. Många rikssvenskar kom över för att stå oss bi. De var nu liksom tidigare starkt engagerade för att hjälpa vårt land att komma vidare.

Alltsomoftast fick vi besök av James Dickson, riksdagsman, kammarherre och godsägare nära Alingsås. Han hade deltagit som frivillig i vinterkriget i Lappland. "Finlands sak är vår" var devisen i Sverige på den tiden. För Dickson var det ett fortlöpande program. Vi hade vänner i världen för vilka Finland bara var intressant på grund av vår stora granne. Dickson identifierade sig med Finland och följde allt sedan kriget ivrigt med våra öden. Han gjorde aldrig något väsen av sig. Men han hade en förunderlig förmåga att leva sig in i det som skedde och finna praktiska steg att hjälpa. Vanligen dök han upp helt överraskande.

Dickson menade att Gud också förstod sig på politik och ekonomi och att han kunde ge klara direktiv i sådana saker till den som följer "spelreglerna". Finland sökte en gång lån från världsbanken, men några stormakter bromsade. Finland var politiskt för osäkert ansåg de. Det bekymrade Dickson. Återigen rådde då kris i vårt land. Sovjetunionen hade stoppat handelsförhandlingarna och drog tillbaka sin ambassadör för att utöva påtryckningar på regeringens inrikes- och

utrikespolitik. Efter ett besök hos vår riksbankschef Klaus Waris för Dickson på eget initiativ och egen bekostnad till Bonn och tog upp lånefrågan med en tysk regeringsmedlem. Denne förklarade saken för förbundskansler Erhardt som förstod vad det gällde. Tysklands representant i världsbanken fick order att framlägga Finlands sak varpå banken beviljade lånet. Vår bankchef berättade efteråt med tacksamhet om den hjälp Dickson gav Finland.

Om det i stort sett var medvind under dessa livliga månader så började efterhand fiendligt sinnade krafter förbereda motattacker och misstänkliggöra våra ansträngningar. Det var inte svårt att hitta misstag och grova fel vi gjort. Men småningom spriddes också sluga lögnen och falska rykten av allehanda slag. Efterhand som det kalla kriget skärptes växte också motståndet i många västländer. Trådarna visade sig ofta gå till Moskva där man var alltmer oroad av det gensvar vårt arbete tycktes få i världen.

Kulmen på angreppen nåddes fyra år senare. Vårt arbete var visserligen inte politiskt, antikommunistiskt som somliga påstod. Men den innersta grunden var naturligtvis diametralt motsatt den ateism och materialism som både kommunism och nazism byggde på. Nazisterna angrep på sin tid häftigt Oxfordgruppen för att försöka ersätta hakkorset med Kristi kors.

Några månader efter besöket skärptes det politiska läget i Finland. Paasikivis presidenttid närmade sig sitt slut och Kekkonen tog över. Samtidigt som valet ägde rum lamslogs landet av en generalstrejk som började visa politiskt olycksbådande element. Kommunisterna vädrade morgonluft. Allt stod stilla. Den ymniga snön och oplogade gator hindrade trafiken. Också vårt gäng var i farten för att bidra med ett strå till försoning. Vi fick genom radion ut en stark resolution undertecknad av ledande män från olika delar av landet. Vi började samarbeta med Väinö Tanner, andels- och arbetarrörelsens grand old man. Genom Vanishing Island hade vi på ett naturligt sätt fått en mängd öppna dörrar till folk inom industri och riksdag. Runt i hela landet fanns det människor som ville engagera sig i något som de kände var relevant.

PRINSEN OCH ANALFABETEN

Efter ett livligt år runt i Europa var jag mot slutet av 1956 tillbaka i Finland. Jag hade inte varit hemma många dagar när ett brev från Paris ramlade in genom postluckan. En fransk vän frågade mig om jag snabbt kunde göra mig fri att komma till Marocko som medlem i en internationell aktionsgrupp. Det var väsentligt, skrev han, att ha med folk från neutrala länder, obelastade av kolonialtidens förflutna.

Bakgrunden till denna inbjudan var dramatisk. Överallt i Afrika kämpade befrielseörelserna på 50-talet för att vinna självständighet för sina länder. Nordafrika var en ständig oroshärd. Väpnat uppror pågick i Algeriet. Spänningen i grannländerna Tunisien och Marocko hade nått bristningsgränsen. Fransmännen styrde Marocko med hård hand med stöd av berbernas hövding paschan av Marrakech. Fransmännen hade förödmjukat Marockos egentliga ledare, sultanen Mohammed V, och hade drivit honom i landsflykt till Madagaskar. Överallt i landet mobiliserade frihetsrörelsen sina styrkor. De flesta fransmän var fastlåsta i en herrefolksinställning som man ansåg vara helt självklar.

Vid denna tidpunkt hade Robert Schuman bett sin vän Frank Buchman att fara till Marocko för att sätta sig in i situationen. Som en följd av besöket reste en fransk jordbrukare Pierre Chavanne från Marrakech till Caux. Där började han förstå vart Frankrikes officiella politik höll på att leda. Väl hemma började han ett unikt brobyggararbete. Det ledde honom till en arabledare som själv verkade i hjärtat av befrielseörelsen. Det hade Chavanne ingen aning om. Araben började förstå hur hatet hade förblindat honom. Det hela resulterade i en kedjereaktion som fick paschan att göra helomvändning. Denne avsåg sig sin ledarroll under fransmännen och krävde sultanens återkomst som det fria Marockos kung. En bild gick runt världspresen där paschan på knä inför sultanen bad om förlåtelse för sin tidigare inställning och erkände honom som Marockos rättmätiga härskare. Strax därpå dog paschan och Mohammed V besteg tronen. Krigshotet var avvärjt.

Sultanen visste om bakgrunden och inbjöd Chavanne till sitt palats i Rabat. Han hoppades att en MRA-arbetsgrupp kunde komma till

Marocko. Han visste att freden ännu var spröd. Det var väsentligt att bygga den på försoning och på värden som underbygger frihet. Annars kunde den nyvunna friheten snabbt leda till bitter besvikelse.

Ett par veckor senare satt jag i en Air Maroc Constellation på väg till Casablanca.

Det var första gången jag satte min fot på afrikansk jord. Stämningen, lukten, allt var annorlunda. Jag beslöt genast att trivas där och att lämna alla förutfattade meningar bakom mig.

Vi bildade en brokig skara; några schweizare, bland dem den vän-sälle professorn och Danteforskaren Teophil Spoerri, hans unge landsman Eric Junod, en egyptisk prins Ismail Hassan som blivit landsflyktig efter Nassers revolution, en god vän från Sverige Gunnar Wieselgren, och jag från Finland. Vi hyrde ett hus i utkanten av Rabat. Vi bildade en helt fristående grupp utan officiellt stöd från någon i Marocko. Ingen av oss hade någon lön för vad vi gjorde. Vi levde på oregelbundna frivilliga bidrag från vänner i olika länder som på det sättet ville vara med om företaget. Bidrag kom också från Sverige och Finland. Det satt hårt åt ibland och det gick nätt och jämnt ihop.

Huset blev snart ett centrum för livlig kontakt runtom i landet. Vi hade en dag som gäster trettio berberkrigare i sina fotsida dräkter och vita turbaner med sin ledare som varit den legendariske Abdelkrims adjutant. Vi lärde oss att lunchgästerna kunde komma sex timmar senare än avtalat. Bara dagen var den rätta var det för dem helt i sin ordning. Vi hade seminarier, konferenser, personliga kontakter. Om vi hade någonting av värdefulla erfarenheter att ge så fick vi desto mera ta emot. Ett par gånger var vi hos sultanen i palatset i Rabat. Han var ivrig att höra om våra erfarenheter och intryck.

Min arbetskamrat Ismail var nog den långsammaste och mest opraktiske man jag mött. Jag var otålig till naturen och han den mest tåliga, men med tiden blev vi ändå som bröder. En viss benägenhet att se det galghumoristiska i livet förenade väl oss också. Ismail hade en gång levat i lyx i Egypten. Han var filosof och poet som tog livets törnar med stoiskt jämnmod och avväpnande humor. Som pojke hade han med sin bror inte som andra lekt med tåg och bössor utan med ord. Bröderna uppfann ett språk som de kallade "optimisto" och utvecklade det med tiden till ett fullständigt språk. Än i denna dag använder de det sinsemellan i sitt umgänge och i brev - de enda i världen som kan det. Senare tog Ismail doktorsgraden i Zürichs universi-

Marockos sultan Mohammed V tar emot i sitt palats i Rabat. Fr.h. Ahmed Guessous, Ismail Hassan, jag, Eric Junod, Pierre Chavanne.

tet på en ny musikteori som han utvecklat.

Genom en schweizare som bodde i Alexandria hade Ismail som ung man lärt känna MRA:s arbete. Han längtade efter en större mening med livet och en värld där folken kan leva tillsammans utan strid. Han kunde inte mera acceptera ett liv som parasit i orientalisk välfärd i mitten av allt armod. Litet tidigare hade han ärvt en betydande summa. Han beslöt ge bort den för att stöda arbetet i Caux. Hans släkt kritiserade honom våldsamt. Snart efter detta kom Nasser till makten, Ismails kusin kung Faruk landsförvisades och släktens egendomar konfiskerades. Morbrodern kom till Ismail och bad om förlåtelse för vad han tidigare sagt. "Du var den enda som gjorde något förnuftigt med dina pengar." Nu var båda pankå.

Ismail och jag reste i en sliten Citroën 2CV runt i Marocko, till Fez, Meknes, Mogador, Marrakech. I söder nära öknen var temperaturen ofta över 40 grader, också på natten. Sällan klagade Ismail när det gällde egna behov. Oberoende av omständigheterna höll han fast vid sina bönetimmar fem gånger om dagen. Från sin portfölj tog han fram

en liten gul plastmatta, tog ut riktningen med kompassen mot Mekka och bad med handflatorna upp liksom för att vara beredd att motta Guds gåvor. De första kristna lär ha gjort sex gånger om dagen en paus för bön. Någon gång försvann den vanan för de flesta kristna.

Ismail var muslim men hade en stor kärlek till Jesus. Han trodde att första steget att skapa enhet mellan kristna och muslimer i världen är att bägge vågar personligen ta sin tro på allvar, börja med sig själva och inte tolka tron så att den tjänar ens egna syften.

Många i vår arbetsgrupp kunde bli frustrerade när Ismail i deras tycke hann med så litet. Det västerländska effektivitetstänkandet var så ingrott i hela vårt väsen. Men i själva verket var allt vad Ismail gjorde väl genomtänkt och hade därför tyngd, och var kanske sist och slutligen det effektivaste. Det skulle jag snart lära mig.

Taibi Abdelkader var sekreterare för byggnadsarbetarna i Marocko. Han blev en god vän och bjöd ofta Ismail, Gunnar och mig med i olika fackföreningssammanhang. Taibi hade ett enastående sätt att ena stridiga viljor i sin rörelse och hans tjänster blev efterfrågade på många håll. En dag frågade Taibi om vi ville följa med till hans hemstad Tetouan 700 kilometer norrut, i det tidigare spanska Marocko. Han skulle dit i fackliga ärenden men också för att vara med om systemens bröllop. Gunnar och jag reste med.

Taibi ordnade inkvartering för oss i ett hus för resande arabiska köpmän i medinan, den arabiska innerstaden. Smala slingrande gränder omgav huset, oräkneliga köpmän satt på gatorna, luften var mättad av arabisk musik och den obeskrivliga doften av kreatur, jord och åsneurin. Hela första dagen gick till att besöka alla Taibis äldre släktingar, tanter, fastrar, farbröder, småkusiner. Han frågade med stor omsorg var och en hur de klarat sig, om deras hälsa och behov. Det var helt självklart för honom. Ingen bad honom göra något men det var en nedärvd plikt. På det sättet fungerade ett samhälle utan sociala lagar. Hans gamle 82-åriga far Abdelkader bodde i centrum av sin stora familj av barn, barnbarn och barnbarnsbarn. Abdelkaders egen yngste hade just fyllt två.

Så randades bröllopet. Systemn och hennes blivande man, en hantverkare, hade av en rik köpman fått låna ett stort hus med en inomhusbalkong som följde innerväggarna i det största rummet. Det vimlade av folk. Närmare fyrahundra gäster trängdes i rummen. I mitten av

Första maj demonstration i Casablanca. Närmast marscherar Taibi Abdelkader, sekreterare för byggnadsarbetarna.

huvudsalen rörde sig med stor värdighet en grupp äldre män klädda i vita fotsida dräkter. De bildade medelpunkten i festen. En musiker spelade utan avbrott arabisk folkmusik. En sångare vars stora merit var att han en gång uppträtt för sultanen sjöng med mäktig inlevelse. Unga män gick omkring med orientaliska läckerheter, mandelmjök och bakverk. Stämningen var hög.

Gunnar och jag satt på en bänk på var sin sida om en tystlåten, blyg marockan som bara talade arabiska. Vi frågade diskret Taibi om han kände den unge mannen. "Det är brudgummen, och ni har hedersplatserna", sade Taibi. Inte en enda kvinna fanns i salen. Men uppe längs balkongkanterna trängdes en massiv rad av kvinnor. Med tindrande ögon ovan kanten på sina ansiktsslöjor följde de festligheterna nere på golvet. Taibi visade på ett ansikte däruppe som inte på något sätt vek

av från mängden. "Det där är bruden, min syster!"

Festen fortsatte till klockan tre på natten. Fyra starka män steg nu fram, bärande på en smal korg fäst vid två stänger och försedd med ett litet lock. De steg upp till balkongen. Bruden placerades resolut in i den smala korgen, locket sattes på. Genom ett litet hål kunde hon andas. Männen lyfte korgen och klev ner för trapporna. Det var signal till allmänt uppbrott.

Ledd av en spelman och brudkorgen satte sig en lång procession i gång i den kolsvarta natten. Ett pärlband av oljelampor slingrade sig fram längs de smala gränderna. Följet nådde omsider moskén. Bärarna stötte korgstängerna tre gånger mot moskédörren, imamen uttalade sin välsignelse och processionen fortsatte till brudens blivande hem. Nu öppnades locket och brudgummen bar bruden på sina armar in i huset. Från detta ögonblick, berättade Taibi, var den nya äkta mannen finansiellt ansvarig inte bara för sin hustru utan hade medansvar för tolv andra släktingar. Så var traditionen. Men det var ingen orsak till protest och brudgummen verkade övermåttan nöjd.

I vårt hus i Rabat hade vi anställt en arbetslös arab som kock. Ibrahim hette han. Han kunde varken läsa eller skriva. Han hade haft tillfälligt köksarbete tidigare hos några européer. Till en början var det inte så lätt för honom att ta emot menyförslag av de två schweiziska damerna i vårt hushåll. Efterhand blev vi alla goda vänner och Ibrahim började förstå vad vi arbetade för. Och damerna lärde sig också att lägga fram sina förslag på ett klokt sätt. Vi européer fick i vår tur en allt större respekt för en enkel och uppriktig muslim och för vad hans tro betydde för honom.

Fastemånaden Ramadan inföll det året under den hetaste tiden. Från morgonen, så snart man kunde urskilja en svart sytråd från en vit och ända till kvällen när det inte mer var möjligt, fick en troende man varken äta något eller dricka ens en droppe. Arbeta skulle man ändå. Aldrig gjorde Ibrahim en kompromiss fastän han dagen lång stod i köket med dess frestande matdofter. Ramadan betydde för honom att aldrig glömma hur det känns för alla dem som hungrar i världen.

En dag fick vi klart för oss att Ibrahim med hustru och två små barn bodde i ett fuktigt kyffe med läckande tak och en minimal lucka för dagsljus. De två barnen var i fara att bli bestående invalider. Ismail bad mig komma med till den lokala shejken och förklara läget och

försöka få en annan bostad åt Ibrahim. Med orientalisk vältalighet framlade Ismail saken och framhöll vilket brobyggararbete mellan araber och européer Ibrahim utförde. Tekniskt sett var chanserna inte stora med tusende som bodde i "bidonvilles", ruckelbostäder byggda av papp, tunnor och säcktyg. När en eldsvåda emellanåt utbröt i ruckelstaden såg vi stora plogförsedda traktorer plöja brandgator rakt igenom samhället och driva hundratals människor från sina "hem". Ibrahims glädje kände inga gränser när han en månad senare fick besked att han fick hyra ett litet hem i ett förstadsnybygge. Ismail hade inte föreslagit den minsta personliga "kompensation" för shejken.

Det omedelbara program som vår grupp hade uppgjort närmade sig sitt slut. Gunnars mor hade dött och han skulle därtill snart gifta sig, så han återvände till Sverige. På grund av en del oväntade händelser måste de flesta andra också snabbt resa bort åtminstone för den närmaste framtiden. Tillsammans beslöt vi då att Ismail och jag skulle stanna kvar. När de andra försvunnit var vi där med vår trogna lilla Citroën. Det gick en tid. Då en stor del av de bidrag vi fått också snart föll bort, såg vi inte någon möjlighet att kvarhålla huset och därtill klara Ibrahims lön. Det var egentligen en bisarr situation. Här var vi, till det yttre två välmående utlänningar men i verkligheten hårt pressade.

Vi bad till Gud att han skulle förbarma sig över vår belägenhet. En dag kom en kvinna som nyss flyttat in i grannskapet och undrade om vi hade en säng att sälja. Vi hade en som inte var lånad och sålde den, och kunde nu köpa billig makaroni. Konservfisk som inte direkt var förskämd men inte mera kunde säljas fick vi gratis från ett lager. Öväntat fick vi några dagar senare ett brev från en kvinna i svenska Lappland med en summa så vi kunde därtill just betala Ibrahims lön.

Ibrahim kom sin vana trogen var dag för att fråga om dagens meny. "Du gjorde en så utmärkt fisk och läcker makaroni igår så det skulle verkligen smaka förträffligt att få samma måltid igen", svarade vi. Ibrahim såg på oss med mild, underfundig blick. "Jag förstår nog mer än vad ni tror. Ni är inte som andra utlänningar. Jag vet nog hur ni lever." Så kom den ofrånkomliga dagen när vi lämnade huset och Ibrahim miste sitt arbete. Det sved i hjärtat att säga upp honom. Något annat arbete fanns överhuvudtaget inte inom räckhåll. Men Ibrahim sade enkelt: "Jag förstår bra och Allah skall också nu ta hand om mig och min familj."

Den dag vi lämnade huset inbjöd Ibrahim oss hem till sig på avskedsmiddag. Allt det bästa som Marocko kan bjuda på hade hustrun Aicha dukat fram där vi satt på golvet. Senare fick vi veta att måltiden kostat över hälften av alla pengar familjen ännu hade kvar.

Vår tid med Ibrahim i Marocko fick många år senare en epilog. Jag var då vid Stillahavskusten i nordvästra Amerika. Några arbetskamrater och jag var engagerade i ett försök att skapa enhet i en besvärlig industriell situation. Fortfarande arbetade vi på samma bas utan fast lön, bara med stöd av bidrag från olika människor som ville att detta arbete kunde fortgå. En dag kom helt överraskande en penningförsändelse till mig från Los Angeles från två äldre damer som hört om vad vi höll på med och som visste att räkenskaperna inte alltid visade rätt förtecken. Jag blev mycket glad och tänkte genast på våra många behov. Men nästa morgon före gryningen kom en klar tanke till mig: "Sänd hela summan till Ibrahim i Marocko". Men vi behöver den själv, intalade jag mig. Ändå var det som om Gud hade givit klart besked.

Litet fundersam gick jag till banken. Tänk om vi skulle dela på summan. Hälften är ju ändå en fin summa för Ibrahim! Frestelsen var stor. Men så tänkte jag igen att beskedet på morgonen var entydigt klart. Låt gå då, sa jag och sände en postanvisning till Marocko på hela beloppet. Det gick ett par månader. Då kom en dag ett brev från Marocko som kocken bett en skrivkunnig vän sätta ihop. Ibrahim hade fått summan. I dessa dagar hade anståndet med betalning för obetald hyra för över ett år slutgiltigt gått ut och familjen skulle just vräkas. Summan som kom motsvarade exakt skulden.

Tjugoåtta år senare var jag i Danmark med min hustru. Då och då hade jag hållit brevkontakt med Ibrahim. Han hade aldrig lyckats få regelbundet arbete hemma och hade senare emigrerat till Danmark där han fick jobb som diskhjälp på en krog. Han var nu änkling. Senare kom hans son Abdesslam över och gifte sig sedermera med en dansk flicka. Nu blev vi bjudna på marockansk middag. På aftonen berättade sonen att han i Danmark så småningom hade förlorat den andliga grund han fått från hemmet. Han anpassade sig efterhand till det kristna Europas livsstil. Sakta undergrävdes hans tidigare disciplin. Spriten fick grepp om honom och allt det andra som snart följde i dess spår. Men en dag hade han fått ett styng i sitt samvete. Här såg han sin gamle far fortfarande hålla fast vid fädernas sed, bönen fem gånger

dagligen, en månads fasta i mitten av all välfärd, nej till all alkohol. Abdesslam beslöt göra helt om. Hans kristna hustru blev överlycklig.

Ibrahim berättade för oss att han nu själv skulle återvända till Marocko: "Jag har upplevat här att jag med Allahs hjälp blivit fri från min människofruktan, särskilt efter min vallfart till Mecka. Jag frågar inte mera efter vad andra tycker om mig", sade han. Och hans son tillade att det var därför som så många invandarmuslimer ständigt kom till pappan för att få hjälp i sina bekymmer. "Nu känner jag att min tid här på jorden närmar sig sitt slut," fortsatte Ibrahim. "Min hustru har dött i Marocko. Jag vill nu hem till mitt land och min dotter och vill inte vara en belastning för andra här. Med de sparpengar jag fått ihop i Danmark skall jag väl klara livet i Rabat."

Mer än några andra vi träffade i Nordafrika, affärsmän, jordbrukare, ministrar, öppnade Ibrahim, Taibi och Ismail för mig dörren till en sida av islams värld som vi kristna har allt att lära av. De bröt för mig de fördomar som jag och så många från mitt land varit fångade i. Det finns fanatiska muslimer men det finns också lika fanatiska kristna som vägrar att ge sig in på en dialog med muslimer. Det är en grov orättvisa att arrogant sätta en Khomeinistämpel på alla muslimer. Det är ett säkert sätt att släcka allt intresse hos muslimer att lära känna de kristnas Kristus. "Det sätt på vilket européerna lever talar så högt så vi kan inte höra vad de säger", sade en afrikan en gång till mig.

När en människa vågar lyda en sanning som gått upp för henne är hon på väg vidare, och öppen att förstå nya sanningar som Gud avslöjar. Ingen utomstående kan bestämma tidtabellen men en skapande process är igång. Om vi sedan har all kristen teologisk kunskap men inte vågar lyda på någon punkt som Gud visat oss, avstannar obehjälpligt den dynamiska processen i oss själva.

Jag träffade i Marrakech en engelsk missionärsveteran som hade en liten kyrka i en källarvåning i medinan. Hans far hade före honom arbetat där i fyrtio år. Under alla dessa år hade fadern inte omvänt en enda muslim till medlem i kyrkan. Men en gång när blodiga förföljelser bröt ut satte ett hundratal araber livet på spel för att rädda missionären. I Casablanca klagade en fransk präst för mig att han visserligen hade sju araber som anslutit sig till kyrkan som medlemmar. Men alla klädde sig europeiskt och hade inget umgänge mer med sin egen grupp.

Mer än tjugo år senare besökte påven Johannes Paulus II Marocko och talade i Casablanca till tusentals studenter. Han hade under sin korta tid som påve redan besökt många delar av Afrika. Jag läste hans tal från den första Afrikaresan då jag var nyfiken på hur han närmade sig muslimska, protestantiska, marxistiska länder och deras ledare.

Några enkla ting frapperade mig. Påven kom till varje land som gäst, med vördnad för vad landet representerade. Han sökte allra först det som förenade; i muslimska länder tron på en enda Gud, i marxistiska synen av ett rättfärdigt samhälle. Han visade var det var möjligt att gå in för gemensam aktion. Så framhöll han till slut sin egen tro, sitt uppdrag som Kristi tjänare och herde för den katolska kyrkan. Här låg det enkla svaret till frestelsen hos somliga att tona ner sin tro när man är hos folk av annan religion. Vi kan vara precis det vi är när vårt hjärta är öppet för andra och när vi närmar oss dem utan minsta krav.

Det var hösten 1957. Ismail och jag var fortfarande de enda som var kvar av vår ursprungliga grupp i Rabat. Vi samarbetade livligt med en lärd algerier Mahmoud Bouzouzou, som med sin familj levde på landsorten utanför Marrakech nära Atlasbergen. Mahmoud hade varit en framstående representant för den nationella algeriska frihetsrörelsen MNA. Efter en svår tid av fängelse och tortyr under fransmännen hade han lyckats nå Marocko. Han var helt fri från bitterhet mot fransmännen. Mahmoud och jag var ofta på långa resor tillsammans landet runt i vår Citroën. Han satt vanligen på framsätet med en stor uppslagen koran på sina knän, helt fördjupad i sina tankar, likgiltig för alla landskap som passerade revy.

Efterhand skärptes konflikten mellan frihetsrörelsen MNA och den rivaliserande algeriska frihetsfronten FLN som stod för en radikalare linje. Motsättningen mellan de två frihetsrörelserna fick småningom våldsammare uttryck. Ismail, Mahmoud och jag var med ett hundratal andra en kväll inbjudna till en stor fest på den egyptiska ambassaden. Långt senare fick vi veta att det var just här några FLN-agenter hade sett Mahmoud Bouzouzou. De rapporterade om det till FLN:s högkvarter i New York som via Egypten gav order om att fängsla honom.

Mahmoud var en driven journalist, tidigare chefredaktör och därtill en högt respekterad andlig ledare för många algerier. Därför utgjorde han ett hot som en framtida politisk motståndare för FLN när väl kriget mot fransmännen i Algeriet var slut. Dessutom visste FLN att han

besökt Caux och arbetade med full kraft på att ena de olika grupperingarna bland sitt folk. Han var en farlig man fast han var minst lika starkt engagerad för ett självständigt Algeriet som varje annan patriot.

En morgon ringde Mahmouds hustru och berättade upphetsat att hennes man hade försvunnit. Efter midnatt hade han kallats till en telefon i grannskapet men hade inte mera återvänt. Vi satte oss genast i bilen i Rabat och körde i ett sträck den fyrahundra kilometer långa vägen till deras hem söder om Marrakech. Inget spår hade han lämnat efter sig. FLN:s män hade talrika medarbetare bland den marockanska polisen och kunde arbeta tämligen fritt oberoende av administrationen. Någon hjälp kunde man inte påräkna hos myndigheterna. Vi var djupt oroliga för hustrun och barnen men kunde inte göra mycket annat än lämna litet pengar åt familjen.

Dygnet runt bad vi för Mahmoud och hans familj. En morgon fick Ismail tanken att vi måste träffa någon av FLN:s ledare i Marocko. Vi fann högkvarteret i Rabat och lärde småningom känna en man som uppenbarligen var insatt i förhållandena. Han var ingen chef med beslutanderätt. Men vi vann till slut så mycket hans förtroende att han vågade berätta för oss att Mahmoud ännu var vid liv i ett hemligt FLN-fängelse i Oujda strax invid algeriska gränsen. Vi skrev till våra och Mahmouds gemensamma vänner i olika länder och bad dem bedja för honom, att han skulle bli räddad från den dödsfara han befann sig i. En bönekamp i världsvid skala tog vid.

Månader gick. Då nådde oss en dag ett budskap att Mahmoud lyckats fly. Snart fick vi veta vad Mahmoud hade upplevt. På natten där hemma på väg till grannens telefon hade han blivit kidnappad. Första dygnet var han inspärrad i ett tomt skjul i sällskap med ormar och skorpioner. Han hamnade sedan i en fängelsehåla i Oujda där han delade cell med två andra algerier. Han blev svårt torterad. Varje dag bad han om ledning av Allah om han skulle göra något. Han fick ingen klarhet. Men en natt hade han en dröm. En jätteorm förföljde honom och hans medfångar, men ormen lyckades inte nå dem. När han vaknade visste han att här var tecknet att det var rätt tidpunkt att fly. Medfångarna samtyckte. Bouzouzou var mild och opraktisk till sin läggning. De kom överens om att de två andra fångarna skulle sköta den "tekniska sidan" av flykten. När fångvaktarna nästa gång kom in med mat kastade sig fångarna över vakterna och band dem, i bästa James Bondstil. Våra vänner rusade ut, "lånade" en bil och

körde iväg.

Snart var vakterna efter dem i en annan bil. Nu började en våldsamt jakt på sexhundra kilometer med bilbyte några gånger. Till slut lyckades Mahmoud och hans kumpaner nå Kenitra vid atlantkusten och sökte upp några vänner i centrum. Bestörtningen var stor när det visade sig att deras bekanta bytt färg under tiden och övergått till FLN-sidan. Men i mitten av staden vågade motståndarna ändå inte göra något drastiskt för att gripa flyktingarna. Mahmoud lyckades få kontakt med våra vänner i administrationen i Rabat och få skydd för stunden. Nu reste Eric Junod till Casablanca från Schweiz. Snabbtänkt och djärv som han var, lyckades han med konststycket att få Mahmoud med flyg till Schweiz utan varken pass, visum eller biljett. Litet senare kom familjen efter.

Mahmoud fick efteråt veta att hans avrättning skulle ha skett två dagar efter flykten.

De sista två månaderna i Marocko var jag enda medlem av vår ursprungliga arbetsgrupp. I Marrakech bodde jag hos familjen Chavanne. Det gällde att vara färdig för allt. När hustrun hamnade på sjukhus och mannen var tvungen för sitt arbetes skull att resa bort ett par veckor, erbjöd jag mig att rädda situationen och bli barnpiga för tre småbarn, den yngsta ännu i blöjåldern. När jag efter kvällsmåltiden bytt blöjorna hoppade barnen upp i soffan och ropade: "Sagor!" Förtvivlat försökte jag mobilisera allt jag en gång hade hört som barn. Finlands store berättare Topelius saga om björken och stjärnan slog mest an. Det var en skildring av två små syskon som blivit föräldralösa och ensamma flydde från Sibirien tillbaka till Finland.

INDIANER OCH VITA

Två till det yttre lika starka block i världen stod mot varandra. Många i väst fruktade att kommunismen i längden skulle vinna. Några grep till en steril behård antikommunism utan att fatta kommunismens väsen och dess attraktion på vida kretsar t.ex. i Afrika och Asien. Andra var starkt lockade till inställsamhet och var färdiga att ge avkall på sin övertygelse. "Bättre röd än död", var deras paroll.

Amerikanen Frank Buchman hade med sin globala syn aldrig blivit fastlåst i ett svart-vitt tänkande. Han älskade sitt land men sörjde över dess tillstånd. Han ifrågasatte aldrig demokratins överlägsenhet som system men betonade att miljoner som aldrig skulle ansluta sig till kommunistpartiet gjorde kommunismens frammarsch oundviklig genom sitt sätt att leva. Nu gällde det inte demokratins skal utan dess halt. Buchman hade en passionerad tro på att evangeliets fulla dimension kunde besvara behovet. I många kyrkliga kretsar hade ofta tro och politisk verklighet få anknytningspunkter.

Mer än trettio år senare när hela Europakartan ritades om, fick samma fråga brännande aktualitet. Kommunismen hade fallit och Amerika stod på 90-talet som enda stormakt utan konkurrenter. Vad var demokratins innersta budskap till de nya staterna i öst?

Sommaren 1959 beslöt några finländska politiker från de stora partierna att resa till Amerika, för att delta i en konferens i Mackinac Island i Michigan, som Buchman tagit initiativ till. Mackinac Island är en liten ö som ligger just där sjöarna Lake Huron, Michigan och Erie möts i norra Michigan. Konferensen syftade till att tränga djupare in i frågorna om själva livsnerven i demokratin. Jag reste med som tolk. Ett par veckors resa tänjdes till slut ut till två fulla år. Det blev en omtumlande och hälsosam erfarenhet. Jag lärde känna Amerika på både gott och ont.

Liksom många nordbor hade jag utvecklat en omedveten arrogant inställning till amerikanerna. De var ytliga och skrytsamma. Där fanns de fyrahundra religiösa samfunden med sina filmstjärnspredikanter som tävlade om själarna. Man hade inget intresse att läsa litteratur och där var raskonflikten. Med en sådan förhandsinställning var det den

lättaste sak i världen att varje dag hitta belägg för de åsikter jag redan adopterat.

I New York ett par månader senare slog det mig en morgon att jag var en åsna. Jag är här i detta mäktiga land, oförmögen att lära något nytt då jag ju redan visste allt. Jag beslöt göra helt om, glömma allt vad jag tyckt och tänkt om Amerika och bli öppen för att uppleva både det bästa och det sämsta.

Här fanns rasproblemet, misären, dollardyrkan, men också en djärvhet och frimodighet att ta risker som vi i Norden med ett nästan snedvridet trygghetstänkande kunde ta lärdom av. Där var en man som hade satsat alla pengar, rykte och säkerhet på en businessidé. Han lyckades. Jag berättade för en svensk om amerikanens företag. "Med de dollarressurser dom har är det ju ingenting", sade svensken ironiskt. "Vid starten hade han aldrig så mycket pengar som du har", svarade jag.

Där fanns också indianerna som efterhand hade blivit den vita administrationens dåliga samvete. Med dollargåvor försökte man släta över det som varit. Problemet låg djupare. Många indianer saknade framtidsvision. I många reservat bodde de i enkla tält men utanför tältdören stod en Cadillac. Ofta var de alkoholiserade.

Flera stammar var representerade i Mackinac Island. Jag blev vän med Mr och Mrs Broken Leg och deras son. Frun var bekymrad över att mannen bara satt orörlig vid den stora sjöns strand dag ut och dag in och betraktade horisonten. Han missade allt det nya han borde få erfara. Kunde jag locka mannen bort från stranden, frågade hon.

En morgon åt vi frukost tillsammans. Jag frågade indianhövdingen vad han mest önskade för sin son. "Krig", svarade han lakoniskt. Jag försökte leda samtalet vidare och undrade om han med det något överraskande svaret menade krig mot allt som är orättfärdigt i världen, mot allt som lett till en degradering av indianernas liv. Broken Leg skakade på huvudet utan att förändra en min. "Jag deltog i andra världskriget. Jag deltog i Koreakriget. Krig är stort." Han menade att det var i krig som en man testas. Mycket längre lyckades jag uppenbarligen inte nå Broken Legs inre värld. Indianernas storhet låg i det förgångna och det var svårt för dem att se någon framtida roll i Amerika.

Men det fanns indianer som brutit igenom all resignation, och med värdighet och lidelse gjorde stora insatser för sitt folk. Under nästa tio

Chief Walking Buffalo i festdräkt under sitt besök i Nya Zeeland.

år var jag ofta tillsammans i Amerika och Europa med Chief Walking Buffalo, en hövding från Stony-indianernas stam. Till hans högtidsdräkt hörde en huvudbonad med två väldiga buffelhorn. Ännu som 96-åring kunde han utan glasögon skjuta ett villebråd från hästsadeln. Oförtrutet reste han omkring i världen med ett budskap om försoning mellan nationer.

Några år innan Chief Walking Buffalo dog hade jag tillsammans med några vänner tillbringat en afton med honom i Dortmund. Han skulle nu resa hem och ville ännu delge oss något om vad han lärt i livet. "Jag vill inte förolämpa någon", började han "men de vita har lett världen till mörker och påtvingat människorna sina lagar och stadgar."

Hövdingen var fri från beskyllning och självmedlidande. Indianerna liksom han själv hade lika stort behov av förändring som de vita. "Under mina resor såg jag att jag var en syndare", fortsatte han. "Jag trodde att jag hade givit ett gott exempel men jag började förstå att jag var en skenhelig man. Men Gud gav mig en förståelse för andlig kraft. Vi har brist på det, vi mänskliga varelser. Vi har aldrig verkligen använt den. Idag står jag här och säger att mitt hopp är i Jesus Kristus. 'On Christ the solid rock I stand, all the rest is sinking sand.' Han är i mig, kan jag säga idag, och jag vill vara i honom. Det är den förvandling MRA hjälpte mig att finna. Ett par ord vill jag ännu lämna er. Var vi än är, vad vi än ser av hans skapelse så skall vi följa Gud. All fruktan, förvirring och alla bekymmer försvinner då från vårt sinne. Det vill jag lämna åt er."

En sådan troskvalitet blev för mig en illustration av det bästa i Amerika. Jag förstod hur viktigt det är för hela världen att Amerika inte blir fastlåst i materialism utan bygger på det bästa i sin tradition med hela rikedomerna av sin etniska variation. Kunde jag ha ens en liten andel i att medverka till detta under den tid jag skulle stanna där?

Det var senhöst. Jag satt bredvid en finsk vän i en liten Pipermaskin för tre passagerare på väg från Mackinac Island till Washington. Det stormiga vädret hade hindrat det reguljära planet att flyga. Min vän skulle tala samma kväll vid en diplomatmottagning i Washington och tackade ja när en lokal flygare erbjöd sina tjänster. Vi flög mycket nära markytan, upp och ner över kullarna och planet guppade våldsamt. Jag var snart askgrå och papperspåsarerna för luftsjuka var i flitigt bruk.

Min vän verkade helt obekymrad. Han var entusiastiskt intresserad av kornas antal i lantgårderna nedanför oss. Det var mörkt när vi närmade oss Detroit där vi skulle byta plan. Men piloten for vilse och bensinen började ta slut. Också min medpassagerare hade visst nu insett att situationen inte var helt angenäm, för plötsligt började han sjunga med djup röst en finsk psalm: "Mästare, stormen är hård, vågorna mäktiga, himmelen svart, finns här mer hjälp att få?" Rösten var Mikko Asuntas, jordbrukare, privatpoet och riksdagsman från mellersta Finland. "Det var den sång jag sjöng i vinterkriget när det såg riktigt illa ut," sade Asunta.

Vid sommarens slut 1959 hade Asunta kommit över till MRA:s

höstkonferens i Mackinac Island. Han var urtypen av en finsk bonde från hjärtat av landet, envis och pålitlig i alla väder. I kriget hade han en gång med hjälp av bara en kamrat brutit dödläget när hela bataljonen var fastlåst i en svår situation. På en gång blev han befördrad till officer.

Mikko Asunta var en betrodd politiker. Pauli Snellman och jag hade träffat honom några år tidigare i riksdagen. Vi satt där på en vedlåda i en korridor och diskuterade tillsammans. Asunta älskade sång. Vi råkade då ha som gäst i vårt hem i Helsingfors en australisk urinvånare, Harold Blair, en sångare av klass. Vi inbjöd Asunta till Blairs konsert. Blairs omedelbarhet men samtidigt värdiga sätt gjorde ett starkt intryck på Asunta. Hur hade denne enkle man funnit det han hade? Vi berättade om Blairs kamp för urinvånarnas rättigheter i Australien och vad hans besök i Caux hade betytt. Dit ville Asunta också fara.

Som så många finländare led också Asunta av mindervärdighetskänslor, särskilt i närvaro av akademiker och självsäkra utlänningar. Han hade själv bara gått i folkskola. En gång i Caux slog det honom att verklig vishet i det politiska livet inte först och främst har att göra med intelligenskvot och examina man tagit. Han började förstå att han hade ett bidrag att ge som andra kanske inte gav. Hans nya frihet och rakryggade inställning ledde till att han som enda "olärd" i konservativa riksdagsgruppen till slut blev dess ordförande.

Om Asunta sedan alltid var klok enligt sedvanlig diplomatisk bedömning var väl en annan sak. När det var tal om att inbjuda Chrustjev till Norden höll Asunta ett anförande i Schweiz och sade att Chrustjev inte borde få en inbjudan då vi ideologiskt inte hade den behövliga inre halten att stå emot det Chrustjev drev på. Det blev rabalder i finsk press och kommunisternas största tidning hade en skämtteckning på ledarsidan av en stor tjur. Det var Asunta som frustande av ånga återvände från Caux.

I Washington delade Asunta rum med arabligans generalsekreterare Abdel Khalek Hassouna. De blev goda vänner. Båda kände att det världsperspektiv och den djupa grund de fått på konferensen hjälpte dem. När Hassouna dog 1992 skrev Times i London att Hassouna en gång hade berättat att det var hans tro och MRA:s arbetsgemenskap som hade hjälpt honom genom de svåraste skedena i hans politiska liv, inte minst den gång han lyckades skapa enhet i FN 1958 när en

Mikko Asunta i samtal med senator Pinto från Dahomey och arabligans generalsekretärer Abdelkhalek Hassouna i MRA:s konferencentrum på Mackinac Island i norra Michigan.

världskatastrof hotade i Mellersta östern.

Asuntas cirklar var mindre, men i grunden var hans erfarenheter av det politiska livet identiska. Asunta var en förträfflig ambassadör för sitt land. Efter konferensen reste sedan han och jag under många veckor runt till ett otal orter på östkusten. Gensvaret på Asuntas enkla och personliga framställning vid en presskonferens i New York för Hearst-pressens redaktörer i USA tydde på att Asunta gjort mera för sitt land än vad vanliga diplomater brukade göra. Överallt i Amerika fann man den tiden en spörjande inställning när Finland kom på tal. "Var det ännu ett fritt land?" undrade många.

Under konferensen i Mackinac Island skrev en av deltagarna, engelsmannen Roger Hicks, ett "manifest" kallat "Ideologi och samexistens". Det fanns vid den tidpunkten ett starkt behov att klargöra för amerikanerna vad det kalla kriget egentligen gick ut på. Några av Hicks vänner förstod att här var något som kunde ge Amerika och den fria världen en hälsosam utmaning. Att invagga sig i en självgod

materialism är inte ett alternativ till kommunismen, utan gör människan bara blind för det som sker i världen. Det yttersta valet var inte mellan politiska system utan mellan Gud och anti-Gud i varje samhälle. Det gällde en kamp för de värden som vi aldrig har råd att ge upp i våra nationers liv. Varje människa som i verkligheten bara lever för sig själv och egen framgång kan alltid utnyttjas av politiska militanta grupper som siktar längre. Skriften kunde bli en hjälp att djupare förstå kommunismen och hur den arbetade.

Det var den tid då Chrusjtjev besökte New York och slog skon i bordet i FN och hotade att Sovjet en dag skulle begrava amerikanerna. Amerikanernas världsbild tenderade att vara schematisk; kommunismens ondskas och Amerikas frihet. Kennedy var rädd för en eftergiftspolitik och ett nytt "München". Det var USA:s uppgift, menade han, att fostra hela världen till demokrati. Det var inte så noga med medlen. Vad demokrati innerst inne betydde var vagt. Varken Nixon eller Kennedy hade tvekat att ibland använda betänkliga metoder för att, som de menade, skydda demokratin. Till slut leder sådant till motsatt resultat.

En grupp amerikaner beslöt att starta ett projekt i syfte att få häftet till varje hem i Nordamerika. Tanken fick luft under vingarna. Många från Europa, Japan och Australien beslöt följa exemplet i sina egna länder, Finland likaså. När ett år gått, hade drygt 88 millioner hem redan fått skriften med posten.aktionen i Amerika bidrog till att göra landet uppmärksam på att den verkliga faran var materialismen snarare än kommunismen. Emellertid skulle det i Europa visa sig att budskapet borde ha formulerats på annat sätt. Inte minst i Finland kom det att få besvärliga följder.

Då jag kom från ett land som hade en viss erfarenhet av kommunismens verklighet, blev jag ombedd av amerikanerna att delta i den aktion kring manifestet som sattes igång. Jag hamnade först i hjärtat av stålindustrin i Pittsburgh. Vi var ett hundratal som reste dit med ett industriskådespel. Samtidigt gick broschyren ut till varje hem i trakten. Men snart lämnade jag USA och kom till New Foundland för att med ett par vänner ta ansvar för aktionen kring manifestet i hela Kanada. Vi började ytterst i öst och fortsatte västerut. Nästan hela pressen i Kanada kommenterade aktionen på ledarplats. Oppositionen blev också på sina ställen häftig. Det ideologiska klimatet var hårdare i Kanada än i USA och klasskampen bitter på många industriorter.

Nästa sommar reste jag tillbaka till Mackinac Island tillsammans med några kanadensiska affärsmän och arbetare. Jag råkade bli god vän med Stan Allen, en affärsman från Los Angeles som länge arbetat för Boeing i Seattle. Det hade blivit trassel i hans förhållande till ledningen. En dag sade Stan åt mig att han nu förstod hur fel han hade handlat mot en av cheferna för Boeing. "Kan du komma med mig och stöda mig att få rätsida på den röra jag ställt till med? Jag betalar resan! Jag vill börja på ny bog." Mitt jobb i Kanada var klart, så jag sade ja.

Ett par dagar senare steg vi in hos en av de höga cheferna i Boeings huvudkontor i Seattle. Stan dolde ingenting. Han svalde två gånger och bad enkelt om förlåtelse för vad han ställt till med. Stan var lättad, nästan glad, när vi lämnade kontoret. Han kände att en ny fas hade startat i hans liv. Han började nu med entusiasm utveckla en citronfarm som han köpt i Kalifornien.

Själv blev jag kvar i Seattle, en dynamisk stad med starkt nordiskt och särskilt norskt inslag. I hamnarna vid fiskebåtarna hörde man överallt norska. Mina värdar var några lokala stadsbor, bland dem Arne Gelotte, en ingenjör från Boeing med svenskt påbrå. Jag bodde hos en pensionerad försäkringsman Herbie Allen och hans lilla livliga hustru Dot i ett något förfallet hus som ägaren överlätit till att användas som bas för vårt arbete i staten Washington.

Arne åkte en dag upp till oss. "Vi måste nu få manifestet ut till varje hem i Oregon, Washington och Alaska", sade han. "Vill du med mig ta ansvar för operationen?" Med iver tillade han: "Jag vet inte hur vi skall finansiera det. Men jag kastar en månads bruttolön i hatten som start. Kanske det sätter bollen i rullning." Fast vi bodde och jobbade i Amerika var det sällan rika människor som gav av sitt överflöd. En musiklärare i Portland i Oregon gav ett arv, en bilhandlare en begagnad bil. Herbie tömde alla sina besparingar. Med själ och hjärta var Herbie och Dot med när de nu såg en konkret chans att väcka sitt folk ur dess bekymmerslösa sömn. Julia Hamilton, änka efter USA:s första efterkrigstida ambassadör i Finland, ville också vara med. Hennes man, Maxwell Hamilton, hade spelat en betydande roll efter kriget för att jämna Finlands väg tillbaka till väst.

Gensvaret i staten Washington var starkt. Ett tusental skrev och bad att få veta mera. Bland dem var John Sayre, olympisk guldmedaljör i rodd från olympiaden i Rom. Han kom till vårt hem och tog med sig

sin vän Rusty som fått guld inte bara i Rom utan också i Australien. Under tiden hade vi fått förstärkningar till vårt arbete. Chris och Liv från Norge bodde nu med oss i samma hus.

John och Rusty var starka, tvåmeters gossar, patriotiska och populära i sin stat, ofantligt ärelystna och ofta avundsjuka på varandra. De var båda typen för en framgångsrik, beundrad amerikan. Jag visste inte att John bak fasaden dolde ett äktenskap som redan gått på grund. I verkligheten fanns hos bägge männen en djup otillfredsställelse med livet.

John blev mer och mer öppen om sin längtan efter något nytt. Vi träffades nästan varje dag. En dag berättade han om hela misären där hemma, om allt som skett på hans resor under den "inofficiella" delen av det olympiska programmet, allt han hållit tyst med i hopp om att hustrun inte skulle ana något. Men naturligtvis anade hon. Varken i Amerika eller annorstädes låter kvinnor lura sig i sådana ting. Vi hade en dag en stund av stillhet tillsammans. John fick en klar tanke, att tala ut med hustrun om allt utan att "filtrera" bort något, och be henne om förlåtelse. Det var det första steget.

En grupp i New York beslöt ordna ett offentligt möte i Carnegie Hall och bjöd John och mig att komma över. John var en man som kunde fånga det nya Amerikas uppmärksamhet. Vädret var eländigt när vi flög iväg med North West Orient Airlines DC6:a till New York. I timtal skakade planet i stormen. Närmare New York blev det tät dimma. Planet kretsade runt Kennedyfältet men kunde inte landa. Piloten försökte med Newark och La Guardia utan framgång och for tillbaka mot Kennedy. Piloten såg visst ännu en chans att landa. Vi var redan lågt nere när en överste på stolen framför gällt skrek till: "Det går åt helvete!" I samma sekund hade piloten också märkt att vi hade kommit i vinkel mot banan och närmade oss en grupp byggnader. Planet skakade när piloten tog ut allt vad som fanns i motorerna. Han lyckades få upp planet och ställde nu kosan mot väst. Efter några timmars flygfärd landade vi efter midnatt i Milwaukee, väster om de stora sjöarna och blev inkvarterade där för att fortsätta nästa dag.

Klockan var tre på morgonen när jag vaknade av att John knuffade mig i ryggen. "Hör du, jag kan inte sova," sa han. "Jag har tänkt på allt det här eländet som passagerarna fått gå igenom. Tror du det är på grund av alla mina synder?"

Vi kom till New York just i tid för det stora mötet på Carnegie Hall.

Det var en ny John som talade. Äktenskapet har hållit till denna dag. Vi återvände till Seattle. John var nu fast besluten att hela roddargänget på fyra guldmedaljörer var kallade att tillsammans ange ny ton för Amerikas ungdom. Också Rusty, Dan och Ted var färgstarka män. Chris och jag träffade dem flera gånger i veckan och vi for på långa vildmarksturer. "Vi skall börja med Rusty," sade John, "men allra först måste vi bryta hans arroganta överlägsenhet."

Snart hade vi vår chans. En weekend var Chris och jag igen ute på en lång vildmarkstur med Rusty och John. Det blåste upp till oväder. Mitt i natten svepte vårt tält iväg. Vi var genomvåta och hade ännu många mil kvar i det strilande regnet. Vi började löpa, kilometer efter kilometer. Rusty var urstark men kanske inte så seg som löpare. Vi märkte att han sackade efter en aning. "Rusty, är du trött," frågade John spetsigt. Rusty brummade vresigt. Vi beslöt pressa på och mobiliserade all vår viljestyrka fast vi själva mer än gärna hade stoppat. Rusty sackade efter alltmer. John var en smula elak och ropade: "Rusty, kanske vill du vila dig?" När vi äntligen kom fram var arrogansen borta. Några månader senare beslöt Rusty följa Johns exempel och utnämna Gud till lagkapten.

Inom ett halvår hade de fyra svetsats till ett team men nu i andra uppdrag. Tillsammans med dem reste jag till San Francisco till en tillställning i 20th Century Fox stora teater. Ett sus gick genom salen när de fyra ståtliga männen vid kvällens slut steg fram på estraden. I klartext gav de sin övertygelse om Amerikas väg framåt och berättade om sina egna beslut. Det väckte ett visst uppseende när John och Rusty med sina hustrur senare tog det radikala steget att bryta med sitt regelbundna avlönade arbete och sin karriär för att ge hela sin tid till MRA:s aktioner. Rusty var framgångsrik ingenjör på Boeing och redan på förslag till senaten i Washington DC. Under många år var de båda nära arbetskamrater till Peter Howard på olika håll i världen.

Postningsdagen för det lilla häftet till alla hem i Alaska var nu klar. För att det skulle bli ett evenemang av klass borde någon fara dit. Men i hela staten fanns ingen stödgrupp och få kontakter. Arne fick en kväll en påringning från koordinationsgruppen i New York. Kunde han tänka sig att resa till Alaska med mig? Han hade ju en bror där uppe i en avlägsen liten stad. Arnes finanser var på minussidan men sin egen biljett kunde han väl nog betala. Jag hade då nästan inga pen-

gar fast det annars inte gick någon nöd på mig.

Vi försökte få tag på någon kontaktperson i den största staden Anchorage. Det gällde först att få fotfäste där. En vän kom ihåg namnet på en bankman som för många år sedan varit på en MRA-mottagning. Kanske kunde vi finna honom och hitta början till tråden. Vi beslöt beställa biljetter till Anchorage och bad varje dag att Gud skulle öppna en dörr och att han skulle ge de pengar vi behövde. Det såg illa ut. Kvällen före avfärden var jag ute för att klippa gräset. Då svängde en bil in på gården med en gammal dam vid ratten. "Jag var här i grannskapet och ville så gärna höra vad ni nu håller på med", sade hon. Jag berättade vad jag visste och nämnde att Arne och jag nästa dag skulle iväg till Alaska, men sade inte ett ord om finanserna. "Har ni pengar till resan?" frågade hon med ens. "Tillsvidare redan för en", svarade jag. "Låt mig betala för den andra!"

Nästa dag flög vi över det majestätiska Yukonterritoriet. Som pojke hade jag fascinerad läst om det i Jack Londons böcker. Vi tog in på ett billigt hotell i Anchorage. Samma kväll började vi forska i telefonkatalogen och fann en man med det namn vi fått. Kort sade vi vårt ärendet och hoppades få träffa honom. "Jag kan ju komma upp med det samma", sade mannen. Det visade sig vara en vital herre, direktör för Matanuska Valley Bank. Utan att han avbröt oss en enda gång gav vi hela bakgrunden och berättade hur vi nu hamnat här i Alaska. Kunde vi nu vänta oss någon hjälp, undrade vi i vårt stilla sinne. Bankdirektören var tyst en stund och sade sedan: "När skall vi starta, är klockan åtta i morgon bitti bra?"

Bankdirektören tog oss direkt till de två största tidningarnas chefredaktörer, till televisionen, till diverse chefer för olika organisationer. Hela dagen sprang han med oss. Mitt på gatan stoppade han en sävlig, gemytlig man i storrutig flanellskjorta och stövlar. Han kunde ha varit guldgrävare om han hade levat hundra år tidigare. "Berätta för min vän allt vad ni gör och varför ni är här," sade bankdirektören. "Vem var det där?" frågade vi när vi gick vidare. "Jo, jag glömde säga att han är ordförande för högsta domstolen i Alaska."

Så bad vår vän bankdirektören oss att fara till Fairbanks i mellersta Alaska och sätta igång också där. Staden ligger på permanent frusen mark. Det mäktiga Mount McKinley, Amerikas högsta berg avtecknar sig mot horisonten. Bankdirektören hade ordnat med alla kontakter. I Fairbanks ville dagstidningen ha en intervju med Arne och mig. Nästa

dag prydde vi första sidan med ett stort foto. Artikeln konstaterade till slut att jag som en "politiskt märkt man" ändå skulle återvända till Finland "bak järnridån". Jag hade uppenbarligen inte lyckats övertyga redaktören om vår demokrati.

Rektorn för universitetet i Fairbanks bjöd på lunch. Han var omåttligt stolt över att leda "världens nordligaste universitet". Jag påpekade att Finland nog torde dra det längsta strået. "Det är omöjligt", sade han, "låt oss ta en karta." När jag visade var Uleåborgs universitet ligger, mulnade rektorns ansikte av besvikelse. Varför skulle jag gå där och dra fram en idiotisk detalj bara för att själv ha rätt, klandrade jag mig efteråt.

Vår vän bankdirektören ordnade ett besök för oss i den avlägsna lilla huvudstaden Juneau. Ingen landsväg ledde dit. Strax invid stadsgränsen ligger en mäktig glaciär. Runt omkring såg man ännu spåren efter de nerlagda guldgruvorna som engång gav glans åt platsen. Alaskas guvernör tog emot oss med översvallande vänlighet. Ivrigt berättade han att mitt land för 150 år sedan, när det liksom Alaska hörde till det ryska imperiet, hade bidragit med två finländska guvernörer för provinsen, Arvid Etholén och J.H. Furuhielm. För två hundra år sedan hade en grupp munkar kommit från Valamo kloster i Ladoga till Alaska och där grundat sin kyrka. Ännu idag är en tiondel av statens befolkning ortodoxa, merparten eskimåer. Uno Cygnaeus från Finland uppförde det första lutherska kapellet. Det var givet att guvernören nu på allt sätt underlättade vår mission i Alaska. Ett par dygn senare flög vi genom natten över Yukon. Vädret var klart. Nedanför rädde totalt mörker. Under en hel timme såg vi en gång blott ett enda litet ljus. Livet sedan Jack Londons tider var ännu inte mycket annorlunda där nere.

Uppgifterna förde mig kors och tvärs mellan Quebec och Miami, Fairbanks och San Diego. I varje hörn av Amerika dök nya initiativ upp. En dag i södra Oregon ringde Dot från hemmet i Seattle. Hennes man Herbie hade oväntat dött i hjärtslag. Kunde jag komma och ta hand om begravningen? Sonen var i Italien och hade ingen möjlighet att komma över. Jag tog Greyhoundbussen redan samma kväll och var framme på morgonkvisten. Naturligtvis ville jag göra vad jag kunde, fast det var lite ovant.

I Amerika ordnar man ofta begravningen på en begravningsbyrå i

stället för i en kyrka. Till kutymen hör dämpad bakgrundsmusik och den öppna kistan står i ett stiligt rum med tjocka heltäckande mattor. Den avlidne ligger på lit de parade, väl sminkad för att man skall se hurudan han var i sina dagar av hälsa och kraft. I bakrunden står den diskreta effektiva begravningsdirektörn och ser till att allt går perfekt.

Före begravningen kom ett telegram från två äldre damer i Los Angeles. De bad mig köpa blommor för en i mitt tycke vansinnig summa. Men jag sade åt mig själv att jag måste komma ihåg att vi nu inte var i Finland utan i Amerika där man tänker i stort. Det råkade vara höst och blomsterbutikerna var fulla av billiga blommor. Butiksägaren såg en aning förvånad ut då jag bad henne sätta ihop en bukett för summan. Hon lovade sända blommorna direkt till byrån. Så kom begravningen. När jag steg in i huset stod där vid kistans fotända en gigantisk manshöj blomsteruppsättning. Det var den som jag skaffat. Ett par veckor senare sände damerna pengarna, precis tiondelen av vad telegrammet sagt. Telegraferna hade haft generositeten att tillfoga en extra nolla.

Efter ceremonien kom en brokig samling gäster upp till Dots hem för kvällen. Där var någon enstaka släkting men desto flera bekanta från Herbies aktiva år som livförsäkringsman. Herbie hade en märklig kärlek till människor. Därför hade många vänt sig till honom med alla sina bekymmer. Herbie var livlig men en mycket god lyssnare. Samtidigt försökte han också alltid visa vägen vidare till en inre frihet som människor längtade efter.

Kanske vill Dot att vi efter kaffet skall tillsammans sjunga några välkända metodisthymner, tänkte jag. Men ingalunda. "Jag tror vi i afton skall sjunga de melodier som Herbie älskade mest", föreslog hon. Ock så sjöng alla av hjärtans lust till mitt bedrövliga ackompanjement den ena westernsången efter den andra, om prärien och cowboylivet, om ensamma stunder vid lägerelden. Spontant började många berätta om den längtan de fått genom Herbie att finna en tro som höll. Kvällen hade säkert varit en chock för många i mitt land. Men sällan har jag upplevat en stämning som på denna minnesstund.

DET HETTAR TILL

Läget i Finland var inte lätt i slutet av 50-talet. Sovjet kände sig starkt och försökte på många sätt påverka vårt lands både inrikes- och utrikespolitik. Vi försökte ständigt framhäva vår neutralitet. Ryssarna ville i sin tur i alla sammanhang tona ner ordet neutralitet. Vi hade efter kriget undertecknat en pakt om vänskap och gemensamt bistånd. Den hade också en militär klausul som var farligt öppen för olika tolkningar. Det var inget under att väst ofta hade starka reservationer beträffande Finlands verkliga frihet.

Både Paasikivi och nu Kekkonen baserade sin politik på det kalla faktum att vi hade vår gräns på halvannantusen kilometer mot Sovjet och att vi i händelse av konflikt inte hade något som helst stöd att vänta i väst. När Paasikivi 1944 undertecknade stilleståndsavtalet i Moskva råkade han i en korridor träffa marskalk Timosjenko, Sovjets befälhavare för karelska armén. Timosjenko anmärkte för Paasikivi att Finland hade världens bästa armé under kriget. Paasikivi genmålde att det var fint att båda kunde vara av samma åsikt. "Men den hade ett fel," tillade Timosjenko, "den var alltför liten!"

Kekkonen var ytterst slug och lyckades manövrera Finland genom de farliga blindskären. Det var en svår men nödvändig balansgång. En moralistisk svart-vit politik hade varit katastrofal för vårt land. Samtidigt var emellertid Kekkonen en maktmänniska och missbrukade lätt sin makt. Det främjade ett klimat där servilitet låg nära till hands. Om partibok eller det man råkat säga eller skriva är viktigare än kompetens och öppenhet börjar demokratins kvalitet att lida. Det påverkar snart det politiska klimatet. Kontrasten mellan Paasikivis och Kekkonens ledarskap var här markant.

I det rådande läget var det inte förvånande att den finska upplagan av manifestet "Ideologi och samexistens" ledde till rabalder. Det var på den tiden ganska nytt att en stor trycksak gick till varje hem i landet.aktionen var dristig med tanke på vårt känsliga läge. Genom en gemensam nordisk aktion markerade vi att vårt land inte tillhörde Östeuropa. Ett uteblivande kunde återigen ha tolkats som ett tecken på det motsatta.

Ekot nådde mig snart i utlandet. Det faktum att boken gick ut i många världsdelar inom en mycket kort tidsrymd, och på samma dag i

Kansan Uutiset

N:o 334 — Perjantaina 11. 12. 1959

KANSAN UUTISET: Helsinki
Kankkari 8, puh. vaihte 7
12 005 KU Helsinki, L. Aho 1, Ala
24, puh. 22 376 ja 20 010; J
Linja-autosaama, puh. 14 134,
Kotka, Koulukatu 16, puh.
tori avoimna 9-17, lauant 9-
-14, Postisäätö n:o 44200

SUOMI—NEUVOSTOLIITTO SEURAN edustajat pääministeri Sukselainen luona. Kuvassa vasemmalla: pääministeri V. J. Sukselainen
SN-Seuran puheenjohtaja Nyivi-Kyllikki Kiipli, toimintajohtaja Aki po Lääperi, taliteija Tapio Tapiovaara ja professori Göran v
Bonsdorff.

SN-Seuran lähetystö pääministerin luona

Foto på första sidan i Kansan Uutiset, kommunisternas dagstidning. Statsminister Sukselainen tar emot en delegation från finsk-sovjetiska vänskapsföreningen. Manifestet "Ideologi och samexistens" ligger framme på bordet.

alla nordiska länder, fick Moskva att lystra till. Man var tydligen oroad över ett gemensamt ideologiskt initiativ från väst.

Sovjetambassaden i Helsingfors reagerade häftigt. Det ledde till att president Kekkonen och regeringen tog upp saken. Det var en "ovänlig handling" mot Sovjetunionen. Givetvis var det aldrig fråga om en antisovjetisk handling. Men det var klart att här var ett annat sätt att se på framtiden än vad Moskva förespråkade. Ett foto visade statsministern sittande vid ett blankt bord med manifestet mitt på. En delegation från den finsk-sovjetiska vänskapsföreningen satt med dystra miner kring bordet. Det var tal om att sätta igång en rättegång mot MRA:s stiftelse i Finland. Dåvarande statsminister Sukselainen som själv en gång besökt Caux, lyckades ställa saken i rätta proportioner och avvärja rättssak.

Arbetsgruppen som förberedde aktionen samarbetade också med Väinö Tanner, arbetarrörelsens- och Kooperationens store man. Arbetarpresen tryckte häftet. Tanner hade hört till vår krigstida regering

Socialdemokraternas hövding Väinö Tanner i Caux med den italienska fackföreningsledaren fru Miotti.

och liksom sina dåtida kolleger också han blivit dömd till flera års tukthus. Han var oberörd av bullret.

Freskomålaren Lennart Segerstråle, som då var MRA-stiftelsens ordförande, hade emellertid haft starka dubier beträffande aktionen. Det var säkert en bra sak i Amerika. Men i Finland, menade han, var initiativet inte rådligt med beaktande av det politiska läget och den ensamma position vi hade. Ryssarna kände sig starka. Litet tidigare hade de stoppat varuleveranserna vid östgränsen för att tvinga fram ändringar i vår politiska ledning.

Främst ansåg emellertid Segerstråle att skriften, som starkt betonade den materialism som ligger till grund för kommunismen alltför ytligt gick in på välfärdssamhällets hårda materialism. När det kom till kritan var manifestet kanske mera dikterat av fruktan för kommunismen än av en lidelse att besvara materialismen i alla dess former. Segerstråle saknade ett djupare klarläggande av det väsentligaste valet en människa har att göra i livet. Han menade att texten för mycket pekade på ett ytligare val som det möjligen hade varit politiska partiers sak att tala ut om. Men ingen av dem hade vågat göra det, fast de flesta patrioter tänkte i liknande banor.

Idag när kommunismen är ett avslutat kapitel är det tydligt att Lennart hade rätt. Grundkampen i människans inre fortgår lika skarp som någonsin. Materialismen och ondskan kvarstår fast kommunismen har fallit. Idag på 90-talet är linjedragningen i väst svårare och mera raffinerad. Tankarna om människans inneboende suveränitet skapar förvirring. I sin självtillräcklighet behöver människan inte mera förlåtelse. Kristus behövs inte längre. Samtidigt blir vår hjälplöshet i förhållande till problemens vidd allt mera markant

Det som emellertid då också stod klart för Segerstråle var faran för att Finland skulle invagga sig i en falsk säkerhet. Vi kunde lätt steg för steg förlora känslan för gränsen mellan rätt och orätt i en önskan att få vara i fred för trakasserier från vår östliga granne. Vi var irriterade när tyskarna lanserade begreppet "finlandisering". Det började redan gå så långt att man i vida kretsar betraktade demokratin i väst och det totalitära systemet i öst som likvärdiga. USA var det största fredshotet, menade många.

Med en viss tvekan beslöt Segerstråle därför till slut att inte motsätta sig utgivandet av manifestet i Finland. Någon måste säga ifrån. När rabaldret bröt ut försvarade Segerstråle i sitt eget namn hela aktionen. Den utmärkelse som han just skulle få för sina enastående konstnärliga insatser blev stoppad av presidenten. Segerstråles storhet var att han ensam offentligt tog på sig ansvaret utan att någonsin bli bitter på sina arbetskamrater.

Efter dessa tider blev vårt arbete alltmer smutskastat. För dem som såg kampen på ett djupare plan var det en bekräftelse på det som varje andlig offensiv i olika skeden av sin historia fått lov att genomleva. Också om man lyckas undvika onödiga misstag måste man alltid räkna med möjligheten av motstånd och förföljelse. De som var med var minnsann inte motiverade av någon önskan att få erkännande. Må vara att aktionen aldrig borde ha skett. Men uppsåtet var nog uppriktigt. I sådana fall kan Gud ibland använda våra misstag till att i vidare perspektiv föra fram sina syften.

Snart var jag tillbaka i Finland och började samarbeta nära med Lennart Segerstråle. Det var svåra år för honom. Han fick bära mycken oförståelse och hans syften blev misstolkade. Han lärde mig handgripligt vad det betyder att sätta sitt land och andra människor före egen trygghet och anseende.

Lennart Segerstråle och min dotter Elina på en av Segerstråles utställningar i Helsingfors.

Redan som student hade jag mött Lennart. I mitten av femtiotalet träffades vi ofta när han arbetade på sina stora kyrkofresker. En dag steg jag in i den stora kyrkan i Varkaus i östra Finland. Där stod den återuppbyggd och mäktig efter all förödelse i staden. Lennart hade fått i uppdrag att måla altarfresken. Den var 240 kvadratmeter stor, hög som ett fyra våningars hus. Med hjälp av en ställning på järnvägsspår kunde han flytta sig längs väggen. Lennart hade nyss avbrutit sitt arbete uppe vid takkanten i "fjärde våningen" och samtalade med en kvinna. Hon hade kommit dit för att be om hjälp i sitt liv.

Vanligen hålls dörren stängd när en konstnär arbetar i en kyrka. Lennart ville att hans arbete på fresken skulle vara en del av livet på orten som det fordom var i Italien. Kyrkdörren var alltid olåst där han var i arbete. Avbryter man arbetet på en fresk för bara någon timme, går hela sektionen förlorad och måste göras om. Så skedde också nu när kvinnan var där. Ännu idag, fyrtio år senare, berättar gamla Varkausbor hur Lennarts arbete i Varkaus sådde en ny anda i staden och hjälpte till att bryta udden av klasskampen.

Det var kanske förstäeligt att somliga som stod Lennart nära menade att hans kristna engagemang stal för mycken tid. "Tänk vad han

kunde göra om han helt ägnade sig åt konsten!” Lennart klagade en gång för mig att dessa kritiker inte fattade själva källan till hans inspiration. Lennart var brinnande intresserad av envar som kom honom nära. Många ungdomar sökte hans sällskap. De glömde allt vad ålderskillnad beträffar och ville öppna sig för honom. I Lennart fanns en ”jaglöshet” som skapade en önskan att arbeta med honom. Det var något helt annat än allt tal om ”självförverkligande”.

Lennarts internationella kristna engagemang fick sin början vid en ”Oxfordkonferens” på Aulanko i januari 1939. Konferensen blev också en vändpunkt för sonen Ulf, en kanske ännu större konstnärsbegåvning än Lennart själv. Ulf blev en kristen kämpe och lämnade spår hos dem som lärde känna honom. Han stupade i slutet av kriget på Karelska näset, vid samma tid som jag själv fördes till första förbandsplatsen. För Lennart blev sonens korta men märkliga insats en utmaning att för resten av livet aldrig tumma på sin egen kallelse. Lennart fick ta emot många törnar i livet. Hans andra son omkom genom drunkning.

Biskop Gulin såg tillbaka på dagarna i Aulanko som ”en Guds direkta intervention att bevara Finlands självständighet”. Han hävdade att de var ett ovärderligt bidrag till att sammansvetsa folket inför den kommande kraftmätningen. I Aulanko blev gamla antagonisterna från brödrakrigets dagar försonade. En som upplevde det var den gamle rödgardisten Kalle Hautamäki, som sedermera på 50-talet blev en nära vän och arbetskamrat också till mig. Under en veckas tid hörde det som då skedde i Aulanko till radions och pressens huvudnyheter. Det var för övrigt i Aulanko som också två av mina kusiner, Torsten och Henrik af Hällström, tog avgörande steg för sitt liv. Även dessa bröder, mina lekkamrater från barndomen, stupade på Karelska näset.

Biskop Gulin visste berätta att det just var i Aulanko Frank Buchman hade varit med på det kristna studentmötet 1921, den enda gång han besökte Finland. En detalj från mötet kom Gulin alltid ihåg. Buchman hade börjat sitt anförande med att be åhörarna från olika hörn av världen härma kråkans kraxande. Det var likadant varifrån man än kom. Buchman sade att så just är det med synden. Den är likadana överallt och har ingenting av originalitet i sig. Guds plan och hans ledning är skapande och spännande och det är mycket mera meningsfullt att satsa på den.

Sensommaren 1961, snart efter min återkomst till Europa, dog Frank Buchman i den lilla staden Freudenstadt i Schwarzwald. Det var där han en gång 1938 hade fått insikten om att det bara fanns ett realistiskt alternativ till den militära upprustning som ledde till andra världskriget: en radikal mobilisering av mänsklighetens moraliska och andliga krafter som syftade till hela samhällets omdaning. På begravningen i Freudenstadt träffade jag prins Richard av Hessen som varit med i kriget i finska Lappland. Prinsen hade stått vid Buchmans sida när denne dog.

Frank Buchmans död var inte oväntad. Han var svag och hade kort dessförinnan fyllt 83 år. Men ändå var den ett slag. Fast man inte ville sätta honom på piedestal var han ändå initiativtagare och centralgestalt i ett arbete som var i stark expansion. Han var på många sätt en konstnär. Han talade sällan själv på möten men levde sig in i vad andra människor var menade att ge i all sin mångsidighet. Hans egen erfarenhet av Guds förvandlande kraft hade gett honom en stark förväntan av vad som kunde ske genom människor han mötte, höga eller låga, när samma kraft fick verka i dem. Denna förväntan och den kallelse han hade fått att vara en kanal för Gud att omskapa världen, gav honom en känsla av äventyr som smittade. Hans kärlek till människor var inte manipulerande och han försökte inte binda människor till sig själv.

När Frank Buchman efter andra världskriget satte i gång sitt stora arbete att skapa enhet mellan tyskar och fransmän hänvisade han till den grund vi måste bygga på: "Jesu Kristi evangelium i dess totalitet". För honom var Kristus en gåva till hela mänskligheten. Kristus kom inte till världen för att skaffa nya namn till ett föreningsregister.

Buchman var outtröttlig i sitt nit att bygga en arbetsstyrka som steg för steg kunde förverkliga visionen. Allena kan vi naturligtvis göra mycket om vi vill. Men en levande arbetsgemenskap öppnar helt andra möjligheter. Uppgiften att omskapa världen överstiger i sådan grad all mänsklig förmåga att bara den Helige Andes kraft kan hålla processen igång. Det kan bara ske när enskilda människor själv blir förnyade och "smittsamma" för omgivningen. När människor på denna bas börjar samarbeta över alla gränser uppstår ett unikt världsvitt nätverk. Man kan tala om en andlig infrastruktur. Ett sådant samarbete kräver mycket. Det är alltid svårt att kombinera effektivt lagarbete och sann personlig frihet. En världsvid arbetsgemenskap

kan bara hållas vid liv när kallelsen och den inre dynamiken förblir levande.

Buchman hade hoppats att en grupp människor hade varit mogna att efter hans död tillsammans leda arbetet vidare. Men rörelsen var ännu relativt ung. Det fanns ännu inte ett sådant sammansvetsat kuningt lag kapabelt att ta på sig ett helhetsansvar. Det var därför en lycka att Peter Howard var villig att ta hand om alla lösa trådar och fortsätta med att träna ett ledarskap för kommande tider. Howard hade ju varit Franks närmaste medarbetare under ett par decennier. Det visade sig snart hur nödvändigt det var när arbetet gick in i det stormiga sextio-talet med dess ungdomsuppror. Men Howard var bara halvvägs i sin insats när han fyra år senare själv oväntat dog i Peru. Det skulle betyda stora svårigheter för MRA:s världsarbete.

Före sin död hade Frank Buchman kommit överens med general Ho Ying-Chin i Taiwan, tidigare statsminister i Kina och överbefälhavare i Chiang Kai-sheks armé, att ta emot ett hundratal kinesiska studenter och ge dem några månaders träning i lagarbete i Europa. Buchman hade som ung man arbetat många år i Kina och hade alltid haft starka band till kineserna. Han längtade efter att detta stora land skulle finna en väg bortom allt som bundit det så länge. Han såg i general Hos initiativ en fortsättning på det arbete han redan börjat i Kina före första världskriget.

Redan på 30-talet använde Buchman med framgång resande grupper som instrument för att levandegöra ett budskap. Unga oerfarna studenter fick en chans att ge vidare de personliga andliga erfarenheter de gjort och göra dem relevanta i växlande yttre ram. Efter andra världskriget började dessa resande grupper allt mer använda skådespel som fokus för aktionerna. Att ta ett stort skådespel från land till land, organisera det hela och etablera levande kontakt med människor i olika länder krävde en total insats av ett arbetslag. Buchman var alltid villig att ta stora risker och därmed också öppna sig för eventuella misstag.

Samtidigt som kineserna lärde mycket av livet i Europa presenterade de sitt skådespel "Draken" i stad efter stad. Studentrevolten och de vänsterpolitiska vindarna i Västeuropa hade till den grad redan skärpt klimatet att oppositionen mot kineserna genast blev hård, särskilt i Danmark och Norge. I den tidens politik var Taiwan för många västliga politiker ett pinsamt faktum. Det röda Kinas vrede ville man inte ta

på sig genom att ha för nära förbindelser med den lilla utbrytarstaten.

Själva skådespelet var nog mera ett uttryck för kinesernas nationalism än ett svar på kommunism och materialism. De kunde inte frigöra sig från sin politiska syn och hade därför inte ett alternativ till diktaturen i ett land som redan före kommunismen var korruperat. De levde på sätt och vis i ett konstant krigstillstånd med fastlandets Kina. De var mera angelägna att få allierade för sitt land än att lära nya ting i sina egna liv. Det kunde man ju inte beskylla dem för. Men vi som reste med dem och tog hand om dem hade inte förmågan att bryta skalet kring deras inre verklighet.

Vi från Finland visste att det under rådande förhållanden inte var politiskt rådligt att bjuda kineserna från Taiwan till vårt land. Pauli och jag hade en hård dust i Bonn med en av kinesernas engelska värddar som ville pressa oss att inbjuda hela den stora delegationen. Han var kanske orolig då det var svårt att i Europa få till stånd ett täckande program för kineserna. Han stämplade vår tvekan som inställsamhet mot ryssarna. Först när också utrikesministeriet i England avrådde från företaget lugnade han sig. Som en god kompromiss bokade Pauli och jag fyra charterflyg till föreställningarna i Stockholms stadshus. Åtskilliga från vår riksdag reste över.

Den lilla episoden i Bonn kan efteråt ses som ett tecken på att allt inte var som det borde bland somliga av dem som hade hört till kretsen kring Buchman. Om inre osäkerhet tar över i ett arbetslag, ligger mänsklig kontroll alltid på lur.

När "Draken" kom till Danmark, den sista etappen i Norden, gick vågorna höga i bästa franska sextiotalsstil. Den stora aktionsgruppen bestod inte av räddhågat folk. En väldig parad drog genom centrum av Köpenhamn. En av socialdemokratins veteraner gick i spetsen. Sedan följde en flaggborg där jag bar den finska flaggan. Och så kom alla kineser med en giftgrön jättedrake av plast som slingrade sig fram längs gatorna.

Ville man den tiden driva ett andligt och moraliskt arbete utan yttre störningar var det nog säkrast att ha ett mildt budskap och presentera det innanför väggarna i en kyrksal. Knappast hade aktionen kommit i gång i Danmark, förrän organiserade grupper började sabotera föreställningarna, detonera stinkbomber och släppa in möss i salen. Polisen var maktlös. Kineserna var förstasides stoff i pressen. För att skydda dem var det till slut nödvändigt att i all stillhet en tidig mor-

gon sända dem i väg och inhibera resten av föreställningarna.

Däremellan hemma i Finland träffade Pauli och jag ofta Väinö Tanner. Han var orolig över den undfallenhet han alltmer såg breda ut sig bland ledare i de flesta partier. Det var ödets ironi att de starkaste reaktionerna mot Sovjets angrepp på Tjeckoslovakien några år senare kom från kommunistpartiets led och ingalunda från högerledare. En gång kom Tanner under ett samtal tre gånger tillbaka till en fråga som uppenbarligen sysselsatte honom: "Hur blir det en Paulus av en Saulus?"

Snart var jag tillbaka i Danmark. Stämningen i arbetslaget var dämpad. Den stora offensiven hade runnit ut i sanden och till det yttre blivit ett fiasko. Medan många funderade på hur man nu borde gå vidare tog en grupp unga nordbor initiativ till en allnordisk träff sommaren 1962 i Sverige. Biskop Bengt Jonzon var med. "Aldrig i mitt liv har jag på en konferens upplevat att så många ger sitt liv till Gud och fattar beslut att sätta karriär åt sidan för att gå ut med ett svar till anarki," sade han efteråt. Han såg något ske som han längtade efter skulle vara normalt liv i kyrkan.

En ung svensk, Björn Ryman, fullbordade under konferensen ett skådespel kallat "Vinden vänder". När så många i kyrkan på 60-talet tummade på sitt budskap, tog "Vinden vänder" i dramatisk ram frontalt ställning för moraliska normer. Kristi normer i bergspredikan, sade de unga, är samhällets livsnerv. Gud har en väg för en nation liksom för var enskild människa. Och med spelet som spjutspets reste nu ett sextiotial nordbor mer än tiotusen kilometer, från Kirkenes vid Ishavskusten till sydligaste Danmark, till England, Schweiz, Tyskland och Luxemburg.

Mest var det unga, men alla åldrar var ändå med. Min kumpan från Marocko, den uttröttlige Gunnar var återigen i farten, nu med sin sångarhustru Inga, likaså Pertti Kajanne, en ekonom från Tammerfors som jag jobbat med i många länder. Äldst var Bengt Jonzon. Han beslöt själv att resa med den expedition som de unga nu satte igång.

Jag hade redan för många år sedan lärt känna Bengt Jonzon. Nu samarbetade vi ivrigt. Jonzon hade gjort sin stora livsgärning som biskop i svenska Lappland. Ärkebiskop Nathan Söderblom hade introducerat honom till Oxfordgruppens arbete. När Jonzon en gång kom till Caux var tron och hängivenheten för kallet redan självklara funda-

Biskop Bengt Jonzon predikar vid en friluftsgudstjänst i Mo i Målselv i Nordnorge.

ment i hans liv. Vad skulle han ha där att hämta? Men där gav en anglosaxisk kyrkoman honom en utmaning att inte tänka på kyrkan utan på nationen. Det blev en vändpunkt för Jonzon. Han blev en brobyggare mellan kyrkan och arbetarrörelsen som ingen svensk biskop före honom.

Bengt Jonzon vågade alltid dra en moralisk stridslinje. För att inte misshaga Moskva beslöt den svenska regeringen efter andra världskriget att deportera ett stort antal baltiska flyktingar till ett grymt öde i Sovjet. Jonzon var den ende kyrkoledaren som offentligt vågade fördöma aktionen.

Det var nu redan många år sedan Jonzon hade gått i pension. Men överallt i norra Skandinavien var han ännu en legendarisk man. Ofta predikade han vid de utegudstjänster vi ordnade där vi drog fram i

Finmarken. Han satte sig vanligen ner efter lördagens middag och arbetade på sin predikan utan paus genom hela natten och vandrade sedan direkt till gudstjänsten.

Bengt Jonzon kallade Finland sitt "andra hemland". Som ung präst mötte han i östra Finland den finska väckelsen. Det var under en svår tid i hans liv. Där fann han en grund som höll livet ut. Jonzon besökte Finland sextiotvå gånger och talade inte bara god finska utan behärskade också språkets svåraste grammatikaliska konstruktioner. Sin doktorsavhandling skrev han om den store finske reformatorn Paavo Ruotsalainen. Livet ut upprätthöll Jonzon levande kontakt med flera av landets politiker och industrimän. Vår tidigare statsminister och riksbankschef Rainer von Fieandt bar ständigt i sin plånbok ett personligt brev från Jonzon. "Det är en klenod", sade von Fieandt.

När vår nordiska resande styrka kom till norra Danmark hade jag turen att få bo hos familjen Thyssen i Hjörning. Fadern Johannes var överläkare vid stadens sjukhus. Han var en skicklig kirurg och hade under vinterkriget anmält sig som frivillig till Karelska näset. Under de föregående veckorna hade en gammal knäskada från kriget allt mer plågat mig. Thyssen konstaterade att om inte knäet snabbt blev opererat skulle det vara odugligt att gå med efter några år. Som gammal vapenbroder erbjöd han sig att göra det hela gratis.

Jag hade just blivit fri från käppen när min far i ett telegram bad mig så snabbt som möjligt komma till Finland. Mor var allvarligt sjuk och det fanns inte mera hopp om att hon skulle klara sig. Till min sorg nådde jag sjukhuset tjugofem minuter efter det mor dött. Under många år hade hon varit sängliggande. Outtröttligt hade hon följt med allt det jag varit med om. När jag var i Marocko bad hon varje dag för sultanen och de människor vi träffade, för det marockanska folkets framtid. Genom de vänner jag fått i olika delar av världen levde hon sig in i länder och folk och bad i timtal för dem. Hon hade aldrig själv rest utanför Skandinavians gränser. Med sitt liv hade hon visat att ett sant kristet världsengagemang ingenting har att göra med hur mycket man reser men allt att göra med vad man väljer att leva för.

När jag ensam stod där vid mors säng tackade jag för hennes liv, för det trons arv hon gett sin familj. Hon var fri från beräkning i det hon ville göra för andra människor. Jag såg för min syn mor sitta vid sitt skrivbord långt efter midnatt kvällarna före jul, sjuk och sliten.

Far grälade på henne gång på gång när klockan blev över ett på natten och mor ännu höll på med att packa in jultidningar och skriva hälsningar. "Men jag kan inte lämna gårdskarlsfrun och mjölkbutiksförsäljerskan utan." Alla rymdes med, åldringarna i grannskapet, de forna söndagsskoleeleverna i Vichtis.

EN FLICKA FRÅN TAVASTLAND

Mina föräldrar var ibland bekymrade över att jag inte gift mig ännu. Också för det hade mor bett. Det jag hittills provat på hade slutat bedrövligt. Jag hade några år tidigare beslutat att om Gud inte visade grönt ljus tänkte jag inte manipulera fram något. Bättre då som ungkarl med det flackande liv jag förde. Det vore ändå ett hundliv för hustru och barn. Men en dag i Helsingfors mitt på dagen på Esplanaden slog mig en oväntad klar tanke: "Du skall gifta dig med Aino." Det var som ett entydigt meddelande i ett telegram.

Jag kände Aino sedan många år. Hon var en Tammerforsflicka som liksom jag gav all sin tid i MRA:s arbete. För fyra år sedan hade hon farit till Nya Zeeland och Australien där hon nu arbetade. Jag hade aldrig riktigt på allvar tänkt på henne och aldrig varit förälskad i henne. Jag visste att hon var en hängiven kristen. Tammerforsbiskopen Eelis Gulin och Ainos religionslärare Eva Björklund hade i skolan berättat för henne om Oxfordgruppen. Några år senare stod hon vid ett avgörande; skulle hon lämna karriär och studier för att resa ut i MRA:s världsarbete? Föräldrarna hade aldrig haft en chans att studera och gladda sig när Aino kom in på sjuksköterskeinstitutet. De motsatte sig dotterns planer. Ainos gamla mormor såg saken annorlunda. "Om Gud vill att Aino skall resa, så kan hon inte göra annat." Och så for hon iväg.

Tio år hade nu gått och Aino var i andra ändan av världen. Ofta har jag fått uppleva att en tanke som verkligen är från Gud visserligen kan försvinna för en tid, men den kommer tillbaka, den är enkel och klar, tvivel och oro viker. Om den inte är rätt hänger en orolig känsla kvar och det är inte klokt att då gå vidare. När jag i det förgångna trotsat en "inre broms" hade det lett till besvärligheter och besvikelser. Under de veckor som nu följde blev tanken allt klarare att här var min blivande livskamrat. En kärlek till henne växte sig allt starkare.

Men vad skulle jag nu göra? Jag visste bara att hon arbetade bland hamnarbetare i Australien och i gruvdistrikten i landets inre delar. Borde jag skriva, telefonera, telegrafera? En morgon kom en tanke så klar att jag skrev upp den: "Ta händarna bort från det hela och ge Gud en chans att sköta det på sitt sätt och ha ingen oro." Men ändå, var det nu klokt? Aino var en blond flicka från hjärtat av Finland och säkert

hade mer än en kastat sina blickar på henne i Australien. Tänk om jag missar det genom att vänta? Passivitet är väl ingen dygd? Men på något sätt var den tanke jag fått så klar. Jag kände att Gud bara ville sätta min tro på prov. "Låt gå då", sa jag åt Gud.

Snart var jag i Jylland igen. Vi hade nu ett fint program igång. Pressen blev allt mer intresserad av en röst som skilde sig från det som var kutym på 60-talet. Många från facket och politiken bjöd oss till sina möten. En morgon under vårt sedvanliga planeringsmöte kom en kamrat till mig och sade: "Vi får förstärkningar. Ett telegram berättar att Aino Poussa är på väg hit från Australien efter det hon vilat några dagar i Finland." Jag försökte se oberörd ut och svarade neutralt, "Det är ju intressant."

Allt gick inte så hastigt som jag tänkt mig. Det var väl rätt att ge Aino tid att akklimatisera sig efter fyra år på södra halvklotet. I samma veva bad norrmannen Leif Hovelsen mig att snarast resa med honom till norra Norge för att börjande med Kirkenes förbereda den nordiska gruppens offensiv i hans land. Det var bäst att lägga giftastankarna på hyllan en stund.

Aino på släktgården i Tyrväi i Tavastland.

De nästa månadarna förde oss genom hela nordkalotten och småningom söderut till Oslo. Jag tog ansvaret för den förberedande styrkan som skulle öppna dörrar till industrier och förläggningar. Ofta när huvudtruppen kom hade jag redan farit iväg. Jag märkte att Aino ofta var olycklig. Hon tycktes inte riktigt smälta in i gruppen. Hon var inte längre i studentåren som de flesta andra. Inte heller bland de äldre fann hon riktigt sin plats fast hon arbetade hårdare än många. Tillsammans med Karin, en vän från Sverige hade hon tagit på sig matlagningen för sextio personer tre gånger varje dag, ständigt i nya kök, ibland av det mest primitiva slag.

Jag frågade mig själv varför jag kände denna inre broms i förhållandet till Aino. Jag anförtrorde mig åt Bengt Jonzon, som var säker på att Gud hela tiden arbetade. Samtidigt stödde han mig i att skynda långsamt. Det var viktigt, menade han, att Aino kämpade sig till klarhet och fick ett självständigt förhållande till Gud, oberoende av vad andra tänkte om henne. När vi väl hunnit till Oslo gällde det att snabbt ta våra Volkswagenbussar till världskonferensen i Caux. Peter Howard hoppades att vi från Norden skulle göra en stark insats där. Men det var knappast den bästa ramen att idka romantik.

En representativ grupp tyskar från industri och kyrka ville så efter Caux att hela den nordiska resande gruppen skulle besöka en rad städer i södra Tyskland. Det här är bra, tänkte jag. Nu i höst skall jag fria i Tyskland. Jag fröjdade mig över tanken. Jag hade inte sagt ett ord till Aino, men hon kanske anade mina avsikter. Jag var ivrig att fortsätta arbetet med gruppen ännu ett halvt år. Så mycket hade skett med de unga deltagarna. De hade fått en ny stadga i sin tro. Vi lärde själva säkert lika mycket. De yngre hjälpte oss äldre effektivt att bli lösgjorda från fel försiktighet som lätt smyger sig in, från att vara fastlåsta i gamla arbetsmetoder och invanda tankemönster.

Vi höll på med förberedelserna för Tyskland när ett brev nådde mig från Ismail Hassan, min egyptiske kumpan från tiden i Nordafrika. Han bad mig omedelbart resa med honom till Teheran. En dörr var öppen för ett viktigt initiativ. Ismael hade föreslagit för Peter Howard att inbjuda mig, och Howard gav honom allt stöd. Jag tänkte allvarligt på saken. Gärna ville jag arbeta med Ismael som jag delat alla strapasser med i Marocko bland berber och araber. Men samtidigt kände jag starkt att min uppgift i den nordiska styrkan inte var slutförd. Och Tyskland skulle inte bli en alldeles lätt bit.

Jag skrev till Howard om min övertygelse att ännu fortsätta med nordborna. Howard sände mig ett svaveldoftande brev. Han påpekade vilken chans vi hade fått i Iran och nämnde de erfarenheter jag hade av den muslimska världen. Så tillfogade han att han trodde det verkliga skälet till min vägran var mina giftasplaner som kom först. Jag hade inte hållit dem hemliga på något sätt så Howard visste om mitt intresse för Aino.

Howard var en stark personlighet, respekterad och ofta fruktad fast han innerst var ovanligt känslig för människor. Jag undrade instinktivt om jag borde böja mig. Naturligtvis var jag en fri man. Ingen tvang mig att vara med i MRA:s arbete. När som helst kunde jag fara tillbaka till Finland och ta ett jobb. Men jag hade sagt ja till en kallelse oavsett vad det innebar. Och andra människor kunde ibland se klarare än jag själv vad som var väsentligt för mig. I ett lagarbete av frivilliga kan det gälla att både leda och lyda. Som ansvarig för MRA:s världsarbete, och med den överblick som jag ännu saknade, såg Howard kanske prioriteterna från en annan synvinkel. Samtidigt tänkte jag på den övertygelse jag hade haft att arbeta med denna nordiska stöttrupp.

Jag skrev till Howard att det han sagt om mina giftastankar som det verkliga motivet att resa med nordborna inte var sant och att jag var övertygad om att min plats nu var i Tyskland. Men jag tillfogade: "Om du trots detta menar att jag bör fara till Iran, så är jag villig att avstå från andra planer och resa med Ismail."

Efter några dagar kom ett brev från Howard. Han tackade mig för andan i brevet, uppmuntrade mig att fara till Tyskland och att fria till Aino när jag visste tiden var den rätta. Brevet var en stor gåva. Efteråt förstod jag hur ofta Howard kämpade för att kring sig ha arbetskamrater som ville stå för sin egen övertygelse och inte vara inställsamma i något läge. Från den stunden var jag inte längre försiktig i Howards sällskap eller rädd för hans skarpa tunga. Jag kände att han var en kamrat och vän. Det var en vändpunkt som hjälpte mig i framtiden i svåra situationer att stå fast. Lagarbete och självständighet var inte i konflikt. Inre frihet kommer av vårt helhjärtade gensvar till Gud och hans kallelse till oss.

Vi nordbor var nu i den pittoreska staden Heidenheim i södra Tyskland. Det var Finlands självständighetsdag. Nu slog jag till. "Av hela mitt hjärta", svarade Aino genast på min fråga. Hon kände sig ibland

enkel, hon hade ingen akademisk utbildning och hade för länge sedan avskrivit tanken på äktenskap som något självklart för sig. Vi firade förlovningen uppe på Heidenheims slott. Det var den billigaste middag jag någonsin bjudit på. Aino var ännu så omtumlad att hon inte kunde äta någonting.

Aino berättade om den inre kamp hon gått igenom under de gångna månaderna. Hon hade känt att hon på något sätt kommit till en nollpunkt. Det fanns ingenting mera av yttre lockelser som väntade henne, framgång, uppskattning, äktenskap, materiella fördelar. Vad ville hon då innerst med sitt liv? Till slut kvarstod bara de löften som Jesus gett, hans kallelse som hon en gång sagt ja till. "När jag har detta, så har jag allt som behövs." Jag berättade hur många gånger jag under det gångna året undrat om inte tiden var den rätta för mig att fria. Aino sade hur tacksam hon var att jag lytt Gud och inte rusat iväg. "Det hade avbrutit och gripit in på fel sätt i den kamp som jag visste att jag allena måste kämpa igenom." Än en gång fick jag med min otåliga natur ett bevis på att Gud ger tillräckliga direktiv, inte i onödan tidigt, men aldrig för sent.

Ainos familj var förankrad i den tavastländska jordbrukartraditionen. Fadern Aaro Poussa var ett av tolv syskon. Han hade lämnat bondetraditionen och drev en välkänd fastighetsfirma. Han hade gått genom stora svårigheter. Spriten hade till slut fått makt över honom och ruinerat ekonomin och familjelivet. En dag, kanske inspirerad av Ainos val, beslöt han att det nu var sista droppen. Med tavastländsk envishet stod han fast vid det trots yrkesbrödernas påtryckningar. Hans steg blev en vändpunkt för en förtvivlad familj och en utpinad husmor som ständigt måste utstå förödmjukelsen att köpa mat på kredit.

Efter Aaros beslut, men innan jag alls tänkte på Aino som livskamrat, hade jag en gång besökt hemmet. Jag var där som tolk för Gottfried Anliker, en schweizisk byggnadsentreprenör. Han var i Finland en månad för att träffa affärsfolk och Aino ville att han också skulle besöka hennes far. En varm, ljus atmosfär slog emot oss när Anliker och jag steg in i huset. Anliker berättade om sina märkliga erfarenheter, hur han revolutionerat sitt eget företag, som var det största i branschen i kantonen, genom att "absolut ärligt" klara upp tidigare skattefusk med skatteverket och låta sina anställda få insyn i hur han drev

företaget, hur han vunnit respekt för sin nya politik som inte följde sedvanliga "flexibla" mönster.

Aaro satt som fastnaglad och lyssnade intensivt en timme. När Anliker slutat, stod Ainos storväxte far upp från bordet, tog Anlikers hand och såg honom rakt i ögonen: "Från och med nu är det här också min väg i ekonomiska saker." Mera sade han inte.

Vi fick snart veta vad han menade. Skattemyndigheterna var ständigt misstänksamma mot fria företagare och läkare. De klämde ofta till med godtyckliga skatter enligt fri uppskattning. Företagarna kände sig berättigade att med list och andra medel lindra skattebördan. Det hade Ainos far också gjort. Nu gick han till skatteverket och berättade att han beslutat bli absolut öppen i alla sina transaktioner. Han lade fram sina papper från de senaste åren och frågade vad det skulle kosta om han nu betalade allt vad han bort betala om han hade varit fullständigt ärlig. Skattechefen var som slagen av blixten. Aaro gick därifrån rakt till banken, tog ett lån på hela summan och betalade på en gång sin skuld till skatteverket.

Snart var firmans ekonomi i ordning för första gången på många år. Flera år senare talade Aaro med mig om dessa händelser. Det var bara ett par månader innan han dog. "Det var mitt livs bästa finansbeslut," sade han. "När jag inte längre rörde alkohol och blev helt ärlig i affärerna fick jag tillbaka min självrespekt."

Vi firade stort bröllop den 22.2. klockan 2, och det var 22 grader kallt. Biskop Gulin från Tammerfors som en gång hjälpt Aino in på en ny väg, förrättade vigseln tillsammans med Bengt Jonzon.

Några veckor senare var vi tillbaka i Schweiz. Erich Peyer, en av de fyra schweizare som hade satsat en stor del av vad de ägde för att köpa det förfallna Mountain House till konferenscentrum, kom en dag till Aino och mig. Kunde vi ta på oss ett specialuppdrag? Hans schweiziska kolleger var fastlåsta i andra uppgifter just då. Frågan gällde den stora italienska arbetsstyrkan i Schweiz. Det gnisslade på många håll i samarbetet. Samröret mellan schweizare och italienare i industrin var inflammerat. Det lilla Schweiz hade inemot en million invandrare av olika nationaliteter.

Peter Howard hade skrivit ett skådespel kallat "Genom trädgårdsmuren" och man hade översatt det till italienska. Några italienare och schweizare hade fått tanken att skådespelet borde ges överallt i landet

Kammarherre James Dickson från Alingsås skriver på sitt tal under Ainos och min bröllopsmiddag.

där koncentrationen av italienare var stark. "Vi har ingen som kan förbereda det hela," sade Peyer bekymrat. "Vi har preliminärt bokat teatrar i ett dussintals städer, men i mobiliseringen av industrin liksom alla arrangemang står vi på noll. Vill ni ta på er det?"

Det blev Ainos och mitt första gemensamma uppdrag. Vi fick låna en gammal Chevrolet. En vänlig äldre tysk dam erbjöd sig att arbeta som vår sekreterare. Snart fann vi en annan mera oväntad samarbetspartner. Det italienska kommunistpartiet var visserligen i princip emot det som MRA stod för. Men samtidigt var de angelägna om att göra tillvaron för italienarna i Schweiz så ljus som möjlig och ville framstå som vänner, naturligtvis med tanke på framtida politiskt stöd. De italienska kommunisterna i Schweiz var därför ingalunda emot att italienarnas enformiga liv genom vår aktion fick litet festlig glans. Vi satt

med kommunistledarna vid änden av ett bord i en rökig liten avsides krog och koordinerade våra planer.

En dag i en mindre fabriksstad hade jag hela dagen besökt industrichefer för att få dem att bekosta sina italienska arbetares teaterbesök. Jag var på väg till järnvägsstationen för att hämta Aino. Italienerna brukade efter arbetstiden i hundratal samlas på stationen för social samvaro. Ainos strategi var att gå dit för att distribuera flygblad. När jag kom fram var där ett ståhej utan like. Italienerna var som myror kring den blonda Aino och tävlade om gunsten att få vara hennes kavaljer på teatern.

Teaterkvällen var ett stort evenemang för italienerna. De klädde sig i finaste stass och kom till teatern i feststämning. Ingen annan hade gjort något liknande för dem, sade de. Skådespelet hade humor och djup och engagerade dem starkt. Det byggde på sätt och vis på en sats av Paulus i brevet till efesierna: "Ty han är vår fred, han har med sitt liv på jorden gjort de två lägren till ett och rivit skiljemuren, fiendskapen." Det var samma ord som mor efter de ödesmättade händelserna på Olkkala visste var nyckeln till enhet. Jag undrade vad våra kommunistiska medarrangörer tänkte om pjäsens innehåll.

Ett par dagar senare var jag uppe hos högste chefen för urindustrin Omega. Jag försökte så gott jag kunde framhålla sakens betydelse för bolaget och för landet. Chefen avbröt och sade: "Jag förstår överhuvudtaget ingenting! Hur kommer det sig att en finsk ingenjör, här i Schweiz, sysslar med italienska problem?" Jag började om från början. På kvällen hade Omega en stark italiensk representation i teatern.

Peter Howard kämpade som ett lejon för att vår världsvida arbetsgemenskap i tänkande, handlande och troslov skulle leva upp till det som tiden krävde. Sextiotalets tumult svepte över Europa och Amerika. Kriget i Vietnam var i full gång. USA höll på att mista tron på sin egen förträfflighet. Stor förvirring rådde i universitetsvärlden. I somliga kyrkliga kretsar var det nästan som om tänkandet formade sig efter senaste gallupresultat. Andra grupperingar drog sig in i ett skal för att hålla sin lära ren men var då samtidigt eliminerade från kampen för samhället. Andra hamnade i våldsamma inre konflikter. Det skedde bland annat med den kristliga studentrörelsen. Min kusin Risto Lehtonen var generalsekreterare i världsförbundet och var ofta i skottlinjen. En av hans efterträdarkandidater var till och med öppen kommunist.

Den katolska kyrkan tycktes hålla klarare konturer.

Howard var outröttlig i att skriva skådespel och böcker för att ge "vapen" i handen för dem som ville kämpa en öppen och relevant kamp. Det var tydligt att den nordiska spjutspetsen med "Vinden vänder" betydde en inspiration för Howard och gav honom nya idéer för kommande år. Han reste kors och tvärs genom Amerika på inbjudan av universiteten. Han samarbetade intimt med de två olympiska guldmedaljörerna John och Rusty. Parallella aktioner pågick i Europa. Aino och jag var mitt uppe i det hela. I Amerika förberedde man stora sommarkonferenser som språngbräda för nästa steg på alla kontinenter. Howard fortsatte nu i Sydamerika när budet oväntat nådde oss att han hade insjuknat och dött i Lima. Den förstämning det väckte runt världen visade vilket hopp också många statsmän fäst vid det arbete Howard hade fortsatt efter Buchman.

Mänskligt sätt var Howards död en tragedi för MRA:s arbete. På alla kontinenter stod hängivna män och kvinnor av olika ålder för samma mål som Howard och Buchman hade stått. Men ännu saknades i vår arbetsgemenskap den mognad uppgifterna fordrade.

Dagen efter begravningen i England hade vi ett arbetsmöte i London. Jag och andra nordbor väntade oss att någon skulle stiga fram och föreslå riktlinjer för framtiden. Behovet gällde inte så mycket nya aktioner. Men det hade kanske varit väsentligt att samlas under någon vecka för att i stillhet och bön pröva grunden och söka klarhet. Något liknande hade Buchman en gång tagit initiativ till vid en kritisk period i början av andra världskriget. Som det nu var gjorde ingen något förslag. Vårt arbete hade i praktiken på många sätt haft en anglosaxisk prägel. Vi nordbor som var med tänkte knappast för ett ögonblick på att andra än anglosaxare skulle ta ledarskapet, allra minst någon från Norden. Alla var på något sätt bestörta över Howards oväntade död.

Så bröt vi upp från London. De initiativ som Howard hade startat fortsatte visserligen i världsskala. Ett resultat var ungdomens Sing-Out aktioner på varje kontinent. Också ett nytt universitet blev grundat i Nordamerika. Men samtidigt fanns redan tecken på olika synsätt hur man borde gå vidare. I själva verket fanns de redan långt före Howards död, men hans starka personlighet höll ihop det hela.

Somliga äldre veteraner i arbetet var oroliga. Arbetet kunde för mycket glida in på en aktionsmättad ungdomsbetonad linje på bekostnad av den inre grunden. Särskilt hos britterna var rädslan stark att

världsarbetet skulle förfläckas och säkert fanns det fog för oro. Naturligtvis fanns det självsäkerhet hos många unga. På amerikanskt håll fanns också bland somliga äldre en övermodig tro på de ungas suveränitet. Det var därför klart att stora aktioner som engagerade ungdomen väckte misstankar hos somliga. Rädsla ledde emellertid till att man var blind för det stora som också skedde.

Bakom "renlärighet" ligger ofta osäkerhet. De som är färdiga till snabb schematisk kritik har ofta en tunn tro. Vad en människa vill förmedla åt en annan kan inte vara mera än vad som är levande i hennes eget hjärta. Av frukten skall man känna trädet, gällde också nu. Det som är äkta har växtkraft. Det går inte länge med kontroll.

Jag förstod senare att varje andlig och moralisk rörelse, oavsett hur helhjärtat människor arbetar i den, ändå är underkastad samma lagar för samarbete och därmed också samma faror för inre stridigheter. Jag var naiv när jag trott att vår lösa organisation och vårt fria sätt att arbeta hade skyddat vårt arbete mot faran för splittring. Vi var i verkligheten precis lika svaga och underkastade liknande faror som vilken kyrka eller andlig rörelse som helst. Det kom att bli en smärtsam men viktig läxa för framtiden. Säkert var att många som borde ha stått som ledare alltför mycket under gångna år, medvetet eller omedvetat hade accepterat att själva vara ledda av starka personligheter. Därför var de inte beredda när Buchman och Howard var borta.

Om man åt andra människor ger den plats som Gud allena bör ha i ens liv uppstår snart felaktiga relationer. Det gäller överallt och särskilt i varje sammanhang av andligt arbete.

Dyningarna nådde snart också Norden. I Finland hade Viljo Lampelas söner utvecklat ett dynamiskt arbete bland ungdomen. De hade byggt ett livligt samarbete över gränserna med andra länder där liknande initiativ fått luft under vingarna. Dagspressen var full av artiklar och motkrafterna sparade inte heller på trycksvärtan. Sextiotalskampen var frejdig och hård.

Där de båda bröderna och deras vänner drog fram var det överallt unga människor som rensade upp sitt liv och gav Gud tyglarna. Det var därför smärtsamt för Aino och mig när mycket av det äkta som skedde i Finland blev ifrågasatt, inte av motståndare utan av somliga tidigare kolleger. Vi sörjde över att vårt tidigare livliga samarbete med Sverige tog slut. Samtidigt fortsatte vår finländska arbetsgrupp kontakten med industri, kyrka och riksdag. Vårt internationella samarbe-

te blev emellertid småningom så inflammerat att arbetet hemma inte längre hade nödvändigt yttre stöd för att kunna fortsätta på samma bas som dittills.

Så uppstod så småningom i världsarbetet en allvarlig spricka som djupt grep in i gamla vänskapsband och samarbetsmönster. När jag senare tänkte på dessa tider frågade jag mig själv vilken kvalitet vi sist och slutligen hade i vår inbördes vänskap. Främjade den inre frihet? Var vår vänskap så sann att vi inte teg när något var fel? Jag vet idag att jag sviktade på denna punkt. Om man blir för resultatorienterad blir man lätt upptagen av vad andra tänker om en. Det har ingenting att göra med kristen tro.

Vår tidigare ärkebiskop Martti Simojoki kom in på dessa frågor i ett brev till oss när vi var i gång med en aktion: "Vänta stora ting av Gud. Men beakta då att Guds kraft fullbordas i vår svaghet. Överlåt på nytt och på nytt era liv till att användas av Gud. Kom ihåg att Gud utmäter de löften som vi gett honom - och det är ofta smärtsamt."

Tjugofem år senare skulle jag förstå att den splittring som drabbade vårt arbete kanske var nödvändig. Ingenting mindre än en djup kris kunde skapa den grund på vilken arbetet kunde bli moget att gå in i de uppgifter som världshändelserna öppnade i början på 90-talet. I vårt personliga liv måste Gud ibland gripa in med hård hand när vi inte velat följa de råd han har gett. Samma gäller också varje arbetsgemenskap. På 30-talet hade den kyrka där far och mor arbetade gått igenom en liknande kris.

Aino och jag kom efter en svår tid till slutsatsen att jag efter snart tjugo år på nytt borde söka ett regelbundet arbete i industrin. Vi hade en liten dotter som också påverkade vad vi tillsammans kunde göra. Därtill kom att min far nu blivit så sjuk att det inte var rådligt att lämna honom ensam för längre tider.

Aino själv var trots inre stadga mycket känslig. Konflikten hade tagit på hennes hälsa. Medan jag var borta på en lång resa fick Aino en dag en häftig huvudvärk. Hon väntade barn. Det var redan i början på åttonde månaden. Aino tog en taxi till sjukhuset och bad om hjälp. "Ännu en av dessa hysteriska havande kvinnor", fräste jourköterskan och ville sända henne tillbaka. Aino bönade om hjälp. Sköterskan tog blodtrycket. Det var alarmerande. Inom en minut samlades flera läkare och sköterskor kring henne. I undersökningsrummet kunde hon i högtalaren höra barnets hjärta dunka. "Finns det något hopp för

babyn”, frågade hon. “Fråga hellre om det finns hopp för er själva”, svarade en av läkarna. En förgiftning hade drabbat Aino. Inom två dagar dog barnet. Med hormonhjälp måste det födas på normalt sätt. Aino låg i ett rum med sex lyckliga mödrar.

Ovetande om vad som hänt kom jag tillbaka hem. Aino var lugn men vemodig. Hon berättade sakligt vad hon gått igenom. Jag var sorgsen för vi hade ivrigt hoppats få flera barn. Livet måste gå vidare, försökte jag säga åt Aino. Under veckorna och månaderna som följde fattade jag inte vad hon kände och gick igenom. Det som skett hade berört hennes innersta. Hon fick inte det stöd jag borde ha gett men hon klagade inte. En gång senare sade hon hur ensam hon hade känt sig. Det var svårt för mig att höra det. Jag visste allt om teorin att hjälpa människor. Ändå var jag blind för det djupaste behovet hos den som stod mig närmast.

Jag borde nu ha sökt jobb. Far var allt sjukare. Men en lång tid tvekade jag. Skulle jag svika min kallelse om jag nu tog ett regelbundet jobb med yttre säkerhet? Jag gick igenom några hårda veckor. Hela denna enastående världsvida arbetsgemenskap hade fungerat, därför att där fanns så många som lämnat allt för att vara fria att arbeta var än det behövdes. Jag hade en gång haft en stark erfarenhet som skapade en obetvinglig lust att lämna egna beräkningar och stå också i yttre mått helt till Guds disposition. Därför kändes situationen så slitsam nu.

Aino såg allting klarare och enklare. Hon sade till mig: “Om du håller fast vid din innersta lojalitet mot Gud, så har du en grund att göra rätt beslut och du är fri att bedöma det yttre läget rätt. Om du däremot skulle gå in i ett normalt arbete och förlora din första prioritet, att bygga en gudsledd värld, ja då har du svikit din Mästare.” Den faran existerar ju oavsett vad man till det yttre sysslar med. Också många missionärer har under tidernas lopp förlorat sin första kärlek. Och vad har man då att ge fast man skulle leva fattig som en kyrkrått?

TREDJE DELEN:

NYA LÄXOR

TILLBAKA I INDUSTRIEN

Så fick jag jobb på ett stort bolag som hörde till Nokiagruppen. En bekant ringde en dag och sade att de sökte en inköpschef. Bolaget hade vuxit och hade nu fem divisioner, en lampindustri, batteriproduktion, hårdmetaller, bergsborrar, maskintillverkning och därtill utländska projekt. Alla låg tekniskt utanför min direkta erfarenhet som kemiingenjör. Min ålder var säkert en belastning. Men hur det nu var så fick jag posten i konkurrens med yngre krafter. Under de gångna nitton åren hade jag visserligen inte direkt arbetat i industrin men ändå hela tiden haft att göra med industrins centrala problem i olika världsdelar, hur man bygger förtroende och samspelta arbetslag. Spännande var det i varje fall att starta.

Uppgifterna växte och förde mig ständigt ut i världen, till Arabien, Asien, Amerika, Afrika. Uppdragen ledde till ett otal besök i det s.k. kommunistblocket. Det gällde årsleveranser, licensavtal, samarbetsprojekt. Det betydde hundra dagar årligen utomlands.

Varje affärsman vet hur mycket som pockar på ens uppmärksamhet när man på morgonen stiger in på kontoret. Men ofta visar det sig att det som på ytan ser ut att vara en kris som allra först måste lösas, kanske alls inte förtjänar första plats. Mer än någonsin tidigare fick jag nu uppleva värdet av den enkla kristna disciplin jag en gång lärt mig i Caux. Att börja varje morgon med en timmes stillhet för bön och bibelläsning, att skriva ner tankar som annars så lätt avdunstar, alldeles särskilt när de är obehagliga för en själv.

Denna morgonstund gav inre jämvikt för var ny dag. Redan det var ovärderligt. Den hjälpte också att klarare se förhållandet till kolleger, att få upp ögonen när jag själv höll på att falla för frestelsen att dölja fel, bortförklara misstag, ta äran åt mig, vara inställsam när det gällde att ha mod att klart ta ställning. Mera fascinerande än att försöka undvika fel var emellertid de skapande tankar som började flöda fram. Hur kan arbetskamrater växa och bättre komma fram med alla sina outnyttjade resurser, hur få dem att glömma sin timiditet, att inte tiga när pratmakare försökte dominera?

Det som förvånade mig den första tiden var den sprängkraft som låg i de enklaste sanningar jag lärt under de år som gått. "Inte vem som har rätt men vad som är rätt", eller "människor är viktigare än

ting", lät ibland i mina öron som floskler. Men nu upptäckte jag att de överallt var otillämpade begrepp, att en mängd svårigheter stötte till just till följd av bristen att på detta sätt ta itu med konflikter. Jag såg hur mycket trassel ett sjukligt hemlighetsmakeri på beslutsnivån kunde ställa till med, hur omöjligt det var för somliga att medge begångna fel, hur okunniga många ledare var om de mest elementära grunderna i att motivera medarbetare.

Vi samarbetade med en metallurgisk industri med tusen anställda. En morgon på väg till sitt arbete läste firmans verkställande direktör till sin häpnad i dagstidningen att hans bolag hade gått upp i en stor-koncern. Direktören var rasande. Varför detta fullständiga hemlighållande? Han fick beskedet att situationen var så delikat att ingen utomstående kunde få veta något i förväg. Enligt lagen var allt korrekt. Men frånsatt moral och laglighet var frågan genast hur mycken vishet det låg i beslutet. Oro och resignation spred sig som en löpeld i organisationen. De yngre började söka sig bort. De äldre var passivt undergivna och blev överförsiktiga. Inom ett år förlorade firman två tredjedelar av sin export i en bransch som den tiden expanderade. Ett gott firmanamn hade dödats. De nya ägarna var besvikna och sålde snart vidare det som återstod.

Öppenhet är en stöttesten i många företag. Varför är det för många ledare svårt att motivera underlydande? "Här ger jag nästan all min tid till firman", klagade en gång en avdelningschef på vår firma. "Jag ville gärna men jag kan inte identifiera mig med firman då jag aldrig får en helhetsbild av vart vi är på väg. Bara när det är kris får jag minnsann allehanda stränga direktiv."

En kollega menade att irrationella faktorer inte får inverka på beslutsprocessen. "Endast realistiska fakta och prognoser måste styra processen." Jag frågade om inte det är realism att få den mänskliga infrastrukturen att fungera. Vems jobb är det? En industriledare anmärkte att han inte har tid till att sköta mänskliga relationer. "Mitt jobb är att utnyttja människor." Bakom en auktoritär ledarstil ligger ofta fruktan på djupet. Rädsla är en ytterst stark ledare och leder vanligen fel. Ensamheten hos många är lika markant. Prestigen måste bevaras till det yttersta. Chefen för en av våra stora industrier påpekade att de flesta inte anar hur ensam som människa en ledare i verkligheten kan vara. Ofta har han absolut ingen med vilken han kan och vågar tala igenom problemen utan att behöva "filtrera" sina tankar.

En direktionsmedlem för en stor industri sökte upp mig en afton. Han frågade om jag visste varför bolagets resultat hade sjunkit så drastiskt. Jag visste bara om svårigheterna med en sviktande marknad. Det var sekundärt, sade besökaren. "Den innersta orsaken är olöst avund på högsta nivå."

När någon vågade svälja sin sårade prestige och följa enkla tankar som gick till roten, ledde det emellanåt till överraskande genombrott i besvärliga lägen. Med nya ögon började jag fatta vad jag egentligen lärt under de gångna åren, också de perioder när jag i mitt tycke hade stampat på stället och till synes ingenting gjort av värde.

Aino var lyckligast över att jag på ett nytt sätt lärde mig fatta självständiga beslut. I hårda lägen hade jag gärna emellanåt överlåtit åt någon annan att ha sista ordet om det bara varit möjligt. Som alla bra principer kan lagarbete missbrukas. Man kan dölja sig bakom de andra så att man inte själv behöver stå med det slutliga ansvaret om det bär åt helvete. Aino hade skarpt kritiserat mig några gånger under de gångna åren för att jag inte vågat ta de yttersta konsekvenserna i några kinkiga situationer. Det hade skapat förvirring. Jag tyckte inte alls om hennes kritik och visade på sakfel i hennes argumentering. Jag förstod efteråt hur rätt hon haft i grunden.

Aino och jag var goda kamrater. Med sitt kloka omdöme var hon en fin rådgivare i många situationer som rörde mitt arbete. Men jag var ofta en dålig lyssnare. I affärlivet har man börjat förstå vikten just av att kunna lyssna. En amerikansk firma spenderade dyra pengar på att träna sina 70.000 anställda i denna svåra konst. Min träning var betydligt billigare. En gång när jag kom hem från kontoret började Aino berätta något. Jag sneglade på tidningen med ena ögat. "Du hör inte på vad jag säger", avbröt hon sig irriterat. "Jo jag hör nog", svarade jag. "Nej det gör du inte," fräste hon till, "vad var det då jag sa?" När jag nu ordagrant upprepade vad hon sagt blev hon dubbelt så arg. "Jo du hör nog orden men du lyssnar inte. Du förstår inte vad jag innerst vill ha sagt till dig!"

Aino hoppades att jag hade kunnat ge mera tid åt vår dotter Elina. Jag hade småningom hamnat i samma situation som så många fäder, att tiden syntes bli för knapp. I mitt jobb var också kvällarna för det mesta arbetstid. Men Aino hade rätt. Jag borde ha funnit mera tid.

Elina hade redan ganska tidigt utvecklat sig till en självständig flicka. Hon var knappt fem år gammal när jag en gång skällde ut henne

för några dumheter hon gjort. Hon bara stampade kraftigt med foten och hötte med fingret åt mig: "Pappa, du förstår ingenting. Vi kvinnor, vi gör sakerna annorlunda!"

Innan jag började den första dagen på firman gjorde jag ett snabbt överslag hur jag skulle förhålla mig till vissa situationer som säkert skulle komma upp. Det gällde ärlighet, alkohol, mutor, förtroenden, samvetskonflikt mellan det jag trodde på och vad högsta ledningen kanske ville fordra. Jag hade stött på många fall i affärlivet där chefer hamnat i bryderi just på dessa punkter.

Aino och jag visste vilken tragedi som drabbat hennes egen familj när fadern hade fångats i spritens grepp. En gång talade han med oss om sitt liv, sitt beslut att lämna allt det gamla bakom sig och vad beslutet hade krävt. Vi sade att vi önskade vara sådana vänner att om frestelsen kom, så skulle han veta att var vi än var i världen så tog inte vi heller en droppe. Många menade att det var fanatism att fatta så kategoriska beslut. Vi såg det som praktisk realpolitik.

En medarbetare på firman började glida ner just på denna punkt. I finländskt affärliv spelade alkoholen särskilt tidigare en stor roll. Min kollega kände att han ofta var i situationer där han inte kunde stöta sig med viktiga kontakter. En gång var han borta över en vecka på grund av den spiral en affärmiddag fört honom in i. Olycklig sade han: "Jag kunde inte säga nej för jag riskerade ett viktigt avtal." Vi hade knappast något annat val än att ge honom sparken. Han kom en dag förtvivlad till mitt rum: "Om jag mister arbetet har min hustru lovat genast lämna mig med våra två små barn. Får jag ännu en gång börja på ny bog?" Jag berättade om min svärfar och Ainos och mitt eget beslut. Och jag tillade: "Jag tror inte du mister något fint kontrakt om du håller en oböjlig linje, men om det nu sker för att du inte höjer glasets skall vi räkna det som ett plus för dig." Tio år senare berättade han att han inte tagit en droppe. Han var en betrodd man på bolaget. På AA-klubben lärde han sig hjälpa många andra.

Somliga affärsmän viftar bort detta med ärlighet som något världsfrämmande. Ändå var det två finländska industrichefer, ledare för var sitt storföretag, som i intervjuer om hemligheten med deras långtidsframgång i sovjethandeln satte "absolut ärlighet" som första grund. Jag råkade en gång i en besvärlig situation vid underhandlingar utomlands. Chefen för vår delegation hävdade att vi måste ljuga när vi

behandlade en viss sak. Jag såg något frågande på honom och han svarade nervöst: "Du skall inte ha betänkligheter. De ljuger alla!" "Jo, det stämmer," sa jag, "och alla vet det så vad ska vi alltså uppnå?"

Ibland fick jag höra att ärlighet är att vara naiv om verkligheten. Jag svarade att absolut ärlighet ingenting har med naivitet att göra. Och det har heller ingenting att göra med tvång att berätta något för dem som är ute för att exploatera en. Det betyder att använda metoder som tål dagsljus. Och det fungerade. En konflikt uppstod en gång med ett engelskt bolag med vilket vi hade haft långvariga förbindelser. Den engelske direktören trodde inte på vår firmas försäkringar. Jag ringde till honom och sade hur jag såg på det. "Därför att just ni säger det så tror jag på det, men annars skulle jag inte göra det", sade han och konflikten var ur världen.

Konkurrensen var stenhård. För att hålla stången mot stora utländska koncerner gällde det ständigt att finna nischer där vi kunde hävda oss. Det ledde till fabriksbyggen och samägda företag ute i tredje världen. Riskerna var ibland betänkliga och läropengarna rundliga. Men priset för att inte ta risker var ofta ännu större.

I konkurrensen om en ny fabrik i det centrala Afrika blev vi segrare. Vårt trumfkort var att vi inte bara hade goda ritningar och ett rimligt pris. På hemmaplan stod en fabrik som till storleken var just vad afrikanerna önskade medan de stora jättarna bara hade att uppvisa ritningar. Vi anade emellertid knappast vad vi givit oss in på. Sett i efterhand hade det varit klokt om vi satt oss noggrannare in i den sociala och politiska situation som rådde i detta enpartiland. Vår projektchef förstod det men den slutliga överenskommelsen gjordes på "högre nivå" och hans åsikter fick vika.

Orten låg i norra Zambia i ett av de värsta malariadistrikten, nära den plats där Livingstone dött. Ingen järnväg ledde dit och landsvägen från huvudstaden Lusaka gick genom en orolig del av Zaire. Zaires militärpolis tvingade oss ibland under gevärshot att betala "skatt", särskilt när polisen än en gång blivit utan lön. På orten fanns inget hotell, bara ett enda s.k. resandehem som man delade med en stor familj kackerlackor. Vatten och elektricitet fungerade ibland. Projektarbetarna måste ha egna höns och bananträd för att klara den oregelbundna livsmedelssituationen.

Vår projektchef hade ett hundarbete. Fabriken var avsedd att bli en

Affärsbesök på GTE-koncernens högkvarter i Pennsylvania.

växtpunkt för ny industri i denna avlägsna bygd. Till motigheterna hörde malaria, ormbett, sabotage, inbrott och mordförsök. Min uppgift var bl.a. att träna en del av staben, att skaffa en mängd maskiner från olika delar av världen, och etablera nödiga internationella kontakter när väl verksamheten satte igång. Fabriken blev färdig. Den första produktionen "försvann" en natt till Zaire.

Ett år senare kom jag till Lusaka för att representera vårt bolag på styrelsemötet. Sällan i mitt liv - kanske med undantag av rekryttiden i finska armén - har jag blivit så utskälld. En viceminister, regeringens representant i styrelsen, satte igång med ett par timmars angrepp, först på vårt bolag, sedan på mig och vidare den vita rasen. Nästa dag träffade jag en hög tjänsteman som hört om episoden. "Ni måste förstå," sa han, "att utfallet inte primärt hade med er och ert bolag att göra. Det hela var iscensatt av inrikes- och maktpolitiska orsaker för "hemmakonsumtion". Samma öde drabbade litet senare koncernchefen för hela Nokia då han reste ner för att hjälpa projektchefen när en ny kon-

flikt brutit ut.

Hemma i Finland fick vi utstå arrogant kritik av byråkrater som på basen av analyser precis visste vad som gått fel utan att själv ha minsta personliga erfarenhet av vad ett projekt kan kräva. Flera år senare när våra män redan för länge sedan lämnat Zambia fick jag höra att fabriken stadigt gick med 50 procents kapacitet. Det var långt bättre än medeltalet och fabriken var en av de få som skaffade Zambia valuta.

Många grupper kom från Zambia för att få skolning på våra fabriker. Resultatet varierade mycket. Vårt folk hemma fattade ibland inte alls vilken kulturchock somliga afrikaner upplevde. Jag tog en gång upp frågan med en direktör om vad firman borde göra efter arbetstidens slut med en delegation vi hade på besök från Afrika. "Det har vi överhuvudtaget ingenting att göra med", sade han. "De kan gå ut på stan och se på skyltfönster. Sånt har de inte hemma."

En yngre ingenjör reagerade starkt mot en sådan likgiltighet och brist på omsorg. När en ny grupp kom beslöt han med hustru och två barn i skolåldern att ta sig an gruppen varje kväll och varje weekend under fyra veckors tid. Han gjorde det utan att få någon ersättning. Andan i gruppen var den bästa bland alla delegationer som kommit till oss. När afrikanerna kom hem till Zambia var motivationen stark när det gällde att ge vidare den träning de fått i Finland. Omsorgens ekonomi har aldrig lidit inflation. Ledarskap i industrin har inte så mycket att göra med position som med vision.

Medan vi var fullt engagerade i Afrika fick vi en ny verkställande direktör. Det betydde kollisionskurs för mig liksom för några andra i firman. Direktören hade sina favoriter, delvis på basen av partitillhörighet. Jag blev förbigången vid en utnämning och tog det hårt. Jag sade till Aino att jag inte mer ville fortsätta i firman. Jag underhandlade redan med ett annat bolag om ett nytt jobb med högre lön. Jag funderade också på om jag skulle slå helt om och bli präst. Kanske jag då bättre kunde påverka opinionen i mitt land till att mera tänka på u-världen. Min kusin Risto Lehtonen, själv teolog och senare chef för kyrkans utrikeshjälp, kastade kallt vatten på sådana funderingar. "Om man vill påverka utvecklingen i Afrika så väger en affärsman med övertygelse mycket mer än en präst." Aino var orolig och fruktade att jag var i färd med att göra fel. "Om du är bitter över det som skett kan

du inte se klart och inte heller besluta klart”, sade hon.

Jag måste medge att Aino hade rätt. I en stilla stund en morgon fick jag en tanke att inte lämna firman. Det var inte heller rätt att lämna projektchefen i Afrika i sticket. “Stanna. Var villig att tjäna i ditt arbete så gott du kan oberoende av vad som sker med dig”, skrev jag i min anteckningsbok. Det gick några månader. Bolaget dit jag hade planerat att flytta kollapsade. Vår verkställande direktör lämnade firman. Jag var snart mitt uppe i de väsentligaste uppgifter som jag någonsin haft.

UPPDRAG FRÅN KALKUTTA

Vi hade etablerat samarbete med många bolag runtom i Indien. En gång på väg från Bangkok stannade jag i Kalkutta, en stad som sjuder av liv. Sanitet, ström, vatten, transport är i bedrövligt skick. Epidemier rasar ofta. Myndigheterna betraktar staden närmast som ett olösligt problem. Det är bäst att bara låta den vara som den är, menar många, och i stället koncentrera sig på att bygga upp andra territorier. På kvällarna brinner tusentals små eldar längs gatukanterna där folk lagar sin mat och lever hela sitt liv. Doften och atmosfären har en märklig dragningskraft trots misären, och invånarna själva älskar sin stad.

Medan jag var i Kalkutta ville jag också framföra en hälsning till Moder Teresa och hennes medarbetare från Finlands Emmausvänner som aktivt stödde arbetet där. Aino hörde till Emmaus styrelse. Jag visste emellertid inte om Moder Teresa själv var i staden vid den tidpunkten. En liten 12-årig pojke var ivrig att visa mig vägen fram till 54, Lower Circular Road där systrarnas centrum ligger.

Väl framme vid huset försvann pojken innan jag hann göra någonting. Jag väntade en stund i ingångshallen. I ett vitrappat sidorum låg ett femtontal nunnor på sina knän försjunkna i bön. Nu kom pojken tillbaka och bad mig komma upp till övre våningen. En liten kvinna med rynkigt ansikte kom vänligt småleende emot mig. Genast kände jag igen Moder Teresa. Med stor hjärtlighet bad hon mig sitta ner på en stenbänk uppe på taket invid hennes rum.

Moder Teresa började berätta om sitt besök i Norden, om sin Nobelprisresa och sina intryck av livet i vår del av världen. "Det som slog mig där," sade hon, "var främst fattigdomen i människornas livsmål. Det är en fattigdom som är så mycket större än den jag har framför mina ögon, och så mycket svårare att bota."

Moder Teresa var starkt upptagen av behoven i välfärdens Europa och hur vi kan möta dem. Hur gör man något åt den hjärtats hårdhet som isolerar människor från varandra? Hon var lugn men samtidigt full av iver. "Så många har sagt till mig att om de bara hade tid eller var yngre eller inte hade allehanda saker att ta hand om, ekonomiska bekymmer, så ville de komma och hjälpa mig i Kalkutta." Och hon fortsatte med en viss skärpa: "Jag vill inte ha dem här! Deras plats är

inte här! Min kallelse har fört mig hit. Men jag tror att er kallelse i välfärds-Europa är att på nytt tolka vad Guds kärlek till människor betyder. Att tänka igenom hur denna kärlek och omsorg för medmänniskor kan bli den drivande kraften i samhället och i industrin.”

Det frapperade mig hur denna lilla rynkiga kvinna som man inte skulle tro visste något om industri och business, rörde vid den springande punkten i frågan om motivation. Det är en sak som efterhand blivit en livsfråga för vårt moderna industrisamhälle. Tänker man vidare är det självklart att utan en inre motivering som sträcker sig utanför ens egen grupp fördel blir det med tiden omöjligt att lösa de mest påträngande frågorna i Europa. Hit hör den hotande ras- och minoritetskonflikten, den komplexa miljöproblematiken, den stigande arbetslösheten, nydaningen av den tidigare kommunistvärlden.

Undersökningen av Tjernobyl och andra atomverk har avslöjat en ödesdiger brist på kvalitet i detaljer. Brist på ”inre kvalitet” får alltid också yttre uttryck. Och i sådana sammanhang är det inte mera en privatangelägenhet. Ett ekonomiskt tänkande allena leder till en återvändsgränd. Om profittänkandet är enda motivet i EU finns det ingen chans att skapa ett rätt fungerande Europa som är i jämvikt med resten av världen.

Moder Teresa kom tillbaka till den vanliga okända människans betydelse. Det hårdaste som kan drabba en är att vara oönskad. Varje människa har ett oändligt värde. ”Så många har sagt mig att det vi gör här är storartat, men att det ju är klart att ni systrar trots allt bara kan nå en liten bråkdel av alla som behöver hjälp, för allt måste ju ske i mycket större skala.” Hon smålog och utropade: ”De missar ju hela poängen! Gud begriper sig inte alls på aritmetik. Han använder sig av enskilda människor vars hjärta tänts, som har gripits av en syn och en kallelse. Det är på det sättet någonting sätter igång!”

Vi fortsatte samtalet ännu en stund. Så bad hon en av nunnorna föra mig till de olika avdelningarna för döende. I salarna låg mest gamla människor men också obotligt sjuka barn. Systrarna gick lugnt och målmedvetet omkring, till synes utan stress, stannade ibland hos någon för en samtalsstund. Där rådde en ovanlig, avspänd atmosfär.

Innan jag tog avsked av Moder Teresa vände hon sig mot mig, såg på mig med sina stora allvarliga ögon och sade: ”Var trogen mot Gud!” Här fanns ingenting att tillägga.

Medan jag ännu var i Kalkutta sökte jag en weekend upp Satya Bannerjee, en fackföreningsledare vars namn jag fått av en engelsk vän. Bannerjee hade en gång varit i Caux med en industrigrupp och blivit en skapare av samförstånd och försoning i den konfliktladdade bengaliska provinsen. Efter diverse irrfärder i jättestaden fann jag slutligen hans hem i Khaligat. Han bjöd på té och betraktade mig genast helt naturligt som sin arbetskamrat. Efter bara en kvart frågade han om jag ville komma ut med honom för att träffa industrifolk. Så var vi i farten både den dagen och nästa. Bannerjee var en eldsjäl. De industriseminarier han varit med om att ordna var berömda. De hade besökts av tusentals människor från ett hundratal fabriker. Hans budskap var mycket enkelt och rakt på sak; första steget till att lösa problemen och bygga förtroende är att svälja sin stolthet och allra först ta itu med sig själv.

Påskan närmade sig just då. Samma morgon jag skulle resa vidare till södra Indien visade Bannerjee mig en sida han rivit ur en tidning. Det var en artikel som berättade om Jesu död och uppståndelse. Själv var Bannerjee hindu. "Jag läste denna sida om Jesus," sade han. "Vad här står är viktigt för mig och andra i industrin. Jag ringde därför till en industrichef och kom överens om att vi tillsammans skall ta en dag för att tänka igenom vad det betyder för oss." Aldrig hade jag träffat någon från industrin i Europa, varken kristen eller icke-kristen, som skulle ha gjort ett sådant förslag till en kollega. Bannerjee visste föga om de kristna kyrkorna och deras organisation. Men han förstod genast att Jesu liv hade något att lära Indiens industri.

Strax före hemfärden var jag med om invigningen av en ny avdelning i en fabrik i Bangalore. Många i Europa har undervärderat Indien som industrination. Flera hundra miljoner indier lever visserligen i misär, men samtidigt kan landet visa på en industri som i många fall tål varje jämförelse med avancerad europeisk industri.

Jag visste inte på förhand att det råkade vara en speciell dag i firman. Vårt gemensamma projekt hade lyckats och just den dagen skulle maskinerna starta. Det var ett lyckligt omen att jag kom just nu, menade man. Tal och ceremonier följde. Vi vandrade i procession förbi ett litet kapell med en hindugud inne på fabriksplatsen. Jag var genomvåt i den fuktiga tunga hettan. Termometern visade 40 grader. Jag skakade hand med ett hundratal människor. En man kom fram med en stor skål yoghurtliknande vit massa och hällde en portion i

mina våta smutsiga handflator. Vi svalde alla massan som ett tackoffer till guden. Stämningen var hög. Men hur skall nu detta verka på den arma magen, undrade jag. Allt gick först bra men vid ankomsten till flygfältet var den "inre friden" slut.

Som en biprodukt av alla resor till tredje världen började jag förstå vår skuld för misären som tynger en stor del av världens folk.*) Fast mitt eget land och vi i Norden inte har ett förflutet som kolonialvälden, är vi medskyldiga. Också vårt välstånd har till en stor del skapats till priset av en fortsatt utarmning av tredje världens folk.

*) Resorna gav impulsen till en bok "Din börda är min", Holger Schildt 1983.

NI HAR ÄRAN ATT BÖRJA DANSEN!

Aino stod i tamburen när jag vid midnatt kom hem från Östtyskland. Innan jag hann säga ens goddag utbrast hon: "Jag vet vad du tänker säga!" "Vad menar du?" frågade jag. "Jo, precis det du sade när du sist kom!" Jag hade visst sagt hur märkligt det var att jag återvänder från dessa kommunistiska, marxistiska, ateistiska diktaturländer med större tro på Gud och starkare övertygelse om hans kallelse än före resan. Det var omöjligt att inte bli djupt gripen av den kvalitet jag mötte bland de kämpande kristna i dessa länder.

Efterhand som affärerna expanderade for jag ett otal gånger till DDR, Bulgarien, Tjeckoslovakien, Ungern, Sovjet, Polen. I väst talade man om östblocket och menade att det på sitt eget sätt representerade en viss homogen helhet. Verkligheten var en helt annan. Man upptäckte inget spår av inbördes lojalitet i blocket. De gamla antipatierna mellan länder, minoriteter och majoriteter var lika starka som någonsin. Bakom fasaden var misstron mot Moskva i de mindre länderna närmast total.

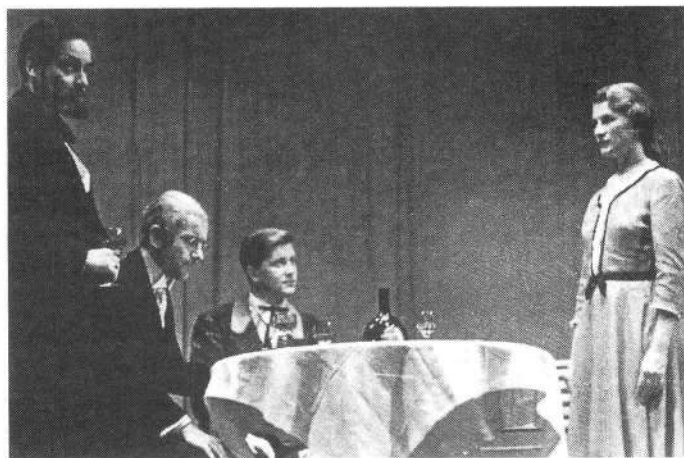
Jag brukade varje år vara med om den internationella mässan i Leipzig. Den hade mer än hundra år av traditioner. Nu var mässan främst en propagandashow för DDR. I 70-talets början var staden mättad av slagord. Röda jättebanderoller hängde längs byggnadernas takkanter: "Länge leve 1:sta maj!", "År för år stärks den obrytbara kampgemenskapen mellan DDR och Sovjetunionen, fast förankrad i brödraskapet mellan de socialistiska länderna", "Att lära av Sovjet är att lära segra" etc. Med åren minskades antalet något. Man försökte slå mera mynt av historien. 1983 firades Martin Luthers 500-års jubileum. I Leipzig hade skyltfönstren bilder av Luther och Marx sida vid sida. "Två stora tyskar som kämpade för social rättvisa", hette det. Hotellbristen gjorde att jag vanligen bodde på ett studenthem som utrymdes för mässan. Endast de afrikanska studenterna från Mosambique och Angola bodde kvar. De hade små chanser att umgås med tyskarna.

När jag slapp att sitta på utdragna middagar for jag till staden på upptäcktsfärd. De dunkla gatorna var ganska tomma. En höstkväll 1972 steg jag in en tom kyrka. Jag fäste mig vid ett blekblått duplicerat papper på innersidan av kyrkdörren. Det berättade om en teater-

grupp i Leipzig som skulle ge en föreställning samma kväll. Jag hittade stället på en sidogata i ett hus som tillhörde inre missionen. Det var en liten sal i övre våningen. Där satt ett tjugotal människor, en grupp nunnor, några skolflickor och äldre människor och sedan jag.

Teatergruppen skulle uppföra ett skådespel av en viss Ruth Langhammer. Arrangemangen var de enklast möjliga. En äldre herre steg fram, hälsade alla välkomna och särskilt de utländska mässgästerna, dvs mig. Så berättade han kort om pjäsen och sade till slut: "Ser man djupare på stycket förstår man vilka konsekvenser innehållet skulle ha för hela samhället".

Min nyfikenhet var väckt. Jag satt som fastnaglad. Där var en inlevelse och intensitet jag sällan sett. Jag glömde helt den primitiva inramningen. Efter föreställningen gick jag fram till en av aktörerna. Det var Ruth Langhammer själv, en dam i 50-års åldern. Jag frågade henne varifrån de fått sitt lidelsefulla engagemang. Hon var först litet återhållsam och försiktig. Hemliga polisen upprätthöll en väldig apparat i Leipzig under mässtiden. Men efter en stund hade vi etablerat kontakt. "Också i de svåra förhållanden som vi lever i," berättade hon, "kände vi att vi måste nå ut med evangeliet på ett nytt sätt till nya människor." Det kom fram att hon varit i Hamburg innan Berlinmuren blev rest och sett ett av Peter Howards skådespel "Mr Brown stiger

Ruth Langhammer i Leipzig som Mathilda Wrede i skådespelet med samma namn. T.v. Wallenbergspecialisten Siegfried Hollitzer.

ner från berget”. Hon hade gjort ett tappert försök att sätta upp pjäsen i Leipzig men blev stoppad.

Jag fick veta att teatergruppen var den enda i sitt slag i hela DDR. Till en början hade den givit föreställningar i hela landet och t.o.m. några gästspel i Västtyskland. Nu hade den tillstånd att verka bara i Karl Marxstadt, Dresden och Leipzig. Men ensemblen tog ständigt djärva risker och gav i hemlighet föreställningar också på många andra håll. Gruppens arbete är ett unikt kapitel i de kristnas kamp bakom järnridån.

Varje stycke skulle censureras på förhand, berättade Ruth, men censorerna fattade ibland inte poängen och “framför allt kunde de inte censurera andan på scenen”. Gruppen arbetade under svåra förhållanden. Det var förbjudet att annonsera föreställningarna och förbjudet att ta inträdesavgift. Allt stod och föll med människors offervilja. De hade en liten sliten buss med vilken de drog från ort till ort.

De som anslöt sig till sällskapet fick lämna alla tankar på professionell karriär. Det gällde också dem som hade varit yrkesskådespelare. Siegfried Hollitzer, en av teatergruppens främsta skådespelare, hade mist sitt statsengagemang när han blev kristen. Han arbetade nu med Langhammer för en usel lön. Vid sidan av teaterverksamheten verkade han intensivt för judarnas sak och blev småningom expert på Raoul Wallenberg. Hans familj fick lida mycket.

När barnen blev äldre förbjöd man dem på grund av deras modiga ställningstagande att fortsätta i gymnasiet. Dottern Konstanze blev inför hela skolan offentligt utskälld av skolans ledning. “Ni är inte värdig att vara medborgare i vårt land. Ni är en skam för landet!” När Konstanze senare sökte sig till musikinstitutet blev den 15-åriga flickan grillad av rektorn och hela lärarkåren under två timmars tid. De ville gärna ha en så begåvad flicka som elev. Det enda som behövdes var att formellt bli medlem i organisationen Freie deutsche Jugend. Konstanze gav inte efter utan stod öppet för sin kristna tro. Kamraterna försökte övertala henne: “Ingen tror ju på det hela men tänk på din karriär!” Senare när DDR-tiden redan var ett minne blott, frågade jag Konstanze vad hon nu tänkte om sin inställning då. “Ingenting gör mig och mina bröder lyckligare än att vi då inte gav efter.”

När jag lämnade “teatern” den kvällen i Leipzig vände jag upp och ned på portmonnän. Jag var djupt gripen. Här var människor som hade samma syn som jag en gång mötte i Caux. Hur skulle vi kunna

samarbeta? Det var kanske en utopi.

Jag blev god vän också med församlingsdiakonen Herbert Dost och hans hustru. Dost hade ursprungligen satt det hela i gång. Det var också han som den första kvällen hade introducerat pjäsen. Dost hade som ung teolog deltagit i ett seminarium i Berlin för präster. Det var före krigsutbrottet. "Där var tillsammans med oss en amerikansk lutersk präst", berättade han. "Han hette visst Frank Buchman. Mitt emot oss på andra sidan av samma gata satt Göbbels med sin stab. Buchman inspirerade mig att på ett friskt sätt nå nya människor. Jag satte i gång. Nästan fyrtio gånger blev jag kallad till förhör hos nazisterna. Så kom kriget med allt vad det betydde av olycka för min familj. Men efter kriget fortsatte jag inspirerad av samma syn, nu under kommuniststyret."

Dost utvecklade med stor kraft teaterverksamheten. "Smittan" blev småningom farlig för myndigheterna. Dost blev anklagad för att tidigare ha varit gestapoagent och att nu vara USA-spion. "Kyrkan måste skyddas för sådana förbrytare", sade kommunistpartiet. En dag blev Dost kidnappad på gatan i Leipzig och förd till ett hemligt fängelse i staden. Frun hade ingen aning om vad som skett med honom. Dost hamnade i en iskall fängelsecell på två gånger två meter. Varje morgon satte vakten honom under en dusch med isvatten. Dost beslöt att inte förtvivla utan började bedja för fångvaktaren. Efter en tid gav denne sitt liv till Gud. Det enda fångvaktaren kunde göra för Dost var att värma upp vattnet. Fängelsemyndigheterna fick nys om saken och bytte fångvaktare. Samma sak skedde med den nya. Också han blev kristen.

En kort tid efteråt råkade det bli internationellt politiskt töväder och många fångar fick gå, bland dem Dost. Kyrkans unga tog mod till sig och när Dost närmade sig sitt hem invid den mäktiga Bachkyrkan stämde hundratals unga upp en psalm. De hörde till de kretsar av okända kämpande kristna som vid 90-talets ingång var i främsta ledet för att bryta ut DDR ur kommunismens grepp.

I mitten på 70-talet frågade jag vännerna i Leipzig vad som var det viktigaste vi i väst kunde ge dem. Säkert väntade de att vi skulle be för dem och inte glömma dem. Men Ruth Langhammer svarade: "Det som vi mest behöver är perspektiv på Guds kamp i världen. Vi är som i en kanjon. Vad sker där utanför? Hur griper Gud in i skeendet i dag? Och för det andra längtar vi efter en bekräftelse på att det lönar sig att

vara trogen mot Gud fast vi är isolerade och ständigt trakasserade.”

Det gick upp för mig att om vi som levde i fria förhållanden höll fast vid vår kallelse och uppgift och satte den framför varje egen fördel, var vi trots allt på samma plan. Vi var arbetskamrater. Ingen yttre mur kunde då separera oss fast den för ögonblicket hindrade dessa vänner på andra sidan att röra på sig.

Under tjugo års tid besökte jag gruppen varje år och fick andra utländska vänner att knyta kontakt med den. Inte en enda kväll satt jag inne på hotellet. Hem efter hem öppnades. Det gällde emellertid ofta att vara försiktig och mina värdar gav goda råd. I mitten på 80-talet var banden till Leipzig redan så många att Ruth djärvt beslöt ta initiativ till den första MRA-samlingen i Leipzig. Allt måste ännu ske i största hemlighet. Deltagarna kom i oregelbunden ordning till en sal enligt en på förhand uppgjord minuttabel.

På 70-talet började ett slags "framgångsteologi" att sprida sig i västvärlden. Om man följer Gud så börjar allt gå bra, i affärer, med hälsan och allt annat i livet. Går det inte bra så är det fel på förbindelsen till Gud. Detta ytliga tänkesätt fick vind i seglen på många håll. Här i öst var det precis tvärtom. Den som tog evangeliet på allvar fick riskera att mista arbete, studieplats, karriär. Frågan idag gäller om den övertygelse och enhet som då bar så många östtyskar, skall fortbestå i ett enat materialistiskt Tyskland. Östtyskarna har ofta känt sig som andra klassens medborgare i det förenade Tyskland. Låter de sig dras med i välfärdsspiralen eller kan de föra in en ny värdeskala i det nya landet?

Östtyskarna ville att kontrakt för större affärer helst skulle under-tecknas under den internationella Leipzigmässan. Det gällde för dem att med alla medel visa upp en så mäktig statistik som möjligt. DDR:s rykte som ledande industrination måste framhävas till varje pris.

Många östtyska industrimän missade inte en chans att i "säkert sällskap" ironisera över systemet. En frustrerad chef suckade i min närvaro: "Den enda statistik som jag numera litar på är den jag själv har förfalskat." Den tekniske ledaren för en firma hälsade mig med orden: "För 30 år sedan hade vår industri kommit till randen av en avgrund. Idag har vi tagit ett avgörande steg framåt." På en fråga om hur många som arbetade på företaget svarade direktören: "Högst hälften."

Vår firma hade under ett års tid hållit på med ett maskinprojekt. Nu satt jag där än en gång tillsammans med en hög partifunktionär för att lägga sista hand vid kontraktet. När alla tekniska och kommersiella punkter var klara trädde nämligen ofta en betrodd partiman från industrikombinatet in för slutbehandlingen. Mittemot mig satt nu en man med ett stenansikte, med ett något cyniskt småleende på läpparna. Jag kan inte påstå att jag precis kände sympati för honom. I min fantasi kunde jag se honom klädd i SS-uniform.

På bordet låg nu en diger hög med papper. Jag frågade funktionären om han var nöjd med kontraktet. Det var visserligen tekniskt i ordning, sade han, men det var inte auktoriserat på vederbörligt sätt och saknade stämplor och signaturer. Jag var redan utled på proceduren som dragit ut på tiden. "Ni kan få en signatur i hörnet på vartenda papper och stämplor därtill så mycket ni önskar, men om det inte finns förtroende mellan oss så är hela pappersbunten inte ens värd priset på råpappret", sade jag. Och jag fortsatte "Det är precis som med ett giftermålskontrakt. Vad har det för betydelse om man inte tänker hålla sig till det." En impuls fick mig att fortsätta: "När jag och min hustru gifte oss fattade vi ett beslut, att inte ha några som helst hemligheter mellan oss." Partimannen tittade förbluffad på mig, hoppade fram till stolkanten, tittade på mig igen pekande med fingret och sade med äkta förvåning: "Hur fungerar det där?" "Tja," sade jag, "Ni förstår säkert när man reser runt i världen så hamnar man ju i allehanda situationer, och frestelser kan flyga omkring. Att då vid hemkomsten hålla fast vid ett sådant beslut kan emellanåt vara litet pinsamt. Men ändå var beslutet det viktigaste och mest värdefulla vi gjort i hela vårt äktenskap."

Från det ögonblicket kom partimannen aldrig tillbaka till kontraktet. Affären löpte sedermera fint. Han började i stället öppet tala om sin familj, sina två barn, bekymmer och svårigheter som han hade. Hans arrogans var borta. Jag häpnade. Det slog mig att här satt två män av motsatt politisk åskådning, olika språk och tradition. Ändå möttes vi som två människor som delade i grunden samma bekymmer, samma förhoppningar. Jag skämdes för min förhandsinställning. Aldrig mer, beslöt jag, skall jag placera en människa eller hans nation i en box av förutbestämda fördomar.

Om våra fabriksbyggen i Afrika och arabvärlden ställde projektfol-

ket på prov gällde det också Östeuropa. Ibland kunde detta få mera oväntade former.

I konkurrens med svenskarna hade vi vunnit ett kontrakt för att bygga en fabrik i Plovdiv i Bulgarien och en annan i Khardzali invid den grekiska gränsen. Projektet betydde här som i alla Comecon-länder kontrakt tjocka som telefonkataloger, ändlösa protokoll och en byråkrati som verkade hopplös. Det avgörande kontraktet kunde inte undertecknas då smärre ändringar hade tillkommit. Slutansvaret måste ständigt föras högre upp. Till sist gällde det att få statsministerns underskrift för att ingen lägre ner riskerade ett felbeslut. Men statsministern hade just farit på semester till Svarta havet. Och så väntade vi igen.

Så småningom visade det sig att bara man kom igång hade bulgarerna en viss stil och storsinhet. De var inte sådana systematiker som tyskarna. Kontraktbuntarna hade oundvikliga brister och innebar potentiella fallgropar precis lika mycket för dem som för oss. Bulgarerna syntes förena vissa drag hos både européer och araber. "I morgon om det inte går idag", sade man. Och vi fann snart att paragrafdjungeln var så besvärlig för dem att vi inte behövde frukta att de ställde oss mot väggen. "Vi behöver väl inte stanna vid en paragraf som är för krånglig", menade de. I varje återvändsgränd öppnade sig alltid en ny port. Så småningom växte ett förtroende fram som var uppfriskande fritt från paragrafrytteri.

Fabriken i Plovdiv närmade sig sin fullbordan. Vår projektchef och jag satt en dag hos kombinatchefen och chefsingenjören. De myste av tillfredsställelse. Vi utbytte artigheter och vi fick var sin tjocka tunga medalj med en bild av Blagoev, kommunistpartiets grundare. På kvällen bjöd högste chefen oss på festsupé till en palmomgärdad uterestaurang. Förutom vi två var de flesta cheferna med fruar inbjudna. Tacktalen och skålarna avlöste varandra och stämningen steg.

Vid desserten tågade en orkester in till vår separata del av restaurangen och satte igång med en eldig, rytmisk och märklig melodi. Då vände sig kombinatchefen till mig och sade: "Ni har äran att börja dansen". Jag hade ingen aning om vad det vilda stycket representerade som dansform. Här hjälpte ingenting och jag sade till mig själv: "Allt för Finland och firman!", bugade mig för min bordsdam, kombinatchefens tämligen vältilltagna fru och förde henne ut. Vi var ensamma på golvet. Jag beslöt lita på mitt goda rytmisinne och satte ohäm-

mat igång. I den rivande takten tog vi kurvorna elegant lutande i fyrtiofem graders vinkel. Allt emellanåt snurrade jag runt min korpulenta dam. "De här nya västerländska danserna är fantastiska", utropade hon entusiastiskt. "Jag skall tala med min man att han anställer er som gästande danslärare för fritidsverksamheten vid kombinatet!" En ny karriär alltså om jag fick sparken i Finland!

POLSKT BLOD

Ingen kan beskylla polackerna för att vara överförsiktiga. "Om vi kunde få ens en smula av finnarnas politiska balanskonst skulle vi ha det litet lättare", suckade en polsk politiker en gång till mig. "När vi kommit ett stycke på väg blir vi hetsiga och allt går i kras igen." Men man kan också fråga sig om Polen vore fritt idag utan detta oförvägna temperament.

Vi satt vid ett långt bord i huvudkontoret för en stor industri i Warszawa. Det var på 70-talet när kommunisterna höll landet i ett järngrepp. Vi var två från vårt bolag och tio polacker. En av de polska ledarna frågade: "Vilket språk skall vi använda?" och fortsatte genast: "Jag talar visserligen flytande ryska, men det vägrar vi tala." På kvällen blev vi bjudna på stor middag i Gamla stans finaste restaurang. Chefen för koncernen som hade över trettiotusen anställda steg upp, höjde glaset och välkomnade oss med hög röst: "Våra båda länder har var sin store man. Ni har er Mannerheim, vi har vår Pilsudski. Skål!" Det var något man inte borde säga i Polen.

Ett tiotal gånger hade affärsresorna fört mig till olika delar av Polen. Det gick inte alltid så bra som vi hoppats. Vår firma hade en gång byggt en anläggning i Polen men olika tolkningar av kontraktet ledde till konflikt och till slut ansåg båda parter det nödvändigt att gå till domstol.

Genom dessa händelser blev emellertid Janusz Witkowski, en av ledarna i företaget, och jag vänner och senare bodde jag vanligen hos honom i Warszawa. Janusz var kommersiell direktör trots att han inte var partimedlem. Men hans stora erfarenhet och språkkunskaper gjorde honom outhärlig. Janusz far var general under kriget i den polska nationella armén och hade varit en av de närmaste kollegerna till Warszawas försvarare general Bor Komorowski, den man jag för över tjugo år sedan träffat i Caux. För att rädda sig när kampen i stadens centrum rasade, vadade den 12-årige Janusz med sin lilla syster genom de underjordiska kloakerna och lyckades nå flodstranden. Tre motorbåtar med flyktingar for iväg. Båten med syskonen kom över, de andra sköts i sank. Vid krigsslutet återvände den 14-årige Janusz från landsorten till huvudstaden utblottad på allt. Både stadshemmet och

landshemmet var ödelagda. Under kriget omkom 600.000 Warszawa-bor.

Janusz blev ingenjör och gifte sig med Janina. Som skolflicka hade Janina farit på en sångturné med skolkören till Sovjet. Det var ett par dagar innan tyskarna angrep Polen. Kören fick inte återvända. Janina med en kamrat blev sänd till Stalingrad till arbete i en vapenfabrik. När kampen om staden rasade som hårdast lyckades Janina fly genom linjerna. Efter månader av strapatser nådde hon hemmet bara för att få veta att tyskarna just fört bort hennes far. Varje polsk familj är en levande illustration av Polens blodiga nutidshistoria.

Sonen Marek var jämt ute på gatorna för att delta i studenternas demonstrationer mot milisen. Modern var i ständig skräck. Sent en vinterafton kom Marek in när jag satt hemma hos familjen. "Har du varit ute och varit oförsiktig igen?" frågade pappan skarpt. "Om vi är försiktiga som du kan vi aldrig bli fria", klämde sonen till. Pappan höjde tonen. "Du är ung och du saknar totalt historiskt perspektiv. Du förstår inte alls vad vårt land gått igenom! Gör alla som du går det illa!" Marek blev upphetsad: "Gör alla som du gör, då har vi förlorat

Janusz Witkowski t.h. vid Solidaritets högkvarter i Warszawa några dagar innan Jaruzelski proklamerade udantagstillstånd.

spelet. Du är en förrädare!" Nu försökte den blida modern lugna man-folket.

Nästa dag sade fadern till mig: "Det är en svår skiljelinje vi berörde i går. Ibland frågar jag mig om jag i själva verket är en förrädare genom för stor försiktighet."

Några år senare var Marek inkallad som värnpliktig. Det var krigs-tillstånd och han kommenderades till Warszawas flygplats. En dag anlände ett flyg från Italien och chefsofficeren påpekade för Marek att Italien och Polen egentligen hade mycket gemensamt. Som vanligt kunde Marek inte hålla käft. "Det stämmer," sade han, "vi båda har ju vår maffia". Marek förpassades omedelbart till en garnison i andra ändan av landet.

En grupp patriotiska industrimän från hela landet brukade hemligen träffas för att tala om sina svårigheter. Janusz berättade att frågan varje gång kom upp om vilken linje som var mest fosterländsk: Antingen att försvåra industrins arbete, inte genom sabotage men genom att följa reglerna bokstavligt, vilket naturligtvis skulle leda till stagnerande verksamhet men också till lägre levnadsstandard. Eller att arbeta så effektivt omständigheterna tillät för att hjälpa upp ekonomin, och samtidigt då låta kommunistregimen ta åt sig äran.

När Solidaritet gjorde sitt stora genombrott kort efter påvens besök 1979 var alla nästan som berusade. Janusz tog mig till högkvarteret för Solidaritet. Det sjöd av aktivitet. Men samtidigt låg det oro i luf-ten. "Det kan inte fortsätta länge så här. Det är ett olycksbådande lugn", sade Janusz. Några månader senare var jag igen i Warszawa. Janusz var orolig. "Varje natt vaknar jag vid minsta ljud och går till fönstret. Månne ryssarna nu är här?" Oron var berättigad. Bara ett par veckor senare marscherade Jaruzelskis milis förbi Janusz' hem. Krigs-tillstånd blev proklamerat i landet.

Det rådde fortfarande krigstillstånd när jag nästa gång kom till Janusz fabrik. Snabbt sade han åt mig: "Vi kan inte tala fritt i ett enda rum, allt avlyssnas. Vi far i stället ut till begravningsplatsen! Men passa på att inte säga någonting i bilen. I går förstod jag att min nye firmachaufför är i hemliga militärpolisen." Vi åkte alltså ut på "sight-seeing", först till den gamla begravningsplatsen och vidare till platsen där kommunistpartiets pampar hade sina ståtliga monument. Här förde vi sedan våra samtal och smidde våra planer. På Janusz uppma-ning uttryckte jag sedan i bilen några ord av erkänsla för de gamla

kommunistledarnas "utomordentliga förtjänster".

Äldre polacker, Janusz bland dem, trodde inte att de någonsin mera skulle få uppleva ett fritt Polen. De kom alla på skam. Stalins milis skulle trots allt snart visa sig vara svagare än "påvens divisioner". En kväll i en fullpackad kyrka såg jag en gammal gumma stå i gången stödd på en stav. Under en katolsk gudstjänst knäböjer man när man ber. När det gällde att igen gå ner på knä "klättrade" gumman mödosamt ner längs sin stav och nådde golvet när bönen nästan var slut och kom sedan långsamt upp igen. Det var inte fråga om att komma lättare undan än andra. Det är omöjligt att Gud låter ett sådant folk gå under, tänkte jag.

En vän i Bonn bad mig på 70-talet att vid tillfälle söka upp en tidigare polsk politiker som han en gång träffat i Tyskland. I hjärtat av det gamla Warszawa fann jag Stanislaw och Elvira Stommas hem. Med hjälp av gamla kartor och fotografier hade polackerna lyckats återuppbygga den totalförstörda historiska gamla staden i dess ursprungliga skick.

Också Stommas förflutna var äkta polskt. Elvira föddes i ett fångläger i norra Sibirien. Stanislaws familj hade mist sin stora gård i Litauen under första världskriget. Andra världskriget lämnade dem återigen totalt utblottade.

Stanislaw var jurist men efter krigsslutet kände han att allt hade fallit ihop. Det enda han hade kvar var sin tro. Han tog upp teologiska studier. Hans närmaste studiekamrat var blivande påven Karol Wojtyla. "Men så trädde en ödesdiger faktor in på scenen", sade Stanislaw och pekade på sin hustru: "Hon kom in och drog mig ut ur teologin in i juridikens värld igen". "Ja det var ödesdigert", sade jag. "Ett ordspråk säger att det för juristen är hart när omöjligt att någonsin komma till himlen."

Som professor i straffrätt blev Stomma sedermera parlamentsmedlem för det lilla katolska partiet som kommunisterna lät existera för att ge sken av demokrati. Men hans politiska bana fick senare ett abrupt slut. Många polacker ansåg att en verklig patriot överhuvudtaget inte kan vara med i ett kommuniststyrt parlament. Stomma menade att den normala skötseln av samhällsfunktionerna under alla omständigheter måste fortsätta, och därför borde några icke-partimedlemmar också vara med. Därtill var kardinal Wyszynski angelägen att

Professor Stanislaw Stomma (i mitten) var den ende i polska parlamentet som 1976 inte röstade för kommunisternas lagförslag.

kyrkan skulle ha en "observationsplats" i det politiska livet för att i tid kunna förbereda motåtgärder.

Det politiska läget skärptes 1976 allt mera och en ny grundlag skulle stadfästas för att fastslå kommunistpartiets överhöghet. "Nu gällde det en principfråga där jag inte kunde kompromissa", sade Stomma. Han räckte mig två dramatiska pressfoton. Det ena visade hur samtliga 460 parlamentsmedlemmar, med ett undantag, räckte upp handen för att godkänna förslaget. Det andra fotot var från en bekräftande omröstning. Alla som var emot förslaget skulle räcka upp handen. En hand höjdes: Stommas.

Stomma måste lämna parlamentet. Men hans ställning var nu grundmurad bland polackerna. När jag träffade honom var han ordförande för ärkebiskopens sociala råd och mitt uppe i kritiska underhandlingar som rörde kyrkans och statens samarbete. Stomma var en kortväxt, försynt och ytterst belevad polsk gentleman av den gamla

stammen. Kanske påminte han litet om Charlie Chaplin. Man kunde inte genast fatta att bakom ytan dölde sig en kraftkarl.

En kusin i Finland var alltid nyfiken på vem jag träffat i Polen. Hon var mäktigt stolt över det polska blod som flöt i hennes ådror. När jag nämnde Stommas namn sade hon att det lät bekant. "Tänk om vi är släkt!" "Du är tokig", sade systemen, tänk på att landet har trettiofem miljoner invånare". "Vi kan ju ändå forska i det", föreslog jag. En kväll i Stommas hem jämförde vi våra släktträd. Vi fann till vår stora förvåning att ett band verkligen existerade till släkten i Finland, genom hustrun till en general Stomma i tsarens armé som ibland under somrarna vistades i Finland. "Ela", ropade Stanislaw till hustrun i köket, "vi har kusiner i Finland! Låt oss fira det!" Stanislaw tog fram en flaska gammal konjak. "Ja," sade jag, "men ni måste också ovillkorligen lära känna dessa 'nära' anförvanter"!

Det lyckades oss att inte bara få Stanislaw och Elvira över till Helsingfors utan också sonen som sökt asyl i Frankrike. Varje kväll var det fest i släktens olika hem i Helsingfors. Stomma gav många av vårt lands ansvariga män värdefull insikt i Polens situation.

Stommas ville nu i sin tur introducera mig till olika kretsar i Polen. En dag förde Stanislaw mig till Laski, ett katolskt centrum för blinda barn nära Warszawa. Utan officiellt stöd skötte en liten grupp frivilli-

Elvira och Stanislaw Stomma hemma hos oss i Helsingfors med Pauli Snellman.

ga flera hundra barn. Besöket blev för mig början till en kontakt som fortsatt genom åren. På 30-talet var Laski ett centrum för kyrkans andliga förnyelse i Polen. Elvira arbetade där som sjuksköterska tre månader under upproret i Warszawa när polackerna kämpade mot tysarna och förgäves väntade på rysk hjälp. Mer än något etsade sig in i Elviras minne de blinda små barnen som stack sina händer i hennes när striden i staden rasade som värst. Det var det enda som fanns kvar av normalt liv.

Stommas visste om mitt engagemang i industrikonferenserna i Caux. Stanislaw tyckte inte särskilt om Schweiz men var välvillig till vad Caux stod för. Han menade dock att människorna där i all sin välmening inte kunde fatta den brutala verkligheten i Polen och att de därför knappast hade något väsentligt att bidra med. Stanislaw och Elvira beslöt emellertid en sommar resa dit. Vad som mötte dem där var en överraskning. "Jag tror att jag har hittat en uppgift som ännu väntar mig i livet", sade den nästan 80-årige Stanislaw och tillade: "Ett av de stora hindren för Polens utveckling ligger i den utbredda cynismen bland våra ledande intellektuella. Den måste bort."

När senare alla fördämningar rasade och Polen bröt med Sovjet och kommunismen, valdes Stomma in i den nya senaten med åttio procent av alla rösterna i en valkrets där han inte var hemma. Som 82-årig äldste senator öppnade han 1991 den nya senaten.

Två år tidigare firade Stanislaw sin 80-årsdag i Warszawa. Rom sände en representant för att hålla en festgudstjänst till hans ära. Ett par dagar tidigare blev han inbjuden på festmiddag till västtyska ambassaden. Västtysklands utrikesminister Genscher tackade Stomma för att han som första polack efter andra världskriget hade öppnat vägen till det slagna Tyskland och besökt landets president. Det var vid en tid när bitterheten i Polen var massiv mot allt vad ryssar och tyskar hette.

Hemma hos Stommas frågade jag Stanislaw hur han hade fått tanken att då ta detta steg visavi Tyskland. Det gick tillbaka till en liten händelse på gården i Litauen när han var knappt nio år gammal. Under första världskriget drog ömsom ryssar, ömsom tyskar genom trakten. En gång när tyskarna slagit läger i nejden tog en ung tysk underofficer sig an pojken. Han lärde Stanislaw rida och visade vänlighet och omsorg. Då tänkte pojken att alla tyskar kunde inte vara djävlar som man hade sagt honom. Så kom det andra världskriget med

tyskarnas grymheter och förintelselägren i Polen. Vid krigsslutet ville ingen knyta kontakter med Tyskland. "Då kom jag ihåg min upplevelse som nioåring," sade Stanislaw, "och jag beslöt att ta första steget för att bygga en ny bro till tyskarna. Tänk hur en sådan enskild händelse kom att präglade hela min inställning!" Så tillade han: "Nu är frågan hur vi bygger broar till ryssarna. Och det kommer att bli en svårare uppgift."

PRESIDENT SADATS UTMANING

Världen lystrade när nyheten gick ut om Egyptens president Anwar Sadats resa till Jerusalem för att bygga en bro till Israel och dess statsminister. Jimmy Carters outtröttliga arbete bakom kulisserna i Camp David hade banat väg för detta steg. Ändå var det något ingen hade kunnat drömma om efter de förödmjukelser Egypten lidit under kriget mot Israel.

När jag hörde nyheten var det något som på djupet rörde mig. Jag hade så många starka band till arabvärlden. Det fanns politiska kommentatorer som menade att Sadats steg bara var ett politiskt rävspel. Men något i mitt innersta sade att här hade Gud själv varit arkitekt. Sadat satte sin egen auktoritet, sitt liv och sin politiska framtid på spel i ett försök att bygga försoning. Det dröjde inte länge innan han med sitt liv fick plikta för sin djärvhet.

Under många dagar gick jag och tänkte på Sadat. En tidig morgon slog mig tanken: "Vad är ditt Jerusalem?" Mitt uppe i ett intensivt industriarbete som ständigt förde mig ut i världen glömde jag lätt de konflikter vi hade genomlevat i MRA i vår tidigare arbetsgemenskap. Ändå fanns där på botten ett vemod över band som brustit mellan kolleger som trots allt delade samma tro men inte längre samarbetade. "Skulle jag ha mod att handla som Sadat", frågade jag mig själv. Jag blev inte kvitt tanken. En dag bad jag: "Gud, om det finns ett steg som du vill att jag skall ta för att bringa försoning i vårt världsarbete, om inte annat än det minsta lilla element, så visa mig det och gör mig vilig till det."

Inte länge efter detta var jag tillbaka i Polen tillsammans med vår firmas högste chef. Det var en råkall, mörk decembermorgon. En polsk firmabil körde oss och min vän Janusz Witkowski ut till en industri i Pabianicze långt ut från Warszawa. Vägen hade just gått genom en skog och en slätt öppnade sig framför oss. Vi satt halvdåsannde i bilen när chauffören skrek "Jesus!". Jag märkte med ens att bilen rörde sig sidledes fram och roterade sakta runt, alltjämt i 120 kilometers fart. Vägen var täckt av svart is och bilen hade vanliga sommardäck. Sidledes guppade bilen över motorvägens mellansektion utan att stjälpas, mellan elstolparna och vidare mot andra sidans dikesren och stannade sedan slutligen i mitten av vägen. Till råga på

allt kom i samma ögonblick en annan bil rusande fram med hög fart i mörkret men lyckades undgå en frontal kollision genom att sekunden innan köra ut på åkern. Vår chaufför var chockad. På kvällen var kombinatdirektören värd vid en stor middag. Också han var skakad och föreslog gång på gång en skål "till er räddning!". Jesus hade säkert hört chaufförens nödrop, tänkte jag. Ännu en gång hade jag klarat livhanken.

Strax efter fick Aino erfara detsamma på ett lite annat sätt. Hon klagade en dag över en svag öronvärk. Som skolflicka hade hon haft en svår öroninflammation men den hade inte efterlämnat andra men än försvagad hörsel på ena örat. Hon gick nu till en öronläkare som lugnade henne och gav några piller. Men det hjälpte inte riktigt så hon sökte upp en professor, en öronspecialist. Inte heller han såg någon orsak att vara oroad. "Det går snart över!"

En morgon i vår gemensamma stilla stund fick vi båda, helt oberoende av varandra samma tanke, att inte nöja oss med det besked vi fått utan söka upp ännu en specialist. Är det inte förmätet av oss att tvivla på dessa två läkare, menade Aino, men beslöt ändå följa tanken vi fått.

En vän rekommenderade en finsk professor som kanske var den bästa i sitt fack i Europa. Men det var knappast sannolikt att han hade tid. "Om han inte vet så vet ingen", sade min vän. Aino lyckades få en stund med professorn. "De förra diagnoserna är helt fel", sade läkaren och tillade: "Här föreligger en så allvarlig sak att vi omedelbart måste operera. Vi har ingen tid att förlora. En infektion håller på att tränga in i hjärnan och kan snabbt leda till döden. Jag ställer er först i hela operationskön." Operationen lyckades.

Vi hade bäge inom loppet av en kort tid fått vårt liv tillbaka. Vad betyder det, frågade vi varandra.

En dag slog mig en klar tanke: "Gud är aldrig obestämd och oklar. Ditt Jerusalem är Stockholm." På en gång visste jag vad det gällde. Under många år hade jag samarbetat med en svensk. Men under de vanskliga åren som sedan följde stängde jag mitt hjärta och sinne helt för honom. Jag kände varken hat eller bitterhet men jag hade avskrivit honom från mitt medvetande. Ånger började fylla mig. Jag förstod att min inställning i Guds ögon var hårdare än hat. För hat tar ändå ställning till en människa. Jag såg följderna av min hårdhet. Vad min svenske kollega hade gjort eller lämnat ogjort var nu med ens totalt

irrelevant. Min sak var att be honom förlåta min kalla inställning. Jag måste också be Gud förlåta mig och be honom fylla mig med en ny kärlek. Jag berättade för Aino om mina tankar. "Det är ett drastiskt steg om du tar det", sade hon.

Den försoning vi upplevde har hållit. Förhållandet blev inte endast helat utan vi knöt ett vänskapsband som fortsatt intill denna dag. Med förvåning fick jag se hur följderna av detta enkla steg spred sig som ringar på vattnet utan att jag egentligen gjorde något mera. Själv fann jag mig snart på nytt mitt uppe i en arbetsgemenskap över alla gränser.

Jag hade inte besökt Caux på fjorton år. Nu upplevde jag platsen med nya ögon. Det hade ingenting att göra med briljanta föredrag och analyser. Här var en levande miljö där människor blev inspirerade att söka sin egen roll, så att Guds vilja kunde bryta igenom de olösta frågorna i världen. Om man en gång i livet fått en vision som ger global spännvidd åt ens arbete, kan man aldrig glömma det. Man blir aldrig mer tillfreds med något snävare. MRA var inte mera för mig en "rörelse" där jag hade en uppgift. Det var snarast ett gemensamt uppdrag tillsammans med nya och gamla vänner, att föra påskens erfarenhet av förlåtelse och inre frihet som en helande kraft in i hjärtat av vårt moderna samhälle.

Det var som om jag hade fått en ny livsuppgift som en oförtjänt gåva, något som fyllde mig med tacksamhet. Aino märkte skillnaden. Hon hade under de gångna åren ibland klagat över att jag var liksom ett instängt lejon, retlig och otillfredsställd. Det skapade spänningar hemma. Vi fann en ny enhet i en kallelse vi båda kunde satsa våra krafter på utan förbehåll. Det blev en kraft som skulle bära oss genom de oväntade svårigheter som snart stod för dörren.

"Tänk om det vore möjligt att skapa ett hjärta i riksdagen", sade Aino en dag till mig. Medan jag ständigt var på resor och affärsmöten hade Aino ofta tänkt på om vi på något sätt kunde ge åtminstone ett litet bidrag till att hjälpa politiker hos oss att se tingen ur litet större perspektiv. Var vi i Finland sist och slutligen nöjda så länge det gick bra för vårt eget land? Vi kunde inte värja oss för att det verkade så. Om vi bara hade en grupp riksdagsmän som började tänka i nya banor. Hur öppna sinnet hos vårt folk att mera tänka på vad vi kunde ge bortom gränserna? Många riksdagsmän hade säkert en kristen tro

men såg den oftast som en personlig sak och kanske som en utmaning att handla moraliskt i mån av möjlighet. Men tanken att Gud har en plan som han är villig att visa var ganska främmande.

Ainos idé verkade fin men hur kunde det ske? Nyckeln kom från Afrika.

En afton satt jag hemma hos en bekant i London. "Jag har två unga vänner från Zimbabwe här i staden", sade han. "Deras dröm är att komma till Norden innan de reser hem. Kan du göra något i saken? Problemet är att Rhodesia har upphört men officiellt finns ännu inte Zimbabwe, och Nordens ambassader säger att det därför inte går." Saken var komplicerad men genom en tjänstvillig herre i Helsingfors fick de två afrikanerna specialtillstånd. Här var nu en utomordentlig chans för våra politiker att få höra om Zimbabwe. Självständighetskampen var slut. Vad hade egentligen hänt? Hur hade man kunnat undvika ett stort blodbad? Det frågade sig alla.

Mikko Asunta tog kontakt med riksdagsledamöter från alla olika partier och med utrikesministeriet. Intresset var stort. I det gamla Syd-Rhodesien hade statsminister Ian Smith's son Alec lyckats övertala sin far att natten före en stor arméoperation träffa Mugabe för ett sista försök att få till stånd försoning. Ian Smith hade strax dessförinnan kallat Mugabe för Satans apostel och Mugabe hade satt Smith på första plats i sin likvidationslista. Alec hade varit heroinmissbrukare och drogförsäljare. Genom ett under hade han blivit en fri man. Han hade funnit en tro som han genast ville omsätta i handling i landets desperata läge.

Våra afrikanska vänner berättade i detalj om de dramatiska händelser som kulminerade i den nattliga episoden och i fred. Litet senare blev en dokumentärfilm gjord om de gångna händelserna i Zimbabwe. Alec Smith och tidigare gerillamän berättar i den om sina upplevelser. "Den filmen måste ha premiär i riksdagen", sade Mikko Asunta. Hur skulle det lyckas? Men Asunta med sin enastående envishet fick ett femtiotal från alla partier att ställa upp, högermän, kommunister, liberala. Denna eftermiddag blev upptakten till en livlig mångårig kontakt med många riksdagsledamöter. Snart var Alec Smith själv under en vecka vår gäst i Helsingfors. Den tidigare heroinförsäljaren var nu den ende vite fältpresten i Zimbabwes nya nationella armé.

Under de följande åren kom en stadig ström av gäster från olika

delar av världen för att dela med sig erfarenheter av att bygga försörjning och samarbete på en grund som inte kunde rubbas i första storm. Där var kyrkomän från Afrika och socialistledare från Frankrike, ungdomar från Indien. Vårt hem var en genomfartsplats för folk från alla världsdelar.

Vi samarbetade förutom med Mikko Asunta också ivrigt med politiker från de flesta partier. En av de ivrigaste var Margit Borg-Sundman, en riksdagsledamot som också varit ledare för kvinnornas världsråd.

Margit var en av de mest orädda politiker jag känt. Riksdagens vaktmästare sade att hon var den ärligaste av riksdagens alla medlemmar. Hon hörde visserligen till högerpartiet men röstade ofta till partistyrelsens förargelse över partigränserna om det motsvarade hennes övertygelse. Trots att hon ideologiskt stod så långt borta från kommunisterna som det gick, var hon vän med kommunistpartiets ordförande, Hertta Kuusinen, dotter till en av Stalins betrodda regeringsmän under kriget. En djupt mänsklig erfarenhet av sorg hos båda skapade

Margit Borg-Sundman i Panchghani, Indien, med Mahatma Gandhis sonson Rajmohan Gandhi och James Dickson.

ett märkligt band av vänskap. Det höll trots de offentliga dusterna dem emellan.

Margit vågade ta upp den moraliska kampen och var villig att bli missförstådd. Hon visste att demokratins immunsystem stod och föll med att vi var modiga nog att tala ut och hamna i blåsväder när fres-telsen att tiga var stor. Hon brann för att öppna sina politiska kollegers hjärta och tänkande för Guds dimension. Margit sparade aldrig sig själv. Hon var åttio år när hon beslöt fara till Zimbabwe trots svår invaliditet. Det var just när landet blivit självständigt.

Några ledande personer i det nya Zimbabwe hade hört om Margits centrala roll efter krigsslutet 1944 när nästan en halv miljon finlända-re hade mist sina hem. Inom loppet av några veckor måste alla dessa människor få nya hem väster om den nya påtvingade gränsen. Margits erfarenheter var värdefulla för det nya afrikanska landet. Också där gällde det att förflytta stora befolkningsgrupper.

Margits vänner, släktingar och hennes läkare sade att det var van-sinnigt av henne som sjukling att resa iväg. När hon inte lyssnade på det örat, sade hennes städerska till slut med undergiven röst: "Ja, Mar-git, härnäst träffas vi då i himmelen." Margit kom tillbaka från Zim-babwe, inte i kista utan vid bättre hälsa än före resan.

När Margit firade sin 85-års fest steg min dotter Elina som då var tjugo år gammal fram när ordet var fritt: "I Margits sällskap glömmet jag helt all ålderskillnad."

Aino kände efter de gångna åren att hon hade en uppgift som gav mening åt livet. Hon kände att hela vårt världsarbete under de svåra åren hade fått en dyrbar lärdom som banade väg för framtiden. Hon bjöd ständigt unga finländare att vara med om det hon själv gjorde. Hon öppnade för dem en värld de inte kände. Vi arbetade dagligen också tillsammans med Margareta och Eero Sundell. Deras osedvanli-ga helhjärtenhet var en fortsatt inspiration. Vi och våra vänner var inte ute för att fiska någon in i något projekt eller en rörelse. Det var kans-ke hemligheten till att våra vänner i riksdagen var ivriga att komma igen. Vi ville ge en impuls och visa på en sällan tillämpad dimension av ledarskap. Ofta fann vi att dessa män och kvinnor trots alla sina kontakter kände sig ensamma som människor.

NÅGRA VECKOR KVAR

En januarimorgon 1983 klagade Aino över lindrig värk i magen. "Kanske borde vi gå till läkaren", undrade hon. Läkaren antog att ingenting avvikande förelåg men ville ändå för säkerhets skull ta ett par röntgenbilder som sändes vidare till en specialist. Denne tog ett par nya bilder och föreslog en liten diagnostisk operation för att vara på säkra sidan. Elina var nu femton år. Vi var båda oroade över den vändning saken tog. Några dagar senare blev Aino inlagd på sjukhuset.

Jag träffade kirurgen morgonen efter operationen, just när han skulle gå in till Aino. Det planerade lilla ingreppet hade blivit en komplicerad heldagsprocess för två kirurger. Det var en långt utbredd cancer. Kirurgerna hade inget annat val än att avlägsna hela magsäcken och tre andra organ. Symptomen hade varit så svaga att en diagnos inte hade varit möjlig utan kirurgiskt ingripande. Av Ainos trötthet borde vi kanske ha anat att allt inte var i skick. Men det var den mörka tiden på året. Vårt liv var intensivt och tröttheten därför inte så förvånande.

Aino hade just vaknat och visste ingenting om resultatet. Professorn frågade mig hur mycket jag tyckte han borde berätta för henne. Jag svarade att vi en gång hade beslutat att aldrig ha hemligheter oss emellan, och det gällde nog också nu. "Om så är fallet kan ingenting vara bättre", tillade professorn. Tio minuter senare var jag hos Aino. Lugnt berättade hon vad professorn just sagt henne. Vi beslöt att Elina måste få veta allt. Både då och senare visste hon lika mycket om sin mors tillstånd som hennes föräldrar.

Med karakteristisk seghet började Aino repa sig. En dag råkade hon läsa ur den 103:dje psalmen en vers där psalmisten uppmanar att tacka för "allt det som är i mig". Aino smålog: "Här är ju ett exakt besked hur jag skall förhålla mig till dessa magbesvär."

Ett år senare konstaterade läkaren att han kunde visa grönt ljus för framtiden. Inga spår av cancer fanns mera. Aino och jag kunde göra långtidsplaner, naturligtvis med de besvärliga begränsningar som operationen hade medfört. Hela resten av sitt liv skulle hon få leva med starkt reducerade krafter. Ändå var det en stor dag av fröjd. Vi kunde

fortsätta att arbeta med våra vänner, ha människor hemma hos oss. Vi kunde knappast tro att det var sant. Det var vår och vi planerade t.o.m. en kort resa till Schweiz.

Några veckor gick. En dag sade Aino att åttandet som ju efter operationen alltid var besvärligt var aningen svårare än vanligt. Kanske det är klokt att få någon medicin innan vi reser iväg, tänkte hon. Läkaren ville för säkerhets skull ta några röntgenbilder. De nya bilderna var oklara och kirurgen ville göra ett obetydligt operativt ingrepp för att försäkra sig om att ingenting speciellt var å färde. Aino hoppades på det bästa men var antagligen i sitt innersta förberedd på det värsta.

Det var påsk. På sjukhuset skrev Aino i sin dagbok: "Käre Jesus, du får då ta hand om alla slags situationer. Låt oss tillsammans se och uppleva också denna situation." Ingreppet avslöjade ett vidsträckt nytt cancerområde som med alarmerande fart trängde fram i olika riktningar. Läkaren var helt överraskad. Ingen operation var mera möjlig. Ingen bestrålning eller medicinbehandling kunde mera leda till resultat. "Det här är en grym sjukdom", sade han och förutsade att slutet kunde komma efter några veckor. Jag gick från sjukhuset nästan som bedövd.

För andra gången på litet över ett år hade vårt livsperspektiv ändrat riktning. En dov slutgiltighet kastade nu sin skugga över vårt liv. Aino var seg och veckorna och månaderna följde varandra. Men sjukdomen och plågorna satte en allt hårdare stämpel på hennes yttre. Till slut vägde hon knappa fyrtio kilo. Aino förhöll sig till allt utan uppgivenhet fast början emellanåt syntes övermäktig. "En del av livet innebär också att lära sig avstå", sade hon åt mig. När recessionen många år senare drabbade Europa tänkte jag på vad Aino sagt. Det fanns i vårt land en benhård vägran hos bättre lottade att avstå en tum av uppnådda fördelar för de förfördelades skull.

Jag ville först protestera i mitt inre. Det intensiva arbetet på firman tvingade mig på dagarna att glömma situationen där hemma. Men på resan till och från kontoret kom allt över mig. Jag grät ibland hela vägen i bilen.

Undret skedde att den korta tid vi enligt läkaren borde ha haft kvar, tänjdes till hela fjorton månader. Efter Ainos död fann jag de spridda anteckningar hon gjort i sina stilla stunder. Vanligen sparade hon dem inte, men nu täckte de just denna period. När jag läste dem gick det upp för mig att denna svåra tid hade en annan sida.

Dessa månader blev för Aino en ny upptäcktsresa till en inre värld, lika verklig som den yttre; hur finner man ett svar på fruktan, vad betyder Guds kallelse när alla yttre resurser är slut, vad är en döende människas plats och nytta i samhället.

Det märkligaste var den tacksamhet som växte fram hos henne. Den blev efterhand det bärande elementet under dessa månader. Hon pekade på en annan grundinställning till tillvaron, på något som kan börja genomsyra livet oavsett vad som möter oss.

Jag bad Elina och Ainos syster läsa anteckningarna från Ainos sista år. De var båda övertygade om att de kunde bli ett starkt stöd också för andra människor i liknande belägenhet. Resultatet blev en liten bok som senare också blev översatt till fem andra språk.

Aino vistades omväxlande hemma och på sjukhus. Ibland hoppades hon kunna förlänga de korta hembesöken åtminstone med några dagar. För Elina och mig var det svårt att veta hur vi skulle handla. Elina var i skolan hela dagen och mitt arbete tvang mig ofta att vara utomlands. Vi kunde inte hemma ge Aino den vård hon behövde. Mitt samvete plågade mig ofta när jag inte visste vad jag skulle göra. Men Aino trodde att Gud visste vad som var bäst i varje skede och att han steg för steg skulle ge den klara ledning som vi behövde. "Det är bra att vara ensam och i ro dessa dagar," skrev hon i början på sin sjukhusvistelse, "att vara på 'retreat' på sätt och vis. Det är bra att allena möta och ta itu med vissa ting och situationer."

Aino tänkte på vår tonårsdotters framtid när hon nu själv snart skulle dö. Hon såg Elina som ett av sitt livs stora under. Läkarna hade en gång konstaterat att Aino med största sannolikhet inte kunde få barn. Aino sade en dag att hon måste överlåta sin oro för Elinas framtid i Guds hand. "Om jag sörjer för hennes skull betyder det bara att jag har ett krav på att Elina skall få en tryggad framtid utan alltför många kast, men det kanske hindrar hennes största växt som människa."

Aino tänkte helt realistiskt också på min framtid. En dag sade hon helt oväntat åt mig: "Jag hade idag en klar tanke att du skall gifta dig på nytt när jag dött." "Aldrig!", svarade jag genast, "aldrig får jag en sådan kumpan som du!". Men Aino fortsatte lugnt: "Nu talar du inte på det sätt som Gud tänker. Du är inte närmare Gud om du förblir ogift. Var säker på att du inte binder dig till det som har varit med sådana band som inte han har inspirerat." Långt senare, bara ett par

veckor innan hon dog, kom hon tillbaka till samma sak: "Hör du," sade hon, "lovar du att du håller ditt hjärta öppet för ett nytt äktenskap?" Jag brummade något otydligt. "Lovar du?" upprepade Aino sin fråga med en viss skärpa. "Nå jo", svarade jag. Fyra år senare var jag gift på nytt.

Varje kväll vandrade Elina och jag till sjukhuset. Efterhand som veckorna och månaderna gick kände vi snart varenda sten på vägen. Aino gladdede sig över att vi i vårt förhållande inte hade något ouppklarat eller skevt. Hon låg tillsammans med femton andra i en klassiskt vacker sal i det gamla kirurgiska sjukhuset. Ivrigt följde hon med det som skedde i sjuksalen. Hon var glad att få ligga i ett rum med så många. "Jag vill vara en arbetskamrat till Kristus i denna sal", sade hon. "Just sådana människor står han nära fast jag i det normala livet knappast skulle söka deras sällskap. Men Kristus har dött för dem alla, om de sedan vet det eller inte."

"Jag är ett så kallat hopplöst fall och mitt tillstånd är sämst av alla i den här salen," anmärkte hon en gång med litet galghumor, "och därför har jag ju en möjlighet till att uppmuntra som de andra inte har!" En kyrkligt anställd kvinna råkade en gång ligga i sängen intill. Hon var lamslagen av rädsla. Senare berättade hon för mig att hon genom sina samtal med Aino hade funnit inre ro och ny tro. Ett ungt par kom några gånger hem till oss för att städa när Aino var hemma. Hustrun berättade att Aino hjälpte henne in på en ny väg: "Här låg en döende kvinna som hade en mycket större vision än vad jag någonsin har haft av vad Gud kan göra genom en människa eller ett folk."

Aino kunde inte acceptera att somliga läkare behandlade sina patienter bara som "medicinska fall". En överläkare som under en period dagligen kom till rummet var kall som en fisk och gav inte patienterna en chans att uttrycka vad de kände. Översköterskan och svansen av assistenter som följde efter var undergivet tysta. En dag när läkaren igen kom till Ainos säng kunde hon inte behärska sig längre. "Det är omöjligt doktorn, att få någon som helst mänsklig kontakt med er!", utbrast hon med ljudlig röst så att hela salen hörde det. Doktorn hajade till. Översköterskan såg chockerad ut. I samma ögonblick brast Aino i gråt. På kvällen kom översköterskan till Aino och sade: "Ni uttryckte det som vi alla har känt men ingen någonsin har vågat säga." Nästa gång när överläkaren kom var han som en annan människa.

Ainos livslust var obetvinglig. Hon försökte se mera hopp i sin situation än vad läkarna gjorde. En liten tröst för henne var att hennes egna inte befann sig i samma situation fast hon själv också hade velat slippa den. En dag berättade hon för mig att sköterskan uppmanat henne att acceptera att leva i realiteterna. "Men det finns så många realiteter", tillfogade Aino. "Självfallet är min situation en realitet, men realiteter är också det eviga livet, liksom livets starka fortsättning här på jorden. Sköterskan har rätt men det ligger mycket mera bakom det hela. En realitet är också vår inbördes ärlighet och öppenhet. Realitet betyder inte bara sorger och svårigheter utan också Guds kärlek."

Bibeln hade alltid betytt mycket för Aino. Nu märkte jag hur den blivit för henne en outtömlig källa av hopp och kraft. "Bibeln är så full av löften", sade Aino. "Gud bär oss i varenda situation och ger kraft att stå ut i olika skeden."

Aino magrade alltmer och krafterna började sina. När vi en dag var tillsammans kom en församlingsmedlem till henne och framlade sin syn på att det kanske var hennes synd som gjorde att hon var sjuk: "Om du hade större tro kunde du bli frisk. Du måste tro på Gud!" Så citerade han en rad verser ur bibeln. Jag kunde inte behärska mig: "Naturligtvis tror vi att Gud kan göra under idag liksom tidigare. Men tänk på Paulus som tre gånger bad om att bli fri från sin fysiska plåga men inte blev det, utan nöjde sig med att få kraft att bära sitt lidande." Besökaren blev arg: "Jo, alla tar upp det där exemplet". "Det är väl inte så dåligt, Paulus var väl ändå en rätt hängiven kristen eller hur?", frågade jag. "Och tänk på Jesus som bad att bli förskonad från sitt öde men inte heller han blev det. Men Jesus tillade: 'Inte som jag vill utan som du'. Och för det tredje, alla som under gångna tider blivit botade dog ändå allihop till slut. De fick litet extra tid."

Aino blev djupt deprimerad av besökaren och sade åt mig: "Kanske har jag inte en sådan tro som jag borde ha?". Men nästa morgon var hon glad och lugn. "Vet du, jag tänkte på att det ju visserligen är möjligt för Gud att bota en sjukdom om han vill. Men det väsentliga i oss är ju inte kroppen utan själen och anden. Och om jag har blivit fri från rädsla och oro då är det ju det största av alla under!"

Många människor kom för att träffa henne på sjukhuset och hemma. Aino klagade en gång för mig att så många besökare kom till henne nedstämda och sorgsna. "Jag längtar ibland att de skulle uppmuntra mig, för också jag är en människa som hela tiden får kämpa

med min egen natur. Nu har jag ju inget annat val än att försöka uppmuntra dem.”

En skolkamrat från barndomstiden kom en dag till sjukhuset. Hon var nu gift med amerikanske ambassadören. Aino sade efteråt: “Mannen är ambassadör för en stormakt. Jag är ambassadör för Guds rike - och så här skröplig. Men det är den allra största kallelsen.” Ett par månader före sin död sade Aino: “Aldrig har min kallelse att vara Guds arbetskamrat här på jorden betytt mera för mig än idag.”

Många började genom Aino förstå att kallelse och nytta i Guds perspektiv har föga att göra med yttre förutsättningar, men har allt att göra med hjärtats och viljans överlåtelse. Hon bad att vi på hennes begravning inte skulle tala om henne utan hellre om vår kallelse. Aino såg livet i ett vidare perspektiv. “Vårt liv är en del av evigheten och evigheten börjar redan här”, sade hon.

Ibland var Aino olycklig över den verkan den ständiga medicineringen och plågorna hade på nervsystemet. Hon led av att hon emellanåt inte kunde förhålla sig till sina medmänniskor som hon hade önskat. Hon kände sig otillräcklig och fullständigt hjälplös. “Hur kan jag vara ett Guds redskap? Hur skall jag kämpa mot leda och negativa tankar? Min själ är åter och åter fylld av synd.” Och hon fortsatte: “Jag gör väl i att komma ihåg att fast jag verkligen inte kan lita på mig själv, så kan jag i alla fall lita på Gud. Det är en nådens gåva. Det borde vara en del av ett normalt kristet liv och inte bara ett helgons liv.”

De ursprungliga några veckorna som läkarna förutsagt hade redan tänjts till ett år. Översköterskan sade att Aino kommit alla läkarnas tidtabeller på skam. “Otroligt att ni ännu lever”, kommenterade en kirurg. Aino var säker på att hemligheten var vännernas förbön världen runt. En dag ringde Stanislaw och Elvira Stomma från Warszawa och berättade att deras vänner i Ursulinerklostret, nittio nunnor, under nio dagars tid hade bett för Aino.

Ainos förhållande till Kristus var okomplicerat: “Tänk att jag inte behöver säga ‘sir’ till honom, utan kan bara ropa ‘hej’ och här är han. Han talar till mig liksom han talade till sina lärjungar.” Och hon skrev: “Kom ihåg att Jesus är din bästa vän. Inte heller han är glad för den här situationen men låt oss tillsammans göra det bästa möjliga av den. Tack att jag ändå har så här bra att vara. Det må sedan gå hur som helst, så är livet på plats!”

Aino försökte att inte ge efter för vemod och melankoli. "Tack för allt vad Herren har gett under livet", antecknade hon. "Jag skulle inte vilja byta mitt liv mot någon annans. Tacka i varje skede. Tacka t.o.m. för denna sjukdom. Tag den som en gåva, för den tvingar dig att vända dig till Gud."

Febern steg nu ofta till 41 grader och plågorna var hårda. Aino kunde inte svälja ens en vattendroppe. Hon frågade läkaren om han någonsin sett en liknande sjukdom botas. "Nej, aldrig", svarade han. "Jag är inte rädd att dö", sade Aino. "Men jag skäms att jag inte helt litat på Gud när det gäller Elinas framtid."

Sommaren bröt in. De sista veckorna var Ainos tankar ljusa och fulla av tillförsikt. En dag sade hon: "Jag kan nu leva bara en dag i sänder, men jag kan investera i människor till mitt sista andedrag!"

Den värsta arten av cancer, kommenterade läkaren en dag. "Jag har accepterat det", sade Aino. "Jag har funnit en stor inre frid. Jag älskar Kristus för att han förstod den vanliga människan. Det som människorna verkligen behöver är sinnets och själens ro. Det hade Jesus därför att han hade de rätta värdena och prioriteterna i livet. Jag ser inte mera döden som en skiljande gräns, utan väntar med glädje på det eviga livet. Min tro på det eviga livet har vuxit. Också jag får komma dit." En gång beskrev hon en dröm hon haft: "Jag såg ett vitt lamm med silkeslen ull. Allt runtomkring var betryck men invid lammets kom en stor frid och skyddande trygghet över en." Hon berättade om en annan dröm: "Jag såg en stor stad på ett berg, alldeles som San Francisco. Ett ofantligt ljus låg över staden och en klar ström rann rakt genom den."

Alldeles mot slutet fick Aino göra ett kort hembesök. När hon två dagar senare stod vid ytterdörren, färdig att fara tillbaka till sjukhuset sade hon: "Nu vet jag att jag inte kommer hem mer. Välsigna Gud detta hem."

Jag hade kommit tjugo minuter för sent till min mors dödsbädd, likaså kommit hem först efter min fars och brors död. Jag ville inte att det skulle ske igen. Jag var nu hos Aino 36 timmar utan avbrott. Elina var med mig och vilade ibland på sjukhusgolvet. På sin födelsedag, två dagar före sin död sade Aino: "Bibeln har så ofantliga löften." Det sista hon sade var: "Härligt att se dig och Elina." Den sista morgonen verkade det som om hennes stora klara ögon blickade högt upp och

hon sträckte plötsligt sina händer upp mot taket liksom för att gripa något. Hon sade ingenting mera.

UNDER SÖDRA KORSET

De tre åren med en allt svagare mor hade för Elina varit en hård påfrestning. Hon hade nu framför sig det sista skolåret och jag det sista året av aktiv tjänst inom industrin.

Nästan omedvetet hade jag lärt mig något nytt. Jag hade tvingats ta ny ställning till vad som ytterst var väsentligt i livet. Jag hade alltid trott på vikten av att bedja men under gångna årtionden hade tiden ofta inte räckt till. Jag kände nu ett starkt behov att ta tid inte bara på morgonen eller sent på kvällen utan också på eftermiddagen, för att bedja för människor, medarbetare, vänner, för klarhet i planer, för folk och deras ledare. Vilka följer det sedan hade var inte min sak att bedöma. Men någonting i mitt innersta bekräftade betydelsen av det. En visshet växte fram om att Gud ville vara med också i fortsättningen och visa vägen framåt.

I barndomshemmet hade bönen varit en normal och naturlig sak. Det jag lärde som ung ingenjör i Caux var heller ingen ny uppfinning. Frank Buchman hjälpte sin samtid att återupptäcka stillhetens och lyssnandets hemlighet. Kyrkofäder genom århundraden, bland dem också Luther, hade starkt betonat det. Men på något sätt hade denna lyssnandets dimension blivit bortglömd. Den schweiziske filosofen Max Piccard skrev 1948 att "ingenting har förändrat människans natur mera än förlusten av stillhet".

Stillheten öppnar porten till att finna Guds plan steg för steg och banar väg för ett nytt långtidsperspektiv. Den öppnar porten till kraftens källor och till inre frihet. Sann bön har en dubbeldimension. Det är att ge uttryck för det väsentligaste vi behöver och hoppas på, för oss själva och för våra medmänniskor. Men det är också att ständigt vara öppen för vad Gud vill säga till oss. Hela bibeln är en illustration av denna helhet.

Bön har kraft att binda det onda och öppna kanaler för Guds ande. Många idag känner det som om onskans krafter har släppts lösa i världen samtidigt som Guds kraft arbetar som aldrig förr. Det är denna kamp mellan ljus och mörker som bönen gör oss delaktiga i. Bön är också en stark förberedelse för all handling. I kristet arbete idag är bönen en underutvecklad resurs. Peter Howard skrev om det i ett brev lite före sin död: "Vi ägnar avsevärd tid på kvällen, morgonen

och under dagen till att be för våra arbetskamrater i många länder och för dem som de är i kontakt med. Det är en fascinerande investering av tid och tankar. Under kommer att följa. Hela vår livssyn kan fyllas av hopp genom den helige ande.”

Några unga i Norden bad mig berätta vad jag trodde var orsaken till de svårigheter vi hade i vårt världsarbete i slutet av sextioalet. Enkelt sagt kunde det väl förklaras med att det fanns en klyfta mellan den stora målsättningen och arbetsstyrkans inre mognad. Mänsklig auktoritet fick för stor betydelse. Kallelsen var det inget fel på: att bygga en ny värld. Men det måste ske på Guds villkor. Envar som ger sig in i en sådan uppgift måste vara beredd på att en obalans alltid kommer att finnas, att det därför gäller en oavbruten kamp för kvaliteten i det inre livet.

En fråga är väsentlig. Är jag rustad att stå emot materialismen i mitt eget hjärta och sinne? Det första beslutet att välja ny väg är visserligen avgörande. Men den som vill hålla fast vid en kristen förpliktelse klarar det inte utan disciplin; sann gemenskap, bibelläsning, bön, gudstjänstliv. Det ständiga vattnandet behövs.

Innan vi gifte oss hade Aino arbetat fyra år i Australien, Tasmanien och Nya Zeeland. Hon hade ivrigt hoppats få mig med dit en dag. Nu var det för sent. Sommaren 1986 fick Elina och jag en överraskande inbjudan från vänner i Australien att komma dit. Elina inbjöds att ta del i en kurs för ungdom främst från Stillahavsområdet och Asien. Mig frågade de om jag kunde medverka i en serie aktioner med syfte att hjälpa industrin i de konflikter som hade drabbat gruvindustrin i Australien och fårköttindustrin i Nya Zeeland.

Det var 36 grader kallt när vi lämnade Finland och 36 grader varmt när vi kom till Sydney.

Australierna är hjärtliga och rakt på sak. Kanske har det att göra med att så många kommit dit från svåra förhållanden. Man var van att hjälpa varandra. Några år tidigare hade jag fått en liten försmak av den fria australiska andan. En julidag när Aino och jag just var på väg på några dagars semester ringde dörrklockan. En vänlig herre med fru och två barn stod därute. “Vi är från Australien,” sade mannen. “Vi har knappast träffats förr,” sade jag, “men hur har ni hittat hit?” “Jo en gång i vårt liv ville vi se Norden. Så fick vi höra att en bekant till oss hade en kusin vars frus väninnas syster en gång träffat en finsk flicka

som hette Aino och som länge var i Australien. Och så lyckades vi spåra upp hennes nya namn och adress. Och nu är vi här - och vi har rikligt med tid." Jag hämtade Aino från köket. "Det där är Australien" sade Aino, "vi kan inte göra familjen besviken. Vi avbryter semestern!"

Bland knappa arton miljoner invånare träffar man i Australien representanter för mer än 150 nationaliteter. Det är frapperande hur de anpassat sig till ett så mångskiftande samhälle. Genom sin bakgrund har de en förmåga att ha världen levande i sitt medvetande. Under första och andra världskriget sände landet hundratusentals män till slagfälten i andra ändan av världen. Krigsmonumentet i Canberra bär vittne om den märkliga insats Australien gjort.

Diskrimineringen av urinvånarna är ett kapitel i Australiens historia som intill våra dagar har kastat en svart skugga över landet. Ännu är problemet inte helt löst fast de mest flagranta orättvisorna försvunnit. I fyrtiotusen år har urinvånarna bott på kontinenten. Ännu in på 1800-talet kunde det hända att värdarna på de stora godsen i Tasmanien bjöd gästerna efter lunch ut på urinvånarjakt. Samma diskriminering har maorifolket i Nya Zeeland fått erfara. I början på vårt århundrade var hela maorifolket i fara att dö ut.

Elina och jag var med på en konferens i Nya Zeeland som maorierna tagit initiativ till. Den hölls i maoridrottningens residens i den lilla orten Ngaruawahia. De hundrafemtio deltagarna bodde i några "marai", stora traditionella vackert prydda hus med ett enda jättelikt rum i vart hus. Väggarna var tätt prydda med bilder av de avlidna som i maorikulturen alltid haft en prominent ställning.

En grupp energiska engelska damer var synbarligen oroliga och ville organisera inkvarteringen enligt goda brittiska principer, äkta par som "moralisk barriär" i mitten av varje stor sal, ensamma män i ena ändan och ensamma kvinnor i andra. Så strömmade gästerna in i maraihuset. En översvallande vänlig äldre maorivärdinna kom med öppna armar och bad alla att fritt hitta åt sig en madrassplats. De engelska damerna såg förbryllade ut men allt gick till i gammal värdig traditionell maoristil. På natten vaknade jag av att två äldre damer snarkade i takt. I halvmörkret såg jag en lodrätt kattsvans sakta röra sig mellan raderna av sovande.

Dagarna i drottningens marai siktade på att bygga broar i den oroli-

Elina med maorivän i en maorisk "marae" i Ngaruawahia i Nya Zeeland.

ga Stillahavsregionen. Det var omöjligt att jämka alla politiska eller religiösa riktningar som var företrädna. Man pekade på historiska orättvisor i skiftande sammanhang. Men hur långt tillbaka skulle man gå? Samma fråga har varit brännande aktuell i Europa och Afrika. Det är omöjligt att bli enig om rättvisa utgångslägen till vilka alla borde sträva tillbaka. Inför våra ögon fick vi uppleva hur människor från de olika Stillahavsländerna vågade se in i sitt eget inre, medge sin egen och sitt folks skuld. När de såg sin bitterhet och beslöt stiga ut till nytt ansvar tog de en genväg förbi varje teori.

Där var folk från Vanuatu, Kiribati, Fiji; självständiga, men för européer för det mesta okända FN-medlemmar. Jag lärde känna en gammal präst från Kiribati. Han hade en gång blivit gripen av vad han lärde om Kristus. Men på hans språk fanns ingen ordentlig bibel. Han kände det som sin kallelse att göra något åt det. Men det hastade för han visste att han inte hade många år kvar. Under flera år hade han arbetat dag och natt med bara två timmars vila om dygnet för att få

arbetet gjort. Och han hade fått krafter till uppgiften och just genomfört den.

Ngaruawahia blev också startskottet för en insats i industrin. Fårköttproduktionen i Nya Zeeland är ryggraden i landets ekonomi. Svåra konflikter hade skakat den. Min närmaste lagkamrat var Les Dennison, en engelsk fackföreningsman och tidigare kommunist, nu katolik. Les hade som ung man anmält sig som frivillig till Finlands vinterkrig och var medlem i den expeditionskår som Churchill ville sända till Finlands hjälp. Les visste hur man bedriver klasskamp i industrin men han visste också hur man botar den.

Efter några hektiska veckor i Nya Zeeland hade vi nu kommit till sydspetsen av landet nära staden Invercargill. Bara vatten skilde oss från Antarktis. Jag var tjugotusen kilometer från mitt hemland. Ändå var konflikterna här nere ytterst precis desamma och lösningarna lika enkla som hemma, för dem som vågade börja med sig själv.

En månad senare bar det iväg med en arbetsgrupp till en gruvindustri i Australiens ökenområde. Isolerat från omvärlden låg där det hundra år gamla samhället. Nu var det dödsdömt genom ett beslut i Melbourne att lägga ner gruvorna. I hemmen rådde domedagsstämning. Stadens existens hängde på gruvindustrin. Öknen erbjöd inga andra möjligheter till utkomst. En medlem av vår grupp, Jim Beggs, var ordförande för Australiens hamnarbetare och Aino hade ofta bott i hans hem. Genom sin egen förändring och kamp hade han lyckats ena de stridande grupperna i hamnarna.

Stadens borgmästare Mr Black som kallade sig "vänstermarxist" inbjöd oss att ge våra erfarenheter vid ett öppet möte som han sammankallat för att mobilisera alla krafter för en lösning. "Konsultation - inte konfrontation" kallade han träffen. Jag berättade för borgmästaren om en undersökning som en gång hade gjorts i industrin. Enkäten hade visat att cynism är en faktor som mer än annat hämmar den skapande initiativkraften i industrin. Jag berättade om erfarenheter från arbetslivet som hade bekräftat det. Mr Black såg fundersam ut. Så sade han: "Jag har aldrig tänkt på detta med cynism, men när jag nu tänker efter så vet jag att det är just där problemets kärna ligger. Det är där vi måste börja."

Bolaget hade nyss fått en ny chef. Han hade lämnat ett lukrativt och tryggt jobb för att ta upp utmaningen att rädda gruvsamhället. Också han var med på mötet. Han beslöt använda halva sin arbetstid till att

På ett seminarium för industrimän i Melbourne i Australien.

personligen tala med samtliga arbetare i gruvschakten. Ingen chef hade tidigare brytt sig om att fråga dem. Han ville förstå vad som verkligen rörde sig i deras inre. "Egentligen är det omöjligt att ta tid till sådant. Men vad är då viktigare?" sade han. Hopplösheten började vika, cheferna och facketes män började ett nytt samarbete. Resultatet började sakta peka uppåt. Ett år senare fick vi höra att centralledningen i Melbourne hade avskrivit nedläggningen.

Andan hos våra australiska arbetskamrater var smittande. Stilen var orädd och frejdig. Där fanns en villighet att ta djärva initiativ och därför också göra mäktiga misstag. Det förde med sig en generositet och frihet och avsaknad av kontroll. Sådant skapar ett klimat av samarbete där rädsla för människor inte har plats.

Medan vi reste från stad till stad började jag fundera på vad vi i Norden kunde lära av våra australiska vänners globala engagemang. Nya Zeeland och Australien motsvarade i invånarantal ungefär våra nordiska länder. Kanske vi som nordbor under kommande år kunde finna en uppgift i att tjäna världen på ett nytt sätt. Ett kall att tjäna utan bitankar har idag nästan reducerats till något onormalt.

När järnridån fyra år senare föll ihop fick tanken ny aktualitet. Kanske hade Norden en särskild uppgift att hela såren i den sargade Östersjöregionen?

När Elina och jag efter ännu en tid i Japan sent omsider kom hem sade Elina: "Hela mitt livsperspektiv har förändrats!" Ett halvt år senare kom hon sent en kväll till mitt rum. Hon hade något på sitt hjärta som hon inte genast ville säga. Jag väntade lugnt. Så berättade hon att hon beslutit ge sitt liv åt Gud och om den kamp som föregått. Jag frågade vad som gett impulsen till det hela. "Det var nog Australien," sade Elina.

MAU MAU

Som medlem i Tanzaniaföreningens styrelse var jag med om ett samtal med Julius Nyerere. Han påpekade att den nya ekonomiska världsordningen som FN enhetligt accepterade 1974 redan fått ett löjets skimmer över sig. Men glömmer man fraseologin kvarstår ändå med oförminskad aktualitet alla de brännande frågor som låg till grund för resolutionen, sade han. Nöden, hungern, den orättvisa prissättningen av naturresurser, femton miljoner barn som fortfarande dör av misär varje år.

Nyerere hade mist sin tro på att avgörande framsteg kan göras på regeringsnivå. En gång hade han trott att det var storindustrin som skulle bana väg för välstånd. Nu appellerade han passionerat till män och kvinnor på gräsrotsnivån. Vanliga människor måste gå i spetsen.

I en vitbok för det nya Europa nämndes samarbetet med tredje världen inte med ett enda ord.

Vår hållning till Afrika avslöjar i verkligheten vårt behov i väst. Det som vi i Europa, inkluderande de tidigare marxistiska länderna, har stått för har i stor utsträckning lett Afrika på fel spår. Därför har vi fortfarande ansvar för vad som gått fel. De lösningar som Europa tvingat på u-länderna har fört dem till en återvändsgränd. En afrikan hörde en europeisk finansexpert säga att u-hjälpen måste reduceras så länge den ekonomiska krisen varar. Afrikanen steg upp och genmålde artigt: "Vi skulle inte ha något emot att få uppleva en dag av europeisk ekonomisk kris." Samtidigt väcker det hos afrikanerna bitterhet när väst gång på gång säger vad Afrika bör göra i stället för att vi skulle vara villiga att på lika fot ta itu med det som måste tacklas.

Mitt engagemang i Afrika hade en helt speciell utgångspunkt. År 1980 träffades ett femtiotal gamla och nya arbetskamrater från alla världsdelar under ett par veckor i ett kloster i den lilla byn Nemi i Italien.

Vi hade kommit samman för att söka klarhet om vår gemensamma kallelse. Det smärtsamma skedet i vårt världsarbete levde ännu under ytan i allas sinne. De flesta hade gått igenom mycket, alla hade tvingats att tänka genom sitt eget liv och sin framtid. Genom bön och stillhet mognade en ny syn under dagarna i Nemi. Besvikelse och bit-

terhet smalt bort. Beskyllning och kritik av andra vändes till frågan om vi själva hade ett rätt sinnelag. En villighet föddes att gå vidare i större ödmjukhet än förr.

En kväll gick vi nordbor in i kapellet. På våra knän vid altaret överlät vi allt det som varit och allt som gått fel. Vi bad Gud använda oss till att bli hans redskap. Under dagarna som följde började vi se att en av våra uppgifter var att skapa en djupare grund för partnerskap med afrikanerna. Jag hade varit med om många möten med affärsmän och u-landsspecialister. Visserligen talade man om partnerskap, men bakom kulisserna kom andra åsikter ständigt fram, t.o.m. att afrikanerna på grund av "nedärvda egenskaper" aldrig blir i stånd att få sitt land och sin ekonomi på fötter.

Partnerskap med tredje världen förblir en fras om verkligheten bakom bara är ekonomisk vinning. Äkta partnerskap måste innebära en övertygelse att vi har något väsentligt, både personligen och som nation att lära av tredje världens folk. Vi måste finna gemensamma mål som vi kan stå samman om. Vår uppgift var inte att skapa nya biståndsorganisationer utan snarare att bryta ner den mur av resigna-tion och anklagelser som i så hög grad låg bakom alla misslyckanden.

Vårt nordisk-afrikanska samarbete ledde under åren som följde till ett brobygggarbete mellan våra länder och Östafrika. Många framhöll att det nu gällde för nationerna i Afrika att själva tillsammans forma kontinentens framtid. Men den inbördes kontakten mellan Afrikas länder var ofta svår. Vi tänkte inte på detta tillräckligt i Europa. Mindre länder var rädda för att bli dominerade av afrikanska stormakter. Östafrikanerna satte därför stort värde på alla band till Norden. Vi knöt livliga personliga kontakter i Kenya, Tanzania, på öarna Pemba och Zanzibar, och i Uganda.

Det vi gjorde nämndes sällan i pressen. Det var snarast en "katalysator" som gjorde att projekt kunde ta fart. Speciellt Danmark blev en vägvisare för gräsrotsaktioner som bars av danska fackföreningsmedlemmar. Svenska och norska vänner satsade på samarbete inom jordbrukssektorn. I Finland tände det dynamiska företagarinstitutet i Kauhava på vår idé att ge småföretagarträning åt tanzanier. Redan några år senare kom den första gruppen till Finland på några månaders skoling. I sin tur ger varje deltagare sin kunskap vidare åt fem andra småföretag på sin hemort.

Afrikanen är inte en lätting som så många har sagt åt mig. "Om

Tanzanias ambassadör Ramia Abdiwawa, 2:a fr.v., bekantar sig i Kauhava med utbildningsprogrammet för entreprenörer från sitt land.

afrikanerna under flera tusen år klarat sig så varför skulle de inte klara sig när experterna från väst inte mera bestämmer i allt”, påpekade en finsk ambassadör i Afrika. Men de ständiga stammkrigen och de mörka sidorna av verkligheten i Afrika, frågar mången. Samma krig och samma hedendom har vi i Europa. Behoven är desamma.

Elva år hade gått efter dagarna i Nemi. Tillsammans med mina mångåriga arbetskamrater dansken Keld Jörgensen, svensken Finn Harald Wetterfors var jag tillbaka i Nairobi. Den finske afrikaveteranen Otto Pulkkinen var också med.

Afrikaner från alla hörn av kontinenten var samlade för att få friskt perspektiv på de uppgifter i Afrika som låg framför. Det jäste i Kenya. Landet som man tidigare ansåg vara ett exempel för hela kontinenten höll alltmer på att förlora sista resten av sin demokrati. I folkvimlet vågade man inte tala öppet. En vecka tidigare var det ännu osäkert om den sydafrikanska gruppen skulle få inresetillstånd. Men där var de nu alla, sydafrikanska ledare från ANC som suttit i fängelse i decennier, indier, boer och färgade från samma land, tillsammans med araber och afrikaner från kontinentens alla delar.

Fyra vänner som jag hade samarbetat med för mer än trettio år sedan ledde en av våra träffar. Det var gripande att träffa dem. Fortfarande hade de samma hängivenhet i den kallelse de fått att bygga ett “färgblint” Afrika. Där satt den åldrande Stanley Kinga, tidigare Mau

Mau-ledare och Alan Knight, kommandanten för det fångläger där Kinga i årtal satt fängslad. Där var Agnes Hofmeyr, dotter till en vit farmare från Kenya och hennes sydafrikanske man. När Mau Mau-våldet på 50-talet nådde sin höjdpunkt proklamerade upprorsledarna att deras gudar bara kunde blickas genom ett offer av en god man. En natt kidnappade Mau Mau-männen Agnes Hofmeyrs far och begrov honom levande på Mount Kenyabergets sluttning. Stanley Kinga hade varit med om att planera mordet på farmaren. De fyra som nu ledde samingen hade funnit förlåtelsens hemlighet och hade vigtt sitt liv att ge den vidare.

Innan Stanley Kinga reste hem till sin kikujuby sökte han upp mig. "Kan du ta med detta brev till Lennart Segerstråles familj. Jag måste ännu tacka för den insats Segerstråle en gång gjorde för att hindra en våldsvåg när Kenya fick sin självständighet." Kinga tänkte på vad den afrikanska filmen "Frihet" hade betytt för hans land.

"Frihet" var en stark berättelse om självständighetskampen i ett fiktivt afrikanskt land, skrivet av afrikaner från några av de nya självständiga staterna. Risto Orko, chefen för Finlands största filmindustri, hade sänt sin främste fotograf som Finlands bidrag till filmningen. Kenyas befriare och förste president Jomo Kenyatta såg filmen innan han blev frigiven från fångenskapen. Han var djupt gripen. Hela landet borde se den, sade han. Här var ett svar på hämnd och bitterhet. Men filmen måste först dubbas till swahili. Stanley Kinga som just blivit lösläppt från fångenskapen, beslöt ta ansvar för att skaffa medlen.

Lennart Segerstråle fick höra om saken där han arbetade i Lapp-land. Han höll på att fullborda ett arbete som tagit månader. Han beslöt ge hela bruttoarvodet till filmen, ett bidrag som var avgörande för att den så snabbt nådde varje hörn av Kenya. Var än "Frihet" visades följde försoning i dess spår.

Här i Nairobi möttes nu dessa veteraner. Tillsammans med dem stod nya generationer afrikaner, indier, vita, förenade genom samma livsuppgift. Unga afrikanska affärsmän tog upp frågan om korrruptionen i Afrika. Det var den cancer som främst måste bort. Skillnaden mellan dessa affärsmän och andra som nog i teorin delade deras uppfattning, var att dessa öppet hade vågat ta itu med korrruption i sin egen verksamhet. Ashwin Patel, som jag hade rest med i olika länder var nu chef för en stor revisionsfirma i Kenya. Han hade gjort det klart

för nya och gamla kunder att firman varken tog eller gav mutor. Efter svåra år av bittra bakslag har han i dag mera kunder än han kan ta emot.

För somliga hade absolut ärlighet betytt avsked på grått papper. Ibland hade deras hållning utlöst vrede och hämnd från allra högsta nivå i landet. Ärlighet var ingen rosig väg till framgång. Men dessa män fortsätter att dra en moralisk kamplinje i nationens liv. Det är smärtsamt att se hur många västliga affärsmän genom sina metoder saboterar dessa afrikaner. I många länder har jag träffat europeiska affärsmän som anser mutor vara "en del av den afrikanska kulturen". Därför accepterar de att väst använder mutor för att få affärerna att löpa. I några nordiska länder har mutor i affärer med tredje världen varit avdragbara i beskattningen. På kontinenten har man t.o.m. ordnat seminarier för att lära hur man på hög nivå kan muta elegant och effektivt. Visserligen använder man finare språkbruk. Man talar hellre om "speciella exportfrämjande åtgärder".

Det var vanliga människor som visade på praktiska lösningar av de stora problemen. Alan Knight var tillsammans med yngre arbetskamrater lidelsefullt engagerad i skeendet i Afrika. Skulle demokratin få en chans till genombrott i hans eget land? Hur kunde aidsepidemin stävjas? Vad skedde med de strömmar av föräldralösa barn som sjukdomarna och krigen lämnade efter sig? Brist på resurser var aldrig ett slutgiltigt hinder i Afrika. Brist på vision och tro, menade många afrikaner, var farligare.

Nära Ugandas gräns besökte vi en av Alans kamrater, engelsmannen John Green. Denne beslöt en gång göra något för de föräldralösa barnen. Själv föddes han som ett önskat barn i södra London. Modern satte pojken i en avfallslåda. En förbipasserande hörde gråt och plockade upp pojken. John hamnade hos alkoholister och problemfamiljer. Ingen accepterade honom som sin son. Vid sjuutton års ålder var han så desperat att han beslöt ta sitt liv. En mörk kväll gick han ut på gatan för att bli överkörd av en annalkande tvåvåningsbuss. Då hörde han en röst bakom sig som ropade, "Där vart du är på väg, blir du ännu olyckligare än du redan är." Han såg sig om, men där var ingen. Nu visste John att det var Gud som gripit in. Det blev vändpunkten.

John fick en klar kallelse att fara till Afrika. Tillsammans med sin

afrikanska hustru började han driva hem för ensamma övergivna barn som inga myndigheter tog hand om och ingen lagstiftning skyddade. Trots att myndigheterna inte själva kunde hjälpa barnen, trakasserade de ofta kolonin. Greens hade tre egna barn och hade dessutom adopterat ett dussintal andra. Utan fast stöd av någon organisation har John skapat en bas för hundratals föräldralösa barn.

John med hustru och medarbetare satsade allt på den urgamla principen att leva på tro och bön: "Where God guides, He provides." John var som en modern version av den legendariske George Müller i Bristol för hundrafemtio år sedan. På något sätt fick Green liksom Müller vad han behövde av utrustning, mat och kläder. Ofta sent, men aldrig för sent.

En dag hade alla pengarna och all mat tagit slut. Det fanns ingenting för middagen klockan sex i ett av hemmen där hundra barn skulle få sin mat. John och hans medarbetare bad enträget. Halv sex var situationen desperat. Omigen bad de Gud om råd. De fick en tanke att trots situationen duka bordet precis som om de hade haft mat. Fem minuter i sex körde tre hindufamiljer in på gården i tre bilar. Under en bönestund samma morgon hade besökarna haft en märklig upplevelse. De hade fått en betvingande tanke att laga färdig mat för hundra personer och föra den till Greens hem. De var litet förlägna och undrade om det var tokigt att de kom med färdig mat, men här var de nu i alla fall.

I en liten by i det inre av Zanzibar, i ett hem för ensamma totalt invalidiserade åldringar, träffade jag en ung afrikansk nunna som hade funnit vägen till äkta "självförverkligande", detta ideal som allt fler människor idag i Europa ser som viktigast av allt. Problemet är att så få här blir tillfredsställda därför att de förväntar sig att självförverkligandet måste ske på deras villkor. "Jag älskar mitt arbete", sade nunnan. Som ung hade hon känt att Gud ville ha henne helt i sin tjänst. Hon visste inte till vad. Men hon sade: "Här är jag. Visa mig vad du vill!" Nu var hon i det muslimska Zanzibar. "Jag kan inte fatta att jag fått denna gåva, denna kallelse", sade hon. "Varför just jag, varför inte någon annan?"

I Dar-es-Salaam var det 40 grader varmt och 99 procents fuktighet när jag firade min sjuttioårsdag. Vännerna i Tanzania ordnade en afrikansk festmiddag. Lutherska kyrkans biskop, Elinaza Sendoro som

bott hos oss i Finland, talade länge om det partnerskap med Norden som vi alla varit med om att bygga upp. "Det är en stor Guds gåva för oss", sade han. Hans ord var den bästa födelsedagsgåva jag kunde få.

HOLMENKOLLEN

Den oväntade utmaningen som Aino gav före sin död 1985 hade jag skjutit åt sidan och glömt: "Hör du, jag tror du skall gifta dig på nytt. Lovar du mig att du inte stänger ditt hjärta för ett nytt äktenskap?" Framför allt hade hon velat att jag inte skulle stanna och se bakåt. Men för stunden fanns inte plats för annat än saknad och tusen saker som måste ordnas.

En morgon i en stilla stund ett par år senare skrev jag ner: "Uteslut inte Eva!" Inte särskilt romantiskt, men gryende känslor mognade till övertygelse. Jag kände Eva från tidigare gemensamma nordiska samlingar, men inte så bra. Hon var norska, impulsiv, orädd, hetsig om det gällde, en konstnärnatur skulle det visa sig. Nästa sommar såg jag henne kort i Schweiz just innan hon återvände till Norge. Jag trodde inte det hade varit möjligt vid min ålder att bli kär på nytt. Men där var det, omiskännligt!

På hösten reste jag så till Oslo. Jag tänkte att mina chanser kanske var fifty-fifty. Det skulle innebära ett drastiskt steg för henne att efter fyllda femtio bryta upp, lämna jobb, vänner och hem för att flytta till Finland med ett språk som hör till de svåraste i Europa. I bästa fall ville hon kanske be om betänketid ett par veckor. Det hade naturligtvis varit rimligt. Jag bad Eva åka med mig upp till Holmenkollens topp. Till min förvåning svarade hon där uppe på en gång ja. Bakgrunden till det snabba svaret var ännu mer förvånande.

Tjugotvå år tidigare, berättade Eva, var hon tillsammans med ett par andra norrmän på eftermiddagskaffe hos Aino och mig i Finland. Under samtalet kring kaffebordet slog henne en klar, nykter tanke: "Där är din blivande man." Det var ju helt absurt, tänkte hon. Där satt han och hade inte intresse för andra kvinnor. Aino väntade barn. Själv var Eva den tiden upptagen av en annan. Hon sköt undan tanken och beslöt glömma den fullständigt. Och det gjorde hon också för de nästa tjugo åren.

Ett år efter Ainos död var Eva på en arbetsresa i Tanzania. En dag på landsorten, just när hon fotograferade en zebra, var det som ett förhänge hade dragits åt sidan och livslevande, för första gången, kom hon ihåg episoden i Helsingfors. Allt var nu så klart att hon spontant berättade om det för en dansk väninna som hon reste med: "Nu vet

jag vem jag skall gifta mig med!" När jag kom till Oslo hösten 1988 visste Eva genast varför jag kom, fast jag inte tidigare med ett ord antytt mina funderingar.

I Norge hade Oxfordgruppen under åren före andra världskriget haft en djup inverkan. Evas föräldrar tog starka intryck innan Eva var född. På alla håll i samhället, också i kyrkliga kretsar, upplevde man försoning, ny öppenhet och ärlighet. Så många norrmän blev ärliga om sina skatter att myndigheterna måste vidta specialåtgärder för att ta emot de oväntade skattepengar som flöt in i statskassan. Också Evas far, Tarald Hanssen, gav ett ansenligt "bidrag".

Fadern som var disponent för ett stort företag, blev en gång kallad till styrelsens ordförande som dessutom satt i ledningen för flera andra norska storföretag. "Varför är du intresserad av Oxfordgruppen, Hanssen?" frågade styrelseordföranden. "Därför att det bekymrade mig att jag var mera intresserad av siffror än av människor." Mannen bakom skrivbordet blickade fundersamt ut genom fönstret i flere minuter. Så sade han: "Jag är nog inte så intresserad av människor." Senare hörde Tarald att styrelseordföranden efter det korta samtalet hade uttryckt sin personliga önskan att Tarald Hanssen borde sitta i styrelsen så länge det var möjligt. "Vi behöver detta element." Och Evas far satt där till 82 års ålder.

Ronald Fangen, aktiv i Oxfordgruppen, var ett namn som Eva ofta hörde omtalas därhemma. Fangen var ledare för den norska författarföreningen och blev fängslad av tyskarna 1941. Då han senare blev frigiven var Evas far den som avhämtade honom och körde honom hem från fängelset. Fangens perspektiv kom senare att intressera Eva. Redan 1933 hade Fangen blivit övertygad om att ett nytt krig var i antågande när han under ett besök i Tyskland hörde Göring dundra: "Führerns vilja är min lag".

Oxfordgruppens betoning av Kristi absoluta normer och lydnad för Guds ledning och det friska nya liv som gruppen förde med sig, upplevde Fangen som svaret till nihilismen i Europa. Genom en svår troskris i tysk fångenskap blev han övertygad om att mänskligheten ännu hade stora lidanden att vänta. Därför tändes en röd varningslampan för honom när han efter kriget hörde unga anglosaxiska kristna idealister tala om möjligheten till snabb seger för det goda. Vägen till seger var också säker för Fangen därför att Kristus hade uppstått igen.

Men före det blev han korsfäst. Samtidigt var Fangen bekymrad över en tendens i kristna kretsar att reducera perspektiv, ansvar och målsättning till det kända och trygga. Han berättade att folk strömmade till när han i slutet av 30-talet kåserade om rena trosfrågor. Men när det gällde den aktuella situationen i Centraleuropa höll folk sig borta. Man hade nog av egna problem. "Jag borde ändå ha talat mera om allt detta", kommenterade Fangen.

Eva växte upp i en bygd nära Oslo tillsammans med fem äldre syskon. Hon var tre år gammal 1940 och upplevde kriget ur ett barns perspektiv. På den tiden var 400.000 tyska soldater stationerade i Norge. Hon minns hur de vuxna undvek att svara på frågor, kanske av försiktighet för ockupationsmakten. Små grytor har också öron. Ett frånvarande småleende var det enda svar hon fick när hon som sjuåring grubblade över världens ondska och rangordningen i helvetet. Vem var chefen, Hitler eller djävulen? Och var kom Quisling in?

Skolan hade blivit högkvarter för tyskarna. Evas klass blev därför under det första skolåret inhytt i den offentliga bastubyggnaden på andra sidan vägen. Soldater patrullerade utanför. Mammorna måste en dag ha fått veta att fångar arbetade på skolområdet. De gav barnen matpaket och instruktion om vad de borde göra. När vakternas uppmärksamhet var riktad åt annat håll kastade barnen sina paket över taggtråden in i ett skogssnår. Ansiktet hos en sävligt arbetande norrmän lyses upp av förnöjelse. Mycket mera skrämmande upplevde Eva den gråa, tröstlösa skaran av ryska fångar som hon några gånger skymtade på järnvägsspåret nedanför skolan.

Evas far arbetade i ett norskt bolag men moderföretaget var amerikanskt. Därför kunde han under kriget resa ganska fritt till andra nordiska huvudstäder där firman hade systerbolag. Han fick en förståelse för Finlands dilemma. Eva fann ett gammalt tidningsfoto av Mannerheim i samtal med Hitler och frågade sin far om finländarna verkligen hade varit på Nazitysklands sida. "Det kan man inte säga," svarade fadern, "för den finska regeringen manövrerade i en ytterst vanskelig situation på ett sätt som man inte lätt kan kritisera." Han menade att man snarare borde sätta ett frågetecken till hållningen hos somliga nordiska industriledare som hade gjort neutraliteten till täckmantel för principlöshet.

Då Eva var femton år lämnade hon hals över huvud sport och kam-

rater och rusade hem närhelst en gammal Fiat parkerade utanför hemporten. De unga gästerna som ofta kom till hemmet berättade om tyska gruvarbetare i Ruhr som efter generationer av ateism hade funnit en annan väg till broderskap och rättfärdighet än klasskamp. Under åren efter kriget hade en stor grupp unga norrmän engagerat sig i heltidsarbete med MRA i sitt tidigare fiendeland. Situationen där uppvisade många likheter med Ryssland idag. Det som de berättade appellerade till tonårsflickan. Något väsentligt måste ha gått förlorat i det så kallade kristna Europa. Hur annars hade de gångna decenniernas grymheter varit möjliga?

Det var ungefär på den tiden Eva, utan att berätta det för någon, bad Gud ta hand om hennes liv. Hon bestämde sig att förtjäna pengar för att resa till Caux sommaren 1954 och "gå i lära".

Den lära hon fick gå i under åren som följde hade att göra med Guds ledning i hennes liv. En äldre systems allvarliga mentalsjukdom som började det mörka krigsåret 1943 präglade hemmet med ett virrvarr av outtalade ting. Modern var en varmhjärtad, intuitiv men överarbetad kvinna. Hon bar på en skuld känsla för ett allvarligt fel läkarna hade begått i behandlingen av den sjuka dottern. Paradoxalt nog var det i stillheten Eva fann nyckeln för sin del. En morgontimme antecknade hon: "Gör disken oftare. Var inte rädd för mors dåliga humör för det har ingenting att göra med mig." Småningom förstod hon mera av sin egen och andras inre värld och kunde för första gången öppet samtala med föräldrarna om det som hon innerst kände.

Efter några års jobb i tidningsvärlden arbetade Eva ett par vintrar med MRA i London. Dag ut och dag in serverade hon i det hem vid Berkeley Square som en gång tillhört lord Clive av Indien. Självständighetsvågorna svepte då över Afrika. Land efter land i det gamla imperiet lösgjorde sig från moderlandet. Londonhemmet var ett centrum för besökande afrikaner, araber och asiater. En dag tågade Ghanas president Nkrumah in med tjugo följeslagare.

Efter ett par års arbete i Caux med konferenser och aktioner blev det nödvändigt att besluta om framtiden, om eventuella studier eller vidare heltidsarbete med MRA som hon främst hade tänkt på. Hon bad om hjälp till att göra rätt val och sade till Gud: "Låt något av värde bli kvar när jag en gång dör". Hon kände då som om en annan varelse var med henne i rummet och sade: "Då måste du välja vem som skall vara kung i ditt liv, du själv eller jag." Hon började förstå att

det på sätt och vis var oväsentligt vad hon sysslade med och var hon arbetade. Väsentligt var hennes förhållande till medmänniskor och till Gud.

När hon nästa dag med ögonen följde barnens lek i parken hade hon en överraskande tanke: "Det viktigaste i världen är svaret på fruktan." Under dessa dagar, mitt under det kalla kriget, var många av MRA:s heltidsarbetare i Caux. Det var sommaren 1961. I atmosfären fanns ibland frustration och oro. Eva anade att världsarbetet måste gå igenom några svåra år. Hon kände att hon själv inte hade den kvalitet som nu hade behövts. Stark idealism allena bär inte i längden. Hon hade ännu väsentliga ting att lära. Det blev klart för henne att hon i detta skede skulle resa hem till Norge.

Tanken på giftermål fick småningom större plats i Evas sinne. En dag kände hon det som om Vår Herre hade gripit henne om skuldrorna och sagt: "Jag har en plan för dig men för ögonblicket vill jag ha dig ogift." Och så blev det. Hon kände saknad ibland. Ändå visste hon att hon inte förspillt något som kunde ha varit riktigt för henne.

Efter faderns död, många år senare, blev modern sjuk och behövde stöd och skötsel. Eva var glad över att hon hade möjlighet till att hjälpa modern att bo kvar i sitt eget hem. "Min förståelse och tillgivenhet för gamla människor växte", berättade hon. "Jag är också säker på att det var denna period av gemenskap som gjorde det möjligt att helt bryta upp och bosätta mig i ett annat land när tiden var inne för det."

Samtidigt var dessa år bättre än långa universitetsstudier i samhällskunskap. Välfärdssamhällets verklighet stod i bjärt kontrast till de förväntningar många hade blivit hjärntvättade till: att staten skall ta sig an alla lidandets och hjälplöshetens problem. I vården av äldre var man oförberedd på ett intimare samarbete mellan vårdpersonalen och de gamlas anhöriga.

Evas mor dog 1986. Eva kände sig alltför utmattad att resa på ferie med vänner. Under påsken for hon upp till Gudbrandsdalen till en retreat för människor vars dagliga arbete var att hjälpa andra, men som själva kände sig utbrända. Den enkla omgivningen uppmuntrade till koncentration. En fråga som upptog Evas sinne var om Jesus kunde bli kung över alla områden i hennes liv. Kallet hade varit helt klart redan många år tidigare men ännu kände hon det som om det var hon själv som sist och slutligen satt vid rodret.

I stillheten där vid foten av fjället kom hon att tänka på två frågor

som kretsade kring hat och kärlek. En klar tanke slog henne: "Är inte tiden kommen att förlåta?" Djupt i henne fanns ännu en bitterhet från barndomen. Där var också ett förhållande hon nu förstod var fel. I närvaro av prästen gav hon Gud både sin bitterhet och all kontroll över sin egen framtid. Eva upplevde en ny frihet. Det var som om tyngdpunkten hade skiftat över från hennes egen kraft till Jesus själv. Hon behövde inte mer grubbla över sin speciella uppgift eller försöka lösa en gåta. Hon visste nu att hon med sin vilja fick slå fast att det finns en rätt väg också de stunder man inte kan se den.

Ett par dagar efter vår tur till Holmenkollen var jag tillbaka i Finland. Elina var glad över nyheten men alls inte så förvånad som jag väntat mig. "Hör du pappa," sade hon, "för åtta månader sedan hade jag tanken att du kommer att gifta dig med Eva, fast jag inte sagt något om det till dig."

Efter bröllopet i Norge for vi på några dagars bröllopsresa till Hardangervidda för att åka skidor. Som äkta norska var Eva suverän i backarna. Jag kunde ju inte vägra att följa efter. Finlands ära stod på spel. Efter en första våldsam tur ner för en lång isbelagd backe var jag

På bröllopsresa vid Hardangervidda.

självfallet invalidiserad hela resten av bröllopsresan.

Så bröt Eva upp från Norge, lämnade tjänst och hem och kom till Finland. "Jag tror att det är något ännu mera som Gud har i sinnet än att jag flyttar över som din hustru", sade hon åt mig. I våra ringar hade vi graverat ett bibelställe med orden som Paulus skrev till sina vänner i Thessaloniki: "Trofast är han som kallar er; han skall ock utföra sitt verk." Vi hade redan själva fått uppleva giltigheten i löftet. Händelserna i öst gav det större mening.

Snart skulle oväntade nya behov visa på uppgifter som översteg alla egna resurser.

SKULD OCH OSKULD

Vi hade gift oss på nyåret 1989 strax innan berlinmuren föll. Snart var hela Östeuropa i gungning. Kommunismens strukturer vittrade bort. Några korta månader trodde många att vi var på väg mot en ny tid av stabilitet i världen. En EG-tjänsteman från Bryssel, då på besök, sade att Europa nu gick från styrka till styrka. Mannen verkade mycket säker. Tredje världen liksom alla etniska problem i Europa intresserade honom föga. Strax efter hans besök bröt kriget ut i Kuwait. Sedan kom kriget i Jugoslavien, recessionen i vår del av världen, konflikten kring Maastrichtavtalet.

Omvälningen i Europa hade tvingat också mitt eget land till själv-rannsakan. Med neutralitetens hjälp hade vi under gångna decennier försökt i vår isolerade position hålla stängen mot Sovjets försök att dominera. Under fyrtio års tid efter kriget hade finländska politiker samtidigt till lust och leda upprepat sin liturgi om vänskap med Sovjetunionen. Vårt utsatta läge hade ofta lett till förvecklingar. En viss balansgång i det officiella språkbruket var naturligtvis nödvändig. Men det gick för långt. Verkligheten bakom talet om vänskap såg annorlunda ut. Frukten, en överdriven försiktighet och inställsamhet låg ständigt på lur. T.o.m. ryssarna var ibland förvånade över hur lätt vi hade givit efter.

Ommöbleringen i Östeuropa ändrade också Finlands geografi. Vi var inte mera någon "frihetens utpost i öster". Vi låg nu i Europas nordliga mitt. I min barndom tog min far vägen över de baltiska länderna eller Stettin när han reste till Holland. Nu öppnade sig igen denna gamla baltiska rutt som leder från S:t Petersburg över Warszawa och Berlin till Paris. Verkligheten i dessa baltiska länder och vad de genomlevat blev nu något konkret för tusentals vanliga finländare.

Till vår skam måste vi tillstå att vår omtanke om de baltiska folken under alla dessa år varit minimal. Sovjetunionens påtryckning och den själv censur den hade lett till gjorde att man inte offentligt talade eller skrev om situationen i Baltikum.

På något sätt hade vi accepterat att det en gång fria Estland nu slutgiltigt var bara historia. Vi kunde se Estlands kust framför oss var gång vi satte oss i ett flygplan till Sverige. Som skolpojkar hade vi rest på utfärd till Tallinn. Ändå var det få finländare som under de

gångna decennierna hade levat med det estniska folket. I början på 40-talet hade 80.000 ester deporterats. 30.000 återvände aldrig. Biskop Rahamägi från Estland var en vän till mina föräldrar och besökte ofta Finland på 30-talet. Också han försvann spårlöst. Fadern till en av våra närmaste vänner deporterades till guldgruvorna i Magadan nära Kamtjatka. Först mer än trettio år senare gav de ryska myndigheterna besked till familjen om hans död. Som dödsorsak angav de att "hjärtat upphört att slå".

För Eva och mig blev S:t Petersburg-Tallinn-Warszawa under loppet av en kort tid en del av vårt naturliga arbetsfält.

Efter alla förväntningar om att den nya friheten i öst snart skulle få synliga uttryck i vardagslivet blev många där alltmer besvikna. Efter hårda år är det inte lätt att ha tålamod och fortsätta att lita på vad ledarna säger. Drömmen om en ny idyll började snabbt avdunsta. Maffians makt växte sig allt starkare. Det värsta i öst började tränga upp till ytan. Under mina år i arbetslivet var jag van vid att en nattlig vandring i Moskva eller Leipzigs utkanter var riskfri. Statspolisen kunde sin sak. En nattlig promenad genom New Yorks Green Park var däremot en säker inbjudan till besvärligheter. Den nya friheten i öst gav en ny chans åt skumma element och maffian.

Jag fick en liten försmak eller snarare bismak av det en gång i Polen 1991 på en resa till sydgränsen. Vid sextiden på morgonen steg jag på tåget i Warszawa i en tom kupé. På en gång dök tre storvuxna män fram ur dunklet och angrep mig bakifrån och framifrån, höll mig i ett järngrepp och tömde alla fickor. Jag försökte kämpa emot men ingenting hjälpte. Lika snabbt försvann de. Plånbok, pass, biljetter, alla pengar var borta.

Tåget borde redan ha gått några minuter tidigare. Kunde jag fortsätta den långa resan utan papper, det skulle bli mer än besvärligt. Av polisen var ingen hjälp att vänta. Samtidigt fick jag inte missa konferensen dit jag var på väg. Vad skulle jag ta mig till? Jag bad en kort bön om klarhet. Jag fick tanken att ännu stiga ner på perrongen. Jag hoppade ner från trappsteget. Konduktören närmade sig för att ge avgångssignal. Då ropade på sextio meters avstånd en kvinna på klingande svenska: "Hej, är det du, Paul!" Där stod på vagnstrappan en prästfru från Adelaide i Australien. Ett par år tidigare hade jag bott hos familjen. "Skall du med det här tåget", frågade hon. Hon hade

samma resemål. "Tja, det var nog meningen åtminstone för en minut sedan", sade jag och förklarade blixtnabbt vad som hänt. "Jag har en biljett för en vän som inte kom", sade hon. Jag hoppade upp i vagnen och tåget for iväg. På golvet i grannvagnen fann jag till min förvåning passet. Fast alla pengar var försvunna, måste jag än en gång tacka Chefen. När jag väl lugnat ner mig resonerade jag att de förlorade pengarna väl trots allt finner sin väg in i den skrala polska ekonomin.

Utvecklingen rullar vidare i det tidigare östblocket. Vi kan inte se slutet. Frestelsen är stor att vi parallellt med den ekonomiska omstruktureringen glömmer det arbete den inre återuppbyggnaden kräver. Tusentals modiga män och kvinnor stod under kommunismen mot regimen och kom igenom som segrare, men det är knappast hela bilden av den andliga situationen i dessa länder.

En rysk affärsman i S:t Petersburg framhöll 1994 att "varje rysk affärsman nu går genom en oerhörd psykologisk omstrukturering", att det är på det inre planet han möter den front som är "blodigast och svårast att bryta igenom". Ledaren för ett kristet institut bekräftade för mig vad affärsmannen sagt: "I hela landet är människorna rädda för varandra. Kriget i Ryssland är nu 'inom oss', och detta gäller också i kyrkan. Under sovjettiden blev våra själar brända på ett osynligt sätt".

Vi finner fortfarande i väst en utbredd åsikt att filosofiska värden och etiska normer blir bättre efterlevda bara de materiella förhållandena förbättras. Denna uppfattning som nästan blivit ett axiom har inte stöd i det som nu försiggår.

Finlands statsminister kom 1992 in på samma frågor. "Så många som drabbats av depressionen," sade han, "befinner sig inte bara i en ekonomisk utan också i en andlig återvändsgränd. Den andliga krisen förmodas försvinna så snart som det ekonomiska läget lättar. Tänk om situationen i själva verket är den motsatta. Kan det vara så att riket och medborgarna först borde bringas i andlig balans för att den ekonomiska krisen ska kunna botas?"

En 75-årig vän, Alpo Hukka, tidigare ledare för finska kyrkans mission, blev kallad att återuppbygga församlingslivet i en stad som en gång hört till Finland. Där var han född och där hade han tillbringat sina skolår. Hans familj var med då stadens alla invånare vid krigsslutet hals över huvud måste lämna sina hem och dra västerut. Efter ett års insats i Ryssland sade han till mig: "Vi anar inte hur grunden för-

stördes under alla dessa år av kommunism. Tron blev urholkad och med den också hela samhällsmoralen. Och det i sin tur tog kål på initiativkraften, och resultatet var ett paralyserat samhälle. Vi skall inte inbilla oss att Ryssland snabbt kan återuppbyggas. Det kräver två generationers hängiven insats att nyskapa grunden.”

Hukkas uppfattning får stöd av de slutsatser prof. Stephane Garelli vid institutet för International Management i Lausanne drog av en undersökning. Den rörde den tidrymd som krävs för att en snedvriden ekonomi åter kan fås i balans. Om orsaken ligger i inflation och fel i betalningsbalansen kan rätta åtgärder ändra situationen på tre år. Minst tio år krävs om orsaken är teknisk eftersläpning. Men om ett lands värdeskala lidit skeppsbrott måste man räkna med minst tjugo år för att vända strömmen.

Efter alla de samtal jag haft i Östeuropa såväl under kommunismen som senare har jag frågat mig om vi inte kommer att svika dessa folk så länge vi i vårt umgänge med dem nöjer oss med att ge dem något som saknar moralisk udd och äkta djup.

Frågan om skuld och oskuld, både kollektiv och personlig, är brännande aktuell i det nya Östeuropa. Inte minst Stalins folkförflyttningsstrategi har skapat konflikter som verkar olösliga. Lettland har idag nästan femtio och Estland fyrtio procent ryssar. Många ester ser dem som en potentiell femte kolonn. Spänningen har stigit mellan folkgrupperna.

En kvinnlig politiker beklagade att ester och ryssar i Estland lever med ryggen mot varandra. Men hon menade att det var psykologiskt omöjligt för esterna efter alla traumatiska upplevelser att ha förtroende för ryssarna. Hon bad om förståelse för att esterna behöver tid. “Jag tror det skulle betyda mycket för tilliten mellan oss om det kom ett klart uttryckt erkännande från officiellt ryskt håll om att den gångna tidens politik var fel.” Man kan hävda att esterna borde visa mera förnuft och realism med tanke på sin stora ryska granne, men de känslor esterna har är också fakta. Det rör sig om erfarenheter som i det närmaste varje estnisk familj har gått igenom.

Från rysk sida fick jag höra en annan version. En rysk präst sade med en viss hetta att det ryska folket inte kan beskyllas för något därför att det är sjukt. “Kommunismens bacill kom ursprungligen från väst.” En rysk redaktör bosatt i Estland var bitter över det han uppfat-

tade som blodig orättvisa från esternas sida. Den ryska befolkningen hade inte samma politiska rättigheter som under den sovjetiska ockupationen av Estland. "Jag har ingenting att ångra", sade redaktören åt mig. "Jag var inte partimedlem och jag ville inte ha kommunism. Förresten var det judar som allra först stod bakom revolutionen i Ryssland!" Redaktörens hustru blandade sig i samtalet: "Jag är oenig med min man. Vi ryssar är födda imperialister också utan kommunismen. Det har alltid funnits hos oss en kombination av mystik och trängtan till makt som enligt min mening är farlig." Men hennes man stod på sig: "Den enda vägen framåt är att stryka ett streck över det förgångna och tillsammans bygga en framtid."

Men vi kan fråga oss om vi någonsin har sett att det går så enkelt. En est påpekade att en sådan logik inte fungerar: "Det är omöjligt att dra ett sådant streck." Bara försoning på djupare plan har en chans att bli bestående.

Eva och jag arbetade ofta tillsammans med Liisa och Otto Pulkkinen. Bådas hem låg vid ryska gränsen. Vid krigsslutet 1944 drog Molotov en ny gränslinje som skar bort huvuddelen av hemgården som i 500 år hört till Liisas släkt. Från att ha varit storbonde blev Liisas far på en natt småbrukare. Huset låg i den förbjudna militärzonen, invid själva gränsen. Från sitt vaktorn kunde ryssarna ständigt följa med livet på gården. Föräldrarna blev genomsyrade av bitterhet. Den slog rot också i familjens små barn. När Liisa 1991 för första gången kom till Caux stelnade hon till när hon där mötte en stor grupp ryssar. "Jag vill inte ha någonting att göra med dem", utbrast hon.

Fast Liisa hade vuxit upp vid gränsen i Karelen hade hon aldrig personligen träffat ryssar tidigare. I Caux förstod hon en dag att finnar och ryssar aldrig kan finna enhet utan ett nytt sinnelag. Skadeglädje och hårdhet kommer att leda till nya konflikter. Liisa var skakad när hon hörde några ryssar berätta om vad de hade gått igenom. En stark känsla av skam fyllde henne. Isen började smälta i hennes hjärta. Hon upplevde en dag hur Gud tände i henne en kärlek till ryssarna och en vilja till att bli brobyggare. På hemgården berättade hon om sin erfarenhet för sina bröder. En ny inställning började växa fram på gården.

Liisas berättelse rörde ryssarna på djupet. En rysk kvinna, högskolelärare i Estland, brast i gråt när Liisa berättade hur hon varit fylld av hat men funnit frihet. Några månader senare blev ryskan dödssjuk. Men hon hade nu funnit en dörr till ett nytt hopp. Hennes man som

varit ateist började var dag be för sin hustru. Ett halvt år senare var jag med några vänner hemma hos paret. Läkaren hade ett par dagar tidigare friskförklarat hustrun. Det råkade vara hennes födelsedag. "Idag morse tog jag mod till mig och gjorde vad jag visste jag måste göra", sade hon till alla gästerna. "För första gången i mitt liv gick jag till prästen i min ortodoxa kyrka och bekände alla mina synder som tyngt mig. Nu vill jag vara med om att bygga upp Estland."

Jag var 1993 med om ett seminarium med representanter för alla östersjöländer. En kvinnlig lärare från S:t Petersburg tog upp frågan om grunden för försoning: "Det första steget är att sanningen får rum." Hon berättade att sextio procent av eleverna i hennes stad fortfarande trodde att Finland angrep Sovjetunionen 1939, då när Stalin och Hitler ännu var såta bundsförvanter. Attityderna påverkas av förvrängda fakta. Detsamma gäller Estland. Esterna är ibland förtvivlade över den kompakta mur av historieförfalskning som de ännu möter hos ryssarna. Ett akademiskt skolat ryskt äktapar i Tallinn hävdade med bestämdhet att det fria Estlands regering 1940 verkligen bad Sovjetunionen att ta över landet för att beskydda det.

Många i väst menar att grunden för samförstånd mellan öst och väst är lagd genom kommunismens fall. Avgörande är, säger de, om väst nu vill hjälpa tillräckligt. Men är det så enkelt? Dostojevski skrev en gång: "Vi vet att vi ryssar alls inte kan bli västeuropéer, att vi inte är i stånd att pressa oss in i någon av de västliga livsformer som Europa har skapat utgående från sina nationella grunder men som är oss främmande." Mer än hundra år senare var Solsjenitsyn inne på liknande tankegångar: "Vi har aldrig haft något hopp till väst och borde för övrigt aldrig ha det. Om vi vill bli fria är det genom egen hjälp. I väst har vilja och förnuft försvagats av en alltför ytlig välfärd."

Öst-västkonflikten är inte en produkt av det kalla kriget. Den har haft en väsentlig plats i det rysk-nationella medvetandet i över tusen år. Politisk manipuleringskonst skapar inte en grund för enighet. Det kan bara ske genom ett engagemang som ligger mycket djupare, och som är en lika stor utmaning för både öst och väst.

DOGMER ELLER LIV

När jag en dag flanerade på en av S:t Petersburgs stora gator fångades min blick av en jättebanderoll som hängde över gatan. JESUS, stod där med väldiga bokstäver och sedan en inbjudan till ett massmöte arrangerat av en amerikansk sekt.

Otvivelaktigt är den religiösa hungern stark i Ryssland. En brännande fråga är hur de många kristna grupperingarna som nu är aktiva i öst borde förhålla sig till de ortodoxa. När den ortodoxa kyrkan ställer sig tveksam till allehanda utländska projekt har det mycket att göra med rädsla för väst och dess synder från gångna tider. När jag sett hur somliga västliga rörelser frikostigt använder pengar för att vinna anhängare förstår jag hur de ortodoxas misstankar också drabbar uppriktiga ansträngningar. Ibland seglar rörelser in med en arrogant inställning som medvetet eller omedvetet nedvärderar den religiösa tradition och kultur som inte ens sjuttio år av kommunism kunnat utrota.

Många protestantiska riktningar betonar ensidigt det "talade ordet" och avvisar andra kanaler att förmedla ett budskap om Guds kraft och kärlek. Den ortodoxa kyrkans enastående liturgi, dess ikoner, familjernas nedärvda vanor, var element i den kraftström som höll den kristna lågan vid liv hos miljoner under kommunismens tyranni. Andra i väst är emellanåt så imponerade av ortodox mystik och ritual att de inte ser behovet av moralisk förändring under en from yta. En ortodox ledare framhöll för mig att "vår svaga punkt i den ortodoxa traditionen har varit oförmågan att utarbeta vår salighet också här på jorden".

Djupa skiljaktigheter stiger naturligtvis ibland fram rörande olika kyrkors elementära trosfrågor. På teologisk-teoretisk bas kan man inte bygga samarbete. Hur skall vi skapa en ny ekumenisk anda? Om det viktigaste är till vilken konfessionell riktning vi formellt bekänner oss hamnar vi på kollisionkurs. Men broar byggs så snart vårt främsta bekymmer rör frågan hur vår egen religion skall bli realitet i vårt folks liv, hur en omsorgens eld kan tändas i oss själva.

Våren 1992 var jag på nytt i S:t Petersburg och mötte min vän affärsmannen, som hade talat om behovet att återuppbygga det mänskliga kapitalet. Han hade fått tag på den engelska översättningen av boken om Ainos sista levnadsår. Helt oväntat lade han nu ett fär-

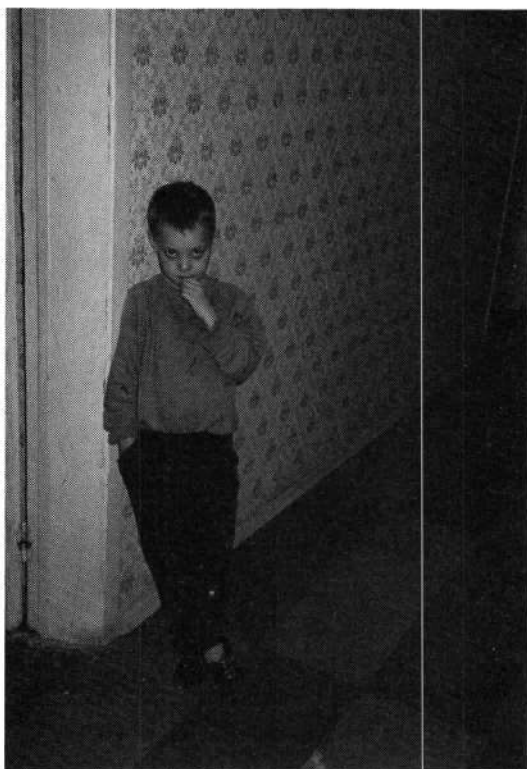
digt ryskt manuskript på bordet. "Jag tog mig friheten att utan att be om lov översätta hela boken till ryska," sade han. Mannen hade ingen kristen bakgrund. Han hade slagits av hur Aino brottades med frågan om livets mening när alla yttre ramar fallit ihop.

Jag frågade honom hur han kommit på tanken att översätta boken. "Min far dog i cancer," svarade han, "och likaså min mor i unga år efter en svår tid. Jag började själv gripas av en gnagande fruktan för att det samma kunde ske med mig och vårt enda barn. Så läste jag den här boken och fann svaret till fruktan. Aino hade funnit en verklighet som bryter våra begränsningar", sade han. "Jag måste dela min upptäckt med andra. Jag beslöt översätta och duplicera boken och börja använda den bland cancersjuka i S:t Petersburgs sjukhus."

En förläggare i S:t Petersburg gav ut en rysk upplaga. Gensvaret överraskade honom. När jag med översättaren på nytt träffade förläggaren ville denne snarast möjligt få ut en ny upplaga. Tusen exemplar behövdes nu i Kamtjatka och Sachalin, och andra orter väntade. "Det här är inte något från väst som trugas på oss," sade en kvinna, "utan något som kommer från det inre av en vanlig människa, en erfarenhet som inte känner några etniska eller geografiska gränser."

När boken trycktes första gången läste alla tryckeriarbetare den och bad om extra exemplar för sina vänner. En lärare i S:t Petersburg läste avsnitt för sina elever på tolv till sexton år. Ingen av dem hade någon som helst kristen bakgrund. Efteråt hade de en halvtimmes diskussion. De flesta elever hade föräldrar som bar på tunga bördor. Några elever hade hemma berättat att de den dagen lärt något nytt och oväntat. "Det finns en vän som verkligen kan hjälpa också dig, far", hade en elev sagt. På elevernas uppmaning inbjöd läraren en ortodox präst till skolan. De ville få flera böcker om det de hört och lära mera om denne märklige Kristus.

En ung vetenskapsman, professor i rysk historia, sade åt mig under ett samtal i S:t Petersburg att det nästan var omöjligt för den unga generationen att fortfarande vara optimister. "Ett återkristnande av Ryssland är det enda hopp som finns kvar," sade han. "Vi ortodoxa har inte råd idag att bli paralyserade av en konflikt med katoliker och protestanter om dogmer och former. Behoven är nu för stora." Fast han betonade att man måste vara trogen sin kristna bakgrund hade han alltmer förstått att "dogmer allena splittrar medan äkta kristet liv förenar".

*Trettiotusen hemlösa barn driver omkring på S:t Petersburgs gator. Jag träffade 6-åriga Lera som kväl-
len innan plockats upp från gatan.*

Men är den unge vetenskapsmannens hopp alls realistiskt?

I juni 1994, nästan på dagen femtio år efter det kriget för min del abrupt tog slut, reste Eva och jag tvärs igenom det i dag ryska Karelska näset, från Finska viken till Ladoga. Minnena välldede fram. Kilometer efter kilometer längs vägen till Ladoga såg vi halvt igenrasade skyttegravar, tankhinder, gropar, som ännu vittnar om det största slaget i nordisk krigshistoria. Finnarnas och ryssarnas manfall dessa sommardagar på Karelska näset steg till en kvarts miljon i stupade och sårade. Tre kusiner och så många av mina kamrater hade här mött sitt öde.

Vi var på väg till det 600 år gamla ortodoxa klostret i Konevitsa, en ö i Ladoga, också den tidigare en del av Finland. Den nästan totala ödeläggelsen av klostret, ett resultat av sovjetepoken, kunde ändå inte dölja skönheten i de gamla byggnaderna. Utländska frivilliga hjälper ryssarna att bygga upp klostret.

Vår värd påpekade att det bakom förfallna fasader i städerna och byarna runt Ladoga också finns ett inre förfall av skrämmande proportion. "Vår målsättning här är en återkristning av samhället", sade han. De hoppades att Konevitsa kunde bli en vägvisare för ett samhälle som förlorat sina rötter. På ett andligt-moraliskt och odogmatiskt plan är samarbete över trosgränserna helt realistiskt. Konevitsa demonstrerade det. Det är alls inte fråga om synkretism eller proselytism.

På fastlandet invid ligger den gamla, en gång finska fästningsstaden Kexholm. Idag är den helrysk och heter Priozersk. Vi deltog i stadens märkliga 700-årsjubileum. Hundratals finnar hade rest hit till sin tidigare hembygd. Ryska och finska sångare uppträdde. Den ryske borgmästaren talade. Som avslutning sjöng alla där på fästningens vallar Finlands nationalsång. Något sådant hade bara ett par år tidigare varit otänkbart. Dagen var ett uttryck för att vanliga människor var öppna för en ny grannsämja.

Är det under kommande år möjligt att i Ryssland skapa samarbete mellan olika kulturella och andliga traditioner? Snarare än att spana in i framtiden är jag lockad att gå nästan hundra år tillbaka för att få svar på frågan.

Resan tillbaka från Konevitsa kloster förde oss genom Viborg, tidigare Finlands näst största stad. Idag hör den till det ryska Karelen. Viborg var en gång en av Nordeuropas mest kosmopolitiska städer, ett dynamiskt handels- och kulturcentrum, en port till Ryssland. På gatorna kunde man höra finska, svenska, ryska, franska, tyska talas. Invid vattnet reser sig det majestätiska slottet som grundades av den svenske marsken Torgils Knutsson under korståget år 1293.

Strax utanför den förfallna staden stannade vår buss vid porten till det tidigare herresätet Monrepos. Fram till 1918 då Finland ännu var ett storfurstendöme under tsaren var godset adelsfamiljen Nicolays hem. Baron Paul Nicolay, vars namn på senare tid på nytt dyker upp, kom allt emellanåt på tal i mitt föräldrahem. Idag restaurerar ryssar och finländare med gemensamma krafter det anrika herresätet.

*Baron Paul Nicolay från Monrepos i Viborg.
Hans arbete i början på 1900-talet satte djupa
spår i hela den ryska studentvärlden.*

När vi nu vandrade förbi byggnadsställningarna och genom den trolska parken som jag ännu kom ihåg från ett besök som skolpojke, blev Paul Nicolays insats för Ryssland på nytt levande för mig.

Under sina helsingforsbesök samarbetade Nicolay ivrigt med kretsen kring Andreaskyrkan där ju far och mor sedermera gjorde sin långa insats och där de också träffade honom. Nicolay hade varit god vän till flera av våra äldre släktingar, bland dem särskilt Aleksi Lehtonen och bodde ofta hos denne.

På ett märkligt sätt representerade Nicolay en andlig strömning som idag har stark relevans för det som den unge historikern i S:t Petersburg efterlyste. I början på seklet startade Nicolay tillsammans med John Mott en banbrytande verksamhet i Ryssland som skulle få återverkningar i hela landets universitetsvärld.

Paul Nicolays far var ambassadör för Ryssland och sonen blev tidigt hemmastadd i Europas metropoler. Familjen var ofta inbjuden till hovet i S:t Petersburg.

Den kristna väckelse som startades av engelsmannen Lord Radstock nådde också Östeuropa. Den lämnade djupa spår i den unge ämbetsmannen Paul Nicolay. Han kunde inte längre tänka på personlig karriär. Behoven i det jättelika ryska riket började brinna i honom. Fångarnas liv i straffkolonierna och fängelserna blev under nästa tio år en hjärtesak för honom. I Finland samarbetade han med sin själsfrände Mathilda Wrede, som blev berömd för sitt arbete bland fångar.

Det var i Helsingfors 1899 som Nicolay och Mott träffades för första gången. Då föddes en framtidssyn som under följande år förde Nicolay till universitetsvärlden i varje hörn av det ryska riket. Mott var en kristen strateg och frågade Nicolay om möjligheterna att starta ett arbete i Ryssland. "Ryssland är de stora möjligheternas land", svarade Nicolay. "Om vi bara är uthålliga i vår bön öppnar sig vägarna."

Nicolay hade en bräcklig hälsa och plågades livet igenom av astma. Men ingenting kunde bromsa honom när han gripits av visionen. Hans arbete nådde snart de flesta stora universitet. Det jäste i universitetsvärlden. Majoriteten av studenterna vände sig bort från ortodoxin. Man ville bryta banden till kyrkan och till Gud. Politiken blev den nya religionen. Målet var en omstörtning.

Nicolay såg klarare än de flesta att Rysslands framtid inte kunde bygga på det gamla systemet. Orättvisan i riket var flagrant. Svalget mellan folket och intelligentsian syntes bara växa. Många studenter som varken accepterade det gamla systemet eller revolutionens idéer miste allt hopp och tog ut vad de kunde av nuet. Desillusionen ledde till en våg av självmord. Det var i denna värld Nicolay startade sin verksamhet. Osökt går tankarna till dagens svåra läge. Under åren 1993 - 94 tog över hundratusen ryssar sitt eget liv.

Så stort blev efter hand Nicolays inflytande att han blev vald till viceordförande i Kristliga studentvärldsförbundet. När John Mott inbjöd Aleksii Lehtonen och Paul Nicolay till en stor världskonferens i Lake Mohonk i USA 1913 väckte Nicolays erfarenheter starkt intresse där. Nicolay var snart den obestridde hövdingen i Rysslands kristna studentvärld.

Nicolay var inte inriktad på att vinna proselyter till något kyrkosamfund utan på att ge studenterna en grund som höll livet ut och en

mening med livet. Han hade alltid tid för den enskilde studenten. Han tänkte också strategiskt. Genom studenterna kunde ett nytt tänkande slå rot i Ryssland. I den ryska studentvärlden diskuterade man ständigt vilket system som kunde hjälpa Ryssland. Somliga föreslog en statsomvälvning, andra en demokratisering eller mera kultur.

Nicolay var övertygad om att intet system kunde rädda Ryssland om landet saknade sådana människor som genom sin inre kvalitet kunde uppbära det.

Nicolay sporrade studenterna till att våga ställa sig inför bergspredikans krav, och se sig själva i dem som inför en omutlig spegel. Han betonade lyssnandet i stillhet, motivens renhet, viljans fulla överlättelse, djärv lydnad för de steg som Gud gjort klara för oss. "Den stilla stunden skall vara en verklig samling kring det enda nödvändiga, ett möte med levande Gud." När Nicolay låg för döden kom Aleksii Lehtonen på besök. Nicolay gav ett råd åt den unge teologen och genom honom till studentrörelsen: "Håll med järnhand fast vid morgonvaken!"

Min kusin Samuel Lehtonen, Aleksii Lehtonens son, sedermera biskop i Helsingfors, berättade hur fadern genom sitt möte med Oxfordgruppen upplevde ett andligt genombrott som kom att prägla hans liv under hela 1930-talet. Det var en direkt naturlig fortsättning på den väg som Nicolay hade utstakat, berättade sonen, och som passade honom som "handsken på handen".

Av dem Nicolay samarbetade med väntade han ett levande intresse för behoven i samhället, en villighet att tänka igenom vad Guds vilja betydde när det gällde att skapa rättvisa. Hans ekumeniska vision var vidare och djupare än många andras. Han samarbetade också med Nathan Söderblom, fast han aldrig fick uppleva det ekumeniska genombrott som Söderblom kämpade för.

Det var inte oväntat att den växande framgången i Ryssland snart följdes av växande opposition. Särskilt försökte vissa ortodoxa ledare kväsa Nicolays arbete som var en utmaning för många trosriktningar. Märkligt nog värdesattes det i stället av åtskilliga ledare i politik och förvaltning som noterade den ansvarskänsla och ärlighet som följde i verksamhetens fotspår. Trots oron och våldsdåden i Ryssland fortsatte Nicolay oförtrutet sitt arbete ännu långt in på 1918. Lenins revolution svepte nu över landet.

En vecka före sin död 1919 berättade Nicolay för Mott att anarki

och massakrer tvingat honom att upphöra med all organiserad verksamhet. Det var osäkert om ett enda arbetscentrum i Ryssland mera fungerade. Mänskligt sett hade hans vidsträckta arbete slagits i spillror. Mitt i alla prövningar gladde han sig över den fullständiga förändring som skett hos de ortodoxa ledarna i deras inställning till hans verksamhet och målsättning. Nicolay slutade sitt brev: "Du ser att det endast är magra nyheter jag kan meddela i år, men det är mörkret före daggryningen. Kristi rike kan aldrig gå under!"

Det som hade såtts fortsatte att leva i städerna, på landsorten, i koncentrationslägren.

Professor Vladimir Marzinkovski, en ortodox kristen som blev Nicolays närmaste medarbetare i Ryssland, skildrade något av fortsättningen i en märklig bok från 1920-talet, som jag sjuttio år senare oväntat fann i S:t Petersburg. Djärvt hade Marzinkovski gått vidare där Nicolay var tvungen att sluta. Många gånger blev han kastad i fängelse av GPU och till slut deporterad år 1923.

En rysk präst berättade för mig i S:t Petersburg 1994 vilket outplånligt intryck Nicolays och Marzinkovskis livsverk gjort på honom. Han var viss om att deras sätt att arbeta visade vägen också nu: "Den enda chansen för Ryssland är en sinnets förändring." Och en vän, en professor, tillade: "Vårt land väntar bara på att Gud nu skall öppna landet på nytt".

Förstört mänskligt kapital kan inte återuppbyggas kollektivt. Nicolays styrka var hans brinnande intresse att hjälpa enskilda individer framåt. "Jag vill ha original, inte kopior", brukade han säga. Han visste av erfarenhet att en förändring som inte rör det innersta citadellet i en människa inte heller består.

Nicolay var före sin tid i sitt perspektiv. I sitt sökande efter relevanta arbetsmetoder var han klar över faran att medvetet eller omedvetet påtvinga västliga strukturer på Ryssland. Varje nation måste finna sin egen genuina väg. Starka strukturer såg han närmast som hinder att beröra människors djupare behov. Genom sitt arbete levandegjorde Paul Nicolay universaliteten av Kristi kors, inte som en doktrin utan som en erfarenhet som aldrig kan begränsas av människors linjedragningar.

TUSEN VINGAR

Unga människor har alltid innerst inne längtat efter ett mål som kan gripa hela personligheten. En gallupundersökning bland yngre ekonomer och tjänstemän i några nordiska industrier överraskade företagsledningen. Frågan gällde vad som var viktigast i arbetslivet. Majoriteten satte i främsta rummet att finna en mening med vad de gjorde.

Många lockas att nöja sig med ett alltför begränsat mål. Då blir man lätt sårbar. Jag tänker på vänner som mitt i en lovande karriär inom industrin plötsligt fann sig kastade i diket med krossade drömmar.

Själv fann jag en gång ett svar på min obetvingliga längtan att leva för något större än egen framgång. I början upplevde jag det som aktion och arbete med världsvitt perspektiv. Efterhand började jag se det som en kallelse till ett sätt att leva, till att vara en kanal så att Guds vilja kan verka i varje fas av en fortlöpande historisk process, till att dra en rätt kamplinje i den värld vi nu lever i.

Kallelsen att vara Guds medarbetare att omskapa världen är riktad till alla människor. Det betyder att ständigt vara öppen för en fortsatt personlig förnyelse och att komma ihåg löftet Gud har gett genom Jeremia: "Jag skall leda dem där de går bedjande fram".

Det verkar ibland som om tanken på att tjäna är den glömda faktorn i det moderna samhället. Ändå är det nyckeln till att bota den hårdhet som håller på att tränga in. "Jag finns till därför att du finns till," säger ett afrikansk ordspråk. Denna syn är motsatt den som T.S. Eliot beskrev: "Vi drömmer om system så perfekta att ingen skall nödgas bli god".

I 90-talets början blev det klart att grunden för 80-talets välfärdsscenario vacklade inom varje sektor. Illusionerna sprängdes. Vad kan vi då bygga på? De unga är inte intresserade av att arbeta på samma sätt som vi gjort. Varför skulle de? De måste göra sina egna upptäckter och finna sin egen strategi. Kanske den generation som tar vid när nästa årtusende börjar, är den första som i stor skala upptäcker att den väg Kristus utstakade är den mest realistiska av alla alternativ.

En ung man frågade mig en dag i Australien: "Säg mig, kan man verkligen lita på Gud?" Jag kände att jag inte kunde ge honom ett lätt rutinsvar. Jag sa att jag många gånger i livet inte gjort det utan följt

mina egna ingivelser. Det hade lett till besvärligheter. Jag var otålig till naturen och ville genast ha visshet och försökte därför springa före Gud. I sin godhet var han lyckligtvis villig att reda ut härvorna när jag sökte mig tillbaka till honom. Jag berättade att när jag medvetet valt att ha tillit och lyda så långt jag förstod, kunde jag inte peka på ett enda fall där han svikit mig. Det gällde alltifrån det jag var liten pojke intill denna dag. Gud sköter nog om tidtabellen. Min sak är att ha tillit och lyda.

Men det finns ännu ett viktigt steg, vidare utöver tillit. Vilken är den förväntan jag har? Var drar jag dess övre gräns? Vad i mig begränsar den? Hur mycket vågar jag tro att Gud kan göra och vill göra? Finns det någon orsak att tvivla på hans löften eller reducera dem?

Kompetenta blir vi aldrig, men vi kan ändå välja att bli ett av de tusende vingpar som är på väg framåt. Gud klarar sig säkert utan oss om det gäller. Ändå uppmanade Jesus sina lärjungar att be om nya arbetare för att bärga skörden. Det blir inte en fråga om yttre framgång för den som vill engagera sig. Avgörande är vad vi valt att satsa vår viljas och vårt hjärtas kraft på.

Anders Frostenson fångar i en strof något av det väsentligaste som jag försökt och fortfarande försöker lära:

*Herre, låt din Ande
vårt hjärta rena så,
att du din viljas budskap
kan skriva ner därpå.*

